

Destin bucovinean

— 5 —

BUCOVINA NEÎNFRÂNTĂ

STUDII, DIALOGURI ȘI REFLECȚII DE ALEXANDRINA CERNOV

COORDONATOR: MARIN GHERMAN

EDITORI: DORIN POPESCU, DORINA POPESCU, IRINA GHERMAN

EDITURA NICODIM CALIGRAFUL

MĂNĂSTIREA PUTNA, 2025

Cartea este editată de Fundația „Credință și Creație. Acad. Zoe Dumitrescu-Bușulenga – Monahia Benedicta” a Sfintei Mănăstiri Putna, fundație care funcționează cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Calinic, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților.

Lucrare tipărită cu sprijinul Secretariatului de Stat pentru Culte.

Coperta 1: Prima vizită la Ipotești a intelectualilor români din Cernăuți, după căderea comunismului. În fotografie, grupul în fața bustului poetului Mihai Eminescu din Botoșani, vara lui 1990.

Coperta 4: Acad. Alexandrina Cernov

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CERNOV, ALEXANDRINA

Bucovina neînfrântă : studii, dialoguri și reflecții / de Alexandrina Cernov ; coord.: Marin Gherman ; ed.: Dorin Popescu, Dorina Popescu, Irina Gherman. - Putna : Editura Nicodim Caligraful, 2025

ISBN 978-606-9082-28-7

I. Gherman, Marin (coord.)

II. Popescu, Dorin (ed.)

III. Popescu, Dorina (ed.)

IV. Gherman, Irina (ed.)

Cuvânt înainte

Când vorbim de Bucovina, ne gândim, în primul rând, la rezistența spirituală de neimaginat a bucovinenilor și la verticalitatea lor lăuntrică. Țara de sus a Moldovei a rămas neînfrântă, iar spiritul său românesc a supraviețuit împărțirilor teritoriale, ocupațiilor, politicilor de deznaționalizare, foametei și tuturor încercărilor de a-i schimba identitatea, sufletul. Este un pământ de legendă, unde fiecare brad ne poate spune câte o poveste dacă ar putea vorbi, unde fiecare piatră de hotar ascunde lacrimi, speranțe și bucurii. Bucovina n-ar fi fost niciodată neînfrântă dacă nu ar fi locuită de oameni care, asemenea stejarilor seculari, și-au înfipt rădăcinile adânc în solul strămoșesc, refuzând să fie smulși de vânturile potrivnice ale istoriei. Nu este o simplă metaforă, ci o mărturie vie a unei comunități care și-a păstrat limba, tradițiile și credința ca pe niște comori inestimabile, transmise din generație în generație.

Bucovina neînfrântă este o poveste a satelor românești unde doinele au continuat să răsunе, a bisericilor unde rugăciunile în limba română au fost rostite în șoapte, a școlilor unde profesorii au cultivat cu grijă sămânța limbii materne în sufletele elevilor în ciuda multiplelor bariere ideologice și politice. Bucovina și bucovinenii sunt un simbol al rezistenței tăcute, dar neclintite. Oamenii cetății au refuzat să-și abandoneze identitatea în fața presiunilor istorice, care s-au năpustit asupra lor în formă de

războaie, foamete, deportări, legi draconice. În fața tăvălugului geopolitic, bucovinenii au ales uneori să fie precum iarba – înclinată de vânturi puternice, dar niciodată smulsă din rădăcini. Rezistența bucovinenilor nu s-a manifestat prin revolte stradale, ci prin mii de eforturi zilnice de păstrare a identității: nume românești date copiilor, obiceiuri respectate în comunități, rugăciuni spuse în limba maternă, folclor transmis prin viu grai, scrisori trimise rudelor de peste noua graniță, păstrarea fotografiilor îngălbenite cu strămoși în port tradițional. Arma bucovinenilor a fost cuvântul și memoria...

Acest volum, care face parte din seria „Destin bucovinean”, ne prezintă povestea transformării cuvântului scris într-o armă îndreptată împotriva uitării. Mănuind-o iscusit, regretata Alexandrina Cernov, membră de onoare a Academiei Române, născută în fostul județ Hotin, actualmente regiunea Cernăuți, și decedată la Putna, a întruchipat Bucovina neînfrântă prin iubirea de neam, prin activitatea științifică, publicistică și multiplele proiecte culturale, iluminând calea spre păstrarea demnității naționale și a conștiinței românești. A fost profesor la Catedra de Limba Română din cadrul Universității din Cernăuți, președinte al Societății pentru Cultura Română „Mihai Eminescu”, redactor-șef al revistei de istorie și cultură „Glasul Bucovinei” și director al Editurii Alexandru cel Bun.

În vremuri dificile, când istoria își schimbă cursul, iar incertitudinea devine normalitate, Alexandrina Cernov, alături de elita intelectuală a românilor din Bucovina, a făurit paradigma existențială a comunității românești din Ucraina. Confrunțați cu cele mai dificile provocări apărute în contextul destrămării Uniunii Sovietice și luptei pentru păstrarea identității naționale în Ucraina, românii din nordul Bucovinei, Ținutul Herța și nordul Basarabiei (actuala regiune Cernăuți) au avut nevoie de lideri, iar Bunul Dumnezeu i-a scos în cale.

Pe 5 iunie 2025 s-a împlinit un an de când Alexandrina Cernov a trecut în eternitate, lăsându-ne drept moștenire nu doar o operă

științifică remarcabilă, ci și o lecție de viață despre demnitate și dăruire în slujba culturii. Volumul de față reprezintă un omagiu adus celei care, timp de decenii, a militat neobosit pentru drepturile românilor bucovineni și pentru conservarea identității lor culturale într-un context adesea ostil. Am avut fericirea de a lucra alături de Alexandrina Cernov la revista „Glasul Bucovinei” și de a fi martor al eforturilor sale neîntrerupte pentru păstrarea și promovarea limbii și culturii române în nordul Bucovinei. Precum Aron Pumnul, acum un secol și jumătate, Alexandrina Cernov încerca să le povestească românilor nord-bucovineni, decuplați fără vina lor de memoria istorică a neamului, despre trecut și marile nedreptăți desfășurate în spațiul interferențelor permanentizate. Precum Sextil Pușcariu, acum o sută de ani, Alexandrina Cernov încerca să-i ofere Bucovinei „Glasul”.

Această carte reunește studii, articole și dialoguri care reflectă preocupările constante ale neobositei membre de onoare a Academiei Române: soarta românilor bucovineni, rezistența prin cultură, memoria colectivă, importanța învățământului în limba maternă și personalitățile marcante care au contribuit la dezvoltarea spiritualității românești în acest spațiu geopolitic absolut complicat. Textele incluse în acest volum, selectate din vastul patrimoniu intelectual lăsat de autoare, ilustrează diversitatea temelor abordate de-a lungul activității sale: de la interferențele lingvistice și capcanele politice din trecut și prezent la tragedia refugului și masacrul de la Fântâna Albă, de la evocarea unor personalități-simbol precum Sextil Pușcariu sau Mihai Eminescu la analiza problemelor contemporane ale învățământului în limba română din Ucraina. Alexandrina Cernov a înțeles mai bine decât oricine că în spațiul bucovinean, cultura și limba nu sunt doar mijloace de comunicare, ci fundamentul însuși al existenței naționale. Cuvântul românesc înseamnă existență, viață, iar dispariția acestuia înseamnă uitare...

Sintagma „Bucovină neînfrântă” surprinde esența acestei lupte continue pentru supraviețuirea românității într-un spațiu

geografic și cultural de o importanță enormă pentru istoria noastră. Pentru Alexandrina Cernov, Bucovina nu a fost niciodată doar un teritoriu geografic, ci un spațiu spiritual, o patrie a sufletului românesc, pe care a apărut-o cu demnitate și înțelepciune până în ultima clipă a vieții sale. În această carte veți descoperi nu doar o cercetătoare riguroasă și o militantă pentru drepturile românilor, ci și un om de o sensibilitate aparte, care a știut să păstreze echilibrul între obiectivitatea științifică și angajamentul civic, între luciditatea analizei istorice și afirmarea consecventă a valorilor naționale.

În capitolul „Bucovina – o istorie a rezistenței prin cultură”, autoarea analizează interferențele lingvistice din trecut, reflectând asupra mitului omului bucovinean. Autoarea susține că anume cultura și eforturile de conservare a limbii române au reușit să salveze comunitatea românească, să o facă rezistentă în fața diverselor capcane politice. Alexandrina Cernov ne povestește despre istoria înființării la Cernăuți, într-o perioadă de agonie a sistemului sovietic, a Societății pentru Cultura Română „Mihai Eminescu”, continuând tradiția instituțională demult uitată a activității Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, înființată încă în 1862.

Capitolul „Cultura memoriei ca stare de spirit” include studii și cugetări despre deportări, foamete, masacrul de la Fântâna Albă și persecutarea preoților români în perioada sovietică. Sunt texte publicate de Alexandrina Cernov în revista „Glasul Bucovinei” sau în cele patru volume din seria „Destin bucovinean”, apărute la Editura „Nicodim Caligraful” din Putna (*Drama românilor din regiunea Cernăuți: masacre, deportări, foamete în 1940–1941*, 2019; *Destinul bisericii românești din nordul Bucovinei în perioada sovietică: credință, limbă, identitate*, 2020; *Fântâna Albă: Golgota neamului*, 2022; *Refugiul: 1940–1945*, 2023). Deportările, poate cea mai cruntă dintre toate încercările, au smuls, potrivit autoarei, familii întregi din căminele lor, aruncându-le în stepele înghețate ale Siberiei sau în deșerturile Kazahstanului. Dar și acolo, în barăcile

lagărelor, în condițiile inumane de muncă forțată, bucovinenii au continuat să vorbească limba strămoșilor, să-și învețe copiii „Tatăl nostru”, să respecte în taină sărbătorile calendarului creștin.

În capitolul „Școala – pilon al continuității”, publicăm polemicile Alexandrinei Cernov cu autoritățile de la Kiev, începând cu proclamarea independenței Ucrainei până în zilele noastre. În calitate de profesor, filolog și specialist în didactica limbii, autoarea a explicat de-a lungul anilor de ce învățământul în limba maternă trebuie să preceadă cronologic în ciclul școlar celui în limba de stat. Autoarea nu era de acord cu politicile de unificare lingvistică, făcând comparații între capcanele politice din trecut și cele de acum.

Capitolul „Personalități bucovinene” include studii consacrate profesorilor Aron Pumnul, I.G. Sbiera și Sextil Pușcariu, dar și formării personalității lui Mihai Eminescu la Cernăuți. Am mai inclus și un text consacrat surorii poetului, Aglae Eminovici-Drogli. Alexandrina Cernov ținea foarte mult la ideea continuității, considerând că datorită patrimoniului cultural lăsat de Pumnul și Sbiera, profesorul Pușcariu a semănat ideea unirii Bucovinei cu Țara în 1918, promovând acest mesaj în paginile ziarului „Glasul Bucovinei”. Transmiterea și continuitatea ca credințe personale o făceau pe autoare să caute soluții în trecutul Bucovinei pentru rezolvarea problemelor prezentului. În primul număr al revistei „Glasul Bucovinei” (nr. 1, 1994), Alexandrina Cernov scria: „Un ziar cu această denumire a fost fondat în 1918 la Cernăuți de către profesorul Sextil Pușcariu”.

Capitolul „Dialoguri cu bucovinenii” reprezintă denumirea unei rubrici din revista „Glasul Bucovinei”. Este vorba de persoanele cu care a colaborat strâns Alexandrina Cernov și care, la fel, au reprezentat revenirea la normalitate, refacerea continuității uitate. Regretații academicieni Radu Grigorovici și Vladimir Trebici au părăsit Cernăuțiul în perioada celui de-Al Doilea Război Mondial, sub presiunea trupelor sovietice de ocupație. După cinci decenii de izolare, ambii au pus umărul la sprijinirea

renașterii naționale a românilor din Cernăuți, participând la evenimentele organizate de Alexandrina Cernov și alți intelectuali din Bucovina. Dialogul cu eminescologul Dimitrie Vatamaniuc dezvăluie contribuția fundamentală a cercetătorului la editarea operei complete a lui Eminescu, dar și legăturile sale profunde cu Bucovina. Interviuil ilustrează ideea de transmitere a valorilor culturale românești. Cele trei personalități bucovinene erau considerate adevărate repere ale românității de către autoare.

Sperăm că prin paginile acestei cărți, o parte din moștenirea culturală a Alexandrinei Cernov va căpăta o nouă viață, iar Bucovina neînfrântă își va rosti din nou și din nou adevăratele dureri și bucurii.

LECT. UNIV. DR. MARIN GHERMAN,
REDACTOR-ȘEF AL REVISTEI „GLASUL BUCOVINEI”

*Bucovina – o istorie a
rezistenței prin cultură*

ROMÂNII DIN NORDUL BUCOVINEI: INTERFERENȚE LINGVISTICE ȘI CAPCANE POLITICE

Elementele de contact și liantul unor relații de colaborare între două popoare, cum sunt cel ucrainean și român din Ucraina, a căror istorie, în anumite spații geopolitice se împletește inevitabil, sunt limba și cultura națională, populară, tradițională și cultă, care constituie unul dintre vectorii spirituali esențiali ai modului de viață al populației. În teritoriile care consecutiv au fost sub diferite stăpâniri – ale Moldovei Medievale, Austriei, României Regale, URSS-ului și Ucrainei, în cazul regiunii Cernăuți¹; a Ungariei, Cehoslovaciei, URSS-ului și Ucrainei, în cazul regiunii Transcarpatia; ale Moldovei Medievale, Turciei, Rusiei, României, URSS-ului și Ucrainei, în cazul regiunii Odesa, actualul raion Ismail, de fapt, fosta Basarabie propriu-zisă – s-au constituit zone de interferență multiculturală și polilingvistică constante, s-a format o mentalitate specifică și încredere reciprocă între reprezentanții diferitor naționalități. Un astfel de comportament, bazat mai ales pe respectarea valorilor culturale naționale, a creat, după o lungă perioadă de timp de conviețuire interetnică, o atmosferă de respect, toleranță și înțelegere, care a dominat spiritele conflictuale.

Cele mai dificile au fost însă perioadele de tranziție care, odată

^{*} Studiul a fost publicat inițial în „Glasul Bucovinei”, XII, 2005, 2 (46), p. 29–43, iar în volumul de față au fost reproduse fragmente relevante și actuale.

¹ Reamintim că teritoriul actualei regiuni Cernăuți nu coincide doar cu nordul Bucovinei istorice, ci include și Ținutul Herța din fostul județ Dorohoi și o parte din nordul Basarabiei, fostul județ Hotin, astăzi – raionul Noua Sulița (Cernăuți).

cu instituirea noii stăpâniri, impunerea altei limbi oficiale de comunicare, uneori chiar și a limbii de predare în școli, schimbarea bruscă a stilului și a politicii administrative, precedate de un război devastator, cerea adaptarea, atât psihologică, cât și a modului de viață a populației băștinașe etc., prin schimbarea mediului de viață, prin schimbări teritoriale, ceea ce a marcat negativ în decursul anilor natura relațiilor interetnice existente până atunci. Se schimba modul și mediul de viață. În urma războiului, s-au schimbat granițele. Au avut loc masacre, represalii, deportări, strămutări de populație etc. Pentru a determina populația să se înscrie în colhoz, populația actualei regiuni Cernăuți a fost supusă foametei. Analizând doar ultimul aspect, foametea impusă artificial, și consecințele ei asupra schimbării aspectului demografic al regiunii Cernăuți, istoricul sucevean prof. univ. Ștefan Purici afirmă: „Populația din spațiul pruto-nistean a suferit enorm de pe urma evenimentelor militare din anul 1944, industria și agricultura fiind total dezorganizate. Impactul războiului și al fenomenelor sociale ce îl însoțesc a fost resimțit de fiecare om în parte. Pe lângă boli tradiționale ca gripa, pojarul, scarlatina ș.a., în regiunea Cernăuți s-a declanșat, în diferite perioade, epidemia de tifos. În lipsa medicamentelor necesare și din cauza insuficienței personalului sanitar s-au înregistrat 27.341 decese, cu 17.773 mai multe decât numărul celor născuți în 1945. Din acestea, 24.256 persoane proveneau din mediul rural”². Evocând în continuare acțiunile criminale ale comuniștilor care au organizat o „foamete groaznică” și consecințele ce au dus la o scădere considerabilă a populației rurale, Ștefan Purici precizează: „În regiunea Cernăuți, în prima jumătate a anului 1947, în urma verificării în teren a situației, au fost înregistrați oficial 41.264 bolnavi de distrofie (din care 10.397 copii până la 14 ani). După nivelul mortalității infantile, în 1947, regiunea Cernăuți s-a plasat pe locul doi în

² Ștefan Purici, *Foametea ca metodă de impunere a comunismului*, în „Glasul Bucovinei”, X, 2004, 1-2 (41-42), p. 83.

Ucraina. Dacă media mortalității la nivelul Ucrainei constituia 127,7 la o mie de persoane, în regiune, ea a atins 217%. În același an, oficial, mortalitatea a depășit natalitatea cu 53%, constituind 24.947 persoane”³.

La toate aceste vitregii ale soartei se adaugă schimbările mediului de trai și de conviețuire interetnică a populației, ca urmare a schimbărilor social-politice și administrative, care au condiționat modul comportamental al populației sau al națiunii guvernatoare (care nu întotdeauna a coincis cu populația majoritară) față de populația autohtonă, devenită treptat minoritară. Un rol decisiv l-au avut și relațiile reciproce dintre naționalități, ceea ce nu a putut să nu influențeze principal și modul de viață spirituală al populației: idealurile naționale, tradițiile populare, modul de interacțiune colectivă etc.

Nu s-a schimbat, însă, și mediul de viață în care conviețuiau diferite naționalități, uneori împărțășind aceeași soartă. Destinul neobișnuit al civilizației, culturii și ambianței mediului lingvistic a populației românești din actuala regiune Cernăuți a fost condiționat de soarta istorică pe care au avut-o teritoriile sale.

În istoria Țării de Sus a Moldovei, după 1775 – în Bucovina, distingem cinci perioade în care modul de viață al populației s-a schimbat esențial:

1. 1359–1774 (415 ani) – face parte din Moldova;
2. 1775–1918 (143 de ani) – Bucovina s-a aflat sub stăpânirea Imperiului Habsburgic, când, pentru prima dată, populația s-a confruntat cu introducerea unei noi limbi de stat – germana;
3. 1918–1940 și 1941–1944 (aproape 25 de ani) – Bucovina este parte componentă a României, limba de stat devenind română;
4. 1940–1941 și 1944–1991 (aproape 48 de ani) – nordul Bucovinei împreună cu ținutul Herța și fostul județ Hotin este încorporat Uniunii Sovietice, constituind astfel actuala regiune Cernăuți, limba de stat a devenit rusa;
5. 1991 – regiunea Cernăuți face parte din Ucraina, ca de altfel,

³ *Ibidem*, p. 86.

și sudul Basarabiei, care este înglobat în regiunea Odesa; la fel și localitățile românești din regiunea Transcarpatia. Limba de stat – ucraineana este impusă prin legi.

Subliniem că în fiecare din aceste perioade au avut loc schimbări administrativ-politice esențiale, schimbări ale mediului cultural național firesc, ale limbilor de stat etc., factori care au creat, în primul rând, probleme complicate și conflictuale de comunicare, mai ales în perioadele de tranziție de la o administrație la alta, acestea amplificându-se, în mod evident, de politica statului respectiv față de populația locală – iar în cazul regiunii Cernăuți, față de românii și ucrainenii care alcătuiesc și astăzi cele două naționalități majoritare.

Analizând relația dintre „modul de viață (tradițiile, legile, diferitele domenii de activitate) al populației” și influența factorilor socio-politici asupra stării de sănătate a populației pe parcursul a mai multor generații, cercetătorul Vladimir Tarallo⁴ ajunge la concluzia că toți acești factori influențează asupra „indicilor puterii de viață moștenite (interioare) a generațiilor de nou-născuți”⁵. S-ar părea că această analiză socio-medicală este lipsită de importanță pentru istorici și demografi. Concluziile medicilor sunt însă surprinzătoare. Statistica arată că „puterea de viață” a noilor născuți după 1947 era mai slabă decât a părinților lor, ceea ce a însemnat o creștere a mortalității infantile și o scădere a natalității. Câți factori de acest fel au influențat asupra „puterii de viață” a generațiilor născute deja după 1947, factori care se datorau doar faptului că părinții au trăit vremuri grele: războiul, schimbarea puterii de stat, a mediului lingvistic, vicisitudinile de tot felul (arestări, deportări, foamete, colectivizări etc., etc.)! Desigur, fiecare din cele cinci perioade istorice au contribuit la perpetuarea acestor schimbări ale mediului de viață social-politică, administrativă și spirituală.

⁴ Vladimir Tarallo, *Relațiile dintre modul de viață și sănătatea populației din nordul Bucovinei*, în „Glasul Bucovinei”, 3 (19), 1998, p. 165–179.

⁵ *Ibidem*, p. 173.

Cercetările medico-sociale efectuate de Centrul cercetărilor de Sistem în Domeniul Sănătății Populației al Academiei Bucovinene de Medicină (director conf. univ. dr. Vladimir Tarallo) atestă, în baza datelor statistice, că de-abia astăzi în regiunea Cernăuți „rezultatele obținute arată începutul formării unei noi generații de bucovineni, mai rezistente biologic”, și aceasta – în pofida înrăutățirii condițiilor social-economice de viață. Concluzia la care ajunge Dl. Tarallo este importantă și adaugă noi argumente pentru explicarea scăderii demografice a românilor din regiunea Cernăuți, pe lângă cele bine cunoscute (socio-politice, istorice etc.).

Cea de a doua concluzie, care decurge logic din analizele statistice ale istoriei stării de sănătate a populației bucovinene în perioada postbelică și până astăzi, vizează schimbările psihologice care se pot produce în timp la noile generații. Nu doar faptul că familia manifestă astăzi „o grijă tot mai mare de membrii săi mai mici” este unica explicație a creșterii „puterii de viață” a celor nou-născuți, dar și faptul că după mai bine de o jumătate de secol s-a produs și adaptarea populației la noul mod de viață culturală, lingvistică și social-politică, dar mai ales, s-a produs adaptarea psihologică la schimbările, destul de frecvente ca perioade istorice, a modului de viață al populației, ceea ce ar putea să explice astăzi și anumite forme comportamentale specifice în diferite situații socio-politice, cum ar fi, de exemplu, alegerile. „Totodată, sporirea rezistenței de viață interioare a generațiilor, înregistrată în ultimii 17 ani, susține cercetătorul cernăuțean, a scos în evidență existența unor importante rezerve interioare ale particularităților genetice ale bucovinenilor, existența la ei a unei game vaste de posibilități de acomodare (morfo-funcționale) la modificarea condițiilor de mediu, adică de acomodare compensatoare și regulatoare”⁶.

Prin urmare, putem presupune că adaptarea bucovinenilor la noile condiții de viață este unul dintre factorii care au îmbunătățit,

⁶ *Ibidem*.

printre alți factori, și situația demografică atestată la recensământul din 2001. Este o întrebare la care încearcă să răspundă și demografia, și anume: prin ce se explică faptul că numărul românilor din Cernăuți a crescut pe cale naturală. Cercetătorul Ion Popescu⁷ constată și el, deja în baza datelor recensămintelor, „o pronunțată creștere” a tineretului român pe cale naturală, și nu din cauză că „moldovenii s-au declarat români”, scăderea demografică a moldovenilor explicându-se doar prin faptul că aceștia s-au declarat ruși sau ucraineni, adică – procesul de deznaționalizare, în acest caz, s-a încheiat.

Evident, este necesară realizarea unei sinteze bazate pe confruntarea statisticilor socio-medicele și rezultatele demografice obținute de istoricii care au analizat consecințele demografice distrugătoare produse, de exemplu, de foametea și bolile sociale⁸, cu cele ale recensămintelor, care ne-ar oferi posibilitatea să explicăm multe dintre fenomenele creșterii și descreșterii populației românești, mai ales într-o localitate atât de controversată cum este regiunea Cernăuți.

Toți acești factori, inclusiv cei de sănătate, inevitabil influențează evoluția vieții culturale și a funcționării limbii române⁹. Dacă

⁷ Ion Popescu, *Românii – a treia etnie din Ucraina (monitorizare sociolingvistică)* [I], în „Glasul Bucovinei”, IX, 2002, 3–4 (35–36), p. 27–52; Idem, *Românii – a treia etnie din Ucraina. Regiunea Cernăuți (nordul Bucovinei, nordul Basarabiei și Ținutul Herța) – monitorizare sociolingvistică* [II], în „Glasul Bucovinei”, X, 2003, 3–4 (39–40), p. 22–31; Idem, *Românii – a treia etnie din Ucraina. Regiunea Cernăuți. Românii din raionul Herța* [III], în „Glasul Bucovinei”, XI, 2004, 1–2 (41–42), p. 92–99; Idem, *Românii – a treia etnie din Ucraina. Regiunea Cernăuți. Românii din raionul Putila (monitorizare sociolingvistică)* [IV], în „Glasul Bucovinei”, XI, 2004, 3–4 (43–44).

⁸ Constantin Ungureanu, *Procese migraționiste în Bucovina în perioada administrației militare / 1774–1786*, în „Glasul Bucovinei”, IV, 1997, 3 (15), p. 3–6; Idem, *Exodul populației din Bucovina între anii 1814–1816*, în „Glasul Bucovinei”, IV, 1997, 3 (15), p. 12–30; Idem, *Populația Bucovinei în perioada stăpânirii austriece (177–1918)*, în „Glasul Bucovinei”, X, 2003, 3–4 (39–40), p. 7–21.

⁹ Cercetarea funcționării limbii române în Bucovina, în diferite perioade

cercetăm atent cum a evoluat viața culturală și limba românilor din Cernăuți după ultimul război mondial, vom constata că atât limba, cât și cultura, s-au conservat pentru o lungă perioadă de timp, mai ales, în localitățile sătești, în care cultura străină din centrul urban pătrundea mai greu (cu cât satul se afla mai departe de Cernăuți, cu atât limba era mai corectă), ceea ce înseamnă că desele schimbări ale puterii de stat au avut și consecințe benefice pentru păstrarea autenticității limbii și culturii naționale, îndeosebi în localitățile rurale.

Dacă în anii puterii sovietice și ai Ucrainei independente, ucrainenii au păstrat și au dezvoltat instituțiile culturale (Uniunea Scriitorilor, Teatrul, Filarmonica, instituțiile superioare de învățământ și mediile de specialitate etc.), românii au fost lipsiți de orice fel de instituție culturală, în afară de școală și biserică, în care s-a păstrat limba română, moment care a făcut posibilă, totuși, redresarea treptată a vieții culturale românești și formarea unei intelectualități autohtone.

Desigur că, viața culturală, în primul rând literatura cultă, a fost marcată de întreruperea relațiilor cu viața culturală din patria istorică, ceea ce a afectat serios, mai ales, procesul de creație literară. Criticul literar Ștefan Hostiuc, analizând generațiile literare din nordul Bucovinei¹⁰, constată că, după 1944, în primii 15 ani postbelici, la Cernăuți s-a produs „un vacuum” al vieții literare

istorice, rămâne în centrul atenției istoricilor, sociolingviștilor și lingviștilor de la Cernăuți: Ștefan Purici, *Statutul limbii române în Bucovina între anii 1775–1861*, în „Glasul Bucovinei”, I, 1994, 4, p. 3–9; Alexandrina Cernov, *Statutul limbii române în școlile cu limba română de predare din regiunea Cernăuți*, „Glasul Bucovinei”, VII, 2000, 4 (28), p. 45–49; Gheorghe Jernovei, *Limba română vorbită în Ucraina (factori sociolingvistici sub aspect funcțional)*, în „Glasul Bucovinei”, VII, 2000, 4 (28), p. 87–100; Idem, *Limba română vorbită în regiunea Cernăuți, Ucraina (studiu demografic, și lingvistic)*, în „Glasul Bucovinei”, VIII, 2001, 3 (31), p. 93–110; Felicia Vrânceanu, *Identitatea lingvistică – o problemă de actualitate a zonelor românofone din Ucraina*, în „Glasul Bucovinei”, VIII, 2001, 4 (32), p. 88–104.

¹⁰ Ștefan Hostiuc, *Scriitori români din nordul Bucovinei*, București, 2005.

românești, iar „tradiția seculară a scrisului german s-a pierdut definitiv. Aceeași soartă ar fi împărtășit-o, cu siguranță, mențiunează în continuare Șt. Hostiuc, și literele românești dacă nu ar fi existat, de mii de ani, în jurul Cernăuțiului sate de români”¹¹. Din acest mediu, în care tradiția populară nu s-a stins niciodată, provin și primii scriitori români postbelici din nordul Bucovinei, care „și-au asumat sarcina, deloc ușoară, de a reface la Cernăuți, în condiții vitrege, practic din ruine, instituția literelor române, aflată și acum în șantier”¹². Dispariția bruscă, după război, a mediului cultural românesc cult, a intelectualității, în general, și a scriitorilor români s-a produs, menționează în continuare Ștefan Hostiuc, din cauza lipsei de sincronizare „a procesului literar din Țară” și necunoașterea, pentru noua generație, a tradițiilor literare românești din perioada interbelică, ascunse „în fonduri de carte speciale, la arhive sau marile biblioteci”¹³. Trebuie, însă, să adăugăm aici și influența altor factori, nu mai puțin importanți, ca refugiarea intelectualității românești la sfârșitul războiului (1943–1944), apoi deportarea și arestarea celor mai importanți oameni de cultură, mai ales preoți și profesori rămași la Cernăuți, factori care au condiționat lipsa, pentru o lungă perioadă de timp, a câtorva generații de intelectuali români, astfel justificându-se esențial faptul că formarea nu numai a unei noi generații de scriitori români din Cernăuți, dar și a intelectualității, instruite deja la școala sovietică, începe de-abia în anii 1970 (adică, abia după 25–30 de ani după terminarea războiului). Menționăm, însă, și diferența dintre scriitorii care evoluau în limba română și reprezentanții intelectualității care au fost nevoiți, atât în domeniul științific, cât și în cel profesional (în afară de profesorii de limba română și de cei care au predat alte obiecte în limba română în școală), să-și facă studiile în limbile rusă și ucraineană, și tot în

¹¹ *Ibidem*, p. 6.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, p. 12.

aceste limbi să-și desfășoare activitatea științifică sau profesională. Cei care au părăsit locurile natale, activând în alte localități ale URSS-ului, s-au adaptat la alte situații de viață. Creația populară, biserica, instituția școlii, care a funcționat cu întreruperi, în toată această perioadă, de la 1774 încoace, existența la Cernăuți a unei librării de carte românească în perioada sovietică, care a dispărut odată cu proclamarea independenței Ucrainei (motivele și scuzele autorităților fiind de ordin economic), toate acestea au avut o importanță esențială pentru afirmarea, destul de anevoioasă, a unei noi generații a intelectualității românești. Menționăm și faptul că, după război și până în prezent, partea de nord a Bucovinei „a fost văduvită de orice organism cultural românesc” cu excepția școlilor cu limba română (moldovenească, pe atunci) de predare, a unei grupe de studenți la Catedra de Filologie Română și Școala Normală, a bisericilor și publicațiilor de limbă română, dar și ultimele au apărut, cu excepția „Zorilor Bucovinei” (organ oficial al comitetului regional de partid) de-abia după 1990. Subliniem că nu poate fi acceptată afirmația, exagerată după părerea noastră, că viața culturală, inclusiv cea literară, s-a produs doar datorită ziarului „Bucovina sovietică”, transformat apoi în „Zorile Bucovinei”¹⁴. Însăși apariția acestui ziar nu ar fi fost posibilă fără funcționarea ritmică a celorlalte două instituții importante pentru menținerea românismului în condițiile vitrege de atunci, a școlii și bisericii, chiar în situația când limba a fost numită „moldovenească”, biserica prigonită, iar școala a funcționat sub o puternică influență a ideologiei comuniste.

*

Desigur, urmărind acest proces, nu putem neglija capcanele politice de tot felul, urmare a afirmării unor spirite politice extremiste sau a unor demnitari de stat dominate de o mentalitate agresivă, politicieni și savanți care, conștient sau inconștient, au impus prin

¹⁴ *Ibidem*, p. 13.

variate căi și metode o asimilare camuflată. Paradoxal, dar acest proces de asimilare camuflată s-a produs chiar în școlile cu limba română de predare prin manualele de limbă „moldovenească”, în care analizele gramaticale, inclusiv cele sintactice și stilistice, se efectuau în baza unor propoziții și fraze, traduse, de cele mai multe ori *ad litteram*, din limba rusă sau ucraineană. Aceste exemple erau selectate nu numai din operele marilor scriitori ruși sau ucraineni, ci mai ales din materialele congreselor de partid de atunci, alte articole cu caracter ideologic (educativ!) din ziare și reviste. Se impuneau, în felul acesta, structuri gramaticale străine specificului limbii române. Acestea vizau îndeosebi structurile sintactice și stilistice care, în mod indestructibil, sunt legate de mentalitatea națională. Având astfel de modele sintactice și stilistice, elevul încadra gândul în tipare lingvistice rusești sau ucrainene, creând involuntar, în fond, noi structuri sintactice și stilistice străine limbii române. În acest caz, românești rămâneau doar cuvintele și formele lor morfologice. Acest fenomen poate avea urmări ce pot schimba mentalitatea elevului. Pentru celelalte obiecte, manualele erau traduse din limba rusă și ucraineană, multe traduceri păstrând particularități sintactice și stilistice ale limbii ucrainene (rusești).

Noi nu putem neglija și faptul că profesorii de limba română de astăzi sunt elevii de ieri, care au învățat după astfel de manuale, iar pentru celelalte obiecte avem profesori care au învățat în limbile rusă sau ucraineană. Prin urmare, greutățile pe care le întâmpină elevii, înțelegând cu greu manualele editate în România și considerându-le ca fiind „grele”, sunt doar consecințele unui anumit mod de instruire lingvistică. Fenomenul este greu de înlăturat, devenind deja un factor de mentalitate. Desigur, pentru a înțelege cum a evoluat limba română la Cernăuți în toată această perioadă de timp, este necesară o analiză științifică profundă, inclusiv sociolingvistică, a manualelor editate în Ucraina după modelul manualelor ucrainene, nu numai din punct de vedere metodic, dar și lingvistic, multe dintre ele fiind traduceri din limba ucraineană. Considerăm, de exemplu, că este o greșeală (realizată cu bună știință sau nu!)

faptul că manualele de muzică pentru școlile cu predare în limba română se traduc integral din limba ucraineană, cultivând, astfel, cultura muzicală națională ucraineană, nu și pe cea românească.

Profesorii, autorii și redactorii de manuale, intelectualitatea în general, încă nu au reacționat la acest gen de deznaționalizare. Este încă un model de asimilare camuflată – prin îndepărtarea elevilor de cultura națională română și integrarea lor în cultura națională ucraineană. Dacă adăugăm și faptul că în școlile cu limba română de predare lipsește predarea componentului național (a istoriei, culturii și civilizației românești), ne dăm seama că tăcerea în continuare a intelectualității românești poate avea consecințe. Acestea pot fi sesizate deja prin atitudinea neglijentă față de învățământul în limba română, mai ales față de calitatea predării, acceptarea de cadre care favorizează aceste procese și cultivă „festivismul profesional” (tot felul de „seminare” organizate după „scenarii” propuse de Institutul de Studii Postuniversitare a Cadrelor Didactice, propagarea lor prin presa de limba română fiind menită să sustragă atenția de la problemele grave existente în învățământul de limba română, mai ales), cum ar fi dorința părinților de a-și instrui copiii în școli ucrainene... Astfel de capcane politice camuflate sunt multiple, dar încă neanalizate de către lingviști, istorici, politologi și sociolingviști.

În viața de zi cu zi, vorbirea (atât scrisă, cât și cea orală) este condusă de anumite scopuri legate de realitățile modului de viață, de influențele parvenite din mediul, în cazul nostru polilingvistic, de comunicare, în care domină limba oficială (astăzi, cea ucraineană).

Există o diferență între sistemul limbii și folosirea ei individuală sau colectivă. În limbă există o coeziune între diferite forme exterioare și factorul lăuntric, care se manifestă prin anumite tipare lingvistice. Aceste tipare lingvistice funcționează ca expresie a unor atitudini și a unor percepții a vieții, specifice pentru un individ sau o comunitate lingvistică. Există o diferență între sistemul limbii și folosirea ei individuală sau colectivă într-o anumită

epocă istorică. Raportul dintre specificul unei epoci și calitățile unui om (de fapt, a psihologiei lui individuale, care se află în raport direct cu psihologia comunității din care face parte) este o problemă greu de rezolvat, mai ales că astăzi astfel de cercetări s-au realizat doar cu referire la creația literară artistică. Ținând cont de spiritul diferitor limbi naționale, de capacitatea fiecăreia de exprimare a formelor limbii, inclusiv a formelor afective, limbile naționale ar trebui concepute ca stiluri, orientând astfel cercetarea spre factorul creator, vorbirea determinată de fantezia individuală a vorbitorului, de sistemul limbajului individual ca expresie a personalității și influența asupra vorbirii lui, a mediului lingvistic.

În situația în care predarea limbii române s-a efectuat timp de mai multe decenii în baza unor tipare sintactice și stilistice slave (rusa și ucraineana), presupunem și posibilitatea schimbării mentalității. În perioada austriacă, fenomenul a fost numit – „homo bucovinensis”, iar în cea sovietică – „homo sovieticus”, adică, „național prin formă și socialist prin conținut”, conținutul fiind, desigur, rusesc. De fapt, și în mult discutatele proiecte ucrainene ale învățământului în limbile minorităților naționale se specifica impunerea, ce-i drept, prin educație a mentalității ucrainene, astăzi și prin legislația referitoare la impunerea folosirii limbii de stat. Urmărim, însă, și alte metode prin care se realizează acest deziderat. La cele expuse mai sus, adăugăm: reducerea orelor de curs la limba română, lichidarea literaturii române ca obiect de studiu prin introducerea unui curs integrat de literatură română/literatură universală, introducerea prin lege a transferării treptate a învățământului românesc în limba ucraineană. Interzicerea trecerii cărților în limba română din România și Moldova în Ucraina, controalele sistematice ale bibliotecilor școlilor românești, în urma cărora sunt sustrate cărți în limba română etc. Sunt doar câteva din aspectele exterioare, ușor de sesizat, ale metodelor de asimilare treptată. Schimbările lingvistice mai profunde însă, care afectează spiritul național al exprimării și, prin urmare, chiar mentalitatea umană, se produc prin cultivarea unor structuri

lingvistice străine limbii române ca limbă romanică, sunt schimbări de lungă durată și pot induce în eroare comunitatea, care consideră ca fiind pozitivă politica națională față de minorități. În realitate, acestea își pierd treptat identitatea etnică. Este vorba, de fapt, de o asimilare camuflată – acel dorit *Ausgleich* austriac despre care se vorbește destul de des în legătură cu armonia în care conviețuiesc diferitele etnii din Bucovina.

*

Vom distinge, în primul rând, apariția unor structuri lingvistice ocazionale, care apar în toate limbile și la toate popoarele de structurile lingvistice constante, care apar în urma cultivării conștiinței sau a unor contacte de lungă durată și care sunt capabile să influențeze profund mentalitatea și psihologia individuală sau colectivă a comunității. Interpretarea psihologică a expresiilor lingvistice a fost aplicată în domeniul stilisticii psihanalitice sau a analizelor literare, și doar teoretic – la nivelul limbii vorbite sau a interferențelor lingvistice. Este un domeniu de cercetare lingvostilistică comparată a viitorului.

Ne vom referi în continuare doar la unele procese lingvistice, care urmează încă să fie studiate în profunzime și care confirmă existența unei asimilări camuflate.

Până în prezent, au fost efectuate cercetări sociolingvistice sau lingvistice care au atestat starea lingvistică în plan diacronic sau sincron, cercetări dialectologice care, de fapt, au constatat doar aspecte locale/lexicale din unele sate populate de români, care au atestat în graiurile românești forme arhaice pentru denumirea unor realități sau situații de viață sau folosirea constantă a unor cuvinte împrumutate dintr-o limbă străină, îndeosebi din ucraineană și rusă etc. În ultima perioadă au apărut și câteva lucrări, care au încercat să cerceteze și din punct de vedere sociolingvistic probleme ale funcționării limbii române în regiune. Cercetări sociolingvistice de profunzime a structurii limbii române în regiune însă, nu s-au efectuat încă. Nu s-au elaborat lucrări care ar fi studiat

astfel de probleme ca: păstrarea specificului național al limbii române vorbite în regiunea Cernăuți (la toate nivelele, dar mai ales cele sintactice și stilistice), a mentalității și identității lingvistice, a atitudinii față de limba maternă, limba altor naționalități și limba oficială, a nivelului de cunoaștere a limbilor respective, a factorilor externi, în primul rând al celor sociopolitici, care influențează asupra situației lingvistice, a conștientizării identității populației etc.

Savantul kievean Stanislav Semcinski, cunoscut prin lucrările sale de analiză a interferențelor semantice ale limbilor a cercetat doar contactele lingvistice româno-ucrainene, în plan diacronic și sincron, și consecința influenței lor asupra graiurilor moldovenești ale limbii române. Cercetând aspectele de bilingvism în regiunea Cernăuți, în localitățile românofone, cercetătorul Ion Popescu constată în teza sa de doctorat că în teritoriile regiunii Cernăuți, în care limba română funcționează ca limbă maternă, pot fi delimitate convențional trei zone sociolingvistice: zona „asimilării ireversibile”, adică a ucrainizării complete, și constată că în aceste zone mai întâi a încetat să fie folosită limba română în localitățile în care școala și biserica nu au mai folosit limba română; zona „asimilării tranzitive”, în care limba română s-a mai păstrat în biserică, școlile fiind transferate la limba de predare ucraineană (mai rar rusă); zona „bilingvismului echilibrat”, în localitățile în care atât în școală, cât și în biserică, se folosește limba română. Ion Popescu consideră că „putem formula concluzia că la partea românofonă a regiunii Cernăuți urmează să fie trecute ultimele două zone sociolingvistice: a asimilării tranzitive și bilingvismului echilibrat”¹⁵.

Practica arată însă, că există și alte forme de „asimilare”, mai puțin vizibile, atunci când se vorbește românește fără a mai conștientiza, decât teoretic, identitatea națională. Nimeni nu a cercetat specificul structurilor gramaticale folosite în aceste cazuri. Analiza comparativă a limbii române vorbite în diferite zone ale

¹⁵ Ion Popescu, *Partea românofonă a regiunii Cernăuți și zonele ei sociolingvistice*, în „Glasul Bucovinei”, I, 1994, 1, p. 21–27.

regiunii cu limbile de contact – în cazul nostru, rusă și ucraineană – încă nu s-a realizat. Rezultatele ne-ar putea oferi surprize spectaculoase.

O altă prezentare a aspectelor sociolingvistice aparține cercetătoarei Liubov Lazarenko, care a analizat interferențele lexicale în limba română vorbită în Ucraina. Investigațiile au fost reflectate în teza sa de doctorat, în care autoarea constată că influențele și interferențele lingvistice din partea limbilor rusă și ucraineană și consecințele acestora constituie una din trăsăturile cele mai importante ale limbii române vorbite pe teritoriul Ucrainei. Tot autoarei îi aparține afirmația că astăzi are loc un proces de „re-românizare” a limbii.

Acești cercetători, însă, nu au delimitat și perioadele în care, practic, populația românofonă era trilingvă (astăzi, de exemplu, populația românofonă din Cernăuți este trilingvă: română, rusă, ucraineană, ceea ce este caracteristic pentru perioadele de tranziție), cauzele acestui fenomen, precum și consecințele lingvistice și cele de conștientizare a etniei. Menționăm, de asemenea, și faptul că în regiunea Cernăuți există localități în care populația română conviețuiește cu cea poloneză (Pătrăuții de Jos, cătunul Arșița) și cea slovacă (Crasna, cătunul Crăsnișoara) și, prin urmare, limba română se află și sub influența acestor limbi, populația manifestând un trilingvism constant. Acestea sunt zone de interferență română, rusă, poloneză și ucraineană.

În decembrie 1999 a început colaborarea dintre lingviștii din Ucraina și Germania (Facultatea de Filologie a Universității Naționale din Cernăuți, Universitatea Națională din Kiev și Institutul de Romanistică din Leipzig) la realizarea unui proiect comun „Limba română vorbită în Ucraina”, obiectul de studiu fiind „limba populației românofone, vorbită în regiunea Cernăuți, Transcarpatia, Odesa sau în alte regiuni ale Ucrainei”¹⁶.

¹⁶ Klaus Bochmann, Gheorghe Jernovei, *Limba română vorbită în Ucraina (proiect internațional de investigație sociolingvistică)*, în „Glasul Bucovinei”,

Deocamdată, cercetările sunt concentrate doar asupra aspectului colocvial al limbii române (particularități fonetice, lexicale, morfologice și sintactice), fără a efectua și investigații sociologice sau de altă natură. Proiectul prevede studierea „a două compartimente ale lingvisticii contemporane: sociolingvistica și pragmatica lingvistică”¹⁷. Cercetările efectuate până în prezent au constatat doar o anumită situație lingvistică, fără a efectua și analize comparative, de exemplu, ale structurilor gramaticale locale cu cele ale limbii literare române sau cu cele ale limbilor de contact (rusă și ucraineană, în special). Ar fi interesantă și cercetarea limbajului manualelor traduse din limba ucraineană și rusă, a presei, pentru a urmări durata de infiltrare în limba română scrisă și vorbită a unor construcții și tipare lingvistice slave.

Încercăm, în studiul de față, doar o punctare a principalelor direcții de cercetare a situației limbii române în nordul Bucovinei în secolul al XX-lea și începutul celui de-al XXI-lea, pe parcursul cărora au funcționat patru limbi de stat, în ordine cronologică: germana, româna, rusa, ucraineana. Practic, în secolul precedent, fiecare generație, a fost pusă în situația de a însuși o nouă limbă oficială. Aceste limbi, făcând parte din diferite grupuri lingvistice (germanice, romanice, slave) și având structuri gramaticale specifice, au creat în perioada de tranziție de la o guvernare la alta dificultăți serioase în procesul de comunicare și o încordare în relațiile cu autoritățile și cu alte naționalități. Cert este și faptul, că această situație a creat și premise sigure pentru păstrarea comunicării în limba maternă (română, ucraineană sau polonă) în perioada necesară pentru însușirea limbii de stat.

Una dintre direcțiile de cercetare sociolingvistică este definirea identității naționale a românilor din regiunea Cernăuți prin atitudinea lor față de limba maternă, felul în care aceștia au rezolvat problemele legate de existența diferitor limbi de stat

VII, 2000, 3 (27), p. 62–64.

¹⁷ *Ibidem*.

(germană, română, rusă, ucraineană), precum și a limbilor celorlalte minorități cu care au conlocuit; ce alte limbi au însușit și dacă cunoașterea lor, în primul rând, a celei de stat, le-a favorizat accesul la diferite posturi de conducere și influență socială sau dacă le-a înlesnit comunicarea cu celelalte naționalități din zonă, dacă multilingvismul a contribuit la dezvoltarea culturii generale și la accesul la mass-media în diferite limbi. Cercetarea ar putea fi efectuată în baza autobiografiilor lingvistice ale respondenților de diferite vârste (generații), înregistrate în diferite zone românofone ale regiunii Cernăuți, în baza unor interviuri (chestionare) și a altor cercetări sociolingvistice. În același timp, considerăm această cercetare importantă și pentru clarificarea unor probleme ale statutului istoric al limbii române în regiunea Cernăuți.

Constatăm, formal, că pentru populația românească autohtonă, dar și pentru cea ucraineană, s-a creat, în acest areal lingvistic de comunicare interetnică, un adevărat laborator lingvistic în baza căruia pot fi urmărite procesele de interferență și de funcționare a limbilor în relația limba de stat/limba maternă/alte limbi de circulație locală sau limba de stat precedentă.

În acest mediu de comunicare polilingvistică (în Bucovina, populația a comunicat timp de peste două secole, succesiv, în cel puțin două-trei limbi: germană-română-ucraineană, germană-română-polonă, germană-română, germană-ucraineană, iar în perioada actuală în rusă-română, română-ucraineană, ucraineană-rusă, română-rusă-ucraineană, polonă-română-ucraineană etc.) intervin schimbări nu numai în lexicul limbilor respective, dar și schimbări mai profunde care afectează structura lor gramaticală, inclusiv cea sintactică și stilistică. Cercetarea particularităților limbii române vorbite în regiunea Cernăuți (de fapt, și în alte localități ale Ucrainei) s-a efectuat până în prezent, chiar în cazul cercetării interferențelor lingvistice, doar la nivelul dialectal sau colocvial, fonetic și lexical, în principiu s-au realizat doar unele constatări ale fenomenului lingvistic local. Schimbările la nivelul structurilor gramaticale (morfologice, sintactice și de stil), au rămas în afara

atenției lingviștilor. Ele devin, însă, un indiciu care se referă deja la niște procese lingvistice de profunzime, care afectează și modul de gândire – de exemplu, prin schimbările structurilor sintactice și stilistice și, prin urmare, pot fi considerate ca fiind primele semne de asimilare camuflată, din care rezultă și o schimbare a psihologiei naționale, adaptare la alte idealuri naționale etc., chiar în condițiile în care se mai vorbește românește.

*

Practica arată că prima categorie gramaticală care se schimbă sub aspect lexical (grupurile lexico-semantice) este substantivul, îndeosebi categoriile lexicale care denumesc obiectele de uz casnic, produse și, în general, obiectele care se cumpără în magazine (denumirile produselor cumpărate la piața țărănească de la populația autohtonă, în schimb, vor influența limbajul celor veniți). Noțiunile administrativ-politice și cancelărești se impun a fi folosite în limba de stat, ele intrând destul de repede în lexicul limbii române (din comoditate, în procesul de comunicare), de exemplu: „a ars probka și s-a făcut zamâkanie” sau „o spus nacealnicul”, „adă bumajka”. Urmează adaptarea limbajului profesional, ceea ce indică deja limitarea sferei de funcționare a limbii române doar în relațiile familiale și strict personale. Substantivele respective, în majoritatea cazurilor, au fost adaptate la formele gramaticale specifice limbii române. „Poluând” limba, substantivele nu afectează esențial modul de gândire și specificul național, indiferent de cantitatea de pătrundere a lor în limbă. S-a constatat, de exemplu, că terminologia oieritului la huțuli este de origine română. Am înregistrat în limbajul vorbit al ucrainenilor cazuri de verbe de origine românească, ca de exemplu: „Ia se pornela do mista”. În limba ucraineană nu există verbe care ar însemna începutul mișcării, caz în care este folosit verbul a se porni. De asemenea, urmărim în anumite graiuri bucovinene ucrainene și folosirea reflexivului înaintea verbului, ceea ce este specific verbului românesc. În limbajul vorbit al românilor urmărim altă tendință:

folosirea rădăcinii în limba rusă/ucraineană cu terminațiile românești: a crâscui/crâscuiesc pentru a vopsi. Sunt fenomene care ar trebui cercetate pe zone lingvistice și în legătură cu tendințele de asimilare lingvistică. Astfel de cercetări ar explica și necesitatea studierii în școală în limba maternă, fapt care ar ajuta și la însușirea corectă a unei limbi străine.

*

În etapa următoare sunt afectate adjectivele și adverbele, ceea ce este deja un prim indiciu de asimilare a categoriilor apreciative de gândire. O etapă mai avansată a asimilării lingvistice interne o constituie folosirea în vorbirea curentă a adverbilor și a instrumentelor gramaticale (prepozițiilor și conjuncțiilor), a verbilor și, în sfârșit, a formelor gramaticale verbale. Este deja o etapă când limba se uită treptat și este afectat serios modul de a gândi.

Verbul. Acest proces poate fi urmărit, de exemplu, cercetând limbajul vorbitorilor de limba română pe zone începând cu cele care se află în apropierea orașului Cernăuți spre periferie, unde influența orașului este mai puțin pronunțată.

Paradoxul constă în faptul că acest „laborator lingvistic” de asimilare camuflată dă rezultate perfecte de deznaționalizare, în condițiile în care Constituția și legislația Ucrainei referitoare la minoritățile naționale sunt alcătuite la cele mai înalte standarde europene, iar școala funcționează în limba română.

*

În consecință, constatăm că predarea-învățarea gramaticii limbii române în condițiile sociolingvistice ale trilingvismului activ (româna, rusa, ucraineana) necesită aplicarea unor didactici specifice. Se va evita, de exemplu, explicarea materialului lingvistic pe bază de traduceri din aceste limbi, îndeosebi la lecțiile de sintaxă, pentru a evita calchierile structurilor propozițiilor și frazelor și a tiparelor lingvistice și stilistice.

Specificăm faptul că, în condițiile bilingvismului activ,

majoritatea elevilor însușesc concomitent, încă de la vârsta preșcolară două sau trei limbi. În astfel de condiții se formează structuri lingvistice paralele, care creează premisele unui „bilingvism ideal”. Și doar intervenția unor „specialiști” servili intereselor politice, modifică acest proces natural de formare a personalității bilingve, încălcând, de fapt, legitățile de predare a unei limbi naționale ca limbă maternă. Chiar și predarea/învățarea corectă a limbii ucrainene nu este posibilă fără cunoașterea corectă a limbii materne. Aceasta este și explicația faptului că elevii români însușesc cu mari greutăți și limba ucraineană, comit multe greșeli, ceea ce îngreunează comunicarea în relațiile profesionale, sociale și politice. În astfel de condiții, curriculumul școlar, manualele, materialele didactice, metodică predării etc. trebuie să prevadă situațiile de comunicare posibile pentru fiecare limbă în parte pe care elevul, în condițiile bilingvismului activ, le va diferenția conștient. În acest caz, un rol important le-ar avea gramaticile și stilisticele comparative care astăzi lipsesc.

Cercetarea științifică, care are ca scop înțelegerea fenomenului bucovinean românesc în toată complexitatea sa, nu poate fi considerată doar o problemă de ambiție politică (cu atât mai mult personală), nu numai una de interes istoric, politologic și lingvistic, ci una cu implicații morale, legate de multiple aspecte ale vieții unei populații băștinașe, cum este cea românească, situată într-un spațiu geopolitic care se află încă la intersecția intereselor geostrategice, economice, politice și culturale ale mai multor țări.

Astăzi, noi nu mai putem miza doar pe sentimentul patriotic, este necesară intervenția profesională în alcătuirea programelor, a manualelor și a altor materiale didactice pentru predarea atât a limbii române, în scopul păstrării identității naționale, cât și a limbii ucrainene – în scopul însușirii corecte a acesteia.

Problemele sociolingvistice ale românilor din Ucraina sunt variate și impun metode specifice, caracteristice pentru fiecare minoritate și dependente de politica națională a țării respective pentru minorități, de mediul de viață specific impus în

anumite perioade istorice. Cercetarea lor este necesară și pentru prognozarea modului în care ar trebui să fie organizat corect și, într-adevăr pe principii democratice, procesul de învățământ în toate zonele de bilingvism activ. Cuvântul hotărâtor trebuie să-l pronunțe oamenii de știință – lingviști și politologii. Lupta pentru păstrarea identității naționale nu mai poate continua doar pe declarații politice.

CULTURA ȘI CONSERVAREA LIMBII – COMPONENTE ESEȚIALE ALE EXISTENȚEI ȘI CONȘTIINȚEI NAȚIONALE

Ceea ce și-au dorit românii din Bucovina în toate epocile istorice (mai ales începând cu Revoluția de la 1848) – a fost organizarea vieții culturale și științifice în instituții profesionale de înaltă calitate, la care aspiră și astăzi românii din regiunea Cernăuți.

Istoria ne-a hărăzit să fim la margine de țară sau imperiu (ba la Estul, ba la Vestul lor): Țara Moldovei, Austria, România, URSS, Ucraina. Cu toate vicisitudinile, românii (ajunși astăzi la doar 20% din totalul populației din regiune) și-au păstrat, timp de peste 200 de ani, tot ceea ce înseamnă pentru un popor conștiință, spiritualitate și identitate națională. Generații de intelectuali români, ale căror nume merită să fie valorificate pentru istoria și cultura românilor, au muncit pentru ca limba, școala, biserica și istoria să constituie o permanență la Cernăuți. Mulți bucovineni din diaspora, remarcabili oameni de cultură și spiritualitate românească, au trăit și mai trăiesc și astăzi experiența Bucovinei ca o durere personală și o nostalgie romantică. Soarta istorică a românilor din Bucovina poate fi înțeleasă numai printr-o cercetare profundă, conștientă și cinstită, situată dincolo de orice retorică sentimentală sau politică. Există o istorie a rezistenței prin limbă, școală, biserică, în general prin cultură.

S-a vorbit despre modelul *homo bucovinensis* și nu putem fi de

* Studiul a fost publicat inițial în vol. *Distorsionări în comunicarea lingvistică, literară și etnofolclorică românească și contextul european*, Iași, 2009, iar în volumul de față au fost reproduse fragmente relevante și actuale.

acord cu interpretarea propusă de către unii politicieni și istorici. Imaginea de *homo bucovinensis*, susținută și idealizată mai ales de către cercetătorii germani și austrieci, preluată astăzi de politicienii ucraineni în cadrul unor foruri științifice sau publicații, este discutată și propusă ca model pentru o viitoare Europă. În realitate, însă, în spatele acestui concept fals se intenționează crearea unei personalități lipsite de orice conștiință națională, care, chiar dacă își mai vorbește limba maternă și își cunoaște valorile naționale, este tolerantă și servilă politicii naționale dominante. Într-o nouă formulă, ideologia sovietică impunea, de exemplu, pentru întreg spațiu multinațional al URSS noțiunea de „om sovietic” (*homo sovieticus*) – „național prin formă și socialist prin conținut”. Această politică era demonstrată prin spectaculoasele reprezentări festive, cu cântece și dansuri ale „popoarelor conlocuitoare”, cu excelente costume naționale și ritmuri naționale specifice. Se menținea astfel iluzia unei politici de ocrotire a acestor popoare. Din păcate, acest mod de falsificare a specificului național, prin reducerea acestei noțiuni doar la formă, reprezintă, în realitate, distrugerea din interior a modului de gândire, al conținutului național. Astăzi, deja sub o nouă (dar învechită) mască, asistăm la Cernăuți la un nou val de susținere a „formeii naționale”, promovând pe același fundal spectacole naționale, însoțite de discursuri ultrapatriotice, în spatele cărora se formează o imagine falsă a adevăratelor probleme cu care se confruntă comunitatea românească din Ucraina (sau chiar negarea lor), menită să ne distragă atenția de la adevăratele strategii naționale și culturale care ar trebui promovate. Pe de altă parte, nici comunitatea românească nu are proiecte clare de rezolvare a acestora.

Românii sunt obsedați astăzi de ideea dezbinării societăților românești, a intelectualității, a existenței unor ambiții personale sau de grup ale liderilor care nu se pot înțelege între ei, iar presa (ziarul „Ceas”, revista „Clopotul Bucovinei”, care excelează în acest scop) creează legende ale unor personalități, cu scopul de a-i intimida sau chiar de a le crea o biografie mincinoasă sau a-i

discredita. Este și aceasta o modalitate de a anihila activitatea celor care încearcă să constituie viața cultural-națională într-o instituție ce ar funcționa efectiv în toate domeniile culturii și științelor umanistice, a editării de carte în limba română la Cernăuți, dar mai ales în direcția păstrării ființei naționale românești. Rămâne să înțelegem dacă aceste publicații sunt doar manifestarea unor ambiții personale sau sunt conștient premeditate.

În 1989 s-a constituit Societatea pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu” din Regiunea Cernăuți (președinte fondator – prof. univ. dr. Grigore Bostan) din care, ulterior s-au înființat majoritatea societăților românești din regiune și chiar din Ucraina. Acestea s-au desprins din secțiile Societății: pentru învățământ, știință, biserică etc. Rând pe rând, în „Zorile Bucovinei” au fost publicate proiectele de statut: *Statutul Societății Științifico-Pedagogice republicane „Aron Pumnul”* (10 ianuarie 1991) – președinte, prof. univ. dr. Aurel Constantinovici; *Statutul Societății Cultural-Bisericești „Mitropolitul Silvestru Morariu-Andrievici”* (10 ianuarie 1991) – președinte, preotul Mihail Ivasiuc; *Statutul Societății Românilor din Regiunea Cernăuți – victime ale represaliilor staliniste „Golgota”* (29 ianuarie 1991), președinte – Petre Grior, director adjunct al Arhivelor Statului din Cernăuți; *Statutul Doamnelor Române din Regiunea Cernăuți* (8 martie 1991), președinte – Victoria Ivasiuc; *Statutul Alianței Creștin-Democrate a Românilor din Ucraina* (24 octombrie 1991), președinte – Constantin Olaru.

Fiecare dintre aceste societăți, la timpul său, a jucat un rol însemnat în lupta pentru recunoașterea și respectarea drepturilor românilor din Ucraina. A fost o perioadă de entuziasm și încredere în propriile forțe. Tricolorul fâlfâia în fiecare sat și pe clădirea sediului Societății „Mihai Eminescu” și al redacției ziarului „Zorile Bucovinei”. Nu toate aceste societăți au supraviețuit până astăzi, unele au dispărut din diferite motive, altele au rămas doar pe hârtie.

Procesul a culminat cu *Congresul românilor din regiunea Cernăuți*, când a început, de fapt, ruptura esențială dintre liderii

societăților românești. Liderul cercului *Arboroasa* (scriitorul și ziaristul Dumitru Covalciuc), care fusese la început o structură a Societății „Mihai Eminescu”, a fost primul care a făcut nenumărate declarații în presă (vezi „Zorile Bucovinei” de la începutul anilor '90 ai secolului trecut), anunțând ieșirea sa din Societatea „Mihai Eminescu” (aceasta fiind și principala organizatoare a congresului). Motivele erau formulate, de fiecare dată, destul de vag.

La 5 iunie, cu două zile înainte de congres, s-a constituit „Grupul 5 iunie”, principala opoziție a Congresului. Acest grup era format din liderii Societății „Golgota”, președinte Petre Grior, la care au aderat și alți intelectuali români, lideri sau membri ai altor societăți. Această dată marchează începutul unui lung deceniu de disensiuni, greșeli și neînțelegeri. Pentru prima dată am fost sfidați la începutul lucrărilor congresului de un grup de tineri naționaliști ucraineni, sosiți cu autocarele de la Lvov, cerând insistent suspendarea congresului sau, măcar, folosirea la sedință numai a limbii ucrainene. De ce n-am avea curajul să recunoaștem acest eșec chiar atunci, să începem de la început? La 11 iunie 1992 ziarul „Zorile Bucovinei” a publicat un amplu și optimist material despre Congres, *Însemnări de la primul Congres al românilor din regiunea Cernăuți*.

La 12 noiembrie 1992, în același ziar, la rubrica „Dreptul la opinie”, a apărut articolul semnat de către Comitetul executiv al Societății „Golgota”, *În căutarea adevărului* (o pagină de ziar) – un atac vehement la adresa liderilor Societății „Mihai Eminescu”, care au colaborat activ la pregătirea Congresului.

Ambițiile deșarte, slăbiciunile omenești și nepriceperea noastră de a conduce (de fapt, de a organiza corect și onest activitatea, conform unui program, ce ar defini prioritățile și ar fi bine orientat), au creat un impas din care, chiar dacă a intrat fiecare societate sau lider separat, trebuie acum să ieșim împreună, să promovăm niște proiecte capabile să susțină interesele comunității românești.

După 1995 au fost înregistrate încă trei societăți: Societatea Scriitorilor Români din Cernăuți, președinte – poetul Ilie T.

Zegrea (1998), Liga Tineretului Român „Junimea” din regiunea Cernăuți (1998), președinte – poetul Vitalie Zăgrea, și Casa Limbii Române (2000), președinte – poetul Vasile Tărășeanu.

Astăzi, la Cernăuți funcționează două tipuri de instituții, responsabile în egală măsură de felul și de calitatea în care este promovată cultura noastră națională, având în vedere prin aceasta și eficacitatea unor instituții ca școala și biserica. Este vorba de instituțiile de cultură ale Administrațiilor de Stat (regională și locale), în sarcina cărora intră problemele culturale ale românilor din regiune, ca cetățeni ai Ucrainei, respectarea legislației în vigoare referitoare la drepturile minorităților naționale (inclusiv urmărirea cazurilor când această legislație este încălcată). Or, românii își doresc o trupă de teatru profesionistă (cei șapte studenți care au absolvit Academia de teatru din Târgu-Mureș și nu și-au găsit loc de muncă la Cernăuți până astăzi). De zeci de ani batem la porțile închise ale secției regionale de cultură și ale primăriei orașului pentru inaugurarea Muzeului „Mihai Eminescu” în Casa lui Aron Pumnul. La acestea se adaugă multe alte doleanțe, formulate în nenumărate demersuri, adresări, memorii etc. La Cernăuți avem doar monumentul poetului Mihai Eminescu. Mulțumim și pentru atât.

În sate nu funcționează cele mai multe dintre Casele de Cultură, nu sunt completate cu cărți românești bibliotecile sătești... În afară de biserică și de școală nu există alte instituții de cultură! Petrecerea timpului liber pentru tineri și pentru familiile tinere s-a transformat în petreceri cu multă băutură și distracții în discoteci. Aceasta distruge, în primul rând, intelectualitatea satelor noastre, pentru că în zilele de odihnă și de sărbătoare nu există alte posibilități (de exemplu, spectacole, concerte etc.). Oficialitățile nu mai invită (precum se obișnuia) colective artistice, nici din Republica Moldova, nici din România. Din cauza crizei economice și a lipsei de sponsorizări, societățile din Cernăuți nu mai invită, decât foarte rar, colective artistice, cu spectacole și concerte, din România.

Instituțiile nonguvernamentale de cultură românească, în marea lor majoritate, sunt și ele inerte în acest sens (mai ales, impactul lor cultural în sate). Societatea „Mihai Eminescu”, iar în ultimul timp și Societatea Scriitorilor din Cernăuți și Casa Limbii Române preferă să organizeze mari festivități la Cernăuți, satele noastre fiind neglijate în continuare. Cele cinci sărbători tradiționale românești, organizate în continuare de Societatea „Mihai Eminescu” o dată pe an la Cernăuți (*Limba noastră cea română, Florile dalbe, Mărțișorul*, și cele două aniversări consacrate poetului Mihai Eminescu), sunt absolut insuficiente pentru satisfacerea necesităților culturale ale populației românești din regiune, îndeosebi ale tineretului studios. Celelalte societăți stau la umbra așa-zisei Uniuni a Societăților Românești, activitatea lor fiind aproape insesizabilă.

Provincie cu o istorie dramatică, Bucovina a fost și rămâne încă un spațiu literar puțin cunoscut, în care destinul generațiilor de români, de multe ori văduvit de tradițiile culturale din țară, ni se pare atât de deosebit și, totodată, atât de asemănător, căci indiferent de specificul lor istoric, ele toate au fost niște generații luptătoare. De aceea, frumoasa tradiție culturală românească din Bucovina nu a putut fi înlocuită nici cu cea germană (1775–1918), nici cu cea rusă sau ucraineană (1945–1996). Deprinderea de a scrie românește nu a încetat niciodată. Chiar dacă au existat perioade de „secetă literară” sau întreruperi bruște a procesului literar, în Bucovina s-au tipărit cărți românești: manuale, calendare, gramatici, opere literare.

„O literatură a Bucovinei a existat” – așa își începe Constantin Loghin cele două cărți de istorie a literaturii române în Bucovina (*Scriitori bucovineni. Antologie*, București, 1924; *Istoria literaturii române din Bucovina [1775–1919]. În legătură cu evoluția culturală și politică*, Cernăuți, 1926), prin care încearcă să realizeze o primă sinteză a scrisului bucovinean din perioada austriacă. Se încheiase o epocă de 143 de ani de rezistență a românilor prin cultură. Soarta le-a hărăzit, ulterior, să se mai afle și sub alte stăpâniri, cu toate

consecințele culturale și politice care survin în atare împrejurări.

Istoricul literar de astăzi constată că specificul și valorile culturii românești bucovinene au rezistat afirmându-se și mai târziu, în confruntarea cu alte tendințe culturale ale altor vremuri, la fel de vitrege, afirmate în diferite medii naționale, cu noi metode de deznaționalizare, prin impunerea altor limbi oficiale sau de comunicare, cu statut de „limbă maternă” secundă, susținute oficial prin școală și instituții de cultură. Cele două mari culturi – cea germană și cea slavă răsăriteană – atât de diferite, prin esența lor – și-au pus amprenta pe ființa scrisului românesc din această provincie, dar nu au reușit decât parțial acest demers, făcând-o să fie puțin mai în urmă, nu însă și înstrăinată de literatura din Țara Mamă.

În 1917, istoricul Nicolae Iorga, într-o conferință susținută la București în fața corului Societății „Armonia” din Cernăuți, constata: „A fost o întrerupere cvasitotală a legăturilor culturale dintre noi. Eram așa de aproape și ne cunoșteam așa de puțin! Natural că în urma acestei necunoașteri s-au produs o mulțime de prejudecăți, și din partea noastră, și din partea d-voastră. România, o țară stricată, în părerea unora din bucovineni; Bucovina, o provincie românească pierdută, în părerea unora din România. Îndată ce ne-am cunoscut, am văzut foarte bine, că acestea sunt păreri greșite, strecurate în minți de oameni care aveau interese esențiale să le strecoare”.

Bănuia, oare, N. Iorga că la aproape un secol, cuvintele lui vor fi tot atât de actuale, încât vom căuta în cărțile sale răspuns la aceleași întrebări care l-au frământat în legătură cu misterele supraviețuirii culturii românești în împrejurări atât de nefavorabile? Bucovina s-a transformat în perioada sovietică într-un spațiu închis, izolat de procesele literare și tradițiile culturale din țară, dar a existat, totuși, ceva ce a alimentat seva specificului și a valorilor naționale românești de aici, chiar în timpurile cele mai vitrege, când contactele cu țara au fost imposibile. Istoricul explica acest fenomen de rezistență națională prin mai mulți factori care

au alimentat cultura românească de aici. Primul, și poate cel mai important, a fost „instinctul național” și caracterul conservator al țăranului care a păstrat și a dezvoltat formele culturale naționale proprii unui popor. Explicația este mai mult de natură psihologică.

„V-a salvat, spunea Nicolae Iorga, inerția țaranului unită cu instinctul național superior, care a deosebit în trecut poporul nostru, însușirea corectând în mare măsură defectul, însușirea care este a lui, defectul care vine din vitregia împrejurărilor. Cultura și-o capătă un popor, dar instinctul, care îndeamnă către cultură și care găsește formele naționale ale unei culturi, acesta nu-l poate preda niciun profesor: el face parte din însușirile fundamentale”.

Biserica și mănăstirile, care erau de nezdruccinat în Bucovina, aveau un cler înalt și cult, o cultură religioasă cu vechi tradiții românești, în sfârșit, aveau și școli care au educat generații de călugări. Aici se găsea Mănăstirea Putna, cu mormântul lui Ștefan cel Mare, care avea o influență deosebită asupra tuturor mănăstirilor bucovinene chiar și după secularizarea averilor acestora și înstrăinarea de biserica din Moldova. Desigur, renașterea culturală a românilor din Bucovina le-o datorăm, îndeosebi după 1848, boierilor, răzeșilor și intelectualilor care au apărut interesele naționale și politice ale Bucovinei; instituțiile culturale și de învățământ au muncit pentru întreținerea și afirmarea lor în plan național și au susținut relații strânse cu românii de pe întreg teritoriul Austriei și din Principate.

Este oare o enigmă faptul că după peste două secole de înstrăinare în nordul Bucovinei se mai vorbește românește? Fenomenul bucovinean, ca subiect de supraviețuire a spiritualității și a identității românești, a continuității unor tradiții culturale naționale, trebuie să fie studiat în profunzime (nu doar monitorizat, conform unor modele socio-politice de astăzi), cu scopul de a urmări care sunt cauzele și consecințele deznaționalizării unui popor băștinăș prin schimbarea statalității și a limbii de stat, prin introducerea, de fiecare dată, a unor condiții noi, insuficiente pentru păstrarea limbii, a confesiunii și a culturii, adică a celor trei vectori necesari pentru păstrarea mentalității și a identității naționale. Istoria

românilor din Bucovina demonstrează, încă o dată, adevărul că un popor cu tradiții istorice și culturale străvechi nu dispare, chiar dacă condițiile sunt nefavorabile și continuă să se înrăutățească. Acest fenomen este o problemă de mentalitate și de psihologie a unui popor care, conservându-și valorile, a reușit să supraviețuiască unor perioade istorice de impunere forțată în comunicarea oficială, științifică și culturală a câtorva limbi de stat, străine de limba maternă: germana, rusa și ucraineana. Un astfel de popor nu poate fi „sacrificat”, în numele unor idealuri „false”, după cum consideră astăzi unii istorici și politicieni, ci susținut concret în voința sa de a-și păstra limba, tradițiile și idealurile naționale, cu alte cuvinte, de a-și păstra identitatea. În satele cu populație majoritară românească, bisericile ortodoxe și protestante oficiază și astăzi serviciul divin în limba română. În conștiința unui popor există niște valori care nu pot fi distruse ușor. Constatăm că în primul deceniu al mileniului trei, în nordul Bucovinei, s-a impus o viață culturală și literară românească viabilă.

Cercetarea științifică – care are drept scop studierea fenomenului nord-bucovinean românesc contemporan și a istoriei românilor – nu poate fi considerată numai o problemă de ambiție politică (cu atât mai mult personală), ci una de interes istoric, sociologic și istorico-literar – va investiga aspecte multiple legate de viața unei populații băștinașe (în cazul de față, a celei românești), situate într-un spațiu geopolitic care s-a aflat la intersecția intereselor geostrategice, economice și politice ale câtorva imperii: Turcia, Austria, Rusia.

Nu putem neglija faptul că în afara intereselor științifice (istorice, lingvistice, etnofolclorice, sociologice etc.), există omul „concret”, care își trăiește viața de zi cu zi, care trăiește tragedia înstrăinării de neamul său, a vicisitudinilor istorice (ocupațiile străine, foametea, deportările, războaiele etc.).

Multe familii, în special cele mixte, trec și prin tragedia înstrăinării spirituale a copiilor de părinții lor, de cultura și limba maternă. Omul simplu nu înregistrează și nu analizează evenimentele, el le

trăiește, și nu de multe ori, le trăiește ca pe o tragedie personală. Frica a fost și rămâne; poate că și starea de spirit care i-a determinat pe unii să tacă, pe alții să se înstrăineze sau să se asimileze, pe alții să aștepte cu îndârjire vremuri mai bune. Iar dacă încercăm să privim războiul sau revoluțiile nu numai din punctul de vedere al eroismului celor ce și-au sacrificat viața în numele unor idealuri naționale sau politice, ci și din punctul de vedere al tragediei prin care trece fiecare familie în aceste vremuri vitrege, vom înțelege că și înstrăinarea își are motivele sale, fie de natură psihologică, fie politică. Niciun recensământ nu va putea consemna „capetele plecate” ale românilor nord-bucovineni, care și-au renegat naționalitatea.

Astăzi, zbaterea intelectualității românești din Ucraina pentru păstrarea identității și a spiritualității naționale înseamnă, în primul rând, asumarea unor responsabilități pentru viitor și conștientizarea priorităților: limba, biserica, școala, presa.

Situația de criză politică, economică și socială, în care se află statul ucrainean și care se agravează, creează condiții care provoacă precedente de încălcare de către unele instituții a drepturilor prevăzute de Constituție și de documentele interne și internaționale. Acest fapt impune o atmosferă încordată, susținută și de lipsa unor dialoguri culturale constructive între societățile naționale de cultură românești din regiunea Cernăuți și instituțiile corespunzătoare de stat, condiționează precedente nefavorabile ale unei activități constructive și eficiente; includem aici și adâncirea conflictelor din interiorul societăților și susținerea, într-un mod arbitrar sau haotic, a unor proiecte neesențiale. Situația în care instituțiile statale nu-și asumă responsabilitatea organizării și a finanțării proiectelor prioritare în domeniile culturii românești, inclusiv a instituțiilor de învățământ, favorizează apariția unor cazuri fără precedent de analfabetism profesional al unor cadre aflate în posturi de conducere, de care depinde calitatea învățământului în limba română, ceea ce reduce considerabil autoritatea instituțiilor respective și a unor personalități marcante ale culturii și învățământului în limba română, care în astfel de condiții sunt

puse în imposibilitatea de a stopa astfel de documente și indicații oficiale (inclusiv manuale și recomandări metodice).

Este normal ca o populație să-și dorească un statut stabil, chiar confortabil. De la proclamarea independenței Ucrainei (1991) până în prezent, învățământul în limba română a avut mari pierderi morale: închiderea unor școli și clase românești, transferarea lor către limba ucraineană de predare, scăderea în continuare a orelor repartizate pentru limba și literatura română, acordarea unui statut inferior limbii și literaturii române în cadrul examenelor de absolvire prin includerea lor în listele examenelor neobligatorii și înlocuirea, în unele cazuri, cu examenul la limba și literatura ucraineană (sau la alegerea elevului); formularea ambiguă a ordonanțelor ministeriale, care, în majoritatea cazurilor, încalcă chiar Constituția țării, dă posibilitatea de a manevra în domeniul politicii școlare după bunul plac al direcțiilor regionale, raionale și orașenești de învățământ, aflate sub influența unor forțe politice.

Din această perspectivă, este nevoie de o nouă politică a Ministerului Învățământului de la Kiev referitoare la dezvoltarea învățământului în limbile minorităților naționale, inclusiv a învățământului universitar. În prezent, în Ucraina nu este asigurat dreptul minorităților naționale la studii superioare în limba maternă. Este evidentă și necesitatea schimbării politicii practicate la examenele de admitere în învățământul superior în universitățile care funcționează în teritoriile compact locuite de români și unde funcționează școli cu predare în limba română. Avem în vedere universitățile din Cernăuți, Ujgorod și Odesa în care candidaților să li se asigure dreptul de a susține examenele de admitere în limba română – limbă de predare în cele 114 școli din Ucraina (datele anului 2009 – *n. ed.*).

Specificăm că, în condițiile bilingvismului activ, majoritatea elevilor își însușesc concomitent, încă de la vârsta preșcolară, două (sau chiar trei) limbi. În astfel de condiții, se formează structuri lingvistice paralele, care creează premisele unui „bilingvism ideal”. În astfel de condiții, curriculumul școlar, manualele, materialele

didactice, metodică predării etc. trebuie să prevadă situațiile de comunicare posibile pentru fiecare limbă în parte pe care elevul le va diferenția conștient.

Este evidentă necesitatea organizării unei universități românești sau organizarea pe baza universității existente la Cernăuți a Universității multiculturale cu predare în limba română sau crearea unor grupe cu predare în limba română la toate facultățile. Acest lucru este posibil, însă nu există fondurile necesare, Ucraina refuzând să susțină financiar o astfel de instituție.

Analizând doar parțial procesele care au loc în regiunea Cernăuți, ajungem la concluzia că lupta esențială pentru păstrarea conștiinței naționale, conservarea tradițiilor culturale naționale și a dezvoltării lor depind de mai mulți factori interni și externi:

1. Lupta din interior a comunității românești pentru respectarea de către oficialități a Constituției și a legislației interne și susținerea, prin efort propriu, a funcționării limbii și a instituțiilor științifice, a școlilor, a presei, a culturii etc.;

2. Existența unui dialog constructiv cu instituțiile statului ucrainean și cu societățile nonguvernamentale, inclusiv între societățile românești, în domeniul respectiv;

3. Dezvoltarea relațiilor cu instituțiile României, înaintarea și susținerea unor proiecte mai eficiente pentru comunitatea română din Ucraina.

APARIȚIA ȘI ACTIVITATEA SOCIETĂȚII PENTRU CULTURA ROMÂNĂ „MIHAI EMINESCU” DIN REGIUNEA CERNĂUȚI

La 28 mai 1989, într-o zi însorită, dis-de-dimineată, se adunau românii la poarta Reședinței Mitropolitane, mulți îmbrăcați în costume naționale, cu mari și frumoase speranțe că vom avea în viitor o societate care ne va uni într-o singură dorință, va apăra drepturile noastre ca popor băștinaș, limba și tradițiile. Aveam toți o singură nădejde, eram veseli și bucuroși să ne întâlnim cu prietenii noștri veniți cu această ocazie din mai multe colțuri ale Ucrainei. Pentru prima dată, după 1945, societatea a reunit românii din partea de nord a Bucovinei, din ținutul Herța și o parte din fostul județ Hotin – actuala regiune Cernăuți, având ca scop reluarea și continuarea, în noile condiții socio-politice, lingvistice și culturale, a activității Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, înființată încă la 1862, la început ca Reuniune Română de Lectură. Adunarea de constituire a avut loc în Sala Sinodală a Mitropoliei, astăzi – Sala de Marmură a universității cernăuțene. Au sosit delegații din toate satele regiunii, dar și oaspeți dragi din regiunile Transcarpatia și Odesa, din Republica Moldova și România, Moscova, Letonia, majoritatea fiind bucovineni de origine.

„Acea duminică de 28 mai 1989 a fost și va rămâne deocamdată pentru mine, poate, cea mai importantă zi din viață, a scris ulterior

* Studiul a fost publicat inițial în „Glasul Bucovinei”, XXV, 2019, 1–2 (101–102), p. 77–96.

profesorul Grigore Bostan, șeful Catedrei de Filologie Română, deoarece am avut fericirea să rostesc discursul inaugural, și după discutarea *Proiectului de Statut*, să anunț solemn săvârșirea actului istoric al înființării Societății «Mihai Eminescu» menite, după cum se menționa chiar în primele variante ale Statutului (vezi «Zorile Bucovinei», 2 aprilie 1989), să contribuie la trezirea conștiinței naționale, la cultivarea dragostei față de limba, cultura, arta, istoria neamului, să ridice pe o treaptă avansată viața spirituală a populației românești autohtone pe aceste meleaguri”².

Proiectul de statut a fost alcătuit de către profesorii Mircea Druc și Ștefan Hostiuc, discutat de către colegii de la Catedră, la ședința căreia au participat scriitori și alte personalități ale vieții culturale cernăuțene.

După publicarea statutului viitoare Societăți în ziarul „Zorile Bucovinei” au apărut, aproape în fiecare număr, păreri și propuneri, formulând o adevărată cronică a evenimentelor. Vom ilustra impactul pe care l-a avut ideea creării unei astfel de societăți prin publicațiile ziarului „Zorile Bucovinei”. Reproducem doar câteva dintre acestea. Pe 14 mai 1989 în „Zorile Bucovinei” (nr. 93, 11441), la rubrica *Discutăm proiectul de Statut al Societății pentru Cultură Moldo-Română „Mihai Eminescu”*, Nicolae Popescu, șeful secției juridice inter-gospodărești pe lângă asociația agroindustrială din Storojineț, scria: „Prin intermediul gazetei «Zorile Bucovinei» doresc să vin cu propunerea de a completa proiectul *Statutului Societății pentru Cultură Moldo-Română «M. Eminescu»* cu unele precizări. În general, proiectul *Statutului* este bun, sănătos, oglindește atât necesitățile, cât și aspirațiile populației românești și moldovenești din Ucraina. Tuturor acelorora care au elaborat acest proiect le sunt recunoscător, le mulțumesc și le doresc sănătate. Totuși, după părerea mea, ar trebui ca în statut să se acorde atenția cuvenită studierii istoriei Bucovinei și a altor ținuturi cu populație

² Grigore Bostan, *Aspecte din activitatea Societății „Mihai Eminescu”*, în „Glasul Bucovinei”, 3, 1994, p. 150.

moldovenească și română din RSSU. Mulți, printre care și eu, nu dispunem de cunoștințe clare de unde ne-am luat pe aceste meleaguri și de când dăinuim aici. Pe de altă parte, socot că Societatea «M. Eminescu», conform legislației în vigoare, ar trebui să aibă organul său de presă, care să-i informeze pe membrii săi despre activitatea organizațiilor primare, despre hotărârile adoptate de adunările generale, să-i pună la curent cu materiale și documente. Acesta ar putea fi un buletin informativ, cu o periodicitate de cel puțin de 4 ori pe an, redactat de consiliul sau prezidiul Societății. Prețul lui de cost va da posibilitatea de a acoperi cheltuielile de redacție. Din aceste considerente, propun următoarele precizări la statut:

Capitolul II:

- alineatul 4, punctul 4, să fie completat după cum urmează: studiază moștenirea literară, istoria ținuturilor cu populație moldo-română din Ucraina... (mai departe după text);

- alineatul 10, punctul 4: creează comisii pentru relațiile cu editurile «Carpați», «Radianska škola», «Lumina», «Cartea moldovenească» și altele...;

- alineatul 12, punctul 4: întrețin relații cu organizațiile analogice, pe baza recunoașterii reciproce, susțin activitatea societăților create în regiune pentru dezvoltarea limbii...

Capitolul III:

- punctul 4: să participe la studierea, cultivarea și extinderea sferei de folosire a limbii materne, a adevărului istoric, la popularizarea științei și artei...

Capitolul VII:

- După punctul 2 să urmeze punctul 3 cu următorul conținut: Organul de presă al Societății este buletinul informativ «Adevărul».

Pe data de 24 mai 1989 (nr. 100, 11449) autorul Ion Chiriliuc, biolog, publică articolul *O specificare și o completare*: „Susțin proiectul Societății pentru Cultură Moldo-Română și le mulțumesc

din suflet tuturor acelora care l-au elaborat. În regiunea noastră au fost schimbate unele denumiri de localități nu numai cu populație moldo-română, ci și cu populație ucraineană. De aceea, în alineatul 4, punctul 4 din capitolul II după cuvintele: «revenirea la grafia latină», ar trebui specificat «la denumirile tradiționale (istorice) de localități». La acest punct și la acest capitol aş propune să fie introdus și următorul alineat: depun eforturi pentru protecția naturii și păstrarea monumentelor naturii.

Nu sunt de acord cu observația lui Aureliu Rusnac («Zorile Bucovinei», 14.05.89) referitoare la faptul că membrii Societății pot fi cetățeni care cunosc limba noastră. Societatea trebuie să fie deschisă pentru orice om, indiferent de apartenența sa națională».

Au fost transmise și materiale din cele mai îndepărtate colțuri ale URSS-ului. Astfel, Viorel Vieru, locotenent superior de miliție, din orașul Onega, regiunea Arhanghelsk, scrie în articolul *Urări de propășire* următoarele: „Bucovina a fost și rămâne un focar al culturii și demnității naționale. Istoria ei este legată nemijlocit de istoria neamului nostru. Îmi exprim încrederea că Societatea pentru Cultură Moldo-Română «M. Eminescu» se va încadra activ în lupta pentru apărarea și înfăptuirea năzuințelor celor mai frumoase ale moldo-românilor. Rog participanții la adunarea de constituire a Societății să păstreze un minut de reculegere în amintirea celor care au avut de suferit în perioada stalinistă”.

A. Ciobanul, doctor în științe filologice, profesor, șeful Catedrei de Lingvistică Generală și Romanică a Universității de stat „V. I. Lenin” din Chișinău, în articolul *Exprimăm toată susținerea* ne informează: „Colectivul Catedrei de Lingvistică Generală și Romanică a Universității de Stat «V. I. Lenin» din Chișinău salută cu adâncă satisfacție ideea fondării la Cernăuți a Societății pentru Cultură Moldo-Română «M. Eminescu», chemate să contribuie, în măsura posibilităților sale, la ameliorarea situației lingvistice, la prosperarea culturii și artei naționale a moldovenilor și românilor ce locuiesc pe teritoriul RSS Ucrainene. Crearea unei asemenea Societăți răspunde unui imperativ din cele mai actuale

și importante pentru renașterea culturii și istoriei neamului nostru, oglindind aspirațiile și speranțele lui.

Am luat cunoștință cu multă atenție de proiectul statutului Societății și considerăm că el reflectă și caracterizează bine direcțiile principale de activitate a acestei Societăți și asigură posibilități largi pentru soluționarea unui șir de probleme stringente ale populației moldo-române de pe teritoriul RSS Ucrainene. Proiectul statutului a fost discutat în cadrul unei ședințe a catedrei, la care am hotărât să exprimăm grupului de inițiativă toată susținerea noastră întru realizarea ideii preconizate și de urgență a Societății” (14 mai 1989, nr. 93, 11441).

Alte păreri și sugestii. În articolul *Suștin proiectul*, autor Petru Postecă, profesor de limbă engleză la școala nr. 1 din Hliboca, scria: „Sunt convins că Societatea «M. Eminescu» va putea rezolva cu succes problemele privind înflorirea culturii moldo-române și va contribui la păstrarea și dezvoltarea tezaurului nostru spiritual. Voi fi bucuros să activez în cadrul Societății”.

Gheorghe Zegrea, veteran al partidului și muncii pedagogice, satul Stănești, raionul Hliboca, în „Zorile Bucovinei” din 12 mai 1989 (nr. 91, 11439) publică articolul *Suntem în unanimitate*: „Atât pentru mine, cât și pentru toți consătenii mei, ziua de duminică, 2 aprilie 1989, e considerată, pe bună dreptate, sărbătoarea desprimăvărării graiului și culturii moldo-române. Îmbucurătoarea veste, inserată în pagina a treia a gazetei «Zorile Bucovinei» despre ideea formării la Cernăuți a Societății pentru Cultură Moldo-Română «M. Eminescu», și a proiectului de *Statut al Societății*, propus spre discuția publicului cititor, ne-au umplut inimile de bucurie și ne-au inspirat încrederea că adevărul, dreptatea cuceresc spații tot mai largi și în ținutul nostru bucovinean, și în regiunile surori Transcarpatia și Odesa, că restructurarea promovată în țară vine să cuprindă și destinul moldovenilor și românilor ce constituie un procent considerabil al populației băștinașe de pe meleagurile amintite, croindu-le o nouă cale de dezvoltare reală, atât sub aspect economic, cât și social-cultural. E îmbucurător

faptul că proiectul statutului îmbrățișează propunerea de a se renunța la concepția cu privire la existența a două limbi est-romănice, recunoscându-se identitatea lingvistică moldo-română, de a fi rezolvată problema grafiei latine, ce corespunde mai adecvat caracterului romanic al limbii moldovenești. Proiectul ne inspiră încrederea că toți împreună, cum s-ar zice, «de la vlădică până la opincă», ne vom sufleca mânecile și vom purcede la muncă. Căci greul abia acum se arată. Și noi, care am așteptat cu atâta nerăbdare această desprimăvărare a graiului și culturii noastre naționale, trebuie să ne dăm seama că, deși graba strică treaba, nu ne mai poate satisface pasul de melc într-o asemenea chestiune. De acum înainte avem a dovedi că ne iubim limba și celelalte comori naționale nu numai în vorbă, ci și în fapte, în viața de toate zilele: în troleibuz, autobuz, la piață, în magazine, grădinițe, școli, pe schele, în hainele fabricilor, la ședințele de lucru. Într-un cuvânt, peste tot, unde se zbate ori se cuvine să se zbată o inimă de trăitor al populației moldo-române ce dăinuiește în regiunile Cernăuți, Transcarpatia, Odesa, să se includă cu trup și cu suflet în mișcarea de a deveni, de urgență, membri activi ai Societății pentru Cultura Moldo-Română «M. Eminescu», fondând în fiecare localitate organizații primare și participând activ și efectiv la munca lor.

Știind complicațiile referitoare la efectuarea trecerii la grafia latină, propun ca în capitolul II. *Sarcinile și obiectivele Societății*, punctul 4, după alineatul al unsprezecelea, să fie introdus un alineat nou: «Creează comisii pentru relații cu organele împuternicite din RSS Moldovenească pentru studierea istoriei și problemelor dezvoltării limbii moldovenești în scopul obținerii ajutorului necesar pentru revenirea la grafia latină».

Aureliu Rusnac, locțiitor pentru munca extrașcolară al directorului școlii medii din Stălinești, raionul Noua Suliță, apreciază proiectul ca fiind *Un act necesar* (14 mai 1989, nr. 93, 11441): „Ca persoană, căreia nu-i este indiferentă soarta și înflorirea limbii materne, consider că am dreptul să-mi exprim părerea personală

referitor la proiectul statutului publicat. Îl susțin. Cu o singură observație. La punctul 1 din capitolul III ar trebui de adăugat că membri ai Societății pot fi cetățeni care cunosc «limba moldovenească». Doresc ca viitoarea Societate să contribuie la crearea în instituțiile de învățământ superior și mediu de specialitate din regiune, a unor condiții favorabile pentru studenții și elevii de origine moldo-română, adică să poată studia în limba maternă. Sunt gata să particip în mod activ la funcționarea Societății”.

Pe 22 mai 1989 (nr. 91, 11439), doar cu câteva zile înaintea adunării de constituire, Iancu Popescu, locuitor al satului Cupca, raionul Hliboca, în articolul *Votez pentru proiect*, scria: „Cu profundă satisfacție am luat cunoștință de proiectul statutului Societății pentru Cultură Moldo-Română «M. Eminescu». Aduc cele mai sincere mulțumiri acelor care au lucrat la elaborarea lui. Consider că timpul va demonstra cu mai multă obiectivitate măsura în care actualul proiect va corespunde cerințelor vieții moldovenilor și românilor de pe teritoriul Bucovinei. Eu, însă, votez cu ambele mâini și cu inima-mi deschisă acest proiect de bază. Aș dori, totuși, să propun ca alineatul al unsprezecelea din capitolul II, punctul 4, să fie formulat astfel: Creează comisii pentru relații cu editurile «Carpați», «Radeansika școla», «Lumina» și altele din RSSM, cu Institutul de Perfecționare a Cadrelor Didactice, cu conducerea Universității de Stat din Cernăuți, precum și cu conducerile altor instituții de învățământ din regiune și țară...”

În această scurtă relatare intenționez să-mi întemeiez poziția și propunerile de mai sus, dar consider că o societate de cultură moldo-română nu are dreptul să se izoleze de Republica-soră Moldovenească, care prin eforturi aproape disperate încearcă să revină la limba, scrisul și cultura strămoșilor care azi sunt pe cale de dispariție. Din altă parte, Societatea «M. Eminescu», fiind recunoscută și înregistrată juridic, nu poate să rămână indiferentă față de actuala situație anormală, când ușile Universității de Stat (cu excepția facultății de filologie, secția de limba și literatura moldovenească) și a Institutului de medicină din Cernăuți practic

sunt aproape închise pentru absolvenții școlilor cu limba de predare moldovenească.

P.S. Dacă se face înregistrare a potențialilor membri ai Societății, rog ca respectiva scrisoare să fie considerată ca cerere de a adera la ea”.

Articole similare au fost publicate aproape în fiecare număr al ziarului.

Peste cinci ani, la 1994, s-a sărbătorit primul jubileu al Societății „Mihai Eminescu”. Ecourile conferinței jubiliare au fost dezvăluite în articolul *O piatră la temelia conștiinței de neam*, semnat de Maria Toacă:

„Se împlinesc 5 ani de la memorabila dată de 28 mai 1989 când a avut loc conferința de constituire a Societății pentru Cultură Românească «M. Eminescu». Societatea și-a marcat aniversarea nu chiar în cele mai bune zile din istoria sa de până acum, fiind din punct de vedere material mai săracă decât în ziua constituirii. Oaspeții au fost găzduiți la școala nr. 29, care este una din cele mai motorii realizări din primii ani de activitate a Societății.

Numele și titlurile științifice ale personalităților prezente la manifestări sunt o dovadă a popularității de care se bucură Societatea acasă și peste hotare. Primul președinte al Societății, doctor în științe filologice, Grigore Bostan, a menționat faptele și realizările de la început. În primul an de activitate au fost organizate 30 de filiale, s-au desfășurat primele manifestări solemne de cinstire a marelui Eminescu, a fost inaugurată librăria «Luceafărul», din care mai târziu au dispărut toate cărțile românești și altele.

Chiar de la început, Societatea a înaintat trei deziderate de bază: dreptul la limba maternă, casa națională și folosirea simbolicii naționale. Din numeroasele probleme s-a acordat prioritate celor cu privire la valorificarea moștenirii culturale. La Chișinău a fost editată o *Antologie de folclor din Țara Fagilor*, alcătuitori Gr. Bostan și D. Covalciuc. Nu demult au apărut 2 ediții de gală – primele numere ale „Almanahului Societății” și al revistei „Glasul Bucovinei” (redactor-șef Alexandrina Cernov, redactori Ștefan Hostiuc, Ilie

Luceac, Vasile Tărățeanu), tipărită cu sprijinul permanent al Fundației Culturale Române, președinte acad. Augustin Buzura.

Prima încăpere în care a activat prezidiul Societății avea doar 12 m².

Scriitorul Ilie Zegrea a preluat conducerea Societății în vara anului 1990. După cum s-a exprimat, era o perioadă de romantism, când multe lucruri se înfăptuiau în virtutea entuziasmului. În septembrie 1990, pentru prima dată s-a desfășurat sărbătoarea «Limba noastră cea română». A avut loc prima adunare națională a românilor din regiune, a apărut primul număr al ziarului «Plai Românesc». A luat naștere corul «Dragoș Vodă».

Doamna Alexandrina Cernov, scria în continuare Maria Toacă, s-a referit la trei perioade din activitatea Societății: organizarea filialelor, căutarea unui dialog constructiv cu administrația ucraineană și perioada criticii, când au început învinuirile că, chipurile, Societatea încalcă legile statului.

În cadrul acestei manifestări, la Boian a avut loc dezvelirea bustului cronicarului, omului politic și marelui artist al cuvântului, vornicului Țării de Sus al Moldovei Ion Neculce. S-au rostit cuvântări” („Zorile Bucovinei”, nr. 38, 12401, din 28 mai 1994).

În raportul prezentat la Conferința jubiliară a Societății „Mihai Eminescu” din 1994, prof. univ. dr. Grigore Bostan, președintele fondator al Societății, membru de onoare al Academiei Române, scria: „S-au împlinit cinci ani de la fondarea Societății pentru Cultura Românească «Mihai Eminescu», prima (după 1944) societate a românilor din partea de nord a Bucovinei, din ținutul Herța și din o parte a fostului județ Hotin din nordul Basarabiei – adică din actuala regiune Cernăuți – concepută ca o revenire la vechile tradiții ale vieții spirituale românești din aceste multpătimate locuri, ca o reluare și o continuare a activității «Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina», înființată în 1862 (ca «Reuniune Română de Leptură»). Adunarea de constituire a Societății «Mihai Eminescu» a avut loc în istorica Sală Sinodală a Mitropoliei, care aparține astăzi universității cernăuțene,

cu participarea a sute de delegați din majoritatea localităților cu populație românească din regiune, a unor oaspeți din Moldova, România, Moscova, regiunea Transcarpatia, Odesa, Letonia, mulți fiind bucovineni de origine, precum Ion Vatamanu și Arcadie Suceveanu. Au participat și alți reprezentanți ai altor societăți național-culturale din regiune (ucraineană, evreiască). Alături de noi s-au aflat și Grigore Vieru, Mihai Cimpoi, Leonida Lari, Ion Druță, Eugen Doga, care ne-au trimis o telegramă de salut chiar din Sala Congresului Deputaților Poporului din Moscova, alți oameni de cultură din România și din străinătate”³.

Emoțiile erau mari chiar și atunci, după cinci ani.

În continuare, președintele Grigore Bostan a punctat obiectivele principale pe care urma să le realizăm: restituirea Casei Naționale, deschiderea de școli și grădinițe, librării și puncte de difuzare a presei românești, revenirea la grafia latină, cercuri și seminare de cultivare a limbii, revenirea la denumirile tradiționale istorice ale localităților noastre, ocrotirea monumentelor de artă, crearea unor condiții favorabile pentru afirmarea talentelor tinerilor români.

La aceeași conferință jubiliară a Societății „Mihai Eminescu” un raport de activitate a fost prezentat și de subsemnata: „Activitatea Societății «Mihai Eminescu», constituită în 1989, s-a încadrat în acea atmosferă de entuziasm caracteristic perioadei. Trăiam o zi din viața culturii românești, părea că nimic nu ne poate umbri încrederea în reușita noastră. Vedeam chiar atunci aievea monumentul lui Mihai Eminescu, muzeul din casa lui Aron Pumnul, schitul și monumentul lui Ștefan cel Mare în Codrii Cosminului, școli, biblioteci, edituri în limba română... Părea că e îndeajuns să muncim numai pentru ideea națională. (...) Societatea

³ Grigore Bostan, președinte fondator al Societății „Mihai Eminescu”, membru de onoare al Academiei Române, *Aspecte din activitatea Societății „Mihai Eminescu”. Raport prezentat la Conferința Jubiliară a Societății „Mihai Eminescu”*, Cernăuți, 1994, în „Glasul Bucovinei”, 3, 1994, p. 150–154.

a resimțit din plin cele trei etape ale activității sale prin care a trecut Ucraina postunionistă. Entuziasmul primei etape a activității sale (președinte G. Bostan) s-a soldat cu fondarea filialelor la sate. A fost un marș triumfal care ne-a insuflat încredere în forțele proprii. S-au înaintat demersuri, s-au întocmit programe de lucru, s-a dezvelit bustul lui Mihai Eminescu în curtea casei lui Aron Pumnul etc. Experiența acumulată în această perioadă a fost legată de cunoașterea mai profundă a situației românilor din regiune, ea convingându-ne și de necesitatea revendicărilor drepturilor noastre politice de popor băștinaș. Așa apăruse ideea primului miting organizat de Societate în octombrie 1990 (președinte Ilie T. Zegrea). Cred că atunci am intrat în a doua etapă, cea de lucrare consecventă pentru drepturile noastre. Au început confruntările cu autoritățile locale. Membrii Societății cer implicarea mai insistentă în revendicarea drepturilor românilor din Ucraina. Societatea începe să fie învinuită de politizarea problemelor naționale și a culturii”⁴.

Etapă a treia este marcată de aprofundarea conflictelor cu administrația ucraineană locală și a relațiilor dintre membrii conducerii societății. Dar foarte curând, ne-am lovit de zidul ce creștea între noi și autoritățile ucrainene. Am înțeles că ni se predestina în continuare același rol de cultură națională exotică, menită să demonstreze lumii existența de bună prietenie a popoarelor, de data aceasta nu a URSS-ului, ci a Ucrainei. Numeroasele demersuri și chemări la un dialog constructiv erau îngropate în sertarele funcționarilor de stat. Între timp, oamenii solicită implicarea mai perseverentă în aplicarea drepturilor lor. În aceste condiții, mai întâi prezidiul, apoi consiliul, hotărâsc să se recurgă la pichetarea Sesiunii Sovietului Regional de Deputați ai Poporului. Am înaintat trei cerințe: acordarea statutului de limbă oficială limbii

⁴ Alexandrina Cernov, *Societatea „Mihai Eminescu” în oglinda retrovizoare a momentului actual. Raport prezentat la Conferința jubiliară a Societății „Mihai Eminescu”*, în „Glasul Bucovinei”, 3, 1994, p. 155–158.

române în localitățile compact locuite de români, retrocedarea caselor naționale, recunoașterea dreptului de arborare a tricolorului pe instituțiile de stat. Tricolorul începu să fie arborat în toate satele noastre pe primării. Sfințit la biserică, el oferea, prin actul arborării, un prilej de sărbătoare națională.

Am fost profund marcați în această perioadă și de conflictul din interiorul bisericii ucrainene. Lupta pentru scaunul episcopal la Cernăuți, ne-a afectat, cred, cel mai puternic prin trecerea președintelui Societății „Mitropolitul Silvestru” (fără hotărârea prezidiului și a consiliului și fără a-și explica poziția) de partea episcopului autocefal Danilo, în urma cărui fapt, românii s-au trezit de cele două părți ale baricadelor bisericești.

Au fost înaintate numeroase demersuri și memorii, propuneri de a organiza un dialog constructiv, dar toate au fost îngropate în sertarele funcționarilor de stat. În fiecare an în luna septembrie, în teatrul de vară, care era mai încăpător, se organiza sărbătoarea „Limba noastră cea română”, sărbătoare de care ne bucurăm și astăzi, și care, se bucură de o binemeritată susținere a românilor din Ucraina, dar și din România și Republica Moldova, alături de alte două sărbători, „Florile dalbe” și „Mărțișor”.

În anul 1991, Societatea a organizat prima Conferință științifică „Bucovina – istorie și actualitate”, la care au participat bucovinenii noștri din România: acad. Radu Grigorovici, vice-președintele Academiei Române, absolvent al universității cernăuțene, a fost reprezentantul Școlii de Fizică din Cernăuți condusă de Eugen Bădărău; acad. Vladimir Trebici, cunoscut în lume ca demograf și sociolog, care a avut șansa să lucreze în anii de formare cu Anton Golopenția, licențiat în filosofie și literă la Facultatea de Litere și Filosofie și la Facultatea de Drept a Universității din Cernăuți; juristul Radu Economu, originar din Mamornița; istoricul și criticul literar George Muntean, personalități cu care societatea a întreținut relații de colaborare mult timp. Ne-au fost prieteni și sfătuitori până când moartea nemiloasă ne-a despărțit. Menționăm că acad. Radu Grigorovici, acad. Vladimir Trebici și-au început

activitatea profesională la Cernăuți, ambii fiind absolvenți ai Liceului „Aron Pumnul”. Am intervenit în repetate rânduri pe lângă rectoratul universității cernăuțene cu propunerea ca domnilor academicieni Radu Grigorovici și Vladimir Trebici, care au dus faima acestei instituții și a orașului Cernăuți, să li acorde titlul de Doctor Honoris Cauza a Universității. Fără nici un motiv – ni s-a refuzat și această cerință firească.

În anul 1992, Societatea a organizat primul Congres al românilor din regiunea Cernăuți. A fost alcătuit și un *Program* de activitate (autori Ion Popescu și Alexandrina Cernov). Membrii Societății au participat și la Conferința internațională dedicată *Pactului Molotov-Ribbentrop* de la Chișinău.

Perioada a fost marcată și prin desprinderea unor societăți noi. Paralel s-au constituit alte societăți românești: „Golgota”, „Mitropolitul Silvestru”, „Aron Pumnul”, „Doamnele române”, iar după pichetare – Alianța Creștin-Democrată a Românilor din Ucraina.

Conflictele devin din ce în ce mai accentuate. Cei trei copreședinți, Grigore Bostan, Ilie Zegrea și Alexandrina Cernov, care sperau să amelioreze situația, nu reușesc să ajungă la un consens. Am fost înlăturată de la conducere și la următoarea conferință am refuzat propunerea delegaților de a prelua în continuare conducerea societății. Refuză postul de secretar executiv și vicepreședinte Eugen Patraș, al cărui rol organizatoric a fost decisiv: a organizat pelerinaje la Mănăstirea Putna, a lucrat perseverent la înfrățirea dintre satele bucovinene din nordul și sudul Bucovinei; aproape în fiecare săptămână organiza plecarea elevilor (sâmbătă și duminică) prin mănăstirile din județul Suceava (Putna, Sucevița, Voroneț, Dragomirna etc.).

Am colindat împreună cu mașina Societății (șofer – Dan Voronca), primită în dar din partea premierului Moldovei, Mircea Druc, satele românești, organizând diferite manifestări: întâlniri cu scriitorii, cu formațiunea artistică a Școlii Pedagogice din Cernăuți (conducător artistic Ilie Luceac), întâlniri cu președinții

de filiale etc. Relațiile cu filialele erau foarte strânse. Se organizau lunar întâlniri cu președinții filialelor satești. Merită să menționăm activitatea perseverentă a lui Eugen Patraș, care împreună cu viitorul director al Școlii nr. 29, Mihai Jar, au umblat în fiecare școală din oraș, întocmind listele elevilor de origine română, au umblat apoi din casă în casă, convingându-i pe părinți să-și transfere copiii la școala cu predare în limba română din orașul Cernăuți. Listele au fost sistematizate și împărțite liderilor tuturor societăților românești care au definitivat această lucrare. În toamnă școala a fost inaugurată în prezența acad. Vladimir Trebici, a premierului Moldovei Mircea Druc, a consulului general al României la Cernăuți, Ilie Ivan, și a tuturor liderilor societăților românești. Primul careu festiv a fost deschis de Mihai Jar, primul director și fondator al școlii. În aceeași perioadă au fost deschise clase românești în școlile din satele cu populație mixtă, care, din păcate, nefiind susținute în continuare, au fost ulterior închise.

Pentru a desăvârși lista activităților, a evenimentelor organizate de Societate și de filialele ei, recurgem la o simplă republicare a unor fragmente din ziarul „Zorile Bucovinei”.

Ziarul „Zorile Bucovinei” din 16 august 1989, nr. 159, 11508, rubrica *Viața Societății* „M. Eminescu”. Articolul *Prilej de înălțare spirituală*, autor Ilie Tudoran: „La 13 august 1989 la Casa de cultură din Crasna s-au adunat oameni hotărâți să inaugureze organizația primară a Societății pentru Cultură Moldo-Română «M. Eminescu». Grupa de inițiativă hotărâse să demonstreze că spiritul eminescian se păstrează viu în aceste locuri și că datoria lor este de a reînvia tradițiile populare, de a salva limba maternă.

Au vorbit: doctor în științe, filolog, Grigore Bostan, președintele Societății; scriitorul Vasile Levițchi; docentul Alexandrina Cernov; poeții Ilie T. Zegrea, Vasile Târâțanu și alții. Președintele organizației primare a fost ales Nicolae Ursachi”.

De fapt, la Crasna a fost organizată prima filială a societății. Satul Crasna, care era situat pe atunci în zona de frontieră, era inaccesibil pentru ceilalți locuitori ai regiunii, așa că cei sosiți din

Cernăuți au fost nevoiți să ocolească de la Ciudei prin pădure. Și totuși am sosit la timp la adunarea de constituire a filialei Crasna.

Ziarul „Zorile Bucovinei” din 30 decembrie 1989, nr. 249, 11598, rubrica: *Viața Societății „M. Eminescu”*, articolul *Dificultăți și probleme*, autor V. Dormărunt: „La 30 decembrie în localul școlii medii nr. 10 din or. Cernăuți a avut loc adunarea de constituire a organizației de bază Roșă a Societății pentru Cultură Moldo-Română «M. Eminescu». Participanții au vorbit despre problemele care stau în fața românilor din această veche suburbie a orașului, despre greutățile pe care le întâmpină localnicii în ceea ce privește instruirea copiilor în limba maternă. Nu există nici o grădiniță, nici măcar o grupă în limba părinților.

Din lipsa de pregătire în limba maternă și umblând la grădinițe în limba rusă sau ucraineană, ei sunt nevoiți să-și continue studiile în clasa I în limba rusă sau ucraineană.

Din viața suburbiei, ca și din alte mahalale ale orașului, au fost izgonite frumoasele obiceiuri și tradiții folclorice, a dispărut portul național al localnicilor. Pe cale de dispariție se află și limba maternă. Într-o stare dificilă se află și bibliotecile care nu se completează cu literatură moldo-română.

La adunarea de constituire a organizației primare din Roșă au luat cuvântul reprezentanții conducerii Societății regionale pentru cultură moldo-română, scriitorul V. Tărășteanu și docentul Aurel V. Constantinovici.

Președinte al organizației primare a fost ales Ion N. Grencișin, directorul școlii nr. 10”.

Ziarul „Zorile Bucovinei” din 26 decembrie 1989, nr. 247, 11596, articolul *Sărbătoare la Boian*, autor V. Micu: „La 17 decembrie în satul Boian a avut loc constituirea organizației primare a Societății pentru Cultură Moldo-Română «M. Eminescu». Aici au fost și reprezentanții satelor vecine: Priprutie, Boianivca, Arboreni. Sarcini ale organizației: revenirea la grafia latină; folosirea pe larg a limbii materne în cadrul manifestărilor culturale, social-politice și artistice din sat; complectarea bibliotecilor cu literatură

moldo-română; organizarea unei sărbători a limbii materne; revenirea la denumirile vechi a localităților; crearea unui cenaclu literar și camerei-muzeu «M. Eminescu»”.

Din partea Societății au luat parte: președintele Societății, Gr. Bostan, poetul V. Tărășeanu, lectorul universitar, secretarul Societății, Ștefan Hostiuc.

Președinte al organizației primare din Boian a fost ales Ion T. Cuciurean, vice-președinți: Vasile D. Botă și Vasile N. Bizovi”.

Ziarul „Zorile Bucovinei” din data de 28 decembrie 1989 nr. 248, 11597 publică articolul Mariei Toacă *Cu zâmbetul și lacrima pe față*: „La 23 decembrie a avut loc conferința Societății pentru Cultură Moldo-Română «M. Eminescu». Sarcinile conferinței: Comemorarea centenarului morții lui Ion Creangă și rezolvarea unor chestiuni privind activitatea societății.

La începutul conferinței s-a păstrat un moment de reculegere în memoria victimelor căzute în lupta împotriva regimului dictatorial al lui Ceaușescu. A fost citită lista candidaților în deputați în Sovietele regional, orașenesc Cernăuți și naționale, înaintați din partea Societății. A fost pusă problema ca din partea raionului Hliboca să fie un reprezentant în parlamentul republicii, care să apere interesele moldo-românilor din regiune.

A fost primită propunerea docentului de la universitatea cernăuțeană Aurel Constantinovici de a crea pe lângă Societate un grup «Phoenix» care să pledeze pentru renașterea științei și învățământului în limba maternă. Au fost aleși membrii acestui grup. A fost adoptat un demers către Prezidiul Sovietului Suprem al RSS Ucrainene și Moldovenești în vederea asigurării cu cărți în limba maternă și a nedifuzării emisiunilor televizate din Moldova”.

Ziarul „Zorile Bucovinei” din 19 ianuarie 1990, nr. 13, 11612, articolul *Încă un pas spre renaștere națională*, autor Vasile Băcu: „Tot mai mulți oameni își exprimă dorința să devină membri ai Societății pentru cultură Moldo-Română «M. Eminescu». Astfel, și în satul Dubovca s-a constituit organizația primară a Societății. Adunarea a fost deschisă de către Ion E. Bezușco, președintele

comitetului executiv al Sovietului Sătesc. Vorbește despre necesitatea păstrării tradițiilor satului. Locuitorii satului propun ideea de a întoarce satului denumirea lui seculară – Oprișeni. Gheorghe I. Ciubrei, membru al prezidiului Societății «M. Eminescu» accentuează nevoia întoarcerii cu fața la problemele spirituale”.

Ziarul „Zorile Bucovinei” din 19 ianuarie 1990, nr. 13, 11612, articolul *Împreună cu munții*, autor Vasile Bâcu: „Recent la Universitatea de Stat din Cernăuți sub egida organizației primare a Societății pentru Cultură Moldo-Română «M. Eminescu» a avut loc comemorarea centenarului de la trecerea în nemurire a clasicii literaturii noastre M. Eminescu și Ion Creangă. Despre creația acestor scriitori au vorbit Gr. Bostan, candidat în științe filologice, docentul Gheorghe Jernovei, lectorul universitar Șt. I. Hostiuc. Studenții au participat cu un recital de versuri, cântece, înscenarea poveștii lui Ion Creangă *Soacra cu trei nurori*. Printre spectatori au fost și elevii clasei moldovenesti de la școala medie nr. 5 din oraș”.

Ziarul „Zorile Bucovinei” din 22 decembrie 1989, nr. 244, 11593, publică articolul poetului Ilie T. Zegrea, *Pentru renașterea culturii naționale*: „La 17 decembrie în casa de cultură din satul Horbova a avut loc constituirea organizației primare a Societății pentru cultura Moldo-Română «M. Eminescu». Președintele organizației primare a fost ales învățătorul Mihai Iacoban”.

În același ziar a fost publicat articolul lui Dumitru Covalciuc *Rapsodia demnității de neam*: „La Carapciu în sala de festivități a școlii medii a avut loc constituirea organizației de bază a Societății «M. Eminescu». Au vorbit: Vasile Tovarnițchi – *Pentru înflorirea culturii naționale*; V. I. Levițchi despre necesitatea renașterii etnosului nostru, renașterea limbii, trezirea conștiinței de neam. Au fost prezenți membri ai prezidiului Societății «M. Eminescu»: Vasile Levițchi, Gheorghe I. Ciubrei șeful vămii din Vadul-Siret, scriitorul Mircea Lutic. A fost ales președinte – pedagogul Vasile I. Tovarnițchi”.

În ziarul „Zorile Bucovinei” din 23 decembrie 1989, nr. 245, 11594, Dumitru Covalciuc scrie în articolul *Sfânta scânteie a*

dragostei despre constituirea organizației de bază a Societății „M. Eminescu” în satul Bucovca, raionul Hliboca. Președinte – I. F. Rotaru.

Este menționată organizația de bază a Societății „M. Eminescu” din satul Stănești în frunte cu I. A. Posteucă. Ziarul publică aproape în fiecare număr informații despre constituirea filialelor și participarea membrilor prezidiului la aceste manifestări de suflet, care au contribuit esențial la trezirea conștiinței de neam.

În numărul din 24 iunie 1989 Ion Crețu publică articolul *Înveșnicirea memoriei Luceafărului*: „La 20 iunie la Cernăuți, pe strada Ivan Franko, pe peretele clădirii școlii medii nr 1 (fosta Aron Pumnul) a avut loc festivitatea de dezvelire a unei noi plăci memoriale consacrate geniului poeziei românești și moldovenești – M. Eminescu. Această misiune de onoare a fost acordată lui Vasile Tovarnițchi și lui Grigore Bostan, președintele Societății pentru Cultură Moldo-Română «M. Eminescu»”.

Începând cu 1 noiembrie 1989 în ziarul „Zorile Bucovinei” se tipăresc pagini din *Abecedar* (cu caractere latine) de S. Vangheli, G. Vieru, Lică Sainciuc din Chișinău.

În același ziar, nr. 242, 11591, din 19 decembrie 1989, Ilie T. Zegrea publică articolul *Nemuritor și atât de aproape*, în care ne informează: „La 7 decembrie în Sala cu icoane a Casei Sindicatelor din Moscova a avut loc o manifestare prilejuită de comemorarea genialului nostru poet național M. Eminescu, organizată de comitetul de conducere a Uniunii scriitorilor din țară. Aici a luat cuvântul Grigore Bostan, doctor în științe filologice, șeful catedrei de limba și literatura moldovenească și filologie clasică a Universității de Stat din Cernăuți”.

În data de 5 ianuarie 1990, la rubrica *Viața Societății „M. Eminescu”*, Simion Gociu publică articolul *Dreptul la apel*, în care menționează: „Societatea pentru Cultură Moldo-Română «M. Eminescu» se înscăunează tot mai mult în legitimele sale drepturi de renaștere a culturii naționale. Cultura noastră are drept la apel și construirea organizațiilor de bază în satele regiunii

servește drept un stimulent pentru revenirea celor ale sufletului și inimii. Ceea ce m-a bucurat la Podlesna (Iordănești) a fost tineretea grupului de inițiativă, ea oscilând între 20 și 28 ani. Acești tineri au organizat o palpitantă manifestare cu ocazia fondării organizației de bază.

Președintele grupului de inițiativă a fost Florea Șapcă. Sarcini propuse: revenirea la grafia latină; revenirea la vechea și frumoasa denumire a satului Iordănești; reînvierea vechilor datini și obiceiuri populare; dublarea inscripțiilor pe firmele din sat. La adunare au participat scriitorii M. Lutic și V. Tărățeanu”.

O temă nouă în viața societății este relatată de către neobositul ziarist și membru al comitetului director Dumitru Covalciuc. În numărul din 11 aprilie 1990 citim în articolul *Acțiuni de binefacere*: „Unele din cele 26 de organizații de bază ale Societății, odată cu sosirea primăverii au organizat marșuri ecologice. Fac ordine la lizierele pădurilor, pe malurile iazurilor, pâraielor, în parcuri. Din inițiativa secției de istorie, etnografie și folclor a Societății unele organizații de bază au luat sub protecția lor monumentele ostașilor căzuți în cele 2 războaie mondiale, strâng mijloace pentru ridicarea monumentelor în memoria victimelor staliniste.

Grupul «Damele române» de pe lângă Societate se pregătesc să viziteze aziluri de bătrâni și orfeline, pentru a le înmâna colete cu produse alimentare și cadouri.

Grupul «Arboroasa» strânge mijloace bănești pentru repararea și restaurarea bisericii catedrale din Cernăuți”.

Despre un alt act de binefacere al membrilor Societății (3 ianuarie 1990) citim în articolul *Nobil act de binefacere*, autor Ștefan Hostiuc, secretarul Societății pentru Cultură Moldo-Română „M. Eminescu”: „O delegație din partea Societății, în frunte cu președintele ei, profesorul Gr. Bostan, s-au prezentat la comitetul executiv al Sovietului Regional de Deputați ai poporului cu propunerea de a expedia de urgență în România Liberă o mașină de produse de prima necesitate. M. Țurcan a salutat această inițiativă și peste 2 ore la o ședință prezidată de dumneaei se rezolvau

problemele privind acest ajutor acordat răniților și copiilor din România: cumpărarea produselor, repartizarea unei mașini frigorifice, întocmirea documentelor necesare etc. A doua zi mașina a ajuns la Suceava de unde urma să fie expediată la București”. Responsabil pentru organizarea acestor expediții a fost Eugen Pătraș, care își îndeplinea în acele zile primele sarcini serioase, încredințate de către prezidiul societății.

„Pe lângă produse, se menționează în articol, a fost trimis și un mesaj al președintelui Societății adresat Frontului Salvării Naționale: Suntem alături de acei care-și iubesc cu adevărat țara și neamul”.

Apoi a fost trimisă o mașină cu 9 tone de făină și iarăși peste o zi a plecat și o a treia mașină. Sunt menționați toți cei care au donat bani Societății în vederea acestui ajutor. La Universitate, la Catedra de Filologie Moldovenească, a funcționat timp de 2 săptămâni grupul *ad-hoc* pentru strângerea donațiilor avându-i în cadrul lui pe membrii catedrei”.

Ștefan Hostiuc, secretarul Societății, publică la 6 iunie 1990 articolul *La Suceveni sub steaua lui Eminescu*: „O adevărată sărbătoare a graiului, a sufletului și a datinilor strămoșești a avut loc la Suceveni. Președintele de onoare al Societății, Vasile Levițchi, a fost solicitat să prezinte publicului obiectivele principale ale Societății. El a accentuat importanța constituirii în acest sat a organizației primare a Societății. Poetul Arcadie Suceveanu, redactorul-șef al editurii «Hiperion» din Chișinău, a adus un dar pentru organizație: ediția princeps a Luceafărului poeziei noastre.

Ziaristul Dumitru Covalciuc a mărturisit bucuria de a participa la această sărbătoare. Docentul Alexandrina Cernov, vicepreședinte al Societății, a remarcat faptul că pe lângă dreptul de a dansa și cânta împreună, prietenia adevărată mai are nevoie de echitate deplină în toate domeniile de activitate. Președinte a fost ales Arcadie Suceveanu”.

Informații interesante despre constituirea și activitatea filialelor ne relatează în articolele sale și ziarista Maria Toacă. În ziarul

din 18 iunie 1990, în articol *A doua rândunică*, citim: „După multe eforturi din partea unor entuziaști s-a rupt gheața și la Mahala. Asist la adunarea de constituire a organizației de bază a Societății «M. Eminescu» la Mahala. S-a vorbit de importanța formării acestei organizații, s-a păstrat un moment de reculegere în memoria celor deportați, s-a propus ridicarea unui obelisc în memoria victimelor. Președinte a fost ales Ștefan Purici, locțiitori ai lui – învățătorii Nicolai Acsanii și Petru Sainciuc. A urmat un concert”.

În ziarul „Zorile Bucovinei” din data de 13 iunie 1990, în articolul *Acțiuni frumoase* D. Covalciuc scrie: „Vineri 18 mai, V. Șapcă, G. Onofreiciuc, I. Suceveanu, A. Garașciuc, G. Suceveanu, V. Moscalu și alți învățători de istorie de la un șir de școli din raionul Hliboca în frunte cu metodistul lor F. Șapcă și însoțiți de grupuri de elevi au venit la cimitirul central din Cernăuți pentru a face ordine la mormintele lăsate în paragină.

Sâmbăta 19 mai, 70 de entuziaști din satul Cupca în frunte cu membrii consiliului de conducere al secției de bază a Societății «M. Eminescu» din Cupca au evoluat pe scena casei de cultură Molodia. S-au recitat poezii, s-au cântat cântece pentru cetățenii satului Molodia care până atunci nu au avut posibilitatea să asiste la vreun concert în limba maternă.

În ziua de Ispas în satul Ceahor a avut loc constituirea secției de bază a Societății pentru cultură «M. Eminescu». Ceahorenii au manifestat dorința de-a avea în bibliotecă cărți în limba română.

Din inițiativa grupului «Arboroasa» de pe lângă Societate are loc colectarea mijloacelor pentru restabilirea monumentului lui M. Eminescu la Cernăuți”.

În ziarul din data de 1 aprilie 1990, poetul și traducătorul, profesorul Vasile Levițchi publică articolul *Oare chiar nu ne trebuie?* în care, cu durere în suflet, ne împărtășește gândurile sale despre societate și unii „prieteni”: „Anul trecut a fost creată Societatea de cultură românească «M. Eminescu», cu statut, înregistrată juridic. Dar iată că din ce în ce mai des poate fi auzită o replică venită din partea unor șefi de rang, cam «de la dom’ căprar în sus», o replică

un pic greșită stilistic, nu prea în firea limbii noastre – «Asta nouă nu ne trebuie!». Înseamnă că nu ne prea au la inimă unii dintre șefii locali. Totuși, cu voia sau fără voia dumnealor, Societatea va funcționa. Nedoritorii vor fi nevoiți să contribuie la crearea organizațiilor primare ale Societății, fiindcă satele nu sunt moșiile lor personale, ci așezări cu oameni care tind spre cultură, mai ales când e vorba de cultura proprie, ce le-a fost luată pe nedrept ani și ani la rând.

Ne lipsește această cultură, nu avem în regiune un teatru în limba noastră, limba noastră a fost socotită «mai mică», mai fără perspective, mai de mâna a doua. S-a pomenit izgonită din universitate precum și din toate instituțiile de nivel superior, n-a mai fost acceptată în sferele vieții sociale, s-a degradat, a sărăcit încât rar mai găsești oameni să o știe corect.

Avem nevoie de cultură, ne trebuie societăți de cultură.

Toate acestea fiind spuse și recunoscute, ce să facem noi, cei de la Societatea pentru cultură «M. Eminescu» atunci când avem să venim într-un sat și observăm că mica șefime locală se teme de noi ca dracul de tămâie? Că iată – e pericol! Noi nu vrem decât să propagăm o cultură a limbii noastre, a datinilor străbune, a cărților, să scoatem la iveală frumosul în obiceiurile străvechi, în cântecele noastre. Noi am vrea să nu ne dispară limba, ci s-o păstrăm și s-o îmbogățim, am vrea să vedem biblioteci bine înzestrate cu cărți și săteni cu dragoste pentru lectură, oameni care să știe cine sunt și de unde se trag, oameni care să-și prețuiască neamul.

De ce vă temeți de noi, dragi tovarăși, înscăunați în posturi atât de mărunțele? Ce aveți de pierdut? Cine vă sperie atât de cumplit? Ce năpastă a belșugului și a îmbuibării vă face să vă feriți atât de mult de cultură? Dumitale mă adresez, tovarășe președinte, care, cică ai zis: *Tolko cerez moi trup*. Oare să fie adevărat? Ai fi în stare să-ți dai viața numai să nu treacă spre satul dumitale cultura?

Dragi compatrioți de prin sate! Alcătuiți comitete de inițiativă și chemați-ne în satul dumneavoastră să înființăm organizații primare locale ale Societății de cultură «M. Eminescu».

La 26 octombrie, de ziua Sf. Dumitru, la stejarul lui Ștefan cel Mare din Codrii Cosminului a avut loc cea de a 493-a comemorare a bătăliei purtate acolo de marele nostru voievod Ștefan cel Mare cu oastea regelui Ioan Albert, eveniment despre care ne relatează Dumitru Covalciuc în articolul *Pomenirea eroilor*: „La această acțiune inițiată de cercul «Arboroasa» au participat intelectuali și gospodari din mai multe sate, precum și membri ai Societății «M. Eminescu» în frunte cu membrii prezidiului. Au răsunat chemări la unirea morală. Cu lumânări aprinse întru pomenirea celor căzuți s-au cântat cântece de glorie ale neamului, s-au recitat versuri”.

În data de 2 iunie 1991, la rubrica „Glasul adevărului”, Vasile Carlașciuc scrie în articolul *Izbânda e în unire* despre adunarea neamului, care a avut loc la Cernăuți la 9 iunie: „Mitingul a fost deschis de Alexandrina Cernov, președinta Societății, care a anunțat că începând cu 9 iunie, ziua adunării neamului, au început zilele de doliu pentru Bucovina. Anume la 9 iunie 1941 au început deportările în masă ale românilor bucovineni. De aceea, în numele Societății «M. Eminescu», precum și a altor Societăți românești, la gara din Cernăuți și cea din Hliboca au fost depuse flori în amintirea jertfelor stalinismului. Participanții au păstrat un moment de reculegere. S-a anunțat că membrii prezidiului Societății «M. Eminescu» și a Societății republicane «Aron Pumnul» bat pragurile funcționarilor pentru obținerea deschiderii în centrul orașului Cernăuți a unui liceu românesc (în școala nr. 1 unde a învățat Eminescu). S-a subliniat importanța școlilor cu predare în limba română. S-au adunat bani în contul viitorului liceu românesc.

Simion Gociu a vorbit despre greutățile pe care le întâmpină persoanele din conducerea Societății pentru cultură «M. Eminescu» în activitatea de deschidere a claselor românești în satele hlibocene.

Cu un cuvânt de salut s-a adresat adunării Petru Grozavu, președintele Societății «Dunărea și Marea» a românilor din regiunea

Odesa, societate care urmărește aceleași scopuri, se ciocnește de aceleași baricade birocratice în rezolvarea problemelor. A subliniat faptul necesității unei uniri. Și-a exprimat ideea creării Unității Democratice a Românilor din Ucraina.

S-a anunțat că la 2 iulie va avea loc un miting lângă Stejarul din Codrii Cosminului, unde va fi pusă și piatra viitorului monument viteazului voievod Ștefan cel Mare.

Din partea Societății «Ștefan cel Mare» a vorbit domnul Sârbu din Suceava. Participanții la miting au adoptat o adresare către secretarul general al ONU enumerându-se în ea doleanțele românilor din aceste ținuturi”.

Începând cu anul 1992, în filiale au început dările de seamă. Vasile Băcu, în ziarul din 5 martie 1992 scria următoarele: „În satele Carapciu, Suceveni și Pătrăuții de Sus au avut loc adunări de dare de seamă și alegeri în filialele Societății pentru Cultură «M. Eminescu». Adunați într-o atmosferă de sărbătoare, oamenii au vorbit, totuși, despre problemele întâlnite în cadrul activității în filiale. Problema principală abordată în toate cele trei comune rămâne învățământul în limba română atât în școli, cât și în instituțiile superioare de învățământ. Cu multă durere despre acest lucru a vorbit domnul Vasile Tovarnițchi, directorul liceului «M. Eminescu», președintele filialei din Carapciu. Marea majoritate a absolvenților liceului din ultimii ani își fac studiile peste hotarele republicii, în timp ce avem în regiune atâtea instituții de învățământ mediu și superior. De asemenea, s-a vorbit și despre situația presei în limba română din regiune”.

Au fost analizate problemele școlarizării în România. Responsabil din partea Societății a fost ales Simion Gociu, care scrie în numărul din 14 august 1990 în articolul *Liceele din România vă așteaptă*, următoarele: „Se acordă locuri la liceele din România. După multe demersuri către Direcția regională de învățământ, Societatea pentru Cultură «M. Eminescu» aduce la cunoștință absolvenților școlilor cu limba de predare română că își pot continua studiile în România.

Părintele Ivasiuc, parohul bisericii din Corovia, șeful secției de culte a Societății pentru cultură românească «M. Eminescu», aflându-se într-o vizită de serviciu în România, a dus tratative cu Înalt Preasfinția sa Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, în privința obținerii unor burse la un seminar teologic și la o facultate. Seminarul teologic din Neamț a oferit 20 de burse, Iași – 10 burse.

S-a stabilit componența comisiei de selectare a candidaților condusă de prof. univ. dr. Grigore Bostan”.

Au fost abordate și problemele bisericii. Aflăm din ziarul „Zorile Bucovinei” din 29 august 1990 că membrii prezidiului Societății s-au întâlnit cu preasfinția sa episcopul Cernăuțului și Bucovinei Antoniu: „S-au abordat probleme legate de colaborarea strânsă dintre membrii societății și biserica creștină ortodoxă română, de repararea catedralei cernăuțene, de îngrijirea cimitirelor, instruirea cadrelor bisericești în România. S-a organizat o comisie în care au intrat reprezentanții Societății – Dumitru și Constantin Covalciuc – și cei ai preoțimii românești bucovinene. Comisia condusă de preotul protoiereu Mihai Ivasiuc se va ocupa de problema restaurării bisericuței din cimitirul orășenesc”.

Societatea a organizat și mai multe pelerinaje de Hramul Sfintei Mănăstiri de la Putna la care au participat peste 1400 membri. Această acțiune de mare amploare a fost inițiată de Societate cu sprijinul Episcopiei cernăuțene, a organelor de resort și Societății pentru cultură și literatură română din Bucovina (Gălănești).

În articolul *Cu tăcerea și răbdarea nu treci nici pâraul (Însemnări de la adunarea națională a românilor din raionul Hliboca)*, Maria Toacă consemnează: „În cadrul pregătirilor pentru congresul românilor din regiunea Cernăuți, duminica trecută a avut loc întrunirea românilor din raionul Hliboca. Ion Timiș mi-a spus c-au aflat întâmplător despre această adunare. Am fost vânduți și batjocoriți toată viața. Poate de acum înainte vom avea zile mai bune, dacă vom fi uniți, nu vom sta cu capul în pământ.

Câteva doamne din satul Iordănești mi-au spus că participă

cu bucurie la adunările organizate de Societatea «M. Eminescu», oamenii a căror viață înclină spre apus nu se pot împăca cu faptul că, odată cu sfârșitul lor, vor apune vorba și tradițiile românești pe acest pământ. Doamna Alexandrina Cernov, președinta Societății «M. Eminescu», a expus succint platforma program al apropiatului congres al românilor din regiunea Cernăuți. Ideea organizării unui asemenea for nu vine numai din partea Societății, ci a unui grup de inițiativă. Platforma-program include probleme din viața politică, economică, socială și culturală a românilor.

La congresul general al românilor urmează să fie ales Consiliul Național care va activa pentru repunerea românilor în drepturile lor firești. Consiliul Național nu este o organizație politică, dar își rezervă dreptul să exprime opinii proprii cu caracter politic față de anumite evenimente din viața regiunii. Îndeosebi s-a bucurat de susținerea asistenței compartimentul referitor la relațiile cu România. Piedicile întâmpinate în legăturile cu Patria istorică este o durere mereu vie pentru noi.

Referitor la politica de cadre, se subliniază ca fiind necesară reprezentanța românilor în toate posturile de conducere, proporțional cu procentul populației.

De asemenea, platforma-program prevede organizarea unor asociații de tineret și asociații sportive benevole «Dragoș Vodă».

În timp ce F. Șapcă și M. Onofriiciuc vorbeau cu durere despre urmele ce se comit față de natură și pământul strămoșesc, afară se petrecea un act de vandalism. Alături de steagul de stat al Ucrainei, pentru perioada cât avea să țină adunarea, a fost arborat tricolorul. Niște răufăcători au dat foc simbolului nostru sfânt. Pânza fină de mătase, fiind stropită cu benzină, a ars în câteva secunde. Și aceasta s-a întâmplat ziua în amiaza mare când în sală se aflau domnii Petru Toca, reprezentantul Președintelui în raionul Hliboca, Silvian Boico, președintele sovietului raional, Petro Gasiuc, șeful secției pentru relații interetnice a Administrației Regionale și alte persoane oficiale. Probabil, că tricolorul n-ar fi zădărnit așa de rău privirile cuiva,

dacă ar fi fost arborat mai demult pe clădirea Sovietului Regional de Deputați ai Poporului.

Acest moment insultător a fost atenuat de concertul prezentat de micii neîntreцуți artiști din Carapciu. Prin cântec și dans, ei au dovedit că demnitatea noastră națională nu poate fi înjosită, că totuși avem un mare viitor”.

Tot Maria Toacă a publicat în ziarul „Zorile Bucovinei” mai multe articole despre Sărbătoarea Mărțișorului. Citim în articolul *Duminica Mărțișorului* din 11 martie 1995: „La Cernăuți primăvara a sosit cu un Mărțișor neobișnuit – un bogat festival-concurs, organizat de comitetul director al Societății pentru Cultură Românească «M. Eminescu».

O singură zi de duminică s-a dovedit a fi prea scurtă pentru cununa de manifestări sufletești. Suntem bogați ca întotdeauna în cântece, dansuri și, ce-i mai important, în dorința de desăvârșire.

Deși festivalul s-a desfășurat în formă de concurs, având un juriu solid, din care a făcut parte pe lângă alte personalități directorul artistic al Ansamblului «Ciprian Porumbescu» Emil Havriliuc, pentru fiecare colectiv mai important decât toate a fost participarea.

Au evoluat, printre alții, și ansamblul «Opincuța» din Hliboca, orchestra de muzică populară din satul Costiceni, condusă de Vladimir Șeremet precum și colective de elevi din satele Boian, Mahala, corul Societății «M. Eminescu», «Dragoș Vodă», orchestra de muzică populară «Mugurel» de la centrul tineretului, condusă de N. Hacman.

Premiile au revenit celor care au adus un program inedit, specific localităților lor. S-a ținut cont de autenticitatea costumelor populare. Astfel, au fost menționați lăutarii din Herța, conducător artistic Ion Iacobiță. Juriul a acordat premiul I pătrăuțeanului Dragoș Tochiță, care a înfiripat fără de asemănare «Ciobanii».

Însă cei mai scumpi și așteptați oaspeți au fost membrii Ansamblului «Ciprian Porumbescu», dirijor Viorel Leancă.

Un loc considerabil în organizarea sărbătorii l-au avut consiliul

regional și cel orășenesc de deputați ai poporului, din partea cărora ne-au onorat cu prezența domnii A. Kruglașov, P. Hasiuk, C. Sainciuk, I. Marceak. La organizarea festivalului și-au dat concursul prefectura Sucevei și consiliul județean Suceava, din partea cărora ne-a salutat Dragoș Corlățeanu. Datoria noastră e să ne ținem mereu în floare cultura românească”.

Despre a patra ediție a estivalului, Maria Toacă ne relatează: „Pe 9 martie 1998, la Cernăuți s-a desfășurat cea de-a patra ediție a Festivalului «Mărțișor», în cadrul căruia au evoluat colective de artiști amatori din toate raioanele cu populație românească din regiune.

Cuvântul de deschidere i s-a propus d-lui Arcadie Opaiț, președintele Societății pentru Cultură Românească „M. Eminescu”, care a oferit cuvântul de felicitare onoraților oaspeți. E vorba de domnii Petro Hasiuk, A. Roșca, Micola Fedoruk, primarul orașului Cernăuți, Petru Rotari, vice-primar, Ilie Ivan, ministru-consilier la Ambasada României în Ucraina, C. Manolache, vice-președinte al consiliului județean Botoșani (România). Au evoluat artiști amatori din satele regiunii”.

În data de 10 iunie 1998 ziarul anunță: „În ziua de 15 iunie a.c. se împlinesc 139 de ani de la trecerea în lumea celor drepti a marelui nostru poet Mihai Eminescu, viața căruia a fost atât de strâns legată de fosta capitală a dulcii Bucovine. Cu acest prilej de creștinească aducere aminte a celui care a fost Mihai Eminescu, a rămas și va fi întotdeauna Luceafărul poeziei românești, filiala orășenească a Societății Regionale pentru Cultură Românească «M. Eminescu» organizează după vechiul obicei creștinesc ortodox român, la Catedrala arhiepiscopală din orașul Cernăuți, începând de la orele 12:00 un parastas întru pomenirea ilustrului nostru înaintaș.

Serviciul divin va fi oficiat de un sobor de preoți în frunte cu parohul catedralei, părintele protoiereu Adrian Acostăchioaie”.

Despre una din edițiile sărbătorii „Limba noastră cea română” scrie Vasile Bâcu: „În această lună de toamnă conducerea

Societății «M. Eminescu» a organizat în Teatrul de vară din Grădina publică din oraș tradiționala sărbătoare «Limba noastră cea română». Au fost prezenți oaspeți din București, Iași, Brașov, Suceava, Chișinău, reprezentanți ai administrației regionale de stat și ai consiliului orășenesc Cernăuți, scriitori bucovineni, reprezentanți ai societăților de cultură ucraineană, poloneză, germană, evreiască.

După mesajele oaspeților, în scenă apar artiști amatori din satele regiunii. Finalul, spectaculos și înălțător, s-a transformat într-o frumoasă horă a artiștilor și spectatorilor, o horă a unirii de suflete ce au o singură bucurie și o singură durere – Limba Română”.

În data de 22 iunie 1996 ziarul publică articolul lui Ion Crețu *Pururi tânăr înfășurat în manta-mi...*, despre o nouă manifestare culturală, dedicată lui Mihai Eminescu: „La 15 iunie Societatea «M. Eminescu» a inaugurat Festivalul de poezie și cântec «Pururi tânăr înfășurat în manta-mi...».

Festivalul a debutat cu un pios omagiu adus de admiratorii marelui Poet prin depunere de flori la placa memorială de pe clădirea liceului unde a învățat M. Eminescu, la bustul său din curtea casei lui A. Pumnul, cu cuvinte rostite din suflet de oameni de litere M. Lutic, V. Tărășeanu, D. Covalciuc și alții.

După un Te Deum oficiat de preotul paroh Gh. Florea, la Casa Națională a Românilor din Cernăuți a evoluat un frumos spectacol. A doua zi, Festivalul a continuat la Liceul «Mihai Eminescu» din Carapciu pe Siret care a fost deschis cu un cuvânt de salut al directorului liceului Eugen Tovarnițchi. Au fost prezenți domnii Serghei Popic, locțiitor al șefului Secției de Relații Interetnice și Migrație a Administrației Regionale de Stat, Ionel Șerban, secretar doi al Ambasadei României în Ucraina, Mihail Zelenco, locțiitor al șefului Administrației Regionale de stat Hliboca, și alții.

Am spicuit doar câteva dintre consemnările publicate în ziarul „Zorile Bucovinei”, pentru a ne împropăta memoria noastră, dar poate și de a ne revizui activitatea noastră, a tuturor, care îmi

pare mult prea săracă. Am hotărât să reproduc în continuare și un raport al activității Societății, publicat în zarul „Zorile Bucovinei”.

Darea de seamă a președintelui Societății pentru cultura românească „Mihai Eminescu”, Alexandrina Cernov, publicată în „Zorile Bucovinei” la 10 decembrie 1994

De la fondarea Societății au trecut 4 ani, ani marcați de scopul general de a dezvolta cultura românească, de a trezi conștiința națională, de a reveni la valorile noastre culturale și literare. Obiectivele principale au fost: dezvoltarea limbii materne, lupta pentru introducerea limbii române în instituțiile de învățământ superior, lupta pentru dreptul tinerilor de a-și continua studiile în limba maternă, difuzarea presei și a cărții românești, lupta pentru dreptul la simbolurile naționale etc.

În munca noastră am reieșit, în primul rând, din drepturile internaționale ale omului, ale minorităților naționale prevăzute în Carta ONU, Declarația universală a drepturilor omului, în documentele finale ale Conferinței de la Helsinki, Viena, Copenhaga. Aceste drepturi sunt prevăzute astăzi și în *Legea Ucrainei despre minoritățile naționale în Ucraina*.

Atacurile în așa-numita presă independentă ucraineană, ca și atacurile în ultimul timp din partea unor societăți românești, sunt răspunsul pe care l-am primit în momentul când, pe lângă activitatea culturală, am atins problemele minorității românești în genere.

Activitatea științifică și culturală

Cultura este baza existenței și identității noastre naționale. Unul din scopurile principale ale activității noastre e să ne păstrăm și să ne dezvoltăm capacitatea creatoare într-un cadru național românesc. Societatea a stimulat contactele cu societățile de cultură ale nemților austrieci, ale polonezilor și evreilor. Din păcate, nu putem menține aceleași relații bune cu societatea ucraineană „Prosvita”, conducătorii căreia, în locul unei propuneri constructive, ne atacă în presa șovină din regiune, interesându-se

numai de problema cultivării și renașterii limbii ucrainene. O populație majoritară devine puternică și stimată cu atât mai mult, cu cât mai bine sunt susținute minoritățile.

Esențialul în rezolvarea problemelor de cultură națională în regiune a fost pentru noi problema cadrelor. Societatea a susținut crearea colectivelor teatrale de tineret și pentru copii în limba română pe lângă casa tineretului și adolescenților din Cernăuți. În vederea organizării unui teatru profesional românesc la Cernăuți au fost trimiși să studieze la Academia de Teatru din Târgu-Mureș 3 studenți.

Membrii prezidiului și consiliului Societății, membrii Societății au participat la diferite conferințe științifice din Ucraina, Republica Moldova și România. Au fost publicate studii de istorie, literatură și cultură în Bucovina, studii sociologice.

Anul acesta a fost inaugurat Cenaclul literar condus de Ilie Zegrea. Ca de obicei, a fost organizată sărbătoarea „Limba noastră cea română”.

Activitatea editorială

Societatea „M. Eminescu” a continuat editarea ziarului „Plai românesc” (redactor V. Tărățeanu). Mulțumim tuturor celor care au susținut prin donații bănești această publicație.

Cu ajutorul Patriarhiei Române a fost editat *Calendarul ortodox bucovinean pe anul 1992–1993* (cu un tiraj de 5000 exemplare), redactor D. Covalciuc.

Felicităm cercul „Arboroasa” pentru editarea almanahului „Țara Fagilor” și a „Mioriței”. Editura „Carpați” din Ujgorod a lichidat cartea românească. Este întrebarea pe care o adresăm Guvernului Ucrainei: unde își publică românii cărțile? Sau poate se consideră că noi nu avem nici poeți, nici scriitori, nici savanți.

Societatea va face tot posibilul ca pe viitor să aibă o editură și o tipografie pentru a putea contribui mai eficient la dezvoltarea științei și culturii românești la Cernăuți.

În prezent, Societatea pregătește reeditarea cărții lui Ion Nistor

Problema ucraineană în lumina istoriei. La începutul anului viitor vom avea o conferință științifică-metodică în problemele predării limbii, literaturii și etnologiei românești în școală.

Biblioteca

Societatea noastră a pledat mult pentru deschiderea unei biblioteci naționale românești în orașul Cernăuți. Am acumulat cărți, am abonat periodicele, am convenit cu bibliotecile și alte instituții și edituri din Republica Moldova și România pentru completarea acestei biblioteci cu cărți, reviste de specialitate, ziare. Am primit, în sfârșit, încăpere pentru desfășurarea activității societăților românești. Însă s-au pronunțat categoric împotriva folosirii spațiului primit pentru bibliotecă Societatea „Mitropolitul Silvestru”, Societatea pedagogică republicană „Aron Pumnul” și comitetul executiv al „Golgotiei”.

Învățământul

Societatea a insistat asupra încheierii contractului între Ministerele Învățământului din Kiev și București, am scris demersuri și scrisori, proteste în presă împotriva blocării burselor pentru studii în România.

Societatea a înaintat în acest an mai multe demersuri pentru deschiderea grupelor cu predare în limba română la Universitatea de Stat și Institutul de Medicină din Cernăuți. Însă, în zadar.

Societatea a organizat în luna iunie cursuri de perfecționare pe 2 săptămâni la Oradea pentru 15 învățători ai claselor primare. Prin intermediul Societății s-au organizat donații de carte românească pentru școli.

Excursii, odihnă, pelerinaje

În perioada vacanței de vară, s-au organizat 7 excursii în România, la care au participat circa 200 elevi. De asemenea, s-a organizat odihna elevilor școlii nr. 29 la Piatra Neamț. Membrii Societății „M. Eminescu” (24 persoane) au efectuat o excursie

la Brașov, 26 de copii din Boian, care au suferit de intoxicare în școală, au beneficiat de odihnă în România, la Constanța.

S-au organizat pelerinaje la Putna, pe 2 iulie 1992, la sanctificarea lui Ștefan cel Mare (3500 persoane) și pe data de 15 august – la hramul Mănăstirii Putna (1400 persoane). Din partea Societății au fost trimise 4 persoane la cursurile de creație a tinerilor poeți din România la Botoșani.

Relațiile cu alte societăți

În baza contractului de colaborare cu Societatea pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina, am continuat un vast schimb de valori culturale (donații de carte, excursii cu elevi, studii de arhivă). Am avut contacte de colaborare reciprocă cu filialele acestei Societăți din Brașov și Satu Mare, Sibiu, Târgu Mureș, cu filiale ale asociațiilor „Pro Basarabia și Bucovina”, „Cultură fără frontieră”.

Ne aflăm într-o bună înțelegere cu societățile de cultură națională din regiunea Cernăuți (evreiască, austro-germană, poloneză), cu care am înființat un consiliu de coordonare al societăților culturale ale minorităților naționale. Din păcate, n-au fost atât de fructuoase relațiile cu Societatea de Cultură Ucraineană „Prosvita”, care a avut o poziție antiromânească preconcepută. Prin intermediul Societății, populația românească din regiune a acordat un ajutor umanitar refugiaților din Transcarpatia.

Alte activități

La invitația Camerei Deputaților a Parlamentului României, o delegație în componența Alexandrinei Cernov, Nicolae Motrescu, Eugen Patraș, Vasile Tărățeanu, a avut întrevederi în vederea dezvoltării relațiilor cu țara, a sprijinului material și cultural din partea Guvernului României, la Ministerul Culturii, Ministerul Învățământului și Științei și Ministerul de Externe din România.

Vrem să amintim despre activitatea prezidiului Societății în legătură cu întoarcerea bisericii Sf. Nicolae, comunității românești.

Am făcut acest lucru având în vedere că biserica Sf. Nicolae este un monument de arhitectură moldovenească din sec. al XVII-lea și trebuie păstrată ca un monument istoric de arhitectură. Demersurile noastre au rămas fără răspuns.

În încheiere, mă adresez membrilor Societății noastre: dacă într-adevăr dorim sincer să luptăm pentru drepturile noastre naționale, pentru renașterea culturii noastre, pentru viitorul copiilor noștri, să ne sprijinim unul pe altul, să dăm o ripostă hotărâtă celor care doresc să-i dezbine pe români.

Lista președinților Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina

Reuniunea pentru lectură (1862–1863)

Mihai Zotta – președinte

Alec Hurmuzaki – vicepreședinte

De la 26 mai 1863 până în 1865

Eugenie Hacman – președinte

Gheorghe Hurmuzaki – vicepreședinte

De la 1 ianuarie 1865 până la 13 mai 1882

Gheorghe Hurmuzaki – președinte

Ion Calinciuc – vicepreședinte

Miron M. Călinescu – (1869–1879 – secretar), apoi vicepreședinte

De la 1882 până la 1887

Victor baron Stârcea – președinte

Miron M. Călinescu – vicepreședinte

De la 1887 până la 1889

Miron M. Călinescu – vicepreședinte

Conduce Societatea de unul singur

De la 1889 până la 1899

Doxuța baron Hurmuzaki – președinte

Vasile V. de Repta – vicepreședinte

Din 1896 Dionisie de Bejan – vicepreședinte

Din 1900 până la 1922

Dionisie de Bejan – președinte

Iancu Flondor și Sextil Pușcariu – vicepreședinți

Din 1921 până la 1923

Radu I. Sbiera – președinte

Vasile Gheorghiu și Nicu Vasilovschi – vicepreședinți

Din 1923 până la 1929

Profesorul Vasile Gheorghiu – președinte

Din 1929 până la 1940

Profesorul Grigore Nandriș – președintele Societății

În anii 1860, din 185 de membri ai Societății – 62 erau boieri și 71 preoți.

*Cultul memoriei
ca stare de spirit*

REPREZENTĂRI CONTEMPORANE ȘI AMINTIRI TÂRZII. DESTINUL ROMÂNILOR DIN NORDUL BUCOVINEI

Memoria, ca definiție, este efortul conștient al unei colectivități de a păstra trecutul real sau imaginar. Memoria colectivă păstrează amintirea unor evenimente trăite direct sau transmise prin diferite mijloace generațiilor viitoare, membrilor familiei sau altor persoane care le înregistrează (reporteri, scriitori sau lideri de generație) – amintiri individuale ale celor care au fost martori sau participanți ai unei perioade istorice. Memoria colectivă este reflectată fizic prin monumente, statui, muzee sau alte reprezentări ale trecutului.

În satele din nordul Bucovinei, românii, în dorința de a transmite generațiilor tinere experiența trăită, când nordul Bucovinei a intrat în componența URSS, construiesc astăzi monumente cu numele sătenilor căzuți în război, deportați, persecutați și uciși în închisorile NKVD-iste. Se organizează muzee în care este reconstituită istoria satului natal. Se scriu monografiile ale satelor. La Mănăstirea Putna a fost inaugurat portalul *Golgota neamului*, dedicat evenimentelor tragice de la Fântâna Albă de la 1 aprilie 1941.

Există și o memorie morală. Aplicarea conceptului de *memoirie* demonstrează discrepanțe vizibile dintre memoria colectivă a comunității românești din nordul Bucovinei și documentele oficiale sau presa care deservește interese politice și procesele istorice, interpretate neunivoc într-o „povestire” alternativă sau

* Studiul a fost publicat inițial în „Glasul Bucovinei”, XXX, 2022, 1–4 (111–114), p. 104–113, iar în volumul de față au fost reproduse fragmente relevante și actuale.

„adevăruri” oficiale consemnate în istorii, considerate corecte din punct de vedere politic și impuse – în caz de negare a acestora, persoanele respective sunt chiar urmărite penal.

Un exemplu de interpretare a faptelor istorice sunt cele trei istorii ale Bucovinei, scrise din punctul de vedere al celor trei naționalități trăitoare în Bucovina – română, germană și ucraineană. Astfel, cercetătoarea germană de origine evreiască, Mariana Haustlanter, în studiul său consacrat Bucovinei, *Istoria Bucovinei din prima jumătate a secolului al XX-lea: punctul de vedere german, evreiesc și românesc*, editată la München, supune unei analize tendențioase lucrările istoricilor germani, evrei și români despre Bucovina, insistând că în Bucovina românii i-ar fi românizat pe germani, evrei și ucrainenii.

Lucrarea nu a fost sesizată de istoricii români și nu a fost tradusă în limba română, dar a fost primită cu entuziasm de către istoricii ucrainenii, mai ales capitolele cu tentă antiromânească. Autoarea a început să fie tot mai frecvent invitată la conferințele Facultății de istorie a Universității din Cernăuți. Ea susține că: „În ziua de astăzi, Ucraina și România au reglat problema hotarelor. Datorită alegerii de către România a vectorului de aderare la structurile euro-atlantice, în anul 1997, a fost semnat un acord bilateral între Ucraina și România (de către președintele României – Emil Constantinescu). În fine, vreau să spun că istoricii scriau despre Bucovina din poziții „etnocentrice”. Au fost analizate doar acele evenimente care au fost importante pentru poporul lor. Eu nu sunt de acord cu opinia lui Grigorovița, care consideră că un dialog cu neromânii va avea loc doar atunci când aceștia vor recunoaște Bucovina ca „pământ românesc”. În spatele multor discuții și dezbateri istorice se ascunde o întrebare: cum au putut popoarele și etniile ce-au populat Bucovina să fie pașnice și să nu creeze nicio problemă etno-națională? Pe de altă parte, colaborarea dintre instituțiile științifice din Germania, Ucraina și România, a diminuat tendințele etnocentrice amintite. Luând în considerație faptul că ucrainenii se ocupă de istoria nemților

și a evreilor, iar nemții de istoria românilor și a evreilor, ajungem la concluzia că în viitorul apropiat va fi creată o imagine istorică obiectivă despre Bucovina”.

Printre perspectivele de cercetare pe care le propune Mariana Hauslanter, cităm următoarele:

„1. Eu consider că un interes deosebit prezintă conferințele organizate în ultimii ani, deoarece unii germaniști se ocupă de mai mult timp de istoria Bucovinei. Vreau să amintesc despre ultima conferință, care a avut loc în anul 2006. La această conferință au participat câțiva colegi ucraineni. Cartea *Orașul Cernăuți de lângă Sadagura* este un exemplu clar al rezultatelor apărute în urma colaborării istoricilor locali cu germaniștii. În afară de aceasta, la Universitatea din Portsmouth, un grup de istorici cercetează presa evreiască. Marcus Vincler a cercetat presa cernăuțeană din anii 1918–1923 și a susținut teza de doctorat pe această temă. La Iași, profesorul Corbea-Goiși cercetează presa evreiască din Bucovina. N-ar fi rău ca Institutul din Cernăuți să înceapă o serie de cercetări privind presa care apărea în limba ucraineană. Pot fi organizate și diferite conferințe istorice pe această temă”.

Menționăm că la aceste conferințe nu erau invitați și istorici români, întrucât punctul lor de vedere nu-i interesa pe ucraineni și pe nemți. Însă, mai târziu, la conferința din 1996, care a fost organizată de trei instituții (Institutul *Bucovina* din Augsburg, Institutul *Bucovina* din Rădăuți al Academiei Române și Institutul de Cercetări Bucovinene din Cernăuți), eveniment la care din partea română au participat importanți istorici precum academicienii Cornelia Bodea, Vladimir Trebici, Radu Grigorovici și profesorul sucevean Mihai Iacobescu, aceștia au *demolat* afirmațiile tendențioase ale istoricilor ucraineni din Cernăuți care insistau asupra ideii *Bucovina – „pământ ucrainean”* și a activităților proucrainene din secolul al XIX-lea.

Ca urmare a eșecului vizibil al istoricilor ucraineni, care nu au putut prezenta și argumentele documentare ale afirmațiilor lor, aceștia refuză categoric până astăzi să participe la conferințele

anuale ale Institutului *Bucovina* din Rădăuți. Ei nu au argumente pentru a riposta istoricilor români. Câtiva ani mai târziu au apărut: cartea *Istoria Bucovinei* semnată de Mihai Iacobescu, revistele „Codrii Cosminului” (Universitatea din Suceava), „Analele Bucovinei” (Institutul *Bucovina*, Rădăuți), „Țara Fagilor” (Cernăuți), „Glasul Bucovinei” (București – Cernăuți, Institutul Cultural Român), cărțile istoricului cernăuțean Ilie Luceac: *Familia Hurmuzaki. Între ideal și realizare (o istorie a culturii românești din Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea)*, publicată la Editura Alexandru cel Bun, Cernăuți și Editura Augusta, Timișoara, Cernăuți, 2000, precum și *Eudoxiu Hurmuzaki*, Editura Alexandru cel Bun, Cernăuți, 2015, cartea *Eudoxiu Hurmuzaki*, semnată de Dumitru Covalciuc, care a apărut la Editura Centrului de Cultură Românească „Eudoxiu Hurmuzachi” din Cernăuți. Nu vom insista asupra cărților scrise de istoricii de la Facultatea de istorie și științe politice a universității cernăuțene, menționând doar tendința acestora de a prezenta Bucovina ca *străbun teritoriu ucrainean*, cu ignorarea cercetărilor efectuate de istoricii români. Astăzi, la Cernăuți se scriu două istorii paralele ale Bucovinei, cea a ucrainenilor și cea a românilor. Oficialitățile ucrainene și presa de limbă ucraineană prezintă perioada interbelică a Bucovinei ca fiind una de *ocupație românească*.

La punctul doi, doamna Hauslanter recomandă: „2. Actele istorice oficiale pot fi completate și verificate, folosind interogarea martorilor evenimentelor. Eu personal am avut ocazia să dirijez două proiecte de cercetare, care au fost realizate de către studenți. Primul proiect a fost interogarea a circa 20 de evrei care locuiau în orașul Cernăuți în perioada interbelică. Rezultatele proiectului de cercetare au fost publicate în presă. În momentul de față, participanții unui alt proiect organizează o interogare a nemților din Bucovina. Rezultatele interogărilor vor fi publicate în revista Institutului din München. Institutul de istorie contemporană din București, în colaborare cu alte instituții științifice, a organizat un sondaj de opinie și a interogat evreei din România. În anul 2004,

a apărut o carte despre rezultatele sondajului amintit. Ar fi bine de interogat nemții care au fost deportați din Bucovina”.

Mai mult, la punctul 3 al cercetării acesteia, doamna Hauslanter evidențiază următoarele: „3. Eu consider că o perspectivă istorică aparte o reprezintă compararea regiunilor. Eu, de exemplu, am înțeles particularitățile istorice ale Bucovinei doar după ce am scris o lucrare despre Basarabia. Ambele regiuni, până în anul 1928, erau dominate de un regim politic similar. Partidul social-democrat, însă, n-a putut să existe pe teritoriul Basarabiei. În Bucovina, social-democrații erau foarte influenți. Începând cu anul 1907, social-democrații activau în structurile parlamentare. Istoria regională este specifică. Aici relațiile interetnice sunt mai ușor de cercetat. De exemplu, pot fi cercetate relațiile dintre ucraineni (Volodymyr Zalozețki), pe de o parte, și români, evrei, nemți, pe de alta. Dacă această colaborare va avea loc, atunci noi vom raționaliza sensul adevărat al noțiunii de «homo bucovinensis» și vom înțelege de ce această noțiune este criticată de către naționaliști, inclusiv și de către Ion Nistor” (traducerea din limba germană a fragmentelor citate a fost efectuată de către dr. Rodica Marghidan Grigorovici și se află în manuscris).

Am insistat asupra acestei lucrări pentru a arăta un model de „istorie” care ignoră nu doar documentele de arhivă, dar chiar și unele cărți ale istoricilor austrieci din Cernăuți precum Kaindl, care a încercat să scrie o istorie a orașului Cernăuți. Sunt destule exemple care dovedesc tendințiozitatea prezentării evenimentului istoric subordonat intereselor etniilor sau intereselor politice de stat.

S-a demonstrat că un dialog productiv între cele trei instituții științifice nu a existat niciodată și pare a nu fi posibil.

Inginerul Filip Țopa, bucovinean, descendent dintr-o dinastie a țopenilor, a scris o importantă carte de memorii, *Povestea Bucovinei*, în care redă fragmente din istoria Bucovinei, amintirile sale de copil al unui funcționar al căilor ferate din Cernăuți din Primul Război Mondial, precum și amintirile despre cel

de-Al Doilea Război Mondial la care a participat deja în calitate de ofițer în armata română. Familia sa, cu mari pierderi morale și fizice, a supraviețuit refugiiilor din ambele războaie. Manuscrisul, scris de mână cu o caligrafie exemplară, l-am primit de la fiica sa, Nadia Țopa, din București, medic cardiolog.

Manuscrisul cuprinde și aprecieri din partea unor istorici și scriitori: „Istoria nu le poate consemna pe toate. Ea vede evenimentele în mare. Microistoria, în schimb, reține amănuntele aparținând unor zone geografice restrânse, unor grupuri de oameni scăpate din evidența comunității. Ele nu sunt neglijabile. Contribuie la completarea vieții unui popor, la înțelegerea mai adâncă a zbuciumului și dificultăților surmontate de acesta. Pentru că Bucovina a avut parte de un destin vitreg, frământările interne pe care le-a trăit n-au ajuns decât fragmentar la conștiința publică. Microistoria acestui colț minunat de țară mai păstrează încă tăceri nedezvăluite” (din scrisoarea profesorului dr. Cantemir Traian din 20.V.1985, inclusă în *Povestea Bucovinei* de Filip Țopa, manuscris publicat în „Glasul Bucovinei” începând cu anul 2012¹).

Diferența dintre *istorie* și *memorie* este vizibilă. În timp ce istoria, istoriile sunt scrise și rescrise, revaluează evenimentele vechi și noi politizându-le și supunându-le intereselor unor regimuri (în Bucovina – cel austriac, sovietic și ucrainean), memoria este asumată de către reprezentanții unui popor, fiind asociată unor scopuri publice. Impunerea unei istorii falsificate este tipică pentru regimurile totalitariste. Instituțiile statului scriu scenarii ale memoriei falsificând adevărul istoric. Un astfel de scenariu a fost folosit de autoritățile sovietice pentru școlile din Bucovina. La orele de „patriotism” se practicau întâlniri cu veteranii de război, ruși sau ucraineni, care povesteau despre participarea lor în „războiul de eliberare a ținutului natal de sub ocupația României burghezo-moșierești”,

¹ De la scrierea acestui articol, volumul a fost publicat integral: Filip Țopa, *Povestea Bucovinei*, Editura Nicodim Caligraful, Mănăstirea Putna, 2023 (n.ed.).

se organizau excursii în locurile memorabile. Dar erau și alte memorii – cele ale bunicilor și părinților, sau cele trăite personal, povestite în șoaptă și doar în familie. Sunt memorii care nu erau folosite în manualele de istorie și care au fost trecute cu vederea și șterse din istorie, chiar în manualele de istorie din România.

Popoarele își păstrează însă dreptul la reparație a memoriei istorice în favoarea victimelor comunității, având ca scop nerepetarea actelor victimizatoare, acceptarea publică a adevărului, restaurarea demnității victimelor. Cu acest scop, la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj, de exemplu, a fost organizată în 2016 conferința *Memoria colectivă a Marelui Război*, moderatorii prof. univ. dr. Nicolae Bocșan, dr. Mircea Gheorghe Abrudan și drd. Mihai Octavian Groza². Au fost prezentate cu această ocazie memoriile preoților, memorii de familie, jurnale, memoriile elitelor românești, caiete de pe front etc. În concluzie s-a menționat că memoria ne oferă posibilitatea de a primi sugestii și aprecieri critice care ne vor ajuta la încadrarea cât mai exactă a documentelor în spațiul istoriografic și în contextul epocii.

Aceleași calități de reconstruire a adevărului istoric le au și volumele editate de Mănăstirea Putna în colecția *Destin Bucovinean*³,

² Conferința a fost organizată în cadrul Congresului Național al Istoricilor Români (Cluj-Napoca, 25–28 august 2016), la 27 august 2016, la Cluj-Napoca, <https://magazinistoric.ro/wp-content/uploads/2016/08/Congresul-National-al-Istoricilor-2016.pdf>, p. 54.

³ În colecția *Destin bucovinean* au apărut deja (până în 2022 – n.ed.) trei volume: *Fântâna Albă. Golgota neamului* (două ediții), Editura Nicodim Caligraful, Mănăstirea Putna, 2018, 2022; *Drama românilor din regiunea Cernăuți. Masacre Deportări. Foamete în 1940–1941, 1944–1947*, Editura Nicodim Caligraful, Mănăstirea Putna, 1919; *Destinul bisericii românești din nordul Bucovinei în perioada sovietică. Credință. Limbă. Identitate* (două ediții), Editura Nicodim Caligraful, Mănăstirea Putna, 2020, 2022 (Ulterior datei publicării studiului de față în „Glasul Bucovinei”, 2022, a mai fost publicat, în aceeași serie, *Destin Bucovinean*, la aceeași editură a Mănăstirii Putna, în 2023, cel de-al patrulea volum – *Refugiul, 1940–1945*. Toate cele

monografiile satelor scrise de profesorii din nordul Bucovinei, articolele și cărțile ziariștilor și scriitorilor cernăuțeni, reevaluarea folclorului, memoriile unor personalități precum *Memoriile* lui Sextil Pușcariu despre Primul Război Mondial și Unirea Bucovinei cu țara, memoriile lui Ionică Nandriș, fratele Aniței Nandriș, *Satul nostru Mahala din Bucovina* etc. Ceea ce este deosebit de valoros în acest ultim volum sunt scrisorile celor deportați din Mahala în Siberia, scrisori pe care autorul le-a adunat de la rudele lor refugiate în România. Acestea probează *memoria vie* a unor oameni care le-au transmis copiilor cu grijă și cu frica de a nu fi persecutați. Astăzi, majoritatea acestora s-au călătorit în lumea celor drepti.

Destinul românilor din nordul Bucovinei, aflat în prezent în componența Ucrainei, nu a fost cercetat o lungă perioadă de timp. Prima generație de după Al Doilea Război Mondial, numită oficial în Ucraina „copiii războiului”, având și unele beneficii materiale, a fost instruită în școlile sovietice și a învățat din manualele de istorie politizate; din acestea au aflat că nordul Bucovinei a fost încadrat la 7 august 1940, prin decretul Prezidiului Sovietului Suprem, în regiunea Cernăuți, alături de ținutul Herța, nordul Basarabiei și o parte din județul Hotin, și că astfel a fost creată regiunea Cernăuți – care, conform afirmațiilor oficiale, „a fost eliberată de glorioasa armată sovietică de sub ocupația României burghezo-moșierești”. Este generația care astăzi restituie comunității memoriile părinților.

Cea de-a doua generație, cea a nepoților, cunoaște adevărata istorie memorialistică din ziare și cărți, dar și din manifestările comunității românești din Bucovina: se inaugurează, astfel, la Cernăuți, Societatea pentru Cultura Română din regiunea Cernăuți (20 mai 1989), Societatea *Golgota* (1991) etc.; acestea se confruntă cu noi restricții și probleme, dar care nu se mai resimt tot atât de acut.

Legea funcționării limbii ucrainene introdusă de ex-președintele P. Poroșenco, prin care se preconizează trecerea treptată la limba ucraineană de predare în școlile românești, problemele bisericilor din Ucraina etc. sunt procese care continuă și astăzi.

Academicianul Radu Grigorovici, într-o comunicare prezentată la Suceava, la sesiunea omagială *75 de ani de la unirea Bucovinei cu România*, face o analogie între felul în care Austria rezolvase problema asimilării populației băștinașe și căile de urmat ale cuceritorilor recomandate de Niccolò Machiavelli, formulate „cu cinismul și claritatea sa proverbială”, în opera sa *Principele*, încă la începutul secolului al XVI-lea. Acad. Radu Grigorovici constată că în Bucovina „accesul la școlarizarea medie și superioară era condiționat de cunoașterea, cât de cât, a limbii germane. Ea înlocuise cu timpul latina din învățământul mediu și devenise unica limbă de predare la Universitate, chiar și la Facultatea de Teologie, deși nu existau și nu există germani ortodocși. Tendințele iluministe obligau guvernul Austriei și al Țării Bucovina, devenită autohtonă, să introducă în școlile medii catedre de limba română și ucraineană. Prin grija unor patrioți ardeleni, ca profesorul Aron Pumnul, a unor mitropoliți, foști elevi sau profesori la Gimnaziul românesc de stat nr. 3 și a unor boieri de înaltă ținută intelectuală și politică, germana nu reușește să deplaseze nicidecum limbile naționale, în particular româna, deși devenise într-adevăr «lingua franca» a Bucovinei”⁴.

Făcând o punte peste cele două secole care au trecut, românii din nordul Bucovinei trec prin aceleași experiențe, îndeosebi în aplicarea principiilor machiavelice de asimilare a popoarelor cucerite. Astăzi, în regiunea Cernăuți, an de an, școlile românești din satele cu populație preponderent românească sunt transformate treptat în școli mixte româno-ucrainene. Analizele ultimului recensământ din Ucraina au arătat, de exemplu, că, în satele din

⁴ Radu Grigorovici, *Bucovina între milenii. Studii și documente*, București, 2006, p. 230.

regiunea Odesa, unde acest proces a început încă în perioada sovietică, într-un timp scurt, doar de 11 ani, cât durează învățământul mediu, școala mixtă a devenit monolingvă, ucraineană sau rusă, în funcție de limba de stat, iar absolvenții ei, în majoritatea cazurilor, și-au declarat naționalitatea după limba școlii⁵.

Mulți dintre tinerii din cea de-a doua generație au plecat în România la studii și nu s-au mai întors acasă. Motivul principal este nerecunoașterea oficială a diplomelor românești în Ucraina. Alții pleacă la câștig în străinătate, în Grecia, Germania, Anglia, Italia, Spania, SUA. Astăzi, mulți bărbați cu vârsta între 18 și 60 de ani fug de războiul ruso-ucrainean, evitând să se înroleze în armata ucraineană. Adesea sunt însoțiți și de familiile lor. Mulți tineri români luptă în Donbas. Mulți se întorc acasă în sicrie. Culegem cu toții roadele necunoașterii istoriei și chiar a geografiei Ucrainei. Iar rușii aplică în acest război nu doar armele ucigătoare ale secolului XXI, ei folosesc și arme morale: dezinformarea și amenințarea, provocarea foametei, care este și ea o armă care ucide, dau foc holdelor de grâu în spic, incendiază depozitele de alimente, amenință chiar cu înfometarea Europei și a Africii, jefuiesc, ucid oameni pașnici, șterg de pe fața pământului orașe... Au loc deportarea în Rusia a ucrainenilor din teritoriile ocupate, uciderea prizonierilor ucraineni, deportarea cu forța a copiilor în Rusia etc. Orice distrugere pentru ei devine o armă. Aceleași metode au fost aplicate și în 1940, 1945–1947.

Am constatat din diferite discuții cu cei refugiați din teritoriile de est ale Ucrainei, ruși și ucraineni, majoritatea femei și copii, că ei nu știu ce înseamnă Bucovina și se miră *de unde s-au luat aici românii*. Românii, popor greu încercat de istorie, îi ajută și îi compătimesc chiar în cazurile când sunt jigniți. Ce va rămâne în memoria generațiilor viitoare? Ce vor cunoaște ei din istoria zburciurnă a românilor din Bucovina?

⁵ Ion Popescu, *Românii a treia etnie din Ucraina (monitorizare socio-lingvistică)*, în „Glasul Bucovinei”, IX, 2002, 3–4, (35–36).

În Arhivele statului din Suceava și Rădăuți sunt înregistrate mărturiile românilor, dar și ale unor polonezi și ucraineni, care au trecut începând cu toamna anului 1940, în mod fraudulos, frontiera cu URSS, în grup sau individual, nemaiputând îndura măsurile coercitive ale regimului sovietic, mai ales în privința impunerilor taxelor la care erau obligați agricultorii români, apoi vexațiunile de ordin moral și material la care erau expuși slujitorii altarului care, de asemenea, erau impuși la dări exorbitante (pentru 6 luni, preotul din Comuna Suceveni a fost impus la o taxă de 3.000 de ruble); aceștia au hotărât, încă din cursul lunilor august-septembrie 1940, să organizeze în cel mai mare secret trecerea în masă a frontierei în teritoriul românesc. Tinerii care au reușit să treacă frontiera, studenți și elevi, declarau că nu au dorit să fie încorporați în armata sovietică sau să fie trimiși la minele de cărbune din Donbas sau alte locuri mai îndepărtate.

Starea dominantă de spirit a românilor nord-bucovineni care au supraviețuit masacrelor, închisorilor sovietice, deportărilor, foametei, martorii primilor ani de ocupație sovietică (1940, 1945–1947), a fost *frica* – pentru copiii lor, pentru viitorul lor. Și copiii, din prima și a doua generație, au tăcut, chiar dacă au cunoscut adevărul din „poveștile” părinților și bunecilor și au păstrat în memorie trecutul lor sângeros. Tot de la ei au învățat despre eroii neamului, au învățat poezii ce nu erau incluse în manualele de literatură, iar profesorii români din prima generație lipseau, fiind refugiați sau deportați. Aceștia au fost înlocuiți cu profesori evrei sau ucraineni care cunoșteau limba română (numită *moldovenească*), servili puterii sovietice. De la ei învățau totodată și istoria Moldovei sovietice, de fapt a Basarabiei.

În școlile din Ucraina nu este predată nici astăzi istoria românilor. Doar în perioada sovietică se predă un curs de istorie a Republicii Moldova, de fapt a Basarabiei, cu licențele de viitoare. La noi, la Catedra de Filologie Română a Universității din Cernăuți, istoria Basarabiei a fost predată de un lector evreu care cunoștea bine limba română și care îi susținea de fapt pe studenții

români. După plecarea lui în Israel, chiar și acest curs a fost suspendat. La Facultatea de Istorie a Universității din Cernăuți nu există niciun curs de istorie a României, cu toate că la această facultate studiază mulți studenți români.

Mărturiile și amintirile românilor nord-bucovineni sunt diferite de istoriile oficiale scrise în baza unor materiale din arhiva sovietică care interpretează starea de spirit a românilor ca fiind una ostilă puterii sovietice, românii fiind etichetați astfel ca *dușmani ai poporului*.

Din materialele păstrate în Arhiva de Stat Cernăuți, dosarele intitulate *Despre starea de spirit a populației românești din unele sate din raioanele de graniță*⁶ aflăm amănunte despre politica și teroarea instaurată în special în localitățile cu populație românească, îndeosebi în ținutul Herței, parte a județului Dorohoi din vechiul regat. Scrise de pe poziția oficială a puterii sovietice, nou instaurate, care impusese prin teroare, fizică și morală, cu forța, un nou mod de viață, aceste pagini ne povestesc, de fapt, despre suferințele prin care au trecut românii nord-bucovineni care și-au păstrat memoria. Este vizibilă însă discrepanța dintre memoriile martorilor și aprecierile din documentul sovietic.

Citim, de exemplu, în dosarul *Dispoziția biroului Comitetului Regional al Partidului Comunist (bolșevic) din Cernăuți, Ucraina din 18 noiembrie 1940*, despre următoarele măsuri: „1. Să însărcineze Departamentul de propagandă al Comitetului Regional al Partidului Comunist (bolșevic) din Cernăuți al Ucrainei să selecteze suplimentar până la 50 de bărbați dintre activiștii locali, care cunosc limba română, cu care să organizeze brigăzi, care să fie trimise prin sate pentru a lămuri populația locală de naționalitate română politica partidului, în fruntea cărora să fie puși comuniști responsabili din numărul activului regional de partid. 2. Să-i însărcineze pe secretarii Comitetelor locale și raionale ale Comitetului Regional al Partidului Comunist (bolșevic) din

⁶ V. Anexa la volumul *Fântâna Albă*, ediția a doua, 2022.

Cernăuți, Ucraina, să intensifice munca de agitație a populației, să explice corect politica partidului bolșevic în problema națională” (13 decembrie 1940).

În raportul secretarului Comitetului Regional al Partidului Comunist (bolșevic) din Cernăuți, Ucraina, către Kiev se menționa printre altele: „În acest raion (Herța) lucrează în calitate de președinți ai sovietelor sătești și secretari activiști ucraineni care cunosc limba română”. Această politică de numire a cadrelor continuă și astăzi. De exemplu, la Arhivele Statului din Cernăuți au fost organizate cursuri de limba română pentru angajații ucraineni, cu toate că în regiune sunt suficienți români care ar fi putut ocupa aceste posturi.

În același raport aflăm următoarele: „Concomitent cu scopul de a îmbunătăți situația la graniță, Comitetul regional consideră ca fiind necesare: a) Să se efectueze evacuarea populației din zonele aflate de până la 800 de metri depărtare de graniță, b) să se evacueze la 7,5 km față de graniță foștii membri ai partidelor contra-revoluționare și chiaburii”, obiective care, din fericire, nu au fost realizate din cauza evenimentelor de pe front. Au provocat, însă, treceri frauduloase ale graniței, individual sau în grup.

Cercetând arhivele statului din Suceava și Rădăuți, citim rapoarte ale interogatoriilor luate de la românii din nordul Bucovinei care au reușit să treacă fraudulos frontiera. Aceștia declarau că nu voiau să fie evacuați din zona de frontieră (Prefectura județului Rădăuți, informație din 12 ianuarie 1940). Doi polonezi care au trecut fraudulos din URSS în România în dreptul localității Gura Putilei au declarat că, întrucât urmau să fie încorporați în armata rusă, iar ei nu vor să facă serviciul militar în cadrul armatei ruse, au declarat că au fost persecutați de armata roșie și că nimeni nu se îngrijește de soarta lor. Pe data de 30 martie 1940 au trecut fraudulos frontiera doi studenți polonezi de la Politehnica din Lvov, care aveau asupra lor o hartă rusească recentă cu teritoriile poloneze ocupate de URSS, hartă în care erau înglobate și Basarabia și nordul Bucovinei.

În arhivele Prefecturii județului Rădăuți se află și alte rapoarte din 1940, în care sunt expuse treceri frauduloase ale frontierei, deja după masacrul de la Fântâna Albă. Sunt doar câteva exemple.

Este vizibilă discrepanța dintre memoriile și amintirile maritorilor oculari ai evenimentelor care au avut loc și, respectiv, documentele sovietice de arhivă, manualele de istorie și afirmațiile falsificate de către autori ucraineni.

Au fost și câțiva profesori, foarte puțini, care absolviseră colegiul pedagogic din Iași sau Institutul Pedagogic din Bălți. Printre ei, profesorul de limba română din Boian Vasile Bizovi, poetul Vasile Levițchi. Cunoștințele lor de literatură română erau transmise cu mare grijă doar elevilor și studenților în care aveau încredere. De frică – pentru viața lor, pentru carieră, pentru viitorul copiilor.

Astăzi, în școlile românești din Ucraina a fost exclusă și literatura română, predându-se în locul acesteia un curs integrat de literatură (română și universală), doar 2 ore pe săptămână. A devenit periculoasă și literatura română, prin care puteau fi transmise și evenimente istorice.

Considerăm că prin acest curs se încalcă drepturile copiilor români la cunoștințe egale cu semenii lor ucraineni, care au un curs de literatură universală cu un volum mult mai mare de cunoștințe. Ex-președintele Petro Poroșenco, autorul acestor legi discriminatorii, nu s-a prea deranjat să cunoască și să respecte legile europene referitoare la minorități. Chiar și în plin război, acesta a declarat că susține Biserica autocefală ucraineană în care *enoriașii se roagă în limba ucraineană*, uitând că românii sunt și ei creștini și au și ei dreptul la limba maternă în biserică.

Astăzi, țările membre ale Uniunii Europene, cu scopul de a susține Ucraina în aceste momente grele ale istoriei, ar putea accelera primirea ei în Uniune. Este clar că ceea ce se întâmplă în ultima vreme în războiul ruso-ucrainean nu este doar o tragedie a poporului ucrainean, ci și o amenințare a securității tuturor țărilor europene, responsabile de acest conflict. Suferă milioane de oameni. Provocările Federației Ruse nu se vor opri.

Ucraina a promis să îndeplinească condițiile de aderare la UE până la sfârșitul anului 2022. În acest context, comunitatea românilor din Cernăuți a atras atenția îndeosebi asupra *Proiectului de lege* dedicat minorităților naționale care a fost aprobat în prima lectură de către Rada Supremă în decembrie 2022. Prevederile introduse în *Legea pentru minorități* sunt pe lista cerințelor UE pentru aderare. În *Nota explicativă* se menționează „că scopul *Legii* este de a desăvârși și a realiza drepturile și libertățile persoanelor care aparțin minorităților naționale” (nu și comunităților respective, ceea ce are altă semnificație și ridică multe semne de întrebare). Se preconizează, printre altele, „asigurarea autoidentității, folosirea limbii minorității (a comunităților), dreptul la învățământ, la participarea la viața politică, economică, la drepturile sociale și viața culturală” (informația, postată pe rețelele de socializare, îi aparține lui Ivan Nosaliski, care este responsabil de corectitudinea ei).

Ca de obicei, asistăm la formulări ambigue și generale care i-au afectat pe români în decursul multor decenii. De exemplu, ar trebuie să fie formulată clar, fără generalități care pot crea confuzii, sintagma referitoare la limbă și învățământ: cele două obiective nu trebuie să fie despărțite prin virgulă în sintagme precum „dreptul la folosirea limbii materne, la învățământ...”, întrucât utilizarea virgulei dă posibilitatea de a se manevra pe viitor în sens limitativ, prin tot felul de „note și recomandări” ticluite de către autoritățile centrale și locale, mai mult sau mai puțin binevoitoare. Prin astfel de experiențe, comunitatea românilor din Ucraina a mai trecut.

Sperăm că acest proiect de lege va fi discutat și cu reprezentanții minorităților naționale din Ucraina. Comunitatea românilor din Ucraina așteaptă și speră la o rezolvare pozitivă a demersurilor ei, care au fost înaintate în timp, dar rămase până astăzi fără rezolvare.

Ziua de 1 aprilie 2011 a fost declarată prin lege „Ziua Națională de Cinstire a Memoriei Românilor – victime ale masacrelor de la Fântâna Albă și alte zone, ale deportărilor, ale foametei și altor

forme de represiune organizate de regimul totalitar sovietic în ținutul Herței, nordul Bucovinei și întreaga Basarabie”.

Manualele de istorie din România, însă, nu amintesc nimic despre soarta românilor nord-bucovineni. În schimb, am aflat că în școlile din România s-a introdus un curs despre Holocaust.

Comunitatea românilor din nordul Bucovinei, în condițiile războiului ruso-ucrainean, rememorează prin activitățile sale și prin editarea de cărți, evenimentele din 190–1941 și 1944–1947⁷. Materialele cuprinse în aceste volume, precum și în alte produse culturale⁸, i-ar putea inspira și pe istorici.

⁷ Colecția Bibliotecii Societății „Golgota” a Românilor din Ucraina, Maria Toacă, *Tragicele despărțiri, cutremurătoare întâlniri*, Editura Misto, Cernăuți, 2022; Felicia Nichita Toma, *Martirii. M-am identificat cu un pelerin pe drumul sufletului românesc*, Editura DrukArt, Cernăuți, 2022.

⁸ Cu titlu de exemplu, președintele societății „Golgota”, Vasile Răuț, a realizat filmul *Cireșe amare*, care cuprinde mărturii ale supraviețuitorilor calvarului deportărilor.

REFUGIUL – O TRAGICĂ SUFERINȚĂ ȘI DEZNĂDEJDE

„Istoria ne învață să înțelegem mersul lucrurilor de azi și de mâine. Trebuie doar să ne aplecăm asupra ei. Istoria nu este o „poveste”, nici o creație a „imaginarului”, este o știință bazată pe cercetarea documentelor, a tuturor mărturiilor oferite de inepuizabila bogăție a arhivelor și care dezvăluie fapte, fenomene, evenimente în contextul lor politic, economic, social, diplomatic. Istoria trebuie înțeleasă și asumată cu tot ceea ce a fost bun și rău – dacă vrem să ajungem la cunoașterea obiectivă a realităților în evoluția lor firească”.

(VIORICA MOISUC)

Istoria nu se repetă, istoria continuă. Armele „aducătoare de moarte”, cum scria Dimitrie Cantemir în *Istoria ieroglică*, se modernizează, distrugerile devin mai globale, masacrele mai înfiorătoare. Oamenii caută adăposturi, se refugiază lăsând în urmă toată agoni-seala de-o viață. Fug în neștire de urgență războaielor în locuri necunoscute, salvându-și familia, sperând că se vor întoarce cândva...

* Studiul a fost publicat inițial în „Glasul Bucovinei”, XXXI, 2023, 1–4 (115–118), p. 9–23, iar în volumul de față au fost reproduse fragmente relevante și actuale.

Pentru a înțelege mai bine prezentul trebuie să cunoaștem trecutul. Avem, însă, o experiență unică pentru istoria Bucovinei. Istoria oficială care se învață în școală se scrie altfel decât cea trăită în realitate. Mărturiile românilor din nordul Bucovinei, supraviețuitori ai tragicelor evenimentelor prin care au trecut în anii 1940, 1945–47, ne oferă informații autentice în care evenimentele și faptele istorice se văd mai clar. Este „istoria mică”, dar adevărată, despre care nu se scrie în istoria oficială.

În realitate, în război nu există învingători sau învinși, există doar suferința oamenilor, adevărul crunt al realităților devastatoare, consecințele unor schimbări ireparabile. Istoria nu le poate consemna pe toate, ea redând evenimentele în linii generale. Microistoria reține mărturii ale unor comunități care reflectă realități ce ne permit să cunoaștem evenimentele în profunzime, să cunoaștem adevăratul destin al strămoșilor.

Pentru nordul Bucovinei avem cel puțin patru istorii, scrise de pe poziții politice și interese naționale diferite – de către istoricii germani și austrieci, sovietici, ucraineni și români. În anii '90 ai secolului trecut se discuta îndelung, dar fără nicio perspectivă, despre posibilitatea de a se scrie în comun o singură istorie a Bucovinei, ceea ce s-a dovedit imposibil de realizat, întrucât viziunile celor două etnii, ucraineană și română, asupra istoriei Bucovinei sunt diferite.

În istoria Țării de Sus a Moldovei, numită de austrieci, după 1775, *Bucovina*, distingem cinci perioade în care *modul de viață* al populației s-a schimbat brusc și esențial, impunând ruperea de tradițiile naționale, limbă și istorie: 1) 1359–1774 (415 ani): aceasta face parte din Moldova; 2) 1775–1918 (143 de ani): Bucovina s-a aflat sub stăpânirea Imperiului Habsburgic; 3) 1918–1940 și 1941–1944 (aproape 25 de ani): Bucovina este parte componentă a României; 4) 1940–1941 și 1944–1991 (aproape 48 de ani): nordul Bucovinei, împreună cu ținutul Herța și fostul județ Hotin, este încorporat Uniunii Sovietice, constituind astfel actuala regiune Cernăuți; 5) din 1991 până în prezent: regiunea Cernăuți, împreună cu

ținutul Herța și fostul județ Hotin, face parte din Ucraina, ca de altfel, și sudul Basarabiei, care este înglobat în regiunea Odesa; la fel și localitățile românești din regiunea Transcarpatia.

Reamintim această periodizare a istoriei Bucovinei cu scopul de a demola mult-mediatizata periodizare propusă de istoricii ucraineni, care susțin că Bucovina „este pământ ucrainean (slav) de la începutul veacurilor”, fără a propune și un suport documentar autentic. O periodizare de acest gen ne propun autoarele Valentina Bohatâreț și Liubov Melniciuc în articolul *Locul monumentelor din Bucovina ca factor al formării identității*¹. În istoriografia ucraineană se propune o altfel de periodizare a istoriei Bucovinei.

Constatăm că doar în secolul XX în nordul Bucovinei au fost instaurate patru limbi oficiale: germana, româna, rusa și ucraineană. Astfel, fiecare generație trebuia să își însușească o nouă limbă oficială, dar, în același timp, aceasta și-a păstrat în comunicare limba maternă, pentru românii autohtoni perpetuându-se în timp lupta pentru păstrarea identității.

Asimilarea unei etnii minoritare prin limba pe care aceasta o vorbește este primul pas spre deznaționalizare și pierderea identității. Chiar și în condițiile în care populația românească își păstrează, totuși, tradițiile populare (cântecul, dansul, portul costumelor naționale, păstrarea inclusiv a obiceiurilor etnografice), dacă, la un moment dat, aceasta își va pierde limba maternă și nu-și va cunoaște istoria, ea nu va mai putea gândi și simți românește, calități care se perpetuează prin limbă, credință și istorie.

Există, astfel, riscul ca românii să devină „cetățeni ai universului” sau, după cum afirmă astăzi unii istorici germani și ucraineni, să se declare ca fiind de origine *bucovineană*, ceea ce este comparabil și cu binecunoscuta sintagmă „homo sovieticus” instituită

¹ *Interferențe lingvistice și culturale la Cernăuți și în lume. Eminescu în limbile lumii: receptare critică și analitică*, Gina Puică și Liubov Melniciuc (coord.), Suceava, 2021.

de sovietici, adică „național prin formă și comunist prin conținut”, vorbitor de limbă rusă, astăzi – ucraineană.

Recenta *Lege pentru funcționarea limbii ucrainene ca limbă de stat și statutul limbilor regionale*, se aplică astăzi în Ucraina. În Cernăuți, limba română nu are statut de limbă regională la nivel de regiune. Continuă să bulverseze comunitatea și problema veche de divizare în români și *moldoveni*, respectiv limba română / limba *moldovenească*. Se vehiculează și sintagma falsă – „populație sau limbă *sud-est europeană*”. Atacurile frecvente împotriva limbii române se manifestă, în primul rând, prin micșorarea continuă a orelor de predare în școli a limbii și literaturii române. Îngrijorător este și faptul că unii părinți își transferă astăzi copiii în școli cu predare în limba ucraineană din satele vecine, cu gândul că le vor asigura o carieră stabilă în viață. În acest scop, administrațiile locale au pus la dispoziția lor autobuze școlare. Prin aceasta, ei contribuie la accelerarea procesului de deznaționalizare a satelor cu populație majoritară română.

De fapt, oficial, Bucovina nu mai există. Fragmentele ei, poate puțin amplificate, au căpătat în Ucraina și în România denumiri legate de orașele care au devenit capitale ale acestor frânturi de țară. Pentru acest nume dat părții de nord-vest a Moldovei medievale, Iosif al II-lea a mituit din plin vizirii turci și pe comandantul suprem al trupelor ruse în retragere după Războiul Ruso-Turc de la 1768–1774, cu scopul de a forma o legătură teritorială dintre regiunea recent anexată a Galiției (1772) cu Marele Ducat al Transilvaniei.

Cât privește mitul despre Bucovina, el s-a încetățenit în conștiința contemporanilor. Generațiile tinere, ai căror părinți și bunici au trăit în Bucovina până la cel de-Al Doilea Război Mondial, mai ales nemții și austriecii, mai puțin polonezii și evreii, vorbesc despre Bucovina în mod nostalgic, ca despre un mit, ca despre un adevărat miracol.

Pentru prima dată, românii bucovineni au cunoscut calvarul refugiului în anii de după războiul ruso-turc (1768–1774). Istoricul

sucevean prof. dr. Ștefan Purici a constatat în studiul său bine documentat *Emigrarea populației bucovinene (1775–1848)*² următoarele: „Politica habsburgică în perioada 1775–1847, atitudinea noii administrații față de populația românească, au stârnit în sânul tuturor păturilor sociale nemulțumiri profunde, ce s-au manifestat prin diverse petiții, proteste, tulburări, dezertări și, mai ales, prin emigrări masive în Moldova. Această strămutare în masă a bucovinenilor de sub autoritatea noilor stăpânitori ai pământului lor va cuprinde, practic, toate stările obștești: boieri, preoți, mazili, răzeși, țărani. Așa, spre exemplu, marii boieri ca: Iordache și Lupul Balș, Ion Cantacuzino, Gheorghe Beldiman, Lupul Nacu, Alecu Neculca, Nicolae Russet, Lupul Costache, Ioniță Sturza ș.a. părăsiseră teritoriul după 1775, retrăgându-se în Moldova. Din 22 de boieri pe care îi indică încă la 1776 generalul Spleny ca domiciliați în Bucovina, peste patru ani nu mai rămăsese decât unul (V. Balș). Chiar și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, unii moșieri români din Consiliul Aulic au emigrat ilegal în Moldova, cum a fost cazul lui Ion Brâncian din Sinăuți, la 1820. Din totalul de 164 de familii de răzeși consemnate în Bucovina la 1815, aveau să emigreze în Moldova 30 de familii, din care toate cele 25 din Carapciu pe Ceremuș. Însă, categoria cea mai numeroasă de emigranți o constituia, evident, țăranimea, care alcătuia majoritatea covârșitoare a populației din ținut. Țăranii n-au dorit să rămână sub stăpânirea străină lor prin limbă, religie, obiceiuri etc., să fie supuși la contribuții și persecutări, precum se întâmpla cu frații lor din Transilvania. La 1 mai 1776, generalul de artilerie Siskowicz raporta Consiliului Aulic de Război cu privire la emigrarea masivă din Bucovina”.

Tema refugiuului a reprezentat și obiectul cercetării istoricului sucevean prof. dr. Mihai Iacobescu³.

Pentru Bucovina, secolul al XX-lea a fost marcat de cele două

² Ștefan Purici, *Emigrarea populației bucovinene în Moldova (1775–1848)*, în „Glasul Bucovinei”, I, 1994, 3, p. 5–11.

³ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, I (1775–1862), București, 1993.

războaie mondiale ce au avut drept consecințe modificări teritoriale și politice esențiale, care au schimbat modul de trai al populației. Refugiul din calea războaielor spre România a fost unica speranță de salvare, dar și înfruntarea unor greutăți insuportabile – moarte, foamete, pierderea unei vieți stabile. Este remarcabilă, în acest sens, soarta familiei Filip Țopa (descrisă în *Povestea Bucovinei*), care s-a refugiat din Cernăuți în perioada ambelor războaie: în Primul Război Mondial, pe când autorul lucrării era copil, precum și în Al Doilea Război Mondial, când autorul era deja ofițer în armata română⁴.

Anii 1940–1941 și 1944–1945 s-au remarcat prin refugiul masiv al populației nord-bucovinene, în marea majoritate români, din calea războaielor și a instaurării unui regim agresiv de deznaționalizare, colectivizare, deposedare de bunuri materiale, foamete artificială etc. În această perioadă s-au înregistrat numeroase treaceri frauduloase ale nou-instalatelor frontiere româno-sovietice de către românii nord-bucovineni.

Confruntarea documentelor de arhivă, a lucrărilor de istorie și a mărturiilor contemporanilor evenimentului, permit reconstituirea adevărului istoric.

Arhivistul Petru Grior, absolvent al Catedrei de Filologie Română a universității cernăuțene, fondatorul Societății „Golgota” din Cernăuți (societate care a fost inaugurată la Cernăuți cu ocazia împlinirii a 50 de ani de la masacrul de la Fântâna Albă, în 1991), s-a dedicat în ultimii ani cercetării arhivelor, propunându-și să reconstituie adevărul despre masacrele de la Lunca și Fântâna Albă, despre deportări, despre soarta românilor din alte localități din regiune în perioada instalării puterii sovietice în actuala regiune Cernăuți. Acesta este, totodată, și fondatorul Centrului de Cercetări Istorice și Culturale din Cernăuți (organizație

⁴ Ambele fragmente sunt reproduse în cartea *Povestea Bucovinei* de Filip Țopa, în curs de apariție la Editura Nicodim Caligraful, Mănăstirea Putna (volumul a văzut lumina tiparului în anul 2023 – n.ed.).

non-guvernamentală). El a lucrat o perioadă în calitate de director adjunct la Arhivele Statului din Cernăuți. Ca și colegul său, Dragoș Olaru, Petru Grior a avut posibilitatea de a accesa documente ce erau interzise istoricilor „de rând” spre cercetare. Cei doi au adunat și publicat informații care abia astăzi ne permit să înțelegem pe deplin tragedia prin care a trecut neamul nostru de martiri.

Rezultatele cercetărilor au fost publicate în *Cartea durerii. Martirii României*, serie publicată în 6 volume la Cernăuți în anii 2011–2016, precum și în numeroase alte lucrări. Studiile efectuate în baza documentelor oficiale rememorează adevărul crunt despre primii ani de dictatură stalinistă, perioadă tragică pentru românii din regiunea Cernăuți: între 28 iunie – 31 august 1940 au fost arestați, anchetați și trimiși în Siberia 200 de „dușmani ai poporului” de origine română, iar din numărul total al deportaților din regiunea Cernăuți în anul 1941, erau români 6.031. Cel mai mare val al deportaților din Basarabia și nordul Bucovinei a avut loc în 12–13 iunie 1941, *cea mai tragică zi din primul an al dominației staliniste*, ne informează arhivistul Petru Grior, când, în toiul nopții, „au fost deportați 22.147 de oameni de diferite naționalități, vârste și profesii”, dintre care „6.532 de femei și 5.240 de copii... Din raionul Herța – 1.373; din r. Hliboca – 2.290; din r. Noua Sulița – 1.961; din com. Mahala – 700; din r. Hotin – 1.412; din or. Cernăuți – 6.036”⁵.

Ulterior, Petru Grior a mai lansat încă trei cărți în care reconstituie prima perioadă a instalării puterii sovietice, marcată de represalii, arestări, deportări, distrugeri, foamete, închisori.

În iunie 1940, când România a fost forțată să evacueze nordul Bucovinei, Basarabia și ținutul Herța, iar în septembrie 1940 și nordul Transilvaniei, s-au refugiat în țară două universități românești, cea din Cernăuți și cea din Cluj. Universitatea din Cluj s-a refugiat la Sibiu și Timișoara. Din universitatea cernăuțeană

⁵ Agenția de știri *BucPress* din Cernăuți, www.bucpress.eu.

a rămas doar Facultatea de Teologie, care s-a refugiat în Suceava. În toamna anului 1941, după recucerirea Cernăuțului, Ion Nistor se întoarce la Cernăuți în dorința de a-și „da seama de situația Universității și mai ales a bibliotecii personale, care cuprindea circa 20.000 de volume, mai ales de istorie a românilor. Universitatea nu a mai ființat la Cernăuți, a fost înlocuită cu o Politehnică; aceasta a funcționat până la retragerea din 1944”⁶.

Facultatea de Teologie a universității cernăuțene s-a stabilit la Suceava, iar după reîntregirea din 1941, Universitatea nu a mai fost redeschisă.

La 28 iunie 1940, când armata sovietică intra în nordul Bucovinei, Basarabia și ținutul Herței, au început evacuările armatei, instituțiilor civile și de învățământ, Mitropoliei etc.

La 13 iunie 1940, după retragerea Mitropolitului Visarion Puiu din scaunul mitropolitan al Cernăuților, în funcția de Arhiepiscop al Cernăuților și Mitropolit al Bucovinei a fost ales Tit Simedrea, Episcopul de Hotin. În aceste împrejurări, Tit Simedrea a fost numit locțiitor de mitropolit al Bucovinei, iar Reședința sa în perioada ocupației Cernăuțului s-a aflat la Suceava.

Istoricul cernăuțean Dumitru Covalciuc scrie despre soarta Bisericii și a Mitropoliei din Cernăuți: „Dacă, după evacuarea autorităților civile și militare române, pe teritoriul reocupat au fost create organe ale unei noi stăpâniri politice, Biserica Ortodoxă din Bucovina a rămas fără ierarhul ei legitim. Ultimul arhiepiscop al Bisericii Ortodoxe din Bucovina, Tit Simedrea, instalat în scaunul mitropolitan de la Cernăuți la 13 iunie 1940 și revenit după începerea războiului, s-a întors la Suceava, unde a condus această unitate administrativă a Bisericii Ortodoxe Române sub titulatura de Arhiepiscopia Sucevei și Maramureșului. La Cernăuți, deci, n-a rămas atunci nici o autoritate bisericească în grija căreia să cadă organizarea activității parohiilor în noile condiții politice, adică

⁶ Oltea Nistor Apostolescu, *Din comoara mea de amintiri*, Rădăuți, 2003, p. 163.

sub regimul ateo-comunist. Preoții, după cum bine se știe, și-au părăsit, la sfârșitul lunii martie 1944, parohiile și s-au refugiat în România, iar pușinii rămași în enorii, bătrâni sau bolnavi, au început să fie supuși persecuțiilor”⁷.

Date inedite despre refugiul preoților din nordul Bucovinei aflăm din amintirile arhiepiscopului Kassian Bohatâreț, care a consemnat că „Încă până la instaurarea puterii sovietice, 112 preoți ortodocși, cu precădere români, împreună cu consistoriul mitropolitan, s-au evacuat în România. Cu toate acestea, la momentul instaurării puterii sovietice, 132 de preoți au rămas să slujească în parohiile lor. Mai târziu, 90 dintre ei, cu precădere ucraineni, precum și câțiva români, care nu au reușit să se refugieze în România, s-au folosit de acțiunea de strămutare a populației germane și au plecat peste hotare”⁸.

După eliberarea Cernăuților, IPS Tit Simedrea, la 25 iulie 1941, a luat în primire Reședința Mitropolitană. A început activitatea bisericească. Primul apel către preoți a fost de a prelua cele 182 de parohii eliberate, multe din ele aflate într-o stare avariata. Într-o stare deplorabilă se aflau Catedrala și o parte din clădirile Mitropoliei. Până la sfârșitul anului 1943, toate au fost repuse în funcțiune. Mitropolitul Tit Simedrea, a cărui activitate este prea puțin cunoscută, a organizat în acea perioadă conferințe preoțești, a vizitat biserici din eparhie. Într-o dare de seamă din 12 aprilie 1942 citim despre situația Mitropoliei, care cuprindea 10 protopopiate, 335 de parohii și 58 de filiale, 31 de capele. Alte 15 biserici se aflau în reconstrucție. Funcționau 429 de preoți, dintre care 58 erau ucraineni. IPS Tit Simedrea a rezolvat și problemele Fondului Religionar, compus la acea dată din mii de hectare de

⁷ Dumitru Covalciuc, *Situația bisericii și a clerului din actuala regiune Cernăuți în perioada anilor 1944–1952*, în „Țara Fagilor”, XXV, Almanah cultural-literar al românilor nord-bucoveneni, alcătuit de Dumitru Covalciuc, Cernăuți–Târgu Mureș, 2016.

⁸ *Ibidem*.

pădure, numeroase terenuri agricole, cariere de piatră, iazuri etc. Se știe că din fondurile Mitropoliei și ale bisericilor se realizau activități de patronaj: ajutorarea familiilor ostașilor de pe front (de exemplu, la Vatra Dornei s-a organizat un spital militar), acordarea de burse pentru elevi și alte activități caritabile.

Conform unor materiale din arhivă și scrisorilor păstrate în arhive personale, în timpul războiului, mitropolitul Tit Simedrea a salvat la Cernăuți multe familii de evrei, adăpostindu-le pe acestea în subsolurile Palatului Mitropolitan. Tit Simedrea a intervenit pe lângă autoritățile de stat cu propuneri repetate de a opri deportarea evreilor din Cernăuți în Transnistria.

În luna martie 1944, când frontul se apropia de Cernăuți, s-a început evacuarea Mitropoliei la Suceava, apoi la Vatra Dornei. La 31 ianuarie 1945, Tit Simedrea și-a depus demisia.

„Ultimul arhipăstor al Bisericii Ortodoxe din Bucovina, Tit Simedrea (scrie D. Covalciuc – *nota mea, Alexandrina Cernov*), instalat în scaunul mitropolitan de la Cernăuți la 13 iunie 1940 și revenit după începerea războiului, s-a întors la Suceava, unde a condus această unitate administrativă a Bisericii Ortodoxe Române sub titulatura de *Arhiepiscopia Sucevei și Maramureșului*. În primăvara anului celei de a doua „eliberări”, Biserica Ortodoxă din Bucovina a rămas fără stăpân. Dar această situație n-a durat mult. Prin circulara din 28 mai 1944, patriarhul Moscovei și al întregii Rusii, Alexei, l-a obligat pe mitropolitul Kievului și Galiției Ioan să purceadă fără tăgadă la reorganizarea Bisericii Ortodoxe din Bucovina, trecând-o sub jurisdicția Bisericii Ortodoxe Ruse. Mitropolitul Kievului, aflat în fruntea Exarhatului Ucrainei, n-a găsit imediat omul potrivit care să conducă Eparhia Cernăuților și Bucovinei, fiindcă niciun reprezentant al clerului superior nu rămăsese pe teritoriul anexat de sovietici. Abia la 19 iulie 1944, la Cernăuți a fost trimis Eutimii Pavlovici Kaverninski, un preot care nu cunoștea nici tradiția locală, nici limba română, pentru a ocupa inițial funcția de protopop eparhial al parohiilor ortodoxe

din nordul Bucovinei, Ținutul Herța și nordul Basarabiei”⁹.

La revenirea la Cernăuți a Mitropolitului Tit Simedrea în perioada 1941–1944, Facultatea de Teologie a jucat un rol important în activitatea de renaștere a învățământului superior: „Astfel (*scrie cercetătorul român Mircea Grigoroviță – nota mea, Alexandrina Cernov*), la 5 XII 1942 a avut loc ședința constitutivă a Institutului de Istorie de pe lângă Facultatea de Teologie, care a avut în puținii ani de existență o foarte bogată activitate”¹⁰.

Tot în această perioadă, la Cernăuți a fost creat un nucleu pentru crearea unei Facultăți de Științe, din care făceau parte Leca Morariu și Alexandru Ieșan, foști profesori la Facultatea de Litere, care au funcționat în această perioadă la Facultatea de Teologie, ulterior refugiați în România. S-au refugiat din Cernăuți importante personalități ale vieții culturale, științifice și religioase. Despre soarta acestora pot fi scrise volume întregi.

Proiectul editorial al Mănăstirii Putna *Destin bucovinean* propune o altă viziune asupra istoriei – cea văzută și scrisă din perspectiva mărturiilor, amintirilor celor care au fost supraviețuitori ai evenimentelor sau ale urmașilor lor, confruntându-le pe acestea cu documentele de arhivă aflate la Cernăuți, Suceava și Rădăuți, care conțin informații despre situația ce s-a creat la nou-înființata frontieră sovieto-română. Descoperim în documentele sovietice din arhiva din Cernăuți și cele aflate în arhiva suceveană aprecieri contradictorii prin conținutul lor. În Arhiva din Suceava am descoperit documente oficiale referitoare la refugiarea polonezilor în România prin frontiera din Bucovina¹¹.

⁹ V. materialul lui Myhailo Ciucico, *Adevăratul șef, un om de mare caracter. Destinul unui preot bucovinean – arhiprezbiter-stavrofor dr. Cassian Bohatyreț (1868–1960) pe fundalul a trei epoci istorice*, în „Glasul Bucovinei”, 1–4/2023, p. 24–57.

¹⁰ Mircea Grigoroviță, *Învățământul în nordul Bucovinei (1977–1944)*, București, 1993, p. 140.

¹¹ În revista „Glasul Bucovinei” au fost publicate cercetările istoricului Emilian Dranca despre emigrarea germanilor: *Emigrarea germanilor din*

În diverse locuri de trecere a frontierei sovieto-române nou-in-stalate, s-au produs adevărate măceluri sângeroase, provocate de grănicerii și cavaleriștii sovietici, care organizau locuri pentru ambuscade în păduri, la treceri de râuri etc. Ciuruiți de gloanțele mitralierelor grănicerilor, românii curajoși au fost aruncați în gropile comune, săpate dinainte; puținii supraviețuitori ai masacrelor au fost deportați în Siberia și Kazahstan și au murit din cauza condițiilor inumane din lagărele sovietice.

Confruntând aceste informații din arhivele sucevene și cernăuțene cu istoria Bucovinei, scrisă sau rescrisă în perioadele sovietică și ucraineană, în funcție de interesele politice ale noilor instituții științifice, descoperim discrepanțe esențiale în tratarea evenimentelor. Aflăm din mărturiile și publicațiile vremii, de exemplu, despre măsurile agresive ale noii administrații sovietice instaurate împotriva populației românești doritoare să se refugieze în România precum li s-a permis germanilor. În documentele din Arhiva Sucevei sunt înregistrate și motivele pe care refugiații le declarau. În Arhiva de Stat din Cernăuți se află documente care conțin constatările oficialilor sovietici despre trecerea frauduloasă a frontierei și despre măsurile drastice aplicate populației din satele românești aflate pe graniță și organizatorilor acestor treceri (a se vedea *Anexa* acestui studiu).

Primele trei volume din proiectul editorial al Mănăstirii Putna *Destin Bucovinean* se bazează în special pe mărturiile supraviețuitorilor acestor evenimente: *Fântâna albă. Golgota neamului* (două ediții, ultima în 2022); *Drama românilor din regiunea Cernăuți. Masacre. Deportări. Foamete în anii 1940–1941, 1944–1947* (2019); *Destinul bisericii românești din nordul Bucovinei în perioada sovietică. Credință. Limbă. Identitate* (două ediții, ultima în 2022). Cel de-al patrulea volum a fost dedicat unei teme mai puțin cercetate

sudul Bucovinei, XXV, 2018, 3 (99), p. 7–17; *Etnicii germani din Bucovina în Arhivele din Łódź*, XXV, 2018, 4 (100), p. 37–45; *Coloniile etnicilor germani din Bucovina în Franța*, XXVI, 2019, 1–2 (101–102), p. 58–67).

de istorici – *Refugiul* (volumul menționat aici de către autoare a fost publicat în 2023 la Editura Nicodim Caligraful a Mănăstirii Putna, cu titlul *Refugiul. 1940–1945 – n.ed.*).

Anii trec, rămân actele oficiale, ziarele care cuprind mărturii reflectând unele evenimente (uneori, nesincere). Memorii se scriu tot mai puține; mai mult, fiecare mărturisitor, când se călătorește în lumea celor drepecți, ia cu sine informații prețioase despre vremurile în care a trăit, despre destinele contemporanilor, fapte și întâmplări. Cei mai mulți nu reușesc să-și scrie amintirile, fie din frica opresiunilor prin care au trecut, fie că nu au cui povesti sau că nu sunt înțeleși; tinerii de astăzi, în marea lor majoritate, nu mai vor sau nu au timp să asculte „povești” despre întâmplări petrecute demult, prin care au trecut părinții sau bunicii lor.

Istoria oficială, scrisă și rescrisă sub influența tendințelor politice contradictorii, nu reprezintă pe deplin adevărul sau amintirea unui timp trecut prin suferință și moarte, nu reflectă conștiința și starea de spirit a românilor nord-bucovenini, astfel încât urmașii lor să-și poată însuși experiența istorică, să învețe, să se lumineze. Anii ce au urmat după cele două războaie mondiale, marcați de ocupația sovietică (1940–1941 și 1944–1945), au provocat refugiul bucovinenilor, în marea lor majoritate români. Este un timp despre care s-a vorbit foarte puțin.

Arhivele păstrează documente în care sunt înregistrate dezinformările pe care le răspândeau autoritățile sovietice în teritoriile ocupate. „Trebuia să fiu tare în acel ceas (scrisa regina Maria în cartea sa de memorii – *nota mea, Alexandrina Cernov*), când Curtea regală a fost nevoită, în Primul Război Mondial, să se refugieze la Iași, când Bucureștiul a fost ocupat – să nu strig, să arăt drumul exilului simplu, liniștit, pentru ca panica să fie înlăturată și nimeni să nu se îngrozească, când vrăjmașul a lovit în chiar inima pământului nostru”¹².

Refugiul a schimbat semnificativ, în bine sau mai rău, soarta

¹² Regina Maria, *Gândurile mele din vremea războiului*, București, 2020, p. 26.

oamenilor. Mulți dintre refugiații din nordul Bucovinei erau importante personalități ale științei și culturii românești: preoți, profesori, savanți, profesori, printre care Mitropolitul Tit Simedrea, Ion Nistor, rectorul universității cernăuțene, Leca Morariu, Constantin Loghin, poeții de la *Junimea*, Claudiu Ștefanelli, profesorii Vasile Grecu, Filp Țopa, Ovid Țopa și mulți, mulți alții.

Caut acel cuvânt magic care ar putea cuprinde starea de spirit a omului pus în situația de a alege: să rămână acasă sau să fugă în grabă din calea războiului. În ambele situații, el s-a confruntat cu necunoscutul. Cel ce a plecat, luând cu sine doar strictul necesar, nu știa unde va înnopta și cu ce-și va hrăni copiii. Se gândea la căsuța părăsită, construită cu atâta trudă, la vitele ce au rămas în ogradă fără ca cineva să le hrănească, la roada nestrânsă, la lotul de pământ despărțit de o graniță nefirească între două țări, la soarta celor dragi rămași acasă. Cei ce au rămas s-au confruntat cu o nouă realitate – foametea, deportările, închisorile... Mult timp, nu s-a știut ce se întâmplă „dincolo”, în locurile părăsite cu atâta grabă. Cei din al doilea refugiu, din 1944, deja se confruntaseră cu barbariile puterii sovietice, știau ce-i așteaptă. Frica se înrădăcinase adânc în sufletele lor, iar tăcerea le-a devenit „scut de apărare”. Nu se prea povesteau amănunte despre cele trăite, copiii erau îndemnați și ei să tacă. Întotdeauna m-am gândit că războaiele lovesc crunt în populația care nu poartă nicio vină, care își plânge copiii, părinții, frații și surorile. Care a fost soarta lor în final?

Cu această întrebare ne-am pornit, împreună cu părintele Gherasim de la Mănăstirea Putna, prin satele din apropierea frontierei cu nordul Bucovinei, Ucraina – Straja, Vicovu de Jos și Gura Putnei, România – în căutarea supraviețuitorilor sau a urmașilor refugiaților din nordul Bucovinei spre Patrie, în speranța de a fi ocrotiți, de a-și găsi un adăpost. Mulți dintre aceștia sperau că se vor întoarce cândva la casa lor. Eram conștienți de faptul că ne vom întâlni doar cu urmașii lor, care mai cunosc câte ceva din povestirile părinților și ale bunicilor.

Primul popas l-am făcut la Straja. Știam că aici a fost cea mai puternică rezistență în fața invaziei sovietice. În munții Strajei s-au refugiat așa-numitele „sumane negre” formate din Plutonul de prizonieri al colonelului Constantinescu și membri ai altor grupuri de partizani. În anul 1940, o parte din teritoriile comunei – păduri, poiene și fânețuri – au rămas în URSS. S-au răsculat țărani din Straja și în anul 1945, înfruntându-i atunci pe sovietici cu furci și topoare. Se consideră că, dacă aceștia nu s-ar fi răsculat, Straja ar fi trecut la URSS.

Istoria se scrie altfel și străjenii sunt precauți, nu prea vorbesc despre lucrurile trecute, trăiesc o viață tihnită, bogată în tradiții populare ca, de fapt, în toată Bucovina. Vecinii lor: Crasna-Ilschi (Ucraina), comuna Putna și Gura Putnei, Vicovu de Sus și Brodina (România) – la fel.

La Straja am poposit la casa doamnei Zâna Cârciu, de acasă Pâslaru, a doua soție a lui Cârciu Constantin din Straja, născut în 1922. Acesta a fost deportat în anul 1941, în Siberia, Novorosiisk: „Au mai fost deportați mulți, dar au revenit puțini... Au fost deportați de pe teritoriul României după ce s-a închis granița, au fost prinși și duși în lagăre, dar nu știu cum... Soțul era în război și a fost prins și dus în lagăr, nu știu exact unde a fost prins. Știu că a stat 2 ani în lagăr (potrivit documentelor care au stat la baza pensiei soției – *nota mea, Alexandrina Cernov*). În armată a fost sergent (*potrivit livretului militar, idem*)”.

Cei doi s-au cunoscut după război, în 1971, iar doamna Zâna nu-și prea amintește multe. Știe că a fost chinuit: „ne povestea că acolo era lagărul morții, să îi extermine. Care au fost puternici și au rezistat s-au întors, dar au și murit mulți. Au fost în lagăr aproximativ 300 de români, dar s-au întors în jur de 40, restul au murit în acești 2 ani... El povestea mai ales când mergeam pe la petreceri/nunți cum a fost în lagăre, cât de necăjiți erau, povestea că vânau și șoareci să îi prindă și să îi mănânce. Păstrau pe cei morți între ei ca să le ia porția lor de pâine; mureau mai ales în timpul nopții, îi țineau cât puteau să-i țină, câteva zile”.

În discuție intervine și un nepot: „Nu mai trăiesc cei de o seamă cu el. Povestea că au mers pe jos până la lagăr. După armistițiul le-au dat voie să plece fiecare unde a vrut. Mulți au rămas, s-au căsătorit acolo în acele zone, iar ceilalți au revenit. El a revenit în 1947: au mers pe jos mult, că au ajuns târziu după eliberare, intrau pe la oameni și le era dat de mâncare, dormeau pe unde apucau și mai povesteau din cele trăite în lagăr când veneau oameni de sărbători... A fost în sat Grigore Leșe, o venit și l-a filmat cum povestea din război. L-a întrebat de război și de lagăr. Este un reportaj făcut, pe care l-a dat la televizor cum povestea el aici în casă. Cu Doruț Băimăcean și cu primarul Târnoagă. Să fie vreo 12 ani de atunci.

Discutăm și cu Ioan Ursulean Țugui din Straja, care ne povestește despre părinții săi care au fost deportați și refugiați. Tatăl a fost condamnat la Dej, în 1944, cu deportare în Rusia, în nordul Siberiei, unde a stat 9 ani și 11 luni. S-a întors acasă după moartea lui Stalin. A fost în mai multe lagăre din URSS: Kazahstan, Uzbekistan, Cecenia. Ultimul loc a fost în Kamceatka, la granița cu China, între râurile Lena și Onisei, o zonă în care erau mine de aur, un loc de unde nu se putea fugi. *Munca la minele de aur era foarte grea, intrai și nu mai știai dacă mai ieși*, ne spune interlocutorul. A fost deportat „pentru că a luptat cu românii și cu nemții și, când s-a făcut trecerea de partea rușilor, el a refuzat să treacă, rămânând cu nemții în continuare. Tata era partizan de partea lui Matinciuc, lupta între fronturi cu informații. Matinciuc era de la batalionul 1, Bucovina nord, Rădăuți, el făcea recrutările. Tata a fost arestat de ruși, a fost trădat de cel mai bun prieten al lui, de aici, din Straja, de Cafleriu. Venise din pădure pentru a fi acasă de Paște și au venit într-o dimineață 12 ruși și au vrut să-i aresteze pe părinții lui, bunicul și bunica. Tata dormea în pod cu pistolul automat sub cap și, când a văzut ce se întâmplă, a tras o rafală și s-a predat, zicând că de ce să moară părinții lui. De aici până la Dej pe jos i-au dus, și acolo au fost judecați de un tribunal militar (erau mai mulți), și au fost condamnați la 10 și alții la 15

ani. Au început săvârșirea condamnării din Moscova și în Siberia i-au dus după 5–6 ani, au fost și prin toată Rusia unde aveau ei lagăre (dormeau pe beton într-o hală 2.000–3.000 de oameni și mâncau șobolani), mai rău cum a fost Hitler în Polonia au fost Rușii. Tata ne mai povestea de un basarabean care evadase și care reușise să ajungă până la Nistru, unde a fost prins de un câine lup de la vamă și a fost reîntors în lagăr, unde timp de 3 zile și-a săpat groapa și în a 4-a zi l-au împușcat și l-au îngropat. Erau care mureau în mină și îi îngropau în gropi comune. Tata a murit în 2006, la 85 de ani. El a fost un om neutru și credincios. A plecat de acasă ortodox și s-a reîntors ca membru al cultului *Martorii lui Iehova*, trecut prin botezul penticostal, cunoscând iehoviști în lagăr. A fost șef de baie la ofițeri, le călca îmbrăcămintea, iar în ultimii ani a fost șef de lagăr, lăsat pe acest post de prietenul lui cel mai bun din acel timp. Povestea că în lagăr se întâmplau să fie conflicte ca între clanurile mafiote. La un moment dat, a fost un conflict între cazaci și ceceni, unde au fost 80 de morți, iar el, datorită faptului că era neutru, nu a pățit nimic. A avut un prieten bun numit Vanea, care l-a lăsat în locul lui șef de lagăr, după ce acesta fusese eliberat. La eliberare, a venit cu trenul cu care a făcut aproximativ 10–12 mii de kilometri până la București, unde a fost cercetat de autoritățile comuniste, care au dorit să-l convingă să adere la ideologia comunistă și să devină membru, prin care să poată afla informații, dară el a refuzat și acest fapt a avut ca și consecințe 6 luni de pușcărie la Jilava. El a refuzat, pentru că el a fost membru în partidul legionar, care avea o altă gândire”.

Știind din documentele de arhivă că grănicerii ruși obișnuiau și după 1945, după ce a fost trasată granița, să intre în satele din România să comită fărădelegi, să-i jefuiască pe țăranii români, l-am întrebat dacă în sat au fost astfel de cazuri. Domnul Ursachi ne-a răspuns: „Da. Îi prădau, le luau ce aveau mai bun; până și dacă vedeau o femeie mai frumoasă o luau și o necinseau. Au fost femei care au făcut copii cu rușii... Povestea bunica mereu că erau femei care se duceau cu ruși și o duceau mai bine că, dacă nu,

le necinseau și chiar era posibil să le împuște. La ruși era sărăcie față de nemți, la care era lux – nemții erau aprovizionați, tata a fost cu nemții până la Înălțare. Un detașament din care el făcea parte atunci când România a schimbat de partea căruia să lupte a refuzat să se supună și să se alipească. Când a revenit, mama lui l-a recunoscut după o șuviță albă de păr, semn din naștere, pentru că ei credeau că e mort după cum fuseseră înștiințați”.

Domnul Ursulean ne mai povestește și despre soarta lui Donciuc Alexei (1921–1998), originar din Seletin. „Bunicii lui, care m-au crescut, au fost refugiați. A fost căsătorit prima dată cu Ana, cu care a avut un băiat pe nume Vasile, s-a recăsătorit cu bunica Ileana (1920–1999), refugiată în Dorohoi, din Brodina, cu care a avut 4 copii – 3 băieți și o fată. Au trecut prin foametea de după război, când mâncau măcriș și coji de cartofi cerute de pe la cei avuți. Păstrăm porecla de Țugui de la el, poreclă dată familiei de la Vasile-Vasilică-Tilică-Țugui”. Ne-a povestit cum s-au cunoscut bunicii: „în refugiu s-au cunoscut, când s-a stabilit granița la Ulma, ambii erau argați la un om avut (boier), el la cai și bunica avea grijă de copii. Povesteau că în război au ajuns de se mâncau între ei, tăiau caii și îi mâncau...”.

Gura Putnei (în limba germană *Karlsberg*) este situată nu departe de Straja, în lungul râului Suceava și în munții Obcinei, și are o istorie aparte. A fost înființată de coloniștii germani. Germanii bucovineni au reprezentat o populație care a trăit în Bucovina între 1780 și 1940, când s-au refugiat în Germania.

Mitric Floarea, la a cărei casă am poposit, are 90 de ani, e născută în 21 ianuarie 1933, în Ciudei (azi, Ucraina), părinții – Gheorghe și Aurora: „Am fost 8 copii la părinți – 6 băieți și 2 fete, 7 născuți în refugiul din Ciudei. În refugiu am plecat cu părinții în 1944, am plecat pe jos cu mai mulți, cu două cămășuici pe noi, am lăsat acolo tot: casa, animalele. O încuiat tata casa, că poate se vor întoarce. O pus cheia deasupra ușii. Casa nu mai este, au distrus-o rușii... Noi am plecat fără nimic. Granița fusese deja pusă. S-a umplut lumea de noi, mulți au plecat, alții, rămași acasă, au fost

deportați. În refugiu ne-am stabilit mai întâi în Ciocănești și în Frătăuții Noi, dar prima casă a fost la Bivolărie, până în rampă pe dreapta... În 1954 m-am căsătorit cu Alexandru, refugiat și el din Crasna, el a stat și prin Vicov. A murit în 2018. Din Gura Putnei au plecat nemții și unii s-au mutat în casele lor, alții și-au construit case proprii. S-au ocupat de gospodăriile lor. Noi nu aveam nimic, umblam desculți la prășit, la adunat fân... Ne hrăneau oamenii la care lucram. După război a fost foamete. Soțul era cizmar. Astăzi, când le povestești celor tineri prin ce ai trecut, nu te cred. Am doi copii, feciorul e acasă, fata – în Germania. Am fost în Crasna în 1991, la sfințirea bisericii noi. A fost foarte multă lume”.

Doamna Mitric ne mai povestește și despre situația creată în sat după venirea sovieticilor: „pe mulți i-au suit în tren și i-au dus în lagăre, o fost foarte greu. Noi am venit pe jos când era granița pusă. Nu îmi aduc aminte cum am trecut... Fiecare cu crucea lui. Trebuie să fii om la locul tău, să-ți păstrezi credința”.

În Gura Putnei locuiesc mai multe familii care au numele Mitric, caracteristic mai ales pentru zona Crasnei. La Cernăuți, m-am întâlnit cu domnul Ștefan Mitric, originar din Crasna, directorul școlii din Ropcea, raionul Storojineț. Ne povestește despre familia sa: „Tata Ion cu doi unchi și încă o familie, Mitric Vasile, fratele tatei, au plecat în 1944. Au plecat în Gura Putnei, erau patru frați. Pe unul l-au uitat acasă. S-a întors înapoi fratele mai mare, Pamfil, dar nu l-a mai găsit. Au plecat la Gura Putnei și verii tatei. Cei rămași acasă au fost deportați de ruși, în Kazahstan, Finlanda, Siberia... Unii au murit acolo. Familia Mitric, verii tatei, au rămas în România, au devenit sculptori, medici sau au lucrat pământul în satele în care s-au refugiat, și-au întemeiat gospodăriile noi. Tata a murit în 1995. Satul nostru a trecut prin mai multe puteri: austriecei, românii, rușii și ucrainenii. Dar am rămas români. De fiecare dată se schimba și atitudinea față de noi. Noi am rezistat ca români”.

Mărturiile refugiaților din nordul Bucovinei ne confirmă faptul că populația a fost luată prin surprindere de vestea ocupării, iar

românii au fost puși în situația de a decide să rămână sub ocupație sau să se refugieze în România. Mulți au ales refugiul: cum și cu ce au putut. La 8 martie 1941, celor rămași li s-a impus cetățenia URSS. Mulții refugiați erau încă copii.

După 1989, autoritățile române au adoptat legi în baza cărora au fost acordate despăgubiri (Legea 6/1998 – pentru refugiații din Cadrilater și 290/2003 – pentru cetățenii care și-au pierdut proprietățile în Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herța). Astăzi, la Arhiva de Stat din Cernăuți sunt înaintate cereri ale refugiaților din nordul Bucovinei cu rugămintea de a confirma faptul că în timpul războiului au lăsat bunuri materiale: case, pământ etc., cu scopul de a primi recompense. Numai în anul 2005, luna mai, au fost înaintate 10.000 de cereri, dintre care doar 115 au primit răspuns negativ. Mai multe cereri au venit și din America și Israel. La Arhiva de Stat din Cernăuți, unde se cercetează aceste cereri, încă nu s-a realizat o statistică a acestora.

Anexă

Arhiva de Stat din Cernăuți.

B – 13/45

13 decembrie 1940

Despre starea de spirit de emigrare a populației românești din unele sate din raioanele de graniță

Dispoziția biroului Comitetului Regional al Partidului
Comunist Bolșevic din Cernăuți, din 18 noiembrie 1940

Comitetul Regional al Partidului Comunist Bolșevic din Cernăuți (КП (б) al Ucrainei menționează, referitor la unele sate din regiunea Cernăuți, raioanele Sadagura, Hliboca, Herța, că printre locuitorii acestora de naționalitate română există o stare de spirit emigraționistă, elemente contra-revoluționare, membri ai unor partide politice burgheze, și grupări care intensifică influența lor asupra populației de naționalitate română, folosind

tot felul de calomnii și invenții referitoare la Puterea Sovietică. Se folosesc îndeosebi de cazurile de aprovizionare insuficientă a muncitorilor cu mărfuri de primă folosință din unele raioane, din cauza unei atitudini necorespunzătoare a organizațiilor comerciale/raioanele Hliboca, Herța.

Cauzele principale, care înlesnesc agitația contra-revoluționară, constau în faptul că în aceste raioane este slab organizată agitația politică în rândurile populației acestor localități, nu sunt organizate la nivelul cuvenit educația activiștilor și implicarea maselor largi de muncitori în lupta activă cu conducătorii partidelor naționaliste burghize și alte elemente răuvoitoare.

Întâmplările care au avut loc în noaptea din 16 spre 17 noiembrie a acestui an, când un grup de români provocați de elemente contra-revoluționare, au trecut granița, se explică și prin faptul că șeful garnizoanei de la frontieră, tov. Krâlovski, nu a luat măsurile necesare pentru a nu permite astfel de încălcări ale graniței de către grupuri de emigranți.

Comitetul Regional al Partidului Comunist Bolșevic din Cernăuți (КП (б) al Ucrainei menționează de asemenea, că și din partea tov. Martânov nu este organizată la nivelul cuvenit munca de agitație care ar preveni astfel de încălcări ale frontierei.

Comitetul Regional al Partidului Comunist Bolșevic din Cernăuți (КП (б) al Ucrainei hotărăște:

1) Să însărcineze Departamentul de propagandă al Comitetului Regional al Partidului Comunist Bolșevic din Cernăuți (КП (б) al Ucrainei să selecteze suplimentar până la 50 de bărbați dintre activiștii locali, care cunosc limba română, cu care să organizeze brigăzi, care să fie trimise prin sate pentru a lămuri populației locale de naționalitate română politica partidului, în fruntea cărora să fie puși comuniști responsabili din numărul activului regional de partid.

2) Să-i însărcineze pe secretarii Comitetelor locale și raionale ale Partidului Comunist Bolșevic din Cernăuți (CP (b) al

Ucrainei) să intensifice munca de agitație a populației, să explice corect politica partidului bolșevic în problema națională.

3) Să-i însărcineze pe șeful Departamentului regional de comerț, tov. Klitcenikov, pe președintele Departamentului regional de consum, Gubenko, să controleze urgent felul în care departamentele raionale de consum selectează din fondurile de mărfuri și le repartizează prin sate.

4) Să se atragă atenția secretarilor Comitetelor Raionale ale Partidului Comunist Bolșevic din Cernăuți (CP (b) al Ucrainei) din raioanele de frontieră asupra faptului aprovizionării insuficiente a muncitorilor cu mărfuri de primă necesitate (sare, chibrituri, gaz, făină, încălțăminte, manufactură) pentru care ei sunt personal responsabili în fața Comitetului de partid.

5) Să încredințeze tov. Grușetki să scrie o informație către Comitetul Regional al Partidului Comunist Bolșevic din Cernăuți (CP (b) al Ucrainei) despre emigrarea românilor în România.

Secretarul Comitetului Regional al Partidului Comunist Bolșevic din Cernăuți (CP (b) al Ucrainei)

Grușetki I.

Kiev, Comitetul Comunist Bolșevic

Tov. Hrușciiov N. S.

Raport

Comitetul Central al Partidului Comunist Bolșevic din Cernăuți (КП (6) al Ucrainei) vă informează despre cazurile care au avut loc în regiunea noastră a traversărilor frontierei de către grupuri de locuitori de naționalitate română înspre România.

În noaptea dinspre 16 spre 17 noiembrie anul curent, foștii membri ai Gărzii de fier din satul Ostrița, raionul Cernăuți, Tcaciuc, Țurcan, Soprovici, au organizat trecerea ilegală a frontierei de până la 150 de persoane, majoritatea de naționalitate română, din

țărani înstăriți, care au locuit înainte în satele: Ostrița, Mahala, Boian, Kotogotin, Mamornița, Lucovița și altele.

Organizatori au fost Tcaciuc, Țurcan, Soprovici, care au umblat prin satele numite mai sus și-i agitau pe locuitori să plece în România, promițându-le acolo o viață mai bună. Pregătirea a durat timp de câteva zile. S-au adunat în câmp lângă satul Mamornița, noaptea infractorii s-au pornit prin râpi spre frontieră și, la ora 6 dimineața, pe 17/XI, în raionul Herța, la postul de pază nr. 2, au rupt bariera din sârmă și au trecut granița. La postul de pază nu s-au adoptat măsurile necesare.

Unul dintre infractorii trecerii ilegale a frontierei, Berga G.I., de naționalitate român, din țărani înstăriți, aparținea partidului (?), era președintele selpo din satul Ostrița. La interogatoriu a declarat că „nu dorește să locuiască aici, și că la serviciu trebuia să scrie documentația în limba ucraineană și că trebuie să învețe limba ucraineană pe care o urăște, și că, dacă i se va oferi să locuiască aici și să se întoarcă la familie, mai bine să-i agațe o piatră de gât, aici nu voi rămâne și mă voi îneca în Prut.

S-au petrecut acestea din cauza provocărilor rămășițelor partidelor contra-revoluționare și grupărilor politice, care desfășoară o activitate dușmănoasă între populația de naționalitate română, folosind calomnii inventate despre actualitatea sovietică.

Elementele dușmănoase și-au pierdut credibilitatea în satele de lângă graniță, deoarece țăranii s-au convins de faptul cum trăiește poporul în România și încearcă să găsească susținere în satele românești mai îndepărtate de frontieră.

Condițiile favorabile pentru propaganda contra-revoluționară au fost create din cauza insuficiență a unei activități politice concrete în aceste sate românești. În organizațiile de partid din regiune sunt doar 7 comuniști care cunosc limbile română și moldovenească. Toți lucrează, în general, cu populația românească din raionul Herța. Aici se tipărește și un ziar în limba moldovenească.

În acest raion lucrează în calitate de președinți ai sovietelor sătești și secretari activiști ucraineni care cunosc limba română. În

total, sunt trimiși 40 de oameni care lucrează din luna septembrie.

După cazul de trecere a frontierei, Comitetul regional al partidului a cooptat suplimentar 4 brigăzi de agitatori a câte 12 persoane dintre activiștii locali pe care i-au trimis în satele românești. Au fost trimiși, de asemenea, în ajutorul Comitetelor raionale de partid ale Partidului Comunist/bolșevic al Ucrainei pe toată perioada campaniei electorale 70 de persoane din activul regional.

Luând în considerație neajunsurile în lucrul din regiunile apusene, în concordanță cu hotărârea Comitetului Central al Partidului Comunist/Bolșevic CP (b) al Ucrainei, problemele luptei cu infractorii legislației revoluționare au fost puse în centrul atenției. Aceste probleme au fost discutate la biroul de partid al Comitetului regional, la consfăturile secretarilor Comitetelor raionale ale Comitetului Regional al Partidului Comunist Bolșevic din Cernăuți (CP (b) al Ucrainei) și au fost organizate adunări de partid.

Dacă inițial (luna august) au fost neajunsuri în realizările comerciale, acum, în urma măsurilor primite, mai ales în localitățile de graniță, aceste situații nenormale au fost înlăturate. În raionul de graniță cel mai îndepărtat, Putila, aproape pe toată perioada de iarnă (perioadă fără drumuri) au fost aduse în cantități suficiente sare, făină, zahăr, chibrite, tutun și alte mărfuri de primă necesitate.

În toate raioanele de frontieră au fost duse mai multe mărfuri, cu 20–30%.

În magazinele satești ale acestor raioane întotdeauna au fost sare, zahăr, tutun, chibrite și alte mărfuri de primă necesitate, ca gaz lampant, și doar în ultimul timp – din 10/XI, (19)40 până în 18/XI, (19)40, au avut loc cazuri de lipsă de gaz lampant (în legătură cu schimbarea șinelor căilor ferate). Acum gazul lampant se găsește în comerț.

Concomitent, cu scopul de a îmbunătăți situația la graniță, comitetul regional consideră ca fiind necesare:

a) Să se efectueze evacuarea populației în zonele de 800 de metri depărtare de graniță.

b) Să se evacueze la 7,5 km față de graniță foștii membri ai partidelor contra-revoluționare și chiaburii.

Secretarul Comitetului Regional al Partidului Comunist
Bolșevic din Cernăuți (CP (b) al Ucrainei), Grușețki

24/XI.1940

FÂNTÂNA ALBĂ – DRUM FĂRĂ ÎNTOARCERE

Probabil pentru a șterge cu totul amintirea despre acest eveniment, la 1 aprilie 1962, pe toloacă, au fost sădiți copaci. Molizii tineri au crescut foarte repede. Între ei au apărut ciuperci. Într-o zi eu și bunicul meu am venit aici și am intrat în desiș în apropiere de „cruci”. Acolo am dat peste o sumedenie de ciuperci. Erau albe, curate, iar pălăriile lor aveau o nuanță roșiu-închisă. Am început să le culeg de zor, dar bunicul mi-a spus: „Să mergem de aici! Ciupercile acestea cresc pe sânge de om: câte ciuperci sunt aici, atâția oameni sunt uciși. Acestea nu sunt ciuperci, ci sufletele lor ieșite să se încălzească la soare. Bunicul nu mi-a

* Textul reprezintă o compilație a mai multor fragmente de texte ale autoarei, publicate în primul volum al seriei *Destin Bucovinean: Fântâna Albă. Golgota neamului*, texte de Ion Dominte, Vasile Ilica, Nicolae Șapcă, Maria Toacă-Andrieș, Felicia Nichita-Toma, Petru Grior, volum îngrijit de acad. Alexandrina Cernov, Editura Nicodim Caligraful, Mănăstirea Putna, 2018 (volumul a apărut cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților și cu un *Argument* semnat de arhimandritul Melchisedec Velnic, starețul Mănăstirii Putna, la 2 iulie 2018, la pomenirea Sfântului Voievod Ștefan cel Mare, în Anul Centenar al Marii Uniri). Textele compilate, semnate de Alexandrina Cernov, provin din *Introducerea* (p. 7–12) și *Postfața* volumului (p. 199–205).

spus ce s-a întâmplat aici, dar eu am auzit cum oamenii vorbeau în șoaptă între ei despre această întâmplare groaznică.

(DIN MĂRTURIILE ÎNREGISTRATE
DE CĂTRE PETRO CHIRSTIUC
ÎN CARTEA *GHIOCII ÎNSÂNGERAȚI*)

Anii 1940–1941, primii ani ai ocupației sovietice (sau, cum se scrie în manualele falsificate de istorie, anii de „eliberare” de sub „ocupația” românească) au însemnat pentru românii din nordul Bucovinei începutul suferințelor: masacre, deportări, foametea artificială din perioada colectivizării și strămutarea populației în locuri cât mai îndepărtate de baștină.

Începând cu anul 1942, ziariștii au început să înregistreze poveștile cutremurătoare ale oamenilor care, nemaiputând răbda fărâdelegile noilor stăpâni, au cerut să li se dea voie să se retragă în România, precum li s-a dat voie nemților și polonezilor să se întoarcă în țările lor. Nu vom găsi în manualele de istorie nimic despre aceste evenimente, însă ele fac parte din istoria românilor bucovineni și basarabeni.

În proiectul editorial *Destin bucovinean*, al Sfintei Mănăstiri Putna, care va fi alcătuit din câteva volume, sunt incluse materiale de arhivă, articole, mărturii, fragmente culese și publicate în presa vremii, ziare și reviste. Ceea ce nu a fost posibil de cercetat în arhivele secretizate despre victimele represaliilor din primii ani ai perioadei sovietice, s-a aflat din mărturiile supraviețuitorilor. Astfel, încercăm să restituim adevărul istoric și în baza materialelor vrednicilor ziariști. Cartea *Fântâna Albă – Golgota neamului* include fragmente despre cele întâmplate la Fântâna Albă – fragmente publicate după 1991, anul când, pentru prima dată, au fost comemorate victimele masacrelor de la Fântâna Albă, Lunca și alte localități din regiunea Cernăuți.

După masacrul de la Fântâna Albă și Lunca au urmat închisorile, deportările și condamnările la moarte ale celor care erau bănuți că au participat la marșul către Fântâna Albă sau ale rudelor lor.

Nimeni nu cunoaște numărul celor masacrați. Fiecare sursă indică altă cifră. Oficial, cifra este infimă. Astfel, în raportul comandantului pichetului de grăniceri de la 1 aprilie 1941, se spune laconic: „Au fost aplicate măsuri de forță”, iar în raportul adresat de către Nichita Hrușciiov lui Stalin despre incidentul de la granița cu România, se menționau următoarele:

„O parte din locuitorii celor mai apropiate sate ale raionului Hliboca al regiunii Cernăuți s-au îndreptat în centrul raional Hliboca, cerând să fie lăsați să treacă în România. Mulțimea era de vreo mie de oameni, preponderent bărbați. Pe la amiaza zilei de 1 aprilie mulțimea a intrat în Hliboca, s-a apropiat de clădirea secției raionale a NKVD-ului, unii purtau cruci, era un steag alb (acesta, potrivit spuselor participanților la marș, simboliza caracterul lui pașnic). Pe una din cruci era lipită o inscripție: *Uitați-vă, fraților, acestea sunt crucile de care și-au bătut joc ostașii Armatei Roșii*. Nu s-a constatat ca în mulțime să fie arme. După ce, lângă clădirea secției raionale a NKVD-ului, li s-a lămurit acestora despre nelegitimitatea unei asemenea adunări în zona de frontieră și s-a cerut ca mulțimea să se disperseze, aceasta a dispărut.

Șeful direcției Securității Statului a ordonat să fie arestați agitatorii, ceea ce s-a și făcut azi. Cu două zile în urmă câteva grupuri de săteni au venit cu revendicări analoge la comitetul executiv raional al raionului de frontieră Storojineț. S-a clarificat că ei erau îndemnați de chiaburi și de gardiști (membri ai organizației fasciste „Garda de fier”). Agitatorii din raionul Storojineț descoperiți au fost arestați.

În jurul orei 19 a zilei de 1 aprilie, **o mulțime de 500–600 de oameni** a încercat în raionul Hliboca să treacă în România. Grănicerii au deschis focul asupra lor. În rezultat au fost uciși și răniți **circa 50 de oameni**, ceilalți au luat-o la fugă. Peste graniță n-a trecut nimeni”¹.

¹ Petro Chirstiuc, *Ghiociei însângerați*, Cernăuți, 2011, p. 171–173.

Din aceeași carte, *Ghiociei însângerați*, cităm nota din partea autorului:

„Ziua de 1 aprilie 1941 a fost marcată de tragism pentru sute de familii de bucovineni. Era primăvară, înfrunzeau copacii, iar în pădurea de la Varnița ghiociei au făcut un adevărat covor, răs-pândind o mireasmă îmbătătoare. Era o frumusețe de rai...

O coloană de **patru mii de oameni** se îndrepta spre graniță. Erau zâmbitori, voioși. Încă puțin, și se vor întâlni cu rudele lor, vor vedea cum o duc acolo. Dar nimeni nu-și închipuia că peste vreo 15–20 de minute vor fugi în disperare, cu țipete prin pădure, strivind florile plâpânde și lăsând pe ele stropi de sânge.

Peste o jumătate de oră, din covorul de ghiociei n-a rămas nimic. Doar pe lângă trunchiurile arborilor, sub grămezile de vreascuri, unde n-a călcat picior de om, s-au mai păstrat câteva fire.

Au trecut mulți ani de atunci, dar ghiociei înfloresc în continuare, încântând privirea celor care vin aici să omagieze amintirea victimelor masacrului. Fiecare floare de pe potecă este un suflet coborât pe pământ și care se încălzește la soare”².

Peste 50 de ani de la masacrul de la Fântâna Albă s-a fondat Societatea „Golgota”. Aceasta a primit din partea Comitetului Regional de Partid o adeverință din arhiva grănicerilor despre faptul că, la 1 aprilie 1941, „în timpul încercării de a trece nelegal granița au fost ucise **24 de persoane**”³.

Petru Grior, primul președinte al Societății „Golgota”, directorul Centrului de Cercetări Istorice și Culturale din Cernăuți, își propune să reconstituie adevărul despre masacrul de la Fântâna Albă și din alte zone, în baza datelor găsite în arhivele din Cernăuți, Rădăuți, Suceava, Câmpulung și Botoșani. Rezultatele acestor cercetări de arhivă au fost publicate în cele șase volume intitulate *Cartea durerii. Martirii României*, publicate la Cernăuți (2011–2016). Prima constatare a autorului este că, în primăvara

² *Ibidem*, p. 108.

³ *Ibidem*, p. 133.

anului 1941, după masacrele de la Lunca din ianuarie-februarie, au fost lansate zvonuri, care au fost primite cu încredere de către români, dornici să plece în România. Petru Grior a constatat că acestea au fost provocări organizate minuțios și cu scopuri bine definite: „Zvonul a fost lansat de către reprezentanții Comisariatului Poporului pentru Afaceri Interne (NKVD) al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste (URSS) cu scopul de a scoate la iveală atitudinea băștinașilor față de regimul stalinist, instaurat pe meleagurile carpatine. Locuitorii din ținut, care nu cunoșteau rusa și ucraineana, s-au adresat președinților și secretarilor consiliilor satești cu rugămintea de a-i ajuta la scrierea cererilor pentru plecare în România. Conducătorii localităților românești – înscăunați de puterea sovietică dintre foștii participanți la mișcarea subversivă din ținut în perioada interbelică – îndeplineau, contra sumei de cinci ruble, rugămintea băștinașilor care se săturaseră de «marea fericire» adusă din Kremlin”⁴.

Mai întâi, românii din localitățile storojițene „s-au adunat în orașul Storojineț, înaintând organelor raionale de resort cererile de plecare în Patria-Mamă. Autoritățile staliniste au refuzat să primească cererile, clasificând adunarea drept o manifestare antisovietică, oamenii împrăștiindu-se pe la casele lor”. În dimineața zilei de 1 aprilie 1941, „**peste 1500 de locuitori** din satele Pătrăuții de Sus, Cupca, Pătrăuții de Jos și Suceveni, în rândul cărora se aflau bărbați, femei și copii, s-au adunat în curtea bisericii din Suceveni, cu scopul să pornească spre centrul raional Hliboca pentru a înainta organelor locale ale puterii bolșevice cererile lor. Din lăcașul sfânt al satului sunt scoase trei cruci, la care vor fi atârinate ștergare albe, demonstrând prin aceasta că viitoarea procesiune poartă un caracter pașnic. Apoi, cu toții au îngenunchat în curtea bisericii și, susținuți de sunetele pline de jale ale clopotelor de aramă, au adresat o fierbinte rugăciune către Domnul, pentru ca El să-i aibă sub ocrotirea sa”.

⁴ Petru Grior, *Cartea Durerii*, V, Cernăuți, 2016, p. 9.

Către Hliboca s-au îndreptat și alți locuitori din satele de pe Valea Siretului. Până au ajuns la Hliboca, numărul lor a crescut **până la cinci mii**. „Cu sufletele pline de credință și cu chipul Mântuitorului pe crucile sfinte (scrie Petru Grior – *nota mea, Alexandrina Cernov*), mulțimea a pornit la drum”.

Acest episod îl vom regăsi și în mărturiile participanților la marș. La Hliboca, oamenilor nu li s-a făcut dreptate. Cererile le-au fost refuzate. Mulțimea, indignată, „purtând prapurile și crucile cu chipul Mântuitorului pe ele, scoase din lăcașurile sfinte, intona *Imnul României*, scândând *Trăiască regele Mihai, Trăiască mareșalul dezrobitor!*”. Oamenii nu mai doreau „să trăiască în raiul bolșevic, unde birurile, pe care trebuie să le plătească țăranii, sunt imposibil de suportat și unde teroarea era ridicată la rang de principiu”⁵.

Spre poiana Varniței, lângă satul Fântâna Albă, unde-i aștepta canonada mitralierelor, au fost însoțiți de grăniceri. La o depărtare de numai 2 km de România, țara mult râvnită, coloana a fost încolțită din trei părți de mitralierele bolșevicilor. Până astăzi, nu cunoaștem numărul victimelor de la Fântâna Albă. Cercetătorul Petru Grior este de părere „că trebuie întreprinse acțiuni de deshumare a martirilor”. Dar cine îi va număra pe oamenii care, îngroziți, fugeau prin pădure fiind împușcați de soldații călări, pe cei întemnițați și împușcați după „interogatorii bestiale”, căutați prin sate și deportați împreună cu familiile lor, fiind calificați ca „trădători ai patriei socialiste”? Mărturiile supraviețuitorilor acestei tragedii numesc mai multe amănunte, mult mai dureroase, decât cele din rapoartele oficiale, păstrate în arhive.

Un alt autor, martor al acelor evenimente, este Vasile Ilica. Originar din satul Broscăuții Vechi, raionul Storojineț, veteran de război, membru al Asociației „Pro Basarabia și Bucovina” și al Societății „Mihai Eminescu” din Cernăuți, în acei ani sângeroși, acesta fusese elev la Liceul *Regele Ferdinand* din Storojineț.

⁵ *Ibidem*, p. 9–15.

După anul 1989, el se întoarce la locurile de baștină, unde începe investigații istorice importante despre acei ani de restriște, analizează evenimentele istorice care au precedat tragediilor, cercetează materiale de arhivă, culege mărturii ale supraviețuitorilor masacrelor de la Lunca și Fântâna Albă. Lui îi aparțin două lucrări importante pentru istoria românilor bucovineni: *Bucovina abandonată* (Editura Imprimeriei de Vest, Oradea, 2010) și *Martiri și mărturii din nordul Bucovinei. Fântâna Albă-Suceveni-Lunca-Crasna-Igești*, Editura Imprimeriei de Vest, Oradea, 2003.

Un merit deosebit la refacerea drumului spre Fântâna Albă le aparține scriitorilor și ziariștilor care, începând cu anul 1991, au participat la comemorările de la Fântâna Albă, la conferințele dedicate acestor evenimente, înregistrând date importante de la cei ce au mai rămas în viață. Dintre ziariști, amintim pe Maria Toacă Andrieș și Felicia Toma, care au publicat în ziarul „Zorile Bucovinei”, precum și pe Dumitru Covalciuc, neobositul redactor al Almanahului „Țara Fagilor”.

În ultimul deceniu, au apărut la Cernăuți mai multe monografii ale satelor, în care au fost inserate tragicele evenimente și au fost numiți martirii lor. S-au ridicat monumente în memoria acestora.

Volumul I din proiectul *Destin Bucovinean*, numit *Fântâna Albă – Golgota neamului*, reproduce multe din mărturiile participanților la acest marș al curajului și demnității.

*

Mult timp, tragicul eveniment de la 1 aprilie 1941 a fost trecut sub o profundă tăcere. Și-l aminteam, cu neprefăcută groază, doar cei care au supraviețuit masacrului și deportărilor, rudele lor și consătenii – martori înfricoșați de cele văzute și auzite, cutremurați și astăzi de zgomotul mitralierelor, de strigătele sfâșietoare ale răniților, care încă le mai vuiau în urechi când se apropiau de pădurea crescută din seva însângărată a celor uciși. Când bate vântul, în foșnetul copacilor deslușești parcă șoaptele celor ce ne amintesc de trista lor poveste. Nimeni nu îndrăzne

să mărturisească cele trăite și nici să-i întrebe pe cei apropiați, ca să nu le tulbure amintirile. Căutau în tăcere mormintele celor dragi, risipite prin poiană sau prin cine știe ce poteci din pădure sau margine de sat. Teama era mare, mai ales pentru copiii lor, cărora le doreau o soartă mai bună.

Nimic însă nu s-a uitat. Abia în anul 1990, după dezghețul gorbaciovist, când a început să activeze cu mai mult curaj Societatea pentru Cultura Românească „Mihai Eminescu” din regiunea Cernăuți, un grup de intelectuali, majoritatea originari din localitățile în care s-au petrecut masacrele și deportările, strămutările în cele patru zări ale necuprinsului imperiu sovietic (evenimente despre care nici părinții, nici bunicii nu îndrăzneau să vorbească, despre care încă numai se șoptea), a început să-și pună întrebări legate de soarta de după război a românilor. Atunci am înțeles că **istoria românilor bucovineni trebuie rescrisă** (sublinierea ne aparține – *n.ed.*).

În manualele de istorie, în ziare, la emisiunile de radio și televiziune, se prezenta perioada de „ocupație românească” și de eliberare a Bucovinei de către „glorioasa armată sovietică”. În centrul Cernăuțiului a apărut chiar monumentul „soldatului eliberator”. Eram, deci, **„ocupanți” în propriile noastre locuri natale. Românii nu mai aveau dreptul la istorie** (sublinierile ne aparțin – *n.ed.*).

Eram prima generație, de români născuți în preajma războiului sau în primii ani de după război, și am început de a cuteza să cunoaștem și să înțelegem ce înseamnă și cum se scrie adevărata istorie. Abia în anii '90 ai secolului XX am început să ne bucurăm de libertatea de a vorbi, de a scrie și de a cerceta arhivele, acestea fiind și ele puține. Atunci am început să adunăm cu multă grijă mărturiile supraviețuitorilor.

În ianuarie 1991, când se împlineau 50 de ani de la tragicul eveniment de la Fântâna Albă, la ședința comitetului director al Societății s-a hotărât să ne adresăm Arhivelor de Stat Cernăuți, cu rugămintea de a ne permite să cercetăm documentele referitoare la

masacrul de la Fântâna Albă. Responsabil fusese ales Petru Grior, care era adjunct al șefului Arhivei Regionale de Stat Cernăuți, și care ar fi putut înlesni accesul la materialele de arhivă.

Comitetul Regional de Partid a intrat în alertă, mai ales atunci când s-a hotărât ca la 1 aprilie – ziua în care au fost uciși oameni pașnici, care nu-și doreau nimic altceva decât să plece în țara lor liberă, în România – să se comemoreze victimele masacrului de la Fântâna Albă chiar la locul masacrului. Inițial, nu ni s-a admis să cercetăm arhivele; acordul a fost obținut mult mai târziu, la insistența noastră, și doar unora dintre cei desemnați. Întrebări erau multe: cine a organizat marșul spre frontieră, câte persoane au participat, câți au fost uciși, unde și de cine au fost îngropați, care a fost soarta celor care au reușit să supraviețuiască masacrului etc. În arhive, dar și în publicațiile vremii, nu s-a găsit mare lucru. Cercetările însă au continuat. Majoritatea autorilor sunt bucovineni.

După lungi tratative, Comitetul Regional de Partid a acceptat ca la data de 1 aprilie 1991 să comemorăm victimele de la Fântâna Albă. Am fost, însă, preveniți că va fi o acțiune periculoasă, care îi va revolta pe ucrainenii și lipovenii din satele învecinate, care ne-ar putea ataca și că astfel noi vom fi responsabili de posibilele urmări. Ni se spunea chiar, cu multă *grijă*, că drumul de primăvară prin pădure era încă reavăn și nu vom putea trece până la locul cu pricina. Au început pregătirile. Cu o zi înainte a fost fondată Societatea „Golgota”, președinte fiind Petru Grior, șef-adjunct la Arhivele Regionale din Cernăuți.

Petro Chirstiuc mărturisește în cartea sa menționată, *Ghiociei însângerați*:

„În martie 1941, prin satele de frontieră din raioanele Hliboca și Storojineț umblau niște necunoscuți care agitau populația să plece în România. Chipurile la 1 aprilie granița va fi deschisă și toți doritorii vor putea să o treacă fără piedici. Dar totul a avut un sfârșit dramatic, sângeros.

Am vrut să aflu care a fost reacția autorităților la acel eveniment. A fost oglindit el cumva în ziarul de atunci, «Bucovina

Sovietică»? La Arhiva Regională de Stat, ziarele de la 1 până la 20 aprilie lipseau din colecție. Am fost sfătuit să mă adresez la Biblioteca Regională, dar și acolo s-au păstrat ziare numai din anul 1945. M-am dus la Biblioteca universității, în secția de publicații rare, și am găsit acolo edițiile » «Bucovinei Sovietice» pe care le căutam. Însă, spre uimirea mea, n-am găsit în ele nicio informație cu privire la acest eveniment.

Peste un timp oarecare mi s-a permis să iau cunoștință cu un dosar penal de la Direcția SSU în regiunea Cernăuți. Documentele de arhivă oglindeau doar sumar acest eveniment. Ultima mea speranță era de a-i găsi pe participanții încă în viață la tragicul eveniment de la 1 aprilie 1941. Căutările au fost îndelungi și grele”.

Petro Chirstiuc este originar din Camenca, raionul Hliboca, regiunea Cernăuți, fiind născut într-o familie de țărani. După absolvirea Școlii Tehnice Silvice din Storojineț, a fost trimis la lucru la Institutul de Proiectare Kazghirproiect din Aktiubinsk (Kazahstan). Era o practică frecventă cea de a-i trimite pe tinerii specialiști cât mai departe de baștină. Mulți dintre aceștia s-au înstrăinat, realizându-se astfel strămutarea treptată a populației. Petro Chirstiuc revine la baștină, unde a ocupat mai multe posturi. Din 2008 este șeful secției de politică social-economică a ziarului raional „Novîideni” (varianta în limba română – „Monitorul de Hliboca”); colaborează activ, încă din anul 2003, cu mai multe ziare regionale de limbă ucraineană: „Bukovina”, „Bukovinske vice”, „Vecerni Cernivîi”, „Molodâi Bucovâneț” etc. Nu cunoaște limba română, este ucrainean, dar, zguduit de tragicele evenimente din 1941, de la Fântâna Albă, Lunca și alte sate bucovinene, scrie volumul *Freemătă brazii deasupra crucilor* (în limba ucraineană), iar în 2011 apare ediția a doua, bilingvă, ucraineano-română, sub titlul *Ghiociei însângerați*, în care sunt evocate evenimentele tragice de la frontiera româno-ucraineană din anul 1940 și de la 1 aprilie 1941 de la Varnița, în apropiere de Fântâna Albă din raionul Hliboca, regiunea Cernăuți.

Mărturiile cuprinse în volumul bilingv româno-ucrainean sunt cutremurătoare. Ele reconstituie o pagină sângeroasă din istoria românilor bucovineni.

Regele nu ne-a dat uitării. Vizita Regelui Mihai în nordul Bucovinei

În data de 30 mai 1999, Majestatea Sa, Regele Mihai I, a fost invitat de către locuitorii comunei Bahrinești să participe la sfîntirea noului lăcaș sfânt al acestei vechi așezări românești, atestată documentar din perioada lui Ștefan cel Mare.

Prin semnificația sa, această zi a fost una istorică pentru comunitatea românească din actuala regiune Cernăuți. Pe scurtul traseu de la vama Siret/Porubnoe către punctul de destinație, regele a fost întâmpinat cu deosebită căldură sufletească, mai ales că mulți dintre cei care l-au salutat au trăit sub Coroana română. Lumea din satul Opișeni a venit direct de la slujba din biserică pentru a-i spune „Bun venit!”, întâmpinându-l pe acesta cu flori și lacrimi de bucurie.

Pentru românii din Bahrinești, precum și pentru mulțimea care s-a adunat în acea duminică înălțătoare, vizita Majestății Sale a mai însemnat ceva – **Regele nu ne-a dat uitării** (sublinierea ne aparține – *n.ed.*). Este în tradiția regalității române să-și onoreze întregul neam, indiferent de așezarea geografică a acestuia. Istoria de după 1944 a comunității noastre de pe meleagurile arborosene n-a cunoscut o mai mare bucurie de pe urma vizitei vreunei personalități din Țară.

Un covor de flori, flancat de elevii școlii din Bahrinești, i-a condus pe Majestatea Sa Regele Mihai I, Regina Ana și Prințul Radu Duda către biserica cu hramul Sfânta Treime din localitate. La intrarea în biserică a fost întâmpinat cu pâine și sare de către preotul Constantin Ciobotar și de Dumitru Tofan, președintele comitetului bisericesc, fost deportat în stepele Kazahstanului. Slujba de sfîntire a fost ținută de un sobor de preoți, la care au participat, din partea Mitropoliei, Adrian Acostachioaie, preotul paroh al Catedralei cernăuțene și Gheorghe Sobiati, preot slujitor la catedrală.

O parte din slujbă s-a ținut în fața bisericii, la tribună fiind invitată și familia regală. Fiecare minut din acea zi parcă era desprins dintr-o poveste în care puțină lume credea că se va întâmpla vreodată. Corul „Dragoș Vodă” a întregit bucuria întâlnirii cu Regele, „venirea căruia a fost așteptată timp de 55 de ani”, cu melodii patriotice.

După ani, vom consemna niște fapte mai puțin cunoscute. În timpul slujbei din fața bisericii, un demnitar al autorităților locale s-a apropiat de Eugen Patraș, unul dintre organizatorii vizitei din partea comunei, și a solicitat să i se transmită Majestății Sale să renunțe la vizitarea Varniței, locul unde românii au fost masacrați la 1 aprilie 1941. S-a transmis că cererea este a reprezentantului SBU (Serviciile Ucrainene de Securitate), prezent la acel eveniment, motivându-se că această vizită ar fi riscantă pentru Majestatea Sa, iar autoritățile ucrainene responsabile nu-i vor putea asigura securitatea personală. Menționăm că vizita, implicit traseul, au fost aprobate la nivelul instituțiilor de resort ale României și Ucrainei. I s-a răspuns demnitarului ca acest mesaj să fie transmis Regelui personal de către reprezentantul SBU, pentru a nu cădea în vreo capcană și a evita interpretările nedorite. A urmat refuzul și o altă cerință de a-i transmite Majestății Sale același mesaj. Drept urmare, i s-a transmis aghiotantului Majestății Sale acest mesaj, intermediat prin reprezentantul autorităților. Este posibil ca acest avertisment să-l fi făcut pe înaltul oaspete, Regele Mihai I, să renunțe la discursul de după slujba de sfințire (discurs pe care îl avea pregătit).

Cu toate acestea, Majestatea Sa a decis să plece la Varnița, pentru a-și omagia foștii cetățeni și martiri ai neamului prin depunerea unei coroane de flori. În drum spre Varnița a avut loc o altă surpriză: în locul în care drumul se bifurcă spre Fântâna Albă și Volcineții Vechi, întreaga coloană de mașini era așteptată de un milițian care, insistent, chiar ultimativ, o direcționa către vamă. Încercările de a afla cine a dat indicația de a interzice plecarea la Varnița n-au avut sorti de izbândă. Nimeni n-a anunțat

organizatorii vizitei în prealabil de vreo modificare a programului, de vreo amenințare la adresa Regelui, respectiv era o proastă regizare a unor instituții de a diminua cumva din importanța evenimentului. În aceste condiții, s-a trecut peste voința milițianului și coloana și-a continuat drumul.

La Varnița, un sobor de preoți a oficiat slujba de pomenire a martirilor bucovineni – victime ale noului regim de ocupație. Coroana de flori depusă de familia regală a fost un pios omagiu adus tuturor suferințelor și lacrimilor românilor din această parte înstrăinată de Țară. Minutul de reculegere a fost parcă un legământ de neuitare din partea urmașilor și un jurământ pentru păstrarea ființei naționale. Cântecul aceluiași cor „Dragoș Vodă” al Societății pentru cultură românească „Mihai Eminescu” au întregit atmosfera înălțătoare a momentului. Nici vorbă de vreo amenințare la adresa familiei regale. Nici azi nu cunoaștem cine, concret, și mai ales cauzele pentru care s-a încercat modificarea programului. Cel mai probabil reminiscentele trecutului totalitar își mai spun cuvântul...

Mai presus de toate, vizita familiei regale în nordul Bucovinei, în primăvara anului 1999, rămâne una istorică.

Evenimentele au fost consemnate de către Eugen Patraș, unul dintre organizatorii vizitei regale la Bahrinești.

BISERICILE ORTODOXE ÎN VIAȚA ROMÂNILOR DIN NORDUL BUCOVINEI ÎNTR-UN STAT ATEU

„Biserica ortodoxă este, după organizația și năzuințele sale, o instituție națională, menită să satisfacă nevoile culturale ale neamului către care se adresează.”

(ION NISTOR)

Bătrânul boier Doxaki Hurmuzaki de la Cernauca, pe patul de moarte, ne-a îndemnat, în *Testamentul* său, să avem grijă și de biserică: „Biserica țării noastre este biserica ortodoxă, odorul cel mai scump al sufletului nostru, care, cu toate că are drepturile cele mai frumoase, se află totuși în împrejurările de față amenințată de niște ajustări nefavorabile și cere ajutorul fiilor săi ca să o apere. Deci, vă jurați pe Dumnezeu, pe fericirea noastră, și pe tot ce aveți mai prețios și mai sfânt, ca să fiți urmași demni de străbunii și părinții voștri. Ca să vă nevoiți cu toată virtutea să apărați drepturile, religiunea și limba patriei voastre și să le lăsați urmașilor voștri într-o stare mai înfloritoare decât le-ați primit. Iar pentru binele și fericirea națiunii române să depărteze Dumnezeu din mijlocul românilor sămânța intrigii și a invidiei, spiritul de partid, egoismul și pofta de a domni cu stricăciunea binelui public și să le

* Studiul a fost publicat inițial în „Glasul Bucovinei”, XXVI, 2010, 1–2 (105–106), p. 64–80, iar în volumul de față au fost reproduse fragmente relevante și actuale.

insuflă spiritul armoniei, al frăției și al bune înțelegeri între sine spre înființarea mărețului scop ce le stă înaintea”¹.

Limba, credința și istoria, „trei datorii mari și sfinte, pentru cari aveți a răspunde înaintea lui Dumnezeu, înaintea oamenilor și a urmașilor”², sunt factori identitari și au fost dintotdeauna primele obiective asupra cărora s-a îndreptat agresivitatea autorităților sovietice instaurate în nordul Bucovinei începând cu anii 1940, 1945.

Din acea perioadă și până în prezent se promovează o politică consecventă de știrbire a drepturilor românilor nord-bucoveneni (sublinierea ne aparține – *n.ed.*). Divizați în români și *moldoveni*, respectiv limba română și limba *moldovenească*, ei sunt declarați oficial în presă, în emisiunile radio, în emisiunile TV, în lucrările de istorie, în manualele de geografie și istorie din Ucraina, drept *ocupanți*. Generații de elevi au învățat după astfel de manuale. A rămas nealterată doar memoria supraviețuitorilor evenimentelor, istoria orală trăită, constituită dintr-o infinitate neorganizată de fapte și situații, destine personale, care abia în ultimele decenii începe să fie reflectată, tot atât de dezorganizată, în articole răzlețe ale ziariștilor ori în monografiile satelor bucovinene, autorii cărora de cele mai multe ori sunt profesori din școlile satelor respective.

Documentele descoperite în Arhivele din Ucraina (regiunea Cernăuți) și România (Arhivele din Suceava și Rădăuți, Arhivele MAE, Arhivele Legiunii de Jandarmi din Cernăuți, Arhivele Județului Ilfov) etc., adaugă informații care întregesc imaginea evenimentelor. Lucrări, studii, articole publicate în diferite perioade în cărți, reviste, comunicări rostite la diferite conferințe și manifestări culturale sunt doar parțial valorificate. Sunt mărturii vrednice de încredere, ele sprijinindu-se pe dragostea pentru

¹ „Telegraful român” (Sibiu), V, 1857, 32, p. 126; 1857, 2, p. 126, reprodus după Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina, 1775–1918*, Cernăuți, p. 75.

² *Ibidem*.

neamul românesc și biserica ortodoxă strămoșească, promotoare a calităților spirituale ale poporului, căci multe neputințe și slăbiciuni cuprind astăzi societatea noastră postsovietică, lovită de greutatea sângerândă a unor amintiri lăsate de străbunici și bunici, multe încă nemărturisite, ascunse în adâncul sufletului sau pierdute pentru eternitate.

Trecute prin filtrul memoriei afective și al emoțiilor livești, memoriile sunt indisolubil legate de identitate, punând în discuție etica din perspectiva trecutului, chiar și în contextul în care puterile politice ne impun uitarea. Memoria este istoria orală; câtă memorie, atâta identitate. Mărturii nepieritoare sunt și troițele ridicate în satele nord-bucovinene în amintirea martirilor români. Acestea sunt de fapt materiale semnificative, care ar trebui valorificate cu mai multă atenție și râvnă de către istorici.

Nu dispunem în istoriografia românească de o analiză ce ar ajunge la o explicație, la o sinteză a faptelor istorice trăite în acea perioadă de către românii nord-bucovineni. Astăzi, urmărim „incapacitatea noilor generații (scria Neagu Djuvara într-un eseu despre istorie – *n.a.*) de a-și închipui și de a înțelege evenimentele și mentalitățile de dinaintea celui de-Al Doilea Război Mondial”. Acestea se referă mai ales la reconstituirea istoriei bisericii ortodoxe din nordul Bucovinei privită prin soarta clerului și a binecredincioșilor creștini, care a rămas până astăzi necercetată, neînregistrată. Nimeni nu a cercetat rolul comunităților rurale, al dascălilor, preoților și al cantorilor bisericești, care au fost elemente-cheie în primii ani de ocupație sovietică.

Pentru a trezi curiozitatea societății față de veridicitatea faptului istoric este necesar să existe o conștiință istorică, adică oamenii să fie preocupați de ceea ce s-a întâmplat în teritoriul lor, să fie dornici să cunoască consecințele evenimentelor istorice trăite de predecesorii lor. Ar trebui să amintim, în acest context, și un fenomen ce nu poate fi neglijat, dar care explică într-o măsură oarecare acest dezinteres – sentimentul dominant al fricii pentru soarta lor și a copiilor lor.

Golul informativ a permis schimbarea paradigmei istorice în mentalitatea tinerei generații (sublinierea ne aparține – *n.ed.*). Implementarea selectivă, în conștiința câtorva generații, timp de peste 80 de ani, a unor anumite fapte istorice, care să justifice manipularea politică antiromânească pătimașă a societății ucrainene din nordul Bucovinei, a contribuit esențial la procesul treptat de deznaționalizare a românilor, alături de alți factori identitari precum limba, credința și școala.

Procesul de deznaționalizare a minorităților naționale promovat prin noile legi adoptate în Ucraina începând cu anul 2017 afectează în mod direct comunitatea românilor (sublinierea ne aparține – *n.ed.*): anihilarea statutului limbii române în Ucraina, prin substituirea ei, ca limbă de predare în școli cu limba de stat, ucraineana; reducerea editării ziarelor în limba română, cu vechi tradiții, din Cernăuți, precum „Zorile Bucovinei”, precum și înlocuirea lor cu publicații noi, puțin cunoscute în comunitate; dispariția, *de facto*, a ziarelor românești „Plai românesc”, „Arcașul”, „Curierul de Cernăuți”, „Neamul românesc” etc.

Odată cu trecerea în neființă a scriitorului și ziaristului Dumitru Covalciuc, a încetat apariția Almanahului cultural-literar „Țara Fagilor”. Colaboratorii lui nu s-au învrednicit să ia asupra lor munca anevoioasă a redactării și a finanțării acestei prestigioase publicații. Revista de istorie și cultură „Glasul Bucovinei”, redactată la Cernăuți cu sprijinul Institutului Cultural Român, sub conducerea doamnei conf. univ. dr. Liliana Țuroiu, a încetat să mai fie distribuită prin poștă și ajunge la Cernăuți, într-un număr foarte redus, cu mari eforturi ale membrilor redacției. Restabilirea vechilor tradiții se realizează anevoie. Or, aici, la Cernăuți, rolul presei în popularizarea materialelor istorice este inestimabil; **presa de limba română este unica posibilitate de a se menține trează identitatea istorică a românilor nord-bucovineni** (sublinierea editorilor). „Astăzi, ca și ieri, copleșitoarea majoritate a oamenilor de pe toate continentele și din toate culturile (continuă Neagu Djuvara în eseul amintit – *n.a.*), chiar și pe treptele sociale

mai înalte, e nepăsătoare față de ceea ce s-a petrecut în generațiile care au precedat”. Și această regretabilă situație este reală.

Instrumentele de cercetare și cunoaștere a faptelor și evenimentelor de către istorici – arhivele, mărturiile, amintirile, memoriile, disputele în căutarea adevărului istoric etc. – sunt necesare pentru crearea unei viziuni clare asupra trecutului. Să nu uităm că întâmplarea de a fi martor unic al evenimentului istoric are o valoare excepțională și prețioasă în relatarea istorică. Concepută ca păstrătoare a unor mărturii inedite, înregistrate de către ziariștii, scriitorii și istoricii nord-bucovineni, seria de lucrări din colecția *Destin bucovinean*³, precum și monografiile satelor nord-bucovinene apărute în ultima perioadă la Cernăuți, bazate în mare majoritate pe evenimente nepublicate, păstrate în folclorul, amintirile și mărturiile sătenilor, dar care, din păcate, sunt tipărite în tiraje mici și puțin cunoscute în țară, rămân izvoare nemijlocite de cunoaștere pentru viitorii cercetători.

Credința are o funcție istorică; ea reflectează istoria culturii naționale, susține spiritualitatea și memoria identitară a unor evenimente tragice prin care au trecut românii din nordul Bucovinei, reproduce amintirile supraviețuitorilor acestor localități, înregistrate de către ziariștii noștri în primii ani ai deceniului 9 al secolului trecut. Astăzi, ne îndreptăm atenția noastră asupra evenimentelor prin care au trecut biserica (în primul rând, Biserica Ortodoxă) și slujitorii ei.

„În timpul dominației ateismului (sublinia părintele Acostăchioae, parohul Catedralei *Coborârea Sfântului Duh* din Cernăuți, într-un material publicat în revista „Țara Fagilor” – *n.a.*), acesta era, ca să zicem așa, «religia dominantă», iar atei erau co-interesați ca tot mai mulți cetățeni să renunțe la confesiunile lor și să rămână fără religie și fără Dumnezeu. Chiar trecerea de la

³ *Fântâna Albă. Golgota neamului*, Editura Nicodim Caligraful, Mănăstirea Putna, 2018; *Drama românilor din regiunea Cernăuți. Masacre, Deportări, Foamete în 1940–1941, 1944–1947*, Mănăstirea Putna, 2019.

ortodoxie la neoprotestantism era privită bine și încurajată, deoarece atei doreau să vadă slăbind biserica cea mai numeroasă și mai adevărată. Am suportat teroarea ateistă, dar am păstrat nealterat tezaurul credinței strămoșești, dar și așa-zisele biserici autocefale necanonice ale căror ierarhi, fiind excomunicați de către Soborul Arhieresc al Bisericii Ortodoxe, se ocupau cu prozelitismul forțat, în dauna Bisericii-mame”. Doar câteva amintiri orale și scrise ne stau drept mărturie asupra fărădelegilor aplicate bisericilor, preoților și enoriașilor.

Din școli a fost scoasă religia ca disciplină, profesorilor și elevilor li s-a interzis să meargă la biserică pentru a participa la sfânta liturghie și la sărbătorile religioase. Românii din tânăra generație încă își mai amintesc diferite episoade din viața lor de școlari și ne povestesc întâmplări din copilăria lor, lipsită de posibilitatea de a se apropia de biserică.

Mărturiile lor sunt zguduitoare. Scriitorul și traducătorul Anatol Viere, originar din satul Colincăuți, absolvent în 2008 al Facultății de Filologie a Universității cernăuțene, Catedra de Filologie Română și Clasică, a schițat istoria unui sat românesc pe cale de ucrainizare, precum și rolul școlii și al bisericii în formarea tinerei generații. Viața lui de școlar la Colincăuți stă mărturie unui proces caracteristic pentru ucrainizarea nordului Bucovinei. Anatol se trage din familia boierilor Holban, care, la rândul lor, se trage din familia cnezială Hurmuzei. Într-un sat în care locuiesc aproximativ 5.000 de *moldoveni* (conform datelor recensământului), sovieticii au deschis o școală cu limba ucraineană de predare. Nu au putut însă să ucrainizeze și biserica satului, în care serviciul divin s-a oficiat și în această perioadă în limba română. Anatol însă a crescut sub influența bunicii sale, care îl lua în fiecare duminică la biserică. În fiecare zi de luni, directorul școlii, domnul Oskolov, binecunoscut prin ucrainizarea brutală a elevilor români (*moldoveni*), stătea în poarta școlii și-i întreba pe elevi „dacă au fost la biserică sau nu”. Celor care mergeau la biserică li se scădea nota la purtare.

O situație similară este redată și în cartea lui Valeriu Zmoșu, fiu de preot din Pătrăuții de Jos: „Conflictele pe care le avea preotul cu directorul școlii din Corcești, un mare «patriot sovietic» și un «luptător înflăcărat pentru cauza comunismului», părea că nu vor avea sfârșit. În Postul Mare, copiii veneau să se pricestuiască și, în zilele respective, nu mergeau la școală. Atunci directorul, cu o falcă în cer și cu alta în pământ, dădea năvală în biserică, îi poruncea tatei să întrerupă slujba și să iasă în curtea bisericii. Îi cerea explicații: «– De ce copiii nu sunt la lecții, dar se află în biserică?/ Tata, fără să ridice tonul, îi răspundea:/ – Nu i-am chemat eu. Au venit singuri, nechemați. Părinții au copii și-i trimit unde vor./ Odată, acel director a dorit să vadă dacă și părinții copiilor de școală se aflau la biserică. Tata le-a zis atunci enoriașilor:/ – Fiecare să-și arate copiii!/ Fiecare enoriaș, care participa la oficierea serviciului divin, a luat lângă sine câte doi-trei copii. Nici un copil n-a rămas «al nimănui»”⁴.

Despre persecuțiile împotriva enoriașilor și elevilor care respectau tradițiile sau care mergeau de sărbători la biserică ne mărturisesc, în cartea istoricului bucovinean Ilie Luceac, renumiții cântăreți Maria Iliuț și Ion Paulencu, în amintirile despre satele lor de baștină, Voloca și Crasna.

„În timpul totalitarismului comunist (scrie Maria Iliuț – *n.a.*) erau persecutați copiii de școală, tineretul și cei în vârstă, care luau parte la carnavalul de Sfântul Vasile de la Crasna. Țin minte că oamenii, care erau întrebați în ziua de Sfântul Vasile de ce nu sunt la lucru, răspundeau că și-au cumpărat cu sângele lor libertatea de a sărbători în această zi, fiindcă, înainte de aceasta, ei mergeau la punctul de colectare a sângelui, în calitate de donatori, pentru a avea dreptul să-și rezerve o zi-două spre a cinsti sărbătorile de iarnă. Deci, pot să spun că-și cumpărau cu sângele lor propriu obiceiul strămoșesc, pentru ca acesta să nu se piardă în noianul

⁴ Colecția folclorică a profesorului Valeriu Zmoșu, *Un sat bucovinean de pe Valea Siretului: Pătrăuții de Jos. Mărturii spirituale*, Cernăuți, 2006.

anilor. Eram copil mic pe atunci. Mă răvășesc emoțiile și astăzi când îmi aduc aminte de aceste lucruri”⁵.

Ioan Paulencu de la Voloca spunea: „Sunt botezat la biserica „Sfântul Nicolae” din Cernăuți. În Voloca nu era preot atunci, timpurile erau grele, puterea sovietică nu avea nimic în comun cu biserica, ba chiar o prigonea”⁶.

Rolul bisericii și al preoților în viața comunității. Exemplul comunei Colincăuți

Rolul bisericii, mai ales al preotului, a avut o **importanță deosebită în păstrarea credinței și a limbii române** (sublinierea ne aparține – *n.ed.*). Biserica din Colincăuți, de exemplu, a trecut prin vremuri grele mai ales în perioada anilor 1940–1941, însă a funcționat fără încetare, până astăzi, în limba română. În timpurile grele din perioada sovietică, pământul bisericii a fost transferat la stat. Preot era Toader Apostolescu. Oamenii își amintesc și acum de ordinul președintelui Consiliului Sătesc prin care se interzicea să se tragă clopotele în zilele de sărbătoare religioasă și noaptea. S-a păstrat în arhive ordinul respectiv, înaintat preotului, în care scria: „Consiliul Sătesc din Colincăuți vă avertizează că, în perioada sărbătorilor de Crăciun, Iordan, Paște, se interzice să se bată clopotele”. Erau interzise colindele, erau pedepsiți copiii care cântau prin sat colinde, iar elevii care veneau împreună cu părinții sau bunicii să sfințească pasca și apa erau aspru pedepsiți și persecutați. Pentru a-i îndepărta pe oameni de biserică, zilele de sărbători religioase erau declarate zile de lucru. Se evidențiau în această situație așa-zii activiști care, în 1961, au organizat distrugerea tuturor crucilor de lemn din sat. **Astfel de activități erau caracteristice tuturor satelor nord-bucovinene** (sublinierea ne aparține – *n.ed.*).

Cu toate că școala a fost ucrainizată, în biserică s-a slujit în limba română. Preotul Ion Bivolaru, având tot respectul și

⁵ Ilie Luceac, *Dialoguri cu bucovinenii*, Cernăuți, 2020, p. 148.

⁶ *Ibidem*, p. 216.

aprecierea enoriașilor săi, slujește la Colincăuți din anul 1978 până în prezent. Cunoaște mai multe limbi și are o solidă pregătire teologică: a absolvit Seminarul Teologic din Odesa în anul 1970, iar în 1987 – Academia Duhovnicească din Moscova, a participat la mai multe conferințe pastorale etc. Anume datorită bisericii și preoților care au slujit cu demnitate și curaj în limba română, în satul Colincăuți au crescut creștini destoinici care au făcut și fac cinste acestui ținut pitoresc. Patru absolvenți ai școlii din Colincăuți au devenit preoți: Ivan Rotar (biserica de la Clocucica din Cernăuți), Nicolae Rotar (biserica de la Roșa Stâncă din Cernăuți), Nicolae Boianetchi (biserica din satul Criva, Republica Moldova) și Dumitru Pripa (biserica din satul Ciponosî, raionul Hotin).

În anul 2000 se realizează reparația bisericii: noul iconostas este adus din România, iar în anul 1999, din inițiativa și buna organizare a gospodarului satului Victor Tomaș, în centrul satului a fost sfințită o capelă cu contribuția lui Mihai Jar, starețul mănăstirii din Bănceni (astăzi, episcopul Longhin), raionul Herța.

La Colincăuți s-a născut în anul 1952, în plină persecuție a bisericii, viitorul mitropolit al Chișinăului și Moldovei Vladimir, bine-cunoscut și peste hotare. Acesta a învățat în satul natal Colincăuți. Visase de mic să devină preot, dorea să ctitorească în satul natal, Colincăuți, o mănăstire, vis care s-a și împlinit. În martie 1997, din inițiativa lui a început construcția mănăstirii, iar în anul 2004 a fost sfințită mănăstirea Sfântul Vladimir. Și aici se slujește în limba română. În prezent, mănăstirea are doar 10 călugări, stareț este sfinția sa Paisie. Mănăstirea se află încă într-o perioadă de organizare.

*

Biserica fusese scoasă în mod oficial din viața societății (sublinierea ne aparține – *n.ed.*). Credința înseamnă libertate, înseamnă dreptul de a cunoaște adevărul, de a ne onora trecutul. Trecutul se luminează din voința noastră. „Adevărul nu are nevoie de apărare, el se apără singur” spunea într-o predică părintele stareț al Mănăstirii Putna, arhimandritul Melchisedec Velnic. Trebuie doar

să-l căutăm și să-l cunoaștem. Să pornim din sat în sat, să căutăm oameni care au supraviețuit evenimentelor sau care, ca și noi, caută să restabilească adevărul, din mărturii scrise sau orale, din documentele ce au mai rămas pe lângă biserici sau arhive; și să vorbim despre acest adevăr. O muncă anevoioasă și de lungă durată.

Memorabilă, în acest sens, rămâne întâlnirea noastră, în satul de baștină al lui Miron Barnovschi, cu starostele bisericii Petro Heleş.

Biserica din Toporăuți – ctitoria lui Dimitrie și Miron Barnovschi

În centrul satului Toporăuți, nu departe de clădirea impunătoare a bisericii noi, stă pitită printre copaci o biserică medievală, tipică pentru arhitectura moldovenească, înconjurată de gardul unui fost cimitir din care crucile fuseseră scoase și aruncate la marginea noului cimitir al satului. Oficialitățile satului afirmă că aceste cruci provin de pe mormintele unor cazaci. Astfel, doar vechile cruci medievale rămân martore ale unui trecut, astăzi falsificat chiar de profesoara de istorie din sat, L.V. Zbira, în monografia satului, scrisă sub îndrumarea „grijulie” a istoricului cernăuțean dr. O.M. Masan.

Bătrânii satului, însă, vă vor povesti că această biserică a fost ctitorită de Dimitrie și Miron Barnovschi, domnitorul Moldovei, căruia turcii i-au tăiat capul pentru credință. În testamentul domnitorului Miron Barnovschi, scris înainte de execuția din 16 iunie 1633 de la Stambul, la punctul 9 se menționează fără echivoc că tatăl său, Dimitrie Barnovschi, este înmormântat în interiorul bisericii: „Biserica din Toporăuți, unde odihnesc rămășițele tatălui meu – Doamne, iartă-l și pomenește-l în împărăția Ta – să fie săvârșită în continuare”⁷.

În vara anului 2008, când se împlineau 600 de ani de la prima

⁷ Apud. O.M. Masan, L.V. Zbira, A.I. Zbira, *Din trecutul satului bucovinean Toporăuți*, Toporăuți, 2002, p. 13 (în limba ucraineană).

atestare a orașelor Iași și Cernăuți, la biserica din Toporăuți a avut loc un parastas dedicat lui Miron Barnovschi, la inițiativa și cu participarea scriitorului ieșean Ion Muscalu, a preotului Paisie de la Mănăstirea din Bârnova, Iași, și a directoarei Muzeului de Istorie din Iași, Aurica Ichim.

Sătenii, a căror memorie a rămas vie până astăzi, ne-au povestit atunci despre ctitorii bisericii (familia Barnovschi) și înrudirea acestora cu Petru Movilă. Am fost surprinși să constatăm că memoria satului a rămas vie peste secole.

Atunci l-am cunoscut și pe starostele bisericii, Heleş Petro Afanasievici, care ne-a povestit despre soarta bisericii Sfântului Ilie. În sat se consideră, de exemplu, că mormântul lui Dimitrie Barnovschi se află în curte, în dreptul Altarului, ne spune Petro Heleş. Însă nu există cruce și niciun alt semn, nici în biserică și nici în curte. Săpături arheologice nu s-au făcut. Toate sunt doar presupuneri. Despre Miron Barnovschi ni s-a povestit cu multă stimă și dragoste, că a fost ucis de turci pentru credință, dar și pentru binefacerile lui pentru sat. Tot de la domnul Heleş am aflat și despre soarta bisericii, pătimirile ei fiind chiar pe măsura martirajului ctitorului ei.

În perioada sovietică, ateistă prin esența ei, biserica a fost închisă între anii 1941–1999, iar clădirea ei începuse treptat să se ruineze. Între 1946–1947, colhozul a luat gardul de piatră. Piatra, care fusese adusă din Kamenet-Podolski, a fost folosită pentru construcția fermei de animale. În jurul bisericii s-a aflat cimitirul. Au fost luate crucile de pe morminte și duse în cimitirul nou. În cimitir s-a aflat și mult armament care a fost distrus, distrugerea acestuia producând un nor mare de fum care a acoperit tot satul. Sătenii mai presupun că din biserică începe un tunel.

În anul 1973, biserica a fost declarată monument de arhitectură dependent de Kamenet Podolski. Atunci s-au efectuat pentru prima dată reparații esențiale: s-a reparat acoperișul, au fost tencuiți pereții. A fost împrejmuită din nou biserica cu un gard de piatră.

În 1989, biserica și-a reluat serviciile divine. Tot atunci a fost restaurat iconostasul. Clopotele au fost făcute la Uzina construc-tore de mașini din Cernăuți. Limba serviciului divin după resta-urare este limba ucraineană. Biserica este subordonată Bisericii Creștine a Kievului (astăzi, Biserica Ortodoxă a Ucrainei – *n.ed.*).

*

Anii au trecut; astăzi, puțini dintre cei ce au suportat calvarul primilor ani ai sovietizării au mai rămas în viață. Mai mult decât atât: nici istoricii și nici ziariștii nu au scris despre soarta bisericilor și a preoților din acei ani de prigoană sovietică. Tac și arhivele din care cu precauție au fost sustrate materialele mai importante, care reflectau aceste atrocități.

Găsim, în schimb, declarații, cereri și mărturii ale românilor și ale ucrainenilor care au reușit să treacă în mod fraudulos, individual sau în grupuri mici, nou-instalata linie de frontieră. Sunt în Arhivele Naționale ale Sucevei și Rădăuților plângeri ale sătenilor de pe teritoriul României aflat în apropierea graniței, cărora grănicerii sovietici, trecând linia de frontieră deja în anii ce au urmat, le confiscau samavolnic bunurile țăranilor români, animale și grâne, după modelul aplicat în anii colectivizării forțate în teritoriile ocupate din nordul Bucovinei. Nimic, însă, despre biserici și despre soarta preoților.

Abia în ultimii ani, au început timid să cerceteze și acest subiect ziariștii din nordul Bucovinei și autorii monografiilor satelor românești din regiune. Lucrări importante despre istoria bisericilor din Bucovina s-au scris de către străluciți istorici români, precum Ion Nistor și Nicolae Iorga, Simeon Reli, Dimitrie Dan, Constantin Loghin, Aron Pumnul, Ion Sbiera, până la istoricii din zilele noastre; aceste lucrări se opresc însă la anul 1940, anul primei ocupații de către armata sovietică, care deschide tendința consecventă de a se elimina biserica, în mod oficial, din viața comunității.

Situația Bisericii ortodoxe din Bucovina, începând cu anul 1775

până în prezent, a fost parțial cercetată de către protoiereul Adrian Acostăchioae (26 august 1933–23 noiembrie 2011) și de către scriitorul Dumitru Covalciuc (2 ianuarie 1947–23 decembrie 2017), redactor-șef al revistei „Țara Fagilor” (almanah cultural-literar), cercetător neobosit al istoriei și folclorului din nordul Bucovinei⁸.

O importanță deosebită pentru istoria bisericii ortodoxe din Bucovina în perioada ocupației habsburgice o are lucrarea preotului Ioan Pavel Valenciuc, *Preoțimea ortodoxă din Bucovina în timpul ocupației habsburgice (1775–1918)*, teză de doctorat susținută la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (Facultatea de Teologie Ortodoxă).

Cărțile ce urmează (volumele din seria *Destin Bucovinean – n. ed.*) deschid o pagină nouă a destinului bucovinean, consacrată de data aceasta bisericii ortodoxe, loviturilor de grație aplicate acesteia încă începând cu perioada administrației imperiale austriece (tehnică ulterior preluată de către sovietici, îndreptată împotriva credinței strămoșești, începând cu anii 1940–1941 și 1944–1947).

Sunt aplicate cu dibăcie, de către autorii acestor tehnici, aceleași principii din *Principele* lui Niccolò Machiavelli, conform dictonului latin *Divide et impera!*. Administrația rusească, continuată de cea ucraineană în nordul Bucovinei, astăzi regiunea Cernăuți, aplică aceeași strategie machiavellică precum cea a administrației habsburgice. Logica aplicării dictonului latin perseverează și în istoriografie. Astăzi, **în Ucraina se scriu în paralel două istorii ale Bucovinei** (sublinierea editorilor). Istoricii ucraineni promovează ideea că Bucovina este *străbun pământ slav* – părere deseori nesusținută și de documentele de arhivă sau memorialistică, istorie menită să justifice politica oficială a administrației ucrainene față de comunitatea românilor din regiunea Cernăuți, căreia i se refuză categoric statutul de *popor băștinaș*. Modelul de conviețuire

⁸ V. și „Calendarul creștin-ortodox al românilor bucovineni”, București, 1992.

a minorităților naționale, preluat de la sovietici, are o continuitate istorică instituită încă de Austria imperială, acesta funcționând și astăzi cu mult succes.

În Bucovina coexistau cinci etnii mai numeroase: români, ruteni, germani, evrei și polonezi. Nu a existat însă o înțelegere reciprocă, după cum afirmă unii istorici și politologi austrieci și ucraineni, în realitate fiind vorba doar de manifestarea unei toleranțe. Celelalte etnii, mai puțin numeroase, nu creau guvernului probleme serioase.

Dintre aceste etnii, românii și rutenii erau cei mai numeroși și de aceeași confesiune ortodoxă: „Deși extrem de conservatoare, dar tolerantă față de alte credințe, fără ruguri pentru eretici sau vrăjitoare (scria acad. Radu Grigorovici în articolul *Viitorul unei iluzii – n.a.*), Biserica Ortodoxă nu avea tendințe de dominație suprastatală sau universală. Bărbații, deși curajoși și robuști, detestau disciplina de tip militar și, de aceea, și serviciul militar. Creșterea cailor se făcea sub control militar și corespundea, în timpul acela, unei producții de tancuri.

Pe scurt, Austria avea tot interesul să țină Bucovina în afara teatrelor de război și lucrul acesta s-a întâmplat chiar atunci când Austria se afla în stare de război cu Turcia în Principatele dunărene. Acest fapt a contribuit în mod esențial la mentalitatea pașnică a populației Bucovinei”⁹.

Să încercăm să înțelegem atunci atitudinea Austriei față de români, politica imperială față de confesiunile existente în secolul al XIX-lea în Bucovina și atacul consecvent împotriva bisericii ortodoxe, o politică religioasă aplicată imediat după anexarea acestei provincii.

Biserica Ortodoxă Română era creată, în Țara de Sus a Moldovei, pe o veche credință strămoșească, cu instituții culturale și mănăstiri păstrătoare de identitate, cu oameni de cultură înaltă și un cler bine instruit și organizat (sublinierea ne aparține

⁹ *Bucovina între milenii. Studii și documente*, București, 2006, p. 272.

– *n.ed.*), ceea ce reprezenta un obstacol împotriva asimilării și bunei organizări administrative a noii puteri, care urmărea schimbarea modului de trai al comunității românești.

Identitatea națională devenise deranjantă, fapt care a instituit o **politică de asimilare prin biserică și limbă** (sublinierea ne aparține – *n.ed.*). Nu întâmplător Doxaki Hurmuzaki numește biserica ortodoxă „odorul cel mai scump al sufletului nostru”, este îngrijorat de faptul că ea este amenințată „de niște ajustări nefavorabile” și crede că trebuie apărată cu orice preț.

Istoricul Ilie Luceac, care s-a consacrat studierii activității fraților Hurmuzaki din prima generație, supune unei analize minuțioase politica religioasă a Austriei și motivele ce au determinat reorganizarea bisericii ortodoxe, precum și subordonarea ei mitropoliei din Carlovitz, „cu toate consecințele care au urmat: exodul clericilor și al călugărilor din Bucovina în Moldova și invazia călugărilor sârbi”¹⁰.

Politica de îndepărtare a bisericii creștine din Bucovina de spațiul românesc s-a manifestat și mai târziu, când Curtea de la Viena nu a susținut doleanțele intelectualității și ale clerului român de a intra în componența Mitropoliei din Transilvania. „Destinul bisericii din Bucovina în secolul al XIX-lea (scrie în continuare istoricul Ilie Luceac – *n.a.*) a fost orientat și subordonat ambițiilor personale ale primului mitropolit al Bucovinei, Eugenie Hacman”¹¹, căruia i s-a încredințat toiajul păstoresc, zădărnicipundu-se astfel dorința românilor de a avea o singură mitropolie română ortodoxă din Imperiul Austro-Ungar sub păstorirea lui Andrei Șaguna.

„Se impune să specificăm că, la venirea lor, austrieicii au găsit în Bucovina 17 mănăstiri, 15 schituri și vreo 247 de biserici”, scria Ilie Luceac. „Ceea ce au întreprins Habsburgii pe tărâm religios a

¹⁰ Ilie Luceac, *Eudoxiu Hurmuzaki, ctitorul și eliberatorul Ducatului Bucovinei*, Cernăuți, 2015, p. 58.

¹¹ *Ibidem*, p. 59.

fost o reorganizare a bisericii din Bucovina în sensul concepțiilor cunoscute sub numele de iosefinism”¹².

Au fost secularizate, totodată, averile mănăstirești. Din cele 17 mănăstiri, au rămas doar mănăstirile Putnei, Suceviței și Dragomirnei. Despre rolul național al bisericii ortodoxe din Bucovina, când ea „a fost asaltată de ruteni și amenințată cu înstrăinarea caracterului ei”, a scris istoricul Ion Nistor în lucrarea *Istoria bisericii din Bucovina* (București, 1916). Impunerea unor regimuri politice, administrative și spirituale străine de modul de viață al românilor bucovineni, teroarea față de cetățeni și instaurarea unor regimuri antiromânești, sunt teme care au rămas încă puțin cercetate. Majoritatea istoricilor s-au oprit în cercetările referitoare la soarta bisericilor din Bucovina până la primii ani de ocupație sovietică, în anii primului deceniu comunist.

Biserica ortodoxă sub dominația sovietică

Prigoana bisericilor din Bucovina a devenit, sub administrația ateistă sovietică, și mai aspră: închiderea bisericilor și transformarea lor în depozite, case de cultură și/sau muzee, deportarea și persecutarea preoților și a credincioșilor, îndepărtarea de credința strămoșească, serveau unor scopuri mai largi bine determinate – în primul rând, **mancurtizarea și manipularea populației și, în ultimă instanță, deznaționalizarea ei** (sublinierea ne aparține – *n.ed.*).

Se înlătura, astfel, una dintre componentele esențiale ale identității naționale – credința și conștientizarea comunității ca neam, ceea ce ducea inevitabil la dezbinare. *Divide et impera!* Scopul era același, diferă doar instrumentele de realizare – care, în perioada sovietică, erau mult mai dure și inumane. Identitatea națională devine deranjantă, prin urmare și credința. Fără credință, populația devine mai ușor manipulată.

Bucovenienii au fost luați prin surprindere de ultimatumul

¹² *Ibidem*, p. 57.

sovietic din iunie 1940 și de decizia de a evacua imediat nordul Bucovinei, teritoriu care nici măcar nu era menționat în anexa secretă a celebrului *Tratat Molotov-Ribbentrop* din august 1939.

Scriitorul și publicistul sucevean Cezar Straton reproduce, în volumul *Basarabia și Bucovina* (vol. I, 2018), atmosfera din timpul discuțiilor dintre Ribbentrop și Molotov în anul 1939: „... în anul 1939, când a venit Ribbentrop, pe atunci nu știam foarte bine geografia – spunea Molotov extrem de serios – sau granițele dintre state: Rusia, Germania și Austro-Ungaria. Îi prezint solicitarea: granița trebuie trasată astfel încât Cernăuțiul să vină la noi. Germanii îmi spun: «Păi niciodată Cernăuțiul n-a fost la voi, a fost mereu în Austria, cum de puteți să-l cereți?». «Ucrainenii îl cer! Acolo trăiesc ucrainenii, ei ne-au dat indicația!». «Dar nu a fost niciodată în Rusia, a fost mereu o parte a Austriei, iar mai apoi a României», spune ambasadorul Schulenburg. «Da, dar trebuie să-i unim pe ucrainenii! Trebuie s-o rezolvăm!». «– Nu se poate așa. Cum așa?! Cum se numește asta... A, da... Bucovina...». S-a învârtit neamțul, apoi: «O să raporteze guvernului». A raportat și acela (Hitler – *n.a.*) a acceptat. Orașul Cernăuți, care nu a aparținut niciodată Rusiei, a trecut la ruși și rămâne și acum”.

Istoricul român Ion Nistor, în cartea *Problema ucraineană în lumina istoriei*, constata următoarele: „Dar nici factorii determinanți ai războiului mondial și nici conferința de pace de la Paris n-au ajuns să se preocupe și de problema ucraineană. Printr-un concurs fatal de împrejurări, această chestiune politică și națională, care dăinuiește și continuă să preocupe spiritele, nu și-a găsit încă soluția. Rezolvarea acestei mari și grele probleme politice și naționale a rămas rezervată unui viitor mai mult sau mai puțin apropiat”¹³.

La 26 iunie 1940, Molotov i-a înmănat ambasadorului român la Moscova, G. Davidescu, o notă cu caracter ultimativ, prin care sovietele cereau cedarea Basarabiei și a părții de nord a Bucovinei.

¹³ Ion Nistor, *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Rădăuți, 1997.

Guvernul sovietic a cerut ca, în decurs de patru zile, începând de la orele 14, după ora Moscovei, a zilei de 28 iunie, trupele românești trebuie să evacueze teritoriul Basarabiei și al părții de nord a Bucovinei românești.

„La 28 iunie 1940 (scrie istoricul dr. Serghei Hacman – *n.a.*), trupele Frontului de Sud, care au fost concentrate la frontiera cu România încă din ziua de 19 iunie a aceluiași an, au trecut Nistrul și au pătruns pe teritoriul Basarabiei și al părții de nord a Bucovinei. Trupele române aveau ordin să se retragă în mod organizat...¹⁴ Dar au fost comise încălcări grave în ceea ce privește transmiterea teritoriilor. După cum se comunica în raportul Secției de Operații a Cartierului General Român adresat generalului Țenescu, tancurile sovietice au intrat în Herța, au deschis foc la 29 iunie, omorându-i pe căpitanul Boroș și pe doi ostași și rănindu-l pe locotenentul Dragomir. După cum afirmă istoricul basarabean A. Moraru, la 29 iunie 1940, în rezultatul ciocnirilor de lângă Cornești și Chișinău, au căzut, după date incomplete, circa 190 de oameni din ambele părți, iar în timpul forțării Nistrului s-au înecat vreo 25 de ostași sovietici. În afară de aceasta, a fost distrusă o mare cantitate de tehnică militară. Iar acest aspect scoate în vileag afirmațiile mincinoase din comunicatele publicate în presa sovietică, inclusiv în ziarul «Pravda», potrivit cărora înaintarea trupelor sovietice se desfășura conform planificării și fără niciun fel de incidente. Deja după «alipire» (acest termen a fost folosit de două ori de Veaceslav Molotov în raportul său la sesiunea a VII-a a Sovietului Suprem al URSS, pe data de 1 august 1940) și după adoptarea legii cu privire la includerea părții de nord a Bucovinei și a județelor Hotin, Cetatea Albă și Ismail ale Basarabiei în componența Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene, Moscova a atins oficial, la tratativele sale

¹⁴ *Problema Bucovinei în relațiile sovieto-române (iunie-noiembrie 1940)*, în „Țara Fagilor” (varianta electronică a Almanahului), III, Cernăuți–Târgu Mureș, 1994.

cu Germania, chestiunea sudului Bucovinei. În discuția avută cu Hitler la 13 noiembrie 1940, Molotov a declarat că «Germania trebuie să înțeleagă cointeresarea rușilor în Bucovina de Sud». Hitler i-a răspuns că, chiar dacă numai o parte a Bucovinei va rămâne Rusiei, și aceasta va constitui o mare cedare din partea Germaniei. Conform unei înțelegeri orale, fostul teritoriu austriac trebuia să intre în «sfera de influență» germană¹⁵.

*

Trecând prin grele încercări în 1940, în 1944 etc., societatea bucovineană se pregătea grabnic să plece. Peste patru ani, armata sovietică intra din nou în regiune, de data aceasta, într-o țară care luptase împotriva forțelor ruse, iar acțiunile sovieticilor promiteau astfel să fie și mai crunte.

Starea deplorabilă și umilitoare prin care au trecut bucovinenii și basarabenii în acea perioadă nu a fost descrisă de către istoricii români; abia în anii '90 ai secolului trecut au început să apară, mai întâi în presă, apoi, mai timid, și în monografiile ale satelor nord-bucovinene, mărturii ale supraviețuitorilor tragediilor (zeci de mii de locuitori ai acestui multpătimit pământ), scrise de către jurnaliștii și istoricii nord-bucovineni de origine română. Sunt lucrări care, practic, pun la dispoziția istoricilor adevăruri crunte, care răstoarnă falsurile cu pretenții de istorie despre comunitățile de români care locuiesc în continuare în nordul Bucovinei și în Basarabia.

Logic, ar trebui să urmeze cercetarea detaliată a arhivelor. Dar și acestea „tac”. Am aflat că sovieticii au sustras din arhivele din România, mai ales din Suceava și Rădăuți, precum și din arhivele jandarmeriilor, documentele compromițătoare. De fapt, același lucru s-a întâmplat și la Cernăuți.

Dar conform dictonului „cine caută găsește”, răsfoind filă cu filă documentele existente, s-au putut găsi cereri, declarații și

¹⁵ *Ibidem*, p. 35.

mărturii ale unor persoane care au reușit să treacă în mod fraudulos frontiera nou-instalată. Aceste mărturii sunt inestimabile. Ele descriu, de exemplu, fărădelegile săvârșite de către grănicerii sovietici în satele aflate pe teritoriul României în anii 1946–1947, când granița era deja trasată.

Reproducem, de exemplu, o *Notă informativă* a postului de jandarmi din Vicovu de Jos, nr. 30 din 26 decembrie 1946: „Populația comunei Vicovu de Jos este nemulțumită și îngrijorată pentru faptul că aici, până în prezent, nu s-au stabilit frontierele din Răsărit cu grănicerii români, din care cauză se fac încălcări de către organele NKVD din URSS, care ridică persoane ducându-le în locuri necunoscute, caz întâmplat cu locuitorul Silvestru Sofian acum câteva zile. Printre populație se zvonește că vor face un demers și un memoriu la MS Regele și Guvernul Țării, spre a lua măsuri pentru viitor să fie împiedicate asemenea cazuri...”¹⁶.

În același dosar găsim informația care confirmă răspândirea unor vești (metodă aplicată și în nordul Bucovinei, cu diferite informații provocatoare – *n.a.*): „Informatorii noștri ne informează că spiritul populației este agitat și că locuitorii sunt îngrijorați pentru că s-a răspândit zvonul (că) granițele Ruse se vor fixa la apa Moldovei, iar populația care nu acceptă să rămână sub ocupație Rusă va fi colonizată în Banat (oare nu din această cauză vom constata că în acea perioadă o parte considerabilă de nord-bucovineni refugiați în România s-au regăsit în Banat? – *n.a.*). Informație sigură, dar neverificată. Șeful postului Mazanești. Raportat: Legiunii de Jandarmi Suceava, sectorului Jand. Ilișești”¹⁷.

Arhivele Statului din Cernăuți ne oferă o imagine sumbră a evenimentelor acelor ani. Cercetătorul Petru Grior, care a investigat în ultima perioadă câteva dintre documentele de arhivă pe

¹⁶ Se indică în document faptul că informația este sigură și verificată: Dosar nr. 2 bis, inv. 2/1947, Inspectoratul Jandarmi, Suceava, Legiunea de Jandarmi Rădăuți.

¹⁷ Nota informativă nr. 13 din 17 aprilie 1946.

care a reușit să le găsească, declară următoarele: „Conform informațiilor intrate în posesia Centrului de Cercetări Istorice și Culturale din Cernăuți, sub securea dezmațului sovietic a căzut și Militan Buzdugan, născut la 1889, care posedea studii medii, parohul bisericii „Sfinții Arhangheli *Mihail și Gavriil*”, ridicată în 1867, în Corovia, localitate din preajma fostei capitale a Bucovinei istorice. Satul se află încadrat astăzi în componența raionului Hliboca (Adâncata). Preotul este arestat în ziua de 20 iulie 1940 de către reprezentanții organelor comuniste de represalii și întemnițat în strașnica închisoare enkavedistă cernăuțeană. Interogatoriile au durat 9 luni. Pe data de 7 aprilie 1941, Comisia Specială de pe lângă Comisarul Poporului pentru Afaceri Interne al URSS îl condamnă la 8 ani de detenție, acesta fiind acuzat de faptul că era pentru autoritățile staliniste «un element care prezintă un pericol social». Această fărădelege a demonstrat băștinașilor meleagurilor carpatine că statul-ateu-socialist a început o luptă aprigă împotriva religiei”.

Vasile Carlașciuc, ziarist, redactor la radio Ucraina Internațional, Redacția emisiunilor în limba română, într-un material consacrat tragicelor evenimente din nordul Bucovinei¹⁸, scrie următoarele: „Au suferit nu numai oameni cu credință în Dumnezeu, ci și edificiile de cult. În URSS ruinarea bisericilor, sinagogilor, moscheelor a durat până în 1937; odată cu alipirea nordului Bucovinei și Basarabiei la Țara Sovietelor, ateștii s-au năpustit și asupra edificiilor de cult și slujitorilor acestora. Această politică a continuat și în perioada relativ liniștită 1960–1985. Anume în acești 25 de ani, în regiunea Cernăuți au fost interzise 206 de comunități ale diferitor confesiuni. 47 de edificii de cult au fost transformate în depozite și în încăperi pentru necesități economice. De cele ruinate nu s-au apropiat constructorii și reparatorii. La Cernăuți, Catedrala Mitropolitană și bisericile „Sfânta Parascheva” și „Adormirea Maicii Domnului”, precum și

¹⁸ „Glasul Bucovinei”, 3–4, 2019.

biserica „Înălțării Domnului” de la Horecea, au fost transformate în depozite, apoi în sală de expoziții și în club de șah. Prezbiterii, care nu au reușit să emigreze peste hotare, erau luați la evidență personală; ei erau permanent urmăriți de oamenii legii și la o bănuială cât de mică puteau fi arestați, acuzați de activitate contrarevoluționară și trimiși în lagărele GULAG-ului. Au avut o asemenea soartă și credincioși de rând. Intențiile comuniștilor de a-i face pe toți cetățenii atești au eșuat, iar represii politice crunte, aplicate față de reprezentanții diferitelor confesiuni, au lăsat urme sângeroase: mii de oameni au murit din cauza foamei, gerurilor, bolilor din lagăre și de chinurile groaznice la care au fost supuși. În mod deosebit erau pedepsiți cei care aparțineau de sectele interzise, mai ales «advenștiții de ziua a șaptea» și «martorii lui Iehova».

La 9 mai 1953, Judecătoria Regională Cernăuți a examinat procesul penal intentat împotriva lui Vasile Traciuc, țăran din Suceveni, raionul Hliboca. El lucra tâmplar în brigada de construcție din colhozul local și era un membru activ al sectei «martorii lui Iehova». Acesta a fost condamnat la 10 ani de privare a libertății și trimis în taberele de corijare prin muncă, precum și la 3 ani de privare a drepturilor politice, cu confiscarea averii. La 2 iulie 1956, Vasile Traciuc a fost eliberat din închisoare și, revenind la baștină, s-a apucat și mai activ să propovăduiască în cadrul confesiunii. Pentru activitatea religioasă, la 21 noiembrie 1958 a fost judecat a doua oară. A primit 10 ani de închisoare, precum și 5 ani de privare a drepturilor politice, cu confiscarea averii. De data aceasta și-a ispășit vina pe deplin și a fost pus în libertate la 13 septembrie 1968 și reabilitat la 16 decembrie 1991.

Concomitent cu închiderea bisericilor, autoritățile sovietice au decis și soarta celor două mănăstiri care se aflau pe teritoriul regiunii: în 1960 a încetat să funcționeze mănăstirea de călugări „Intrarea Maicii Domnului în Biserică” și, în 1962, mănăstirea „Hreșceatik”. S-a acționat în conformitate cu Hotărârea Cabinetului de Miniștri al URSS din 16 octombrie 1958 *Cu privire*

la mănăstirile din URSS, care urmărea scopul lichidării tuturor acestor așezăminte călugărești.

Ca rezultat al acțiunilor desfășurate, în vestul Ucrainei au fost închise 18 mănăstiri: 14 de măicuțe și 4 de călugări. Patriarhul Moscovei și al întregii Rusii, Alexei, precum și Mitropolitul Kievului și Haliciului, exarhul Ucrainei, Ioan, au acceptat această politică de stat și nu au protestat.

Represiunile politice nu au ocolit nici comunitățile religioase evreiești și edificiile lor de cult. Sinagogile au fost închise, iar comunitățile religioase evreiești – interzise, căci activitatea lor intra în contradicție cu legislația în vigoare. La Cernăuți, din 17 sinagogi care funcționau în primele zile postbelice, în aprilie 1949 au rămas numai 3. Evident că cele rămase nu puteau satisface necesitățile spirituale ale populației evreiești; astfel, în rândurile acestora au început să prevaleze opțiunile imigraționiste. O parte însemnată din numărul evreilor a plecat în Israel, Austria, Statele Unite ale Americii, Germania și în alte țări ale lumii, unde nu existau restricții pentru viața lor religioasă”.

Informații fugare despre soarta preoților și a parohiilor în care au slujit găsim și în monografiile satelor. Dorința intelectualilor români de a scrie despre satul natal, despre oamenii, locurile și evenimentele locale, s-a materializat în monografii în care un loc deosebit îl au amintirile sătenilor, datele culese din arhive personale sau Arhivele Statului, cărți de istorie, documente de danie ale domnitorilor etc.

Cităm astfel doar un fragment din monografia profesoarei Tatiana Tutunaru: „Începuse un val de prigoană împotriva preoților, religiei și a credinței în Dumnezeu. Preoțimea era izgonită, defăimată, se închideau bisericile și se distrugeau cărțile sfinte, se aruncau în foc icoanele. În școli se introduceau ore și cercuri ateiste. Elevilor li se interzicea să meargă la biserică sau să participe la oficierea marilor sărbători. Peste tot se simțea suflul ateist. Botezurile și cununiile se făceau în mare taină, noaptea, cu ferestrele astupate. În tot ținutul Herța, rând pe rând, se închideau

bisericile, acestea fiind transformate în hambare pentru depozitat grâne sau utilaj agricol. Mulți preoți au fost urmăriți și supuși batjocorii; unii dintre ei au cedat, căzând în depresii, alții au rezistat.

Kassian Bohatâreț – „omul a două epoci”

În revista „Rusin” nr. 1 din 2015 a fost prezentat pentru prima dată manuscrisul lucrării doctorului în teologie, arhiprezbiterul Kassian Bohatâreț, dedicat istoriei Eparhiei Creștine din Bucovina. Cercetarea respectivă este o monografie importantă deoarece reprezintă prima încercare de sinteză a istoriei bisericii din Bucovina scrisă de un rusin de origine bucovineană; acesta a folosit în lucrarea sa informații ale predecesorilor privind istoria bisericilor din Bucovina, documente nepublicate, articole din presă și fragmente din memorii¹⁹.

Arhiprezbiterul Kassian Bohatâreț este cunoscut prin activitatea sa social-politică și bisericească în Bucovina, fiind liderul partidului rușilor vechi în perioada austriacă. În anul 1916, în perioada celui de al doilea proces politic, acesta fusese condamnat la moarte pentru concepțiile sale, fiind reabilitat după 1918. În ultimii ani ai vieții, el a lucrat la *Istoria Eparhiei din Bucovina de la începuturi până în 1943*.

Kassian Bohatâreț, după afirmațiile lui M. Chuchko, a fost „omul mai multor epoci” – sfârșitul secolului XIX și prima jumătate a secolului XX, secole ce au schimbat configurația țărilor sud-est europene.

Lucrarea arhiprezbiterului Kassian Bohatâreț prezintă prima încercare de prezentare a trecutului vieții bisericești din Bucovina, inclusiv a perioadei ocupației sovietice din anii 1941 și 1945. Astăzi,

¹⁹ *Rusin Journal Librar*, 1, 2015, *История буковинской православной епархии архипресвитера Кассиана Богатырца*, М.К. Чучко, С.Г. Суляк, Черновицкий национальный университет им. Юрия Федьковича, Приднестровский государственный университет им. Т.Г. Шевченко, Молдова.

istoria bisericii ortodoxe din Bucovina este atent cercetată de către istoricul ucrainean Chuchko Myhaylo, căruia îi datorăm și prezentarea lucrării arhiepiscopului Kassian Bohatâreț. El menționează că lucrarea arhiepiscopului Kassian Bohatâreț reprezintă prima experiență de descriere a istoriei bisericii bucovinene de la începuturi și până în primii ani ai ocupației sovietice²⁰. Istoricul cernăuțean menționează că, până atunci, istoria Eparhiei ortodoxe din Bucovina a fost cercetată în special de istoricii austrieci, români și, parțial, ruși. Printre cercetătorii ucraineni care într-o măsură oarecare au studiat istoria bisericii bucovinene sunt numiți: S. Dașkevici, E. Vorobkevici, E. Piguleak și I. Tkaciuk.

Lui Kassian Bohatâreț îi datorăm astfel prima sinteză detaliată despre biserica ortodoxă și despre preoțimea bucovineană în anii 1940 și 1945.

Personalitatea arhiepiscopului Kassian Bohatâreț s-a format într-o perioadă de importante schimbări geopolitice în sud-estul Europei, perioadă care a schimbat soarta Bucovinei și destinul oamenilor. Viața arhiepiscopului Kassian Bohatâreț este tipică, mai ales, pentru soarta preoțimii bucovinene. Lucrarea lui este rodul experienței trăite într-o perioadă plină de încercări grele pentru biserica din Bucovina.

Kassian Bohatâreț s-a născut la 5 noiembrie 1868 într-o familie de răzeși mazili. Într-un recensământ realizat de către austrieci în 1774, strămoșii lui sunt trecuți ca ruptași. În anul 1944 se trece într-un document ca fiind *fiu de țărani*. A absolvit în 1889 gimnaziul german din Cernăuți, apoi Facultatea de Teologie. În 1897 devine doctor în teologie.

După absolvirea și susținerea doctoratului, lui Kassian Bohatâreț i se propune Catedra de Teologie Pastorală. Această numire i-a fost respinsă, însă, de Ministerul Cultelor de la Viena, din cauza apartenenței sale la cercul rusofil.

²⁰ V. lucrarea Arhiepiscopului Kassian Bohatâreț, cercetătorul istoriei bisericești a Bucovinei ruse, în limba ucraineană, în „Rusin”, 1 (35), 2014.

În perioada interbelică, K. Bohatâreț a fost numit paroh la biserica din Verenceanca, iar în 1925 este ales deputat în adunarea eparhială, alături de parohul ucrainean Petru Katerâniuk. Ceilalți 58 de deputați erau români. A participat la lucrările comisiei bugetare a Mitropoliei. Din 1929 este prezbiter și este transferat într-o parohie din Cozmeni, iar în anul 1931 este arhiepzbiter stavrofor. Ca preot cu experiență și autoritate, a apărat interesele ucrainenilor în Mitropolia bucovineană, militând pentru drepturile lor de a li se preda orele de religie în limba ucraineană. În 1937, în calitate de protopop al protopopiatului nistrean, l-a însoțit pe mitropolitul Visarion Puiu în timpul vizitei canonice a acestuia în satele nistrene. Într-o discuție, el l-a rugat pe mitropolit să admită tipărirea cărților de rugăciune în limba slavonă pentru ucrainenii rusini. Mitropolitul a acceptat. După alipirea la Mitropolia din Bucovina a eparhiilor Hotinului și Maramureșului, vlădica Visarion îl însărcinează pe arhiepzbiterul K. Bohatâreț să țină predici misionare în aceste localități.

În vara anului 1940, când în nordul Bucovinei a fost instaurată puterea sovietică, 112 preoți creștini ortodocși²¹, în marea majoritate români, împreună cu consistoriul mitropolitan, s-au evacuat în România, iar 132 de preoți au rămas în parohiile lor. Mai târziu, 109 dintre aceștia, mai mulți ucraineni și câțiva români, folosindu-se de dreptul nemților de a se refugia în Germania, au părăsit și ei URSS-ul, din cauza persecuțiilor autorităților sovietice. Tot atunci, a părăsit Cernăuțiul și K. Bohatâreț; împreună cu membrii familiei sale (soția Ștefanida, fiul Nicolae și fiica Nadejda), acesta a plecat în Germania. Peste 6 luni, împreună cu soția, s-a întors în România. În iulie 1941, după întoarcerea la Cernăuți a Mitropoliei, Bohatâreț și majoritatea preoților s-au întors în nordul Bucovinei. Mitropolitul bucovinean Tit Simedrea l-a numit duhovnic la mănăstirea de maici „Intrarea Maicii Domnului în Biserică” din Cernăuți.

²¹ „Rusin”, 1, 2015.

După ce, în martie 1944, nordul Bucovinei a fost din nou ocupat de armata sovietică, preoții nord-bucovineni, împreună cu mitropolitul Tit Simedrea, s-au refugiat în România. Arhiepiscopul K. Bohatâreț și aproximativ încă 20 de preoți au continuat să slujească în parohiile lor, în speranța că, de data aceasta, atitudinea statului sovietic față de biserică va fi pozitivă. K. Bohatâreț și-a asumat temporar conducerea Eparhiei cernăuțene. În iulie 1944, el a transmis conducerea Eparhiei delegatului mitropolitului Kievului și exarhului Ucrainei Ioan (Socolov), lui Eftimie Kaverninski, care a condus în calitate de protopop, iar din ianuarie 1945 – ca episcop al Cernăuțiului și Bucovinei, cu numele de Teodosie.

La 1 august 1944, arhiepiscopul K. Bohatâreț a înaintat o petiție către conducerea eparhială în care solicită ca parohia lui să fie inclusă canonic bisericii ortodoxe ruse. Preoți erau puțini și Bohatâreț îndeplinea mai multe funcții: slujea și duhovnic la mănăstirea „Intrarea Maicii Domnului în Biserică”, paroh al bisericii „Sf. Nicolae” și cleric la Catedrală. În 1945 primește din partea episcopului Teodosie (Kaveninski) sarcina de a scrie, pe scurt, pentru Biblioteca revistei „Rusin”, „Istoria eparhiei bucovinene”.

La cerința autorităților sovietice și la rugămintea directorului muzeului regional, a cules informații istorice despre creștinii de rit vechi, bapțiști, adventiști; de asemenea, a scris și despre construirea reședinței mitropolitane. În anul 1946, arhiepiscopul stavrofor K. Bohatâreț a fost distins cu mitră. În același an, autoritățile sovietice i-au conferit medalia „Pentru munca exemplară în timpul Marelui război pentru apărarea patriei în 1941–1945”.

A continuat între timp să lucreze asupra unei variante mai amănunțite a istoriei eparhiei bucovinene. El s-a adresat episcopului Cernăuțiului și Bucovinei, Teodosie, cu rugămintea de a-l ajuta să caute în arhivele mitropoliei de la Kiev materialele care-i lipseau referitoare la conducerea eparhiei bucovinene în 1940, 1941 și 1944–1945; aceste solicitări i-au fost refuzate.

Prin Kassian Bohatâreț s-a realizat trecerea Eparhiei nord-bucovinene sub conducerea bisericii ruse. Pentru biserica din Bucovina a început astfel o nouă perioadă a funcționării sale.

*

În paginile de mai sus, precum și în cele ce urmează, au fost și sunt adunate fragmente din monografiile satelor nord-bucovinene, interviuri, informații culese din arhivele din Cernăuți, Suceava și Rădăuți.

Mulțumim, pe această cale, colaboratorilor noștri, părintele Gherasim și părintele Timotei, cu care am cercetat arhivele, precum și echipei de informaticieni care ne-au fost alături în toată perioada redactării acestor rânduri.

Ne exprimăm recunoștința față de părintele stareț, arhimandritul Melchisedec Velnic, exarh al mănăstirilor din Bucovina, pentru râvna, dragostea și aprecierea celor întâmplate la Cernăuți: cele trei volume din seria *Destin Bucovinean* apărute succesiv le datorăm D-sale. Ele coincid cu dorința noastră, a tuturor, ca în țară, și nu numai, să fie cunoscute aceste lucruri dureroase despre care s-a tăcut până în prezent. Istoria ne este cunoscută doar din evenimente majore. Războaiele aduc nu numai biruință sau schimbări geopolitice, ele sunt clădite pe suferințele oamenilor care, de asemenea, sunt istorie; istoria destinelor noastre.

Școala – pilon al continuității

ÎNVĂȚĂMÂNTUL ÎN LIMBA ROMÂNĂ DIN UCRAINA ESTE ÎN PERICOL

Cu 160 de ani în urmă, Doxaki Hurmuzaki de la Cernauca ne-a lăsat un Testament: „Să nu uitați că aveți de îndeplinit trei datorii mari și sfinte pentru care aveți a răspunde înaintea lui Dumnezeu, înaintea oamenilor și a urmașilor voștri. Aceste trei datorii sunt: Patria, Limba și Biserica... Să fiți urmași demni de străbunii și părinții voștri, ca să vă nevoiți cu toată virtutea nu numai să apărați drepturile, religiunea și limba Patriei voastre, ci să le-o lăsați urmașilor voștri într-o stare mai înfloritoare decât le-ați primit”.

Un stat n-ar avea probleme cu minoritățile dacă nu le-ar fi limitat libertatea să se manifeste în cultură, iar cultura națională supraviețuiește prin limbă, credință și creație. Astăzi, este necesar să salvăm cu toată ființa limba română. Ceea ce ne propun autoritățile de la Kiev în domeniul învățământului pentru minoritățile naționale pune în pericol identitatea națională a românilor din Ucraina. Românii din nordul Bucovinei, din actuala regiune Cernăuți, situați secole la rând la margine de țară sau de imperiu (Țara Moldovei, apoi Austria, România, URSS, Ucraina), constituită din nordul Bucovinei, ținutul Herța și o parte din județul Hotin au devenit minoritari la ei acasă, formând, conform recensământului din 1989, aproape 20% din totalul populației. Care vor fi rezultatele următorului recensământ? Știm doar că, în situația în care mulți au devenit șomeri, iar alții, nefiind în stare să-și

* Studiul a fost publicat inițial în „Glasul Bucovinei”, XXIV, 2017, 1 (93), p. 7–18, iar în volumul de față au fost reproduse fragmente relevante și actuale.

întrețină familia cu salariile și pensiile mizerabile, în condițiile în care se măresc alarmant costurile la întreținere, gaz, încălzire etc., au plecat în lume să-și câștige existența. Războiul nedeclarat din estul Ucrainei, care a luat viețile multor tineri, migrația populației din Crimeea și Donbas spre vestul Ucrainei, inclusiv regiunea Cernăuți, va schimba esențial componența ei etnică. Recensământul ce urmează ar putea să ne aducă niște surprize neașteptate. Majoritatea dintre copiii românilor, care au plecat la studii în România, nu s-au mai întors acasă, căci acasă nu și-au găsit un loc de muncă corespunzător studiilor făcute, nu li s-au recunoscut diplomele primite în România. În această situație alarmantă, conducerea de la Kiev pune la cale o altă capcană pentru românii din Ucraina. Deznaționalizarea lor prin școală, eliminarea limbii și literaturii române din lista disciplinelor de bază din programele de învățământ pentru clasele a X-a și a XI-a, duce la bun sfârșit politica etnică stalinistă de epurare a populației românești, de data aceasta realizată printr-o metodă mai sofisticată...

Și totuși, românii și-au păstrat până în prezent tot ceea ce înseamnă pentru un popor conștiință și identitate națională. Generații de intelectuali români, numele cărora merită să fie revalorificate pentru istoria românilor, a culturii și civilizației românești, au luptat cu perseverență pentru păstrarea bisericii, limbii și a școlii. Mulți bucovineni din diaspora românească au trăit, și mai trăiesc și astăzi, experiența Bucovinei ca o durere personală și o nostalgie romantică. Soarta istorică a românilor din Bucovina, situată dincolo de orice retorică sentimentală sau tendențiozitate politică, a fost, în primul rând, o istorie a rezistenței lor prin limbă, cultură, biserică și școală. S-a dus dintotdeauna o luptă îndârjită pentru păstrarea limbii române, luptă care continuă și astăzi, și constituie una din preocupările esențiale ale intelectualității românești din Cernăuți.

După ce la *Congresul I al intelectualității românești din regiunea Cernăuți* (1999), care a fost precedat de o Conferință consacrată problemelor școlilor cu limba română de predare (vezi anexa

nr. 1, au fost analizate situația populației românești și problemele ce au apărut după semnarea *Tratatului de bază dintre Ucraina și România*, au fost formulate doleanțele lor, referitoare la păstrarea identității naționale (vezi anexa nr. 2), la *Cel de al doilea Congres* (2000) a apărut necesitatea de a pune în discuție statutul limbii române în școlile din regiunea Cernăuți. Cel de al III-lea *Congres* (2001) a pus în discuție problema consolidării tuturor forțelor politice, economice, culturale și confesionale ale minorității românești din Ucraina. *Congresul* al IV-lea (2005), din nou a fost dedicat problemelor învățământului în limba română (vezi anexa nr. 3). Toate aceste probleme și cerințe au fost analizate de către principalii raportori, au fost discutate de către cei peste 600 de intelectuali, participanți la aceste congrese. Memorandumul, precum și demersurile adresate instituțiilor respective au fost adoptate unanim de către participanți. Însă dezbaterile s-au oprit aici, organizatorii congreselor nu au mai continuat analizele și nici nu au monitorizat evoluția problemelor. Au apărut doar în revista „Glasul Bucovinei” și în presa din Cernăuți diverse articole care au constatat, într-un fel sau altul, problemele apărute în învățământ. Trebuie să fim sinceri și să recunoaștem faptul că toate aceste probleme nu au fost sistematizate și nu au avut un efect decisiv în rezolvarea lor. Este evidentă necesitatea organizării celui de al V-lea *Congres*, la care să formulăm clar poziția intelectualității românești din Ucraina, în primul rând a elevilor, profesorilor și a părinților, în problemele stringente, legate de învățământul în limba română.

Bătălia pentru limba română continuă deja într-un nou context. Zbaterea pentru viitor a intelectualității românești din Cernăuți înseamnă, mai ales, conștientizarea apartenenței sale național-teritoriale și asumarea responsabilității pentru promovarea românismului prin cultură și, desigur, aceasta înseamnă, mai întâi de toate, păstrarea școlilor cu predare în limba română, promovarea unui sistem de învățământ modern și eficient. Astfel, continuă acțiunile discriminatorii, ce s-au făcut și se fac, din partea

unor cercuri ultranaționaliste din conducerea învățământului din Ucraina și chiar din Rada Supremă, de a minimaliza rolul limbii și literaturii române în școlile noastre: eliminarea lor, mai întâi din lista examenelor obligatorii și scăderea numărului de ore repartizate pentru studierea acestor discipline, elaborarea unor ordonanțe, scrisori și recomandări cu caracter discriminatoriu – acum propunându-se programe și planuri de învățământ în care sunt eliminate limba și literatura română în clasele a X-a și a XI-a din componenta de bază (disciplinele invariabile). Limba română este inclusă în lista disciplinelor variative, doar trei ore pe săptămână, iar literatura română nu mai figurează deloc în planurile de învățământ.

Această poziție a Ministerului de Învățământ și Știință de la Kiev a stârnit un val de nemulțumiri și proteste. Aducem doar un singur exemplu. Departamentul pentru Învățământ, Tineret și Sport al Administrației de Stat din raionul Herța a primit multiple demersuri și scrisori, semnate de către elevi, profesori și părinți, adresate Ministerului de la Kiev. Proiectul respectiv a fost discutat în instituțiile de învățământ din raion. Au urmat și alte demersuri similare din raioanele cu populație majoritară românească, în care se menționează că documentul propus spre dezbateră, având de fapt un caracter dictatorial, este o încălcare a drepturilor minorităților naționale și duce, prin obiectivele propuse, la micșorarea nivelului de cunoștințe al elevilor, orizontul lor de cultură națională și universală. Disciplinele facultative sunt excluse.

Aceste schimbări fundamentale vor avea loc în continuare, conform următorului plan: ianuarie 2017 – discutarea publică; februarie-aprilie – elaborarea noilor programe de învățământ pentru clasele a X-a și a XI-a; în anul 2018 – tipărirea manualelor pentru clasa a X-a, iar în 2019 – pentru clasa a XI-a. Este evidentă graba cu care vor fi aplicate aceste deziderate, astăzi încă contestate de minorități. Menționăm că nerespectarea drepturilor minorităților naționale, consfințite de legislația în vigoare a țării, a devenit suficient de agresivă pentru a ne convinge de adevăratele

intenții ale autorităților ucrainene, intenții ce vin în contradicție cu principiile unei societăți democratice.

În perioada 13–14 decembrie 2016, Curtea Constituțională a Ucrainei a examinat în timpul ședințelor sale *Legea Ucrainei privind principiile politicii lingvistice de stat*. Din inițiativele unor demnitari de la Kiev se încearcă excluderea drepturilor minorităților naționale la educație în limba maternă și folosirea ei în instituțiile publice. Prin introducerea unor amendamente la *Legea Educației din Ucraina* și posibila anulare a *Legii privind principiile politicii lingvistice de stat*, majoritatea instituțiilor de învățământ de cultură generală din Ucraina cu predare în limba română, dar și în limba altor minorități riscă să fie închise sau transformate în școli cu predare în ucraineană. Mai mult decât atât, *Legea Ucrainei privind principiile politicii lingvistice de stat*, *Constituția țării*, garantează dreptul românilor și al altor grupuri etnice la educație în limba maternă. Astăzi se încearcă anularea acestei legi și modificarea art. 7 din *Legea Educației* adoptată în prima lectură. Acestea sunt niște tentative foarte serioase de distrugere a sistemului legislativ pentru minoritățile din Ucraina. Așadar, potrivit „reformatoarelor” de la Kiev, trebuie introduse amendamente la articolul 7 al *Legii Educației* printr-un proiect de lege, care a fost votat deja de Parlament în prima lectură (nr. 3491-d). Dacă *Legea educației din Ucraina* prevede că statul garantează dreptul minorităților naționale la învățământ în limba maternă, atunci Guvernul propune modificarea conținutului acestui text și schimbarea cuvântului „garantează” în „au dreptul”. Adică, statul nu mai garantează nimic, iar minoritățile etnice vor avea dreptul la educație în limba maternă, „pe lângă limba ucraineană în zonele locuite compact de minorități” în condiții suplimentare. Se propune din nou trecerea școlilor cu predare în limbile minorităților, în exclusivitate, în limba ucraineană.

Reprezentanții minorităților naționale din Ucraina s-au adresat atât președintelui țării, cât și reprezentantului Radei Supreme pentru drepturile omului, menționând că garanțiile constituționale

sunt subminate cu drepturi abstracte, fiind introduse și unele condiții suplimentare care nu figurează în Legea Fundamentală. În luna octombrie 2016, ministrul Învățământului și Științei al Ucrainei, Lilia Grinevici, a comunicat că în școlile cu predare în limbile minorităților naționale va fi mărit numărul orelor de predare în limba ucraineană. „În școlile minorităților etnice este necesară o creștere a volumului de predare în limba ucraineană și am în vedere nu numai creșterea numărului de ore de limbă și literatură ucraineană, ci și studiarea în limba de stat a altor obiecte, spre exemplu Istoria Ucrainei. Modificările care vor fi întreprinse în sistemul de învățământ vor fi puse în aplicare treptat, ele prevăzând și o perioadă de tranziție”, a subliniat Lilia Grinevici, adăugând că „suplimentarea orelor de studiere în limba ucraineană în aceste școli este necesară”. „Nu vom încălca legislația, continuă perfid doamna ministru, ci le vom oferi acestor copii posibilitatea să-și perfecționeze cunoștințele, să învețe mai bine limba de stat, ceea ce îi va ajuta să obțină mai ușor studii superioare în Ucraina”.

Contactată de reporterul Agenției de știri BucPress din Cernăuți, Aurica Bojescu, secretar responsabil al Uniunii Interregionale „Comunitatea Românească din Ucraina” a comunicat că minoritățile naționale din Ucraina riscă să rămână fără o legislație care să le asigure drepturile în sfera educației, deoarece se discută anularea *Legii Ucrainei privind principiile politicii lingvistice de stat*, care prin articolul 20, prevede folosirea limbii române și a altor limbi ale minorităților naționale din Ucraina în sistemul de învățământ. Aurica Bojescu a adăugat că după votarea în prima lectură a amendamentelor la *Legea Educației*, în cea de-a doua lectură sunt discutate modificări și mai drastice, care prevăd lichidarea sistemului de învățământ în limba maternă, ceea ce este o discriminare, un genocid cultural, încălcându-se astfel Constituția Ucrainei. Pericolul este mare, „pentru că prin aceste două momente se distruge sistemul legislativ pentru minoritățile din Ucraina”, a conchis doamna Aurica Bojescu. Din alte surse, demne de încredere, BucPress a fost informat că la soluționarea

acestor probleme apărute în domeniul educației, care vizează minoritățile naționale din Ucraina, s-au implicat deja ambasadorii a 4 state, inclusiv Ambasadorul Extraordinar și Plenipotențiar al României la Kiev, Cristian-Leon Țurcanu. Or, minoritatea românească din Ucraina numără peste jumătate de milion de vorbitori de limbă română, fiind a doua ca număr, după comunitatea rusă.

Se pare că oficialitățile din Ucraina încearcă să creeze o societate omogenă, lingvistic și chiar etnic, utilizând metode anticonstituționale. O soluție în spiritul aspirațiilor democratice și a valorilor europene ar fi preluarea modelelor europene, pentru conservarea identității culturale a minorităților, și nu asimilarea lor. Este foarte posibil ca aceste măsuri să aibă efectul bumerangului. La acest semnal de alarmă, românii din Ucraina au început o serie de proteste împotriva eliminării limbii și literaturii române din instituțiile din învățământ. Liderii asociațiilor național-culturale românești din Ucraina s-au adresat instituțiilor statului ucrainean: președintelui țării, Petro Poroșenko, premierului Volodymyr Groisman, ministrului Educației și Științei, Lilia Grinevici, precum și Reprezentanței UE în Ucraina, cu o cerere de protest împotriva eliminării limbii și literaturii române din clasele superioare din școlile de cultură generală cu limba română de predare din Ucraina, menționând faptul că potrivit unui proiect de decizie al Ministerului Educației și Științei de la Kiev, în anul de învățământ 2017–2018 în clasele 10–11 (clasele superioare) lipsește cu desăvârșire din componentul invariativ al planului de învățământ (limba și literatura română, limba maternă), ceea ce constituie o încălcare fără precedent a drepturilor minorității românești din Ucraina, drepturi de care comunitatea românească nu a fost lipsită nici în perioada sovietică (vezi anexa nr. 4). Au semnat: Vasile Tărățeanu, președinte al Centrului Cultural Român „Eudoxiu Hurmuzachi” din regiunea Cernăuți, membru de onoare al Academiei Române; Vasile Băcu, președinte al Societății pentru Cultura Română „Mihai Eminescu” din Cernăuți; Ilie T. Zegrea, președinte al Societății Scriitorilor Români din Cernăuți; Vitalie

Zăgrea, președinte al Ligii Tineretului Român „Junimea” din regiunea Cernăuți; Nicolae Toma, președinte al Societății Jurnaliștilor Români Independenți din regiunea Cernăuți; Marin Gherman, președinte al Centrului Media BucPress; Mircea Pilat, președinte al Asociației republicane științifico-pedagogice „Aron Pumnul”; Alexandrina Cernov, director al Editurii „Alexandru cel Bun”, redactor-șef al revistei „Glasul Bucovinei”, membru de onoare al Academiei Române; prof. dr. Ilie Luceac, redactor-șef al Editurii „Alexandru cel Bun”; Aurica Bojescu, secretar responsabil al Uniunii interregionale „Comunitatea românească din Ucraina”; Iurie Levciuc, președinte al Centrului Bucovinean pentru Păstrarea și Valorificarea Culturii Tradiționale Românești.

Așteptăm în continuare și reacția Catedrei de Filologie Română și Clasică a Universității din Cernăuți, mai ales că, în momentul de față, atacul asupra limbilor minorităților naționale continuă. În Rada Supremă a Ucrainei au fost înaintate spre a fi discutate mai multe proiecte de lege pentru funcționarea limbii ucrainene, care limitează drastic folosirea limbilor minorităților, încălcându-se Constituția țării. Ar trebui să ne pronunțăm părerile noastre de pe acum, să nu fie prea târziu! Este evidentă și necesitatea unor cercetări sociologice în comunitățile românești din Ucraina. Trebuie să ne opunem practicii de a formula documente și ordonanțe adiacente, legi noi prin care sunt limitate drepturile noastre consfințite prin Constituție.

Anexa nr. 1

Rezoluția conferinței „Limba și literatura română în școlile din Ucraina”, 1999

1. *Considerații generale*

1.1. Considerăm că limba folosită de populația autohtonă română din regiunile Cernăuți, Transcarpatia și Odesa, precum și limba instruirii și educației școlare în instituțiile respective de învățământ este limba română. De aceea, cerem anularea termenului

de „limba moldovenească”, referitor la limba noastră maternă, care a fost creat artificial de conjunctura politică oficială și promovat inconsistent de către structurile guvernamentale și administrative ucrainene, în special de către Ministerul Învățământului din Ucraina.

1.2. Dezaprobăm situația că, în lipsa unor reglementări legislative clare privind învățământul în limbile minorităților naționale, în prezent iau o tot mai mare amploare dispozițiile (ordonanțele) dictatoriale ale Ministerului Învățământului din Ucraina și direcțiilor regionale, raionale și orașenești de învățământ, care limitează (ajungând până la propunerea de a lichida treptat școlile cu limba de predare a minorităților) drepturile la instruire în limba maternă, toate acestea fiind în contradicție cu art. 22 punctul 3 al Constituției Ucrainei.

1.3. Cerem ca Rada Supremă a Ucrainei să ratifice Carta europeană pentru limbile regionale și minoritare în întregime (nu numai a uneia dintre variante), acordând astfel posibilitatea alegerii acelei variante care corespunde cu statutul minorității respective (populație autohtonă cu tradiții istorice și culturale, populație dispersată sau diaspora etc.).

2. Folosirea limbii române în domeniul învățământului

2.1. Cerem ca statul să garanteze prin lege dreptul de a învăța în limba română, de a beneficia de instruire și educație în instituții de stat cu predare în limba română la toate nivelurile și formele de învățământ: preșcolar, mediu, profesional, superior, universitar și postuniversitar, asigurarea învățământului postgradual, precum și a posibilității de susținere a gradelor didactice și a unor titluri științifice în limba română (elaborarea și susținerea lucrărilor). Cerem, de asemenea, și organizarea cursurilor de reciclare în limba română pentru profesorii școlilor românești din Ucraina la toate disciplinele școlare.

2.2. Cerem asigurarea predării limbii și literaturii române în localitățile în care nu există numărul minim de 5–7 elevi, pentru a crea clase sau grupe cu limba română de predare.

2.3. Cerem introducerea studierii în limba și literatura română a istoriei românilor, a culturii și civilizației românești, a religiei și a altor obiecte care constituie componentul național.

3. Predarea limbii și literaturii române

3.1. Cerem egalarea orelor la predarea limbii și literaturii române cu cele rezervate pentru predarea limbii și literaturii ucrainene în școlile ucrainene.

3.2. Ne pronunțăm împotriva introducerii disciplinelor (integrate) literatura română/literatura universală și cerem predarea literaturii universale în școlile românești în același volum de ore ca și în școlile ucrainene.

3.3. Ne pronunțăm împotriva „experimentelor” dăunătoare practicate în unele școli din regiune de către unii metodiști zeloși, precum:

a) predarea concomitentă („integrată”) a alfabetelor român și ucrainean;

b) învățarea alfabetului ucrainean începând cu clasa I, imediat după învățarea alfabetului român.

Acestea sunt în detrimentul instruirii copiilor.

4. Programe și manuale școlare

4.1. Cerem asigurarea cu manuale și carte școlară în limba și literatura română pentru toate clasele. Cerem eliminarea din învățământ a *Abecedarului* elaborat în 1997 (autor S. Crigan). Solicităm folosirea manualelor din România în calitate de manuale-alternativă.

4.2. Considerăm că statul, ai cărui cetățeni loiali suntem, trebuie să susțină financiar și moral editurile de stat și cele cu statut de persoane juridice, care editează cărți în limba română, inclusiv și carte școlară, prin scutirea de impozite, TVA și chirie; scutirea de taxe vamale pentru cărți, facilitarea relațiilor cu instituțiile similare din România, Republica Moldova și alte țări.

4.3. Cerem să se renunțe la practica de a aproba și a recomanda

programe școlare și manuale de limba și literatura română, destinate școlilor românești, și să se creeze pe lângă Catedra de Filologie Română și Clasică a Universității din Cernăuți (unica în Ucraina, după părerea noastră, care este abilitată pentru a analiza și recomanda manuale și programe la limba și literatura română) a unui Consiliu științifico-metodic din care ar face parte și reprezentanții editurilor respective, ale altor instituții de învățământ (colegii, direcții, institute, centre de cercetare etc.).

5. Universitatea polilingvă (multiculturală)

Considerăm ca fiind necesare:

5.1. Inaugurarea la 1 septembrie 1999 a Universității polilingve (multiculturale) din Cernăuți, luând în considerare propunerile anexate la această Rezoluție.

5.2. Înființarea unui centru științific de studii românești.

5.3. Încurajarea publicațiilor științifice și a altor publicații românești (monografii, reviste etc.).

Anexa nr. 2

Memorandumul celui de Al Doilea Congres al Intellectualității Românești (inclusiv a conaționalilor recenzați moldoveni) din regiunea Cernăuți, Ucraina

Statutul limbii române în Ucraina

Congresul I al Intellectualității Românești din regiunea Cernăuți, care a avut loc la 25 aprilie 1999, a pus în discuție problemele păstrării identității naționale și a adoptat un *Memorandum*, formulând principalele cerințe ale minorității românești din Ucraina, care au fost înaintate, pentru prima dată, încă în *Memoriul Societății pentru cultura românească „Mihai Eminescu”* (30 martie 1990) și în *Programul de dezvoltare națională*, adoptat la primul Congres al românilor din regiunea Cernăuți (7 iunie 1992), cu completările impuse de situația reală a comunității românești în acea perioadă.

În *Memorandumul* adoptat la primul Congres al Intellectualității Românești din regiunea Cernăuți s-a revenit la cerințele formulate deja în documentele forurilor noastre precedente, luând în considerație noii factori politici, mai ales semnarea *Tratatului de bază între România și Ucraina*.

Formulând principalele cerințe ale populației autohtone românești din regiunea Cernăuți, *Memorandumul* s-a referit și la folosirea limbii române în domeniile învățământului, culturii, informației publice, ale vieții sociale și politice în Rada Supremă, în organele legislative și executive locale, în instituțiile științifice, probleme care constituie tematica principală a dezbaterilor celui de-Al Doilea Congres al Intellectualității Românești din regiunea Cernăuți.

Cerințele referitoare la folosirea limbii române în învățământ au fost formulate și în *Rezoluția conferinței „Limba și literatura română în școlile din Ucraina”*.

Menționăm că, în anul care s-a scurs de la lucrările primului Congres al Intellectualității, au fost îndeplinite doar câteva dintre cerințele noastre, printre care evidențiem în mod deosebit ratificarea de către Rada Supremă a Ucrainei a *Cartei europene a limbilor regionale și minoritare*, a altor documente internaționale referitoare la drepturile minorităților naționale, deschiderea Consulatului României la Cernăuți și a Institutului Român „Eudoxiu Hurmuzachi”.

Constatăm că se continuă practica elaborării unor concepții, recomandări și ordonanțe, cu caracter discriminatoriu, prin care este limitată funcționarea limbii române, îndeosebi a statutului ei în școlile cu predarea în limba română din regiunea Cernăuți.

Ultima „indicație” de acest gen, semnată de către șeful Direcției de învățământ a ARS, preconizează introducerea în școală a unui „experiment” antiuman și antipedagogic, elevilor de etnie română, recomandându-li-se să învețe o zi pe săptămână numai în limba ucraineană, la toate obiectele (cu excepția limbii române și a limbii străine), să converseze la recreații (și profesorii și elevii)

numai în limba ucraineană. Aceasta se referă și la activitățile extrașcolare (subliniem că astfel de excese de zel „patriotic” au avut loc și în perioada sovietică; atunci, însă, nu se permitea ca studierea limbii ruse să se facă în detrimentul obiectelor de bază de învățământ și a limbii române).

Se continuă practica reducerii orelor rezervate predării limbii și literaturii române (vezi planurile de învățământ, recomandările metodice, Ordinul nr. 31/40 din 15.02.2000, Ordinul despre studierea limbii ucrainene în școlile cu limba de predare de la 01.09.2000, elaborate de către Direcția de învățământ a ARS, despre planurile de învățământ în școlile generale pe anul de învățământ 1998/1999, elaborat de către Ministerul Învățământului și Științei al Ucrainei) etc.

Alte cerințe, specificate în *Memorandum*, au fost incluse, parțial, în *Ordinul* nr. 845-p din 29 decembrie 1999 al Administrației Regionale de Stat *Despre acțiunile concrete referitoare la dezvoltarea culturii minorităților naționale din regiunea Cernăuți până în anul 2001*. Acest document, însă, nu a fost publicat în presă, nu a fost tradus în limbile minorităților naționale din regiune etc.

Intellectualitatea română din regiunea Cernăuți, întrunită la cel de-Al Doilea Congres, reactualizează cerințele sale formulate în documentele sus-amintite, înmânate înalților demnitari ai țărilor semnatare ale *Tratatului de bază între Ucraina și România*, publicate în presă și într-o broșură aparte:

1. Să se urgenteze transmiterea către Consiliul Europei a instrumentului de ratificare (gramota) a Legii din 24 decembrie 1999 „Cu privire la limbile regionale și minoritare” în varianta votată de Rada Supremă a Ucrainei;
2. Să se garanteze reprezentarea în Rada Supremă a minorităților naționale proporțional cu numărul acestora (după exemplul României, Croației etc.);
3. Să se respecte cu strictețe drepturile și libertățile noastre consfințite în legislația în vigoare;

4. Să se urgenteze înființarea Universității multiculturale la Cernăuți cu linia de predare în limba română, avându-se drept model universitățile policulturale moderne din Europa, în special Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj, România. Acest deziderat al populației românești din Ucraina a rămas, ca și multe altele, nerealizat.

Notă: Se preconizează inaugurarea numai a unui Institut multicultural în cadrul Universității din Cernăuți, cu câteva specializări de profil umanist (în special filologie, având drept nucleu didactic Catedra de Filologie Română și Clasică).

Intellectualitatea românească din regiunea Cernăuți, întrunită la Al Doilea Congres, consideră că această microstructură (Institutul multicultural) nu rezolvă nici pe departe problema învățământului superior în limba română în Ucraina.

5. Să se realizeze proiectul Universității multiculturale cu linia de predare a tuturor disciplinelor în limba română, elaborat în 1999 de către un grup de profesori de la Universitatea din Cernăuți și experți ai Ministerului Educației Naționale și ai Ministerului Afacerilor Externe din România, ținându-se cont și de consultațiile ulterioare ale specialiștilor din România și Ucraina. Înființarea la Cernăuți a unei Universități multiculturale, care să întrunească componentele fundamentale ale învățământului superior modern (cu specialități de perspectivă, mai cu seamă în domeniul relațiilor economice internaționale, al limbilor străine, tehnicii moderne etc.) ar rezolva și celelalte probleme, inclusiv asigurarea absolvenților cu locuri de muncă;

6. Să se constituie definitiv Institutul Român „Eudoxiu Hurmuzachi”, inaugurat la Cernăuți în 1999, ca Centru de studii românești și de coordonare a relațiilor interstatale (Ucraina–România) în domeniul învățământului, științei și culturii românești; să se asigure cu specialiști; să se inaugureze o bibliotecă și un cabinet metodic etc.;

7. Să se asigure Catedra de Filologie Română și Clasică cu un număr suficient de cadre didactice;

8. Să se rezolve problema subvenționării de către stat a publicațiilor românești, inclusiv a celor independente, conform devizelor de cheltuieli prezentate de acestea;

9. Să se atragă atenția redacțiilor emisiunilor radio și TV asupra necesității de a îmbunătăți calitatea programelor, inclusiv a cultivării vorbirii; majorarea numărului de ore pentru emisiunea „Cuvânt românesc”;

10. Să se sprijine editarea de carte românească;

11. Să se asigure bibliotecile cu literatură în limba română, la Cernăuți să se deschidă o librărie de carte românească;

12. Să se instituie o Comisie de monitorizare care să cerceteze situația reală, creată în școlile românești din regiune; să se informeze prin mass-media despre încălcarea drepturilor de a învăța în limba română, precum și alte încălcări din partea direcțiilor școlilor, a Institutelor și Cabinetelor metodice, a Direcțiilor de învățământ, a Administrațiilor de stat și a Ministerelor responsabile de asigurarea acestor drepturi;

13. Să se recomande societăților, asociațiilor și altor organizații neguvernamentale românești din regiunea Cernăuți să organizeze frecvent activități de propagare a culturii și civilizației românești în satele din regiune;

14. Să se intervină cu demersuri la Departamentul pentru Relațiile cu Românii de peste Hotare în vederea organizării de spectacole ale unor teatre profesioniste din România, concerte ale unor renumiți cântăreți etc.;

15. Să se organizeze în una din localitățile românești din regiunea Cernăuți cursuri de limbă, cultură și civilizație românească în colaborare cu Institutul Român „Eudoxiu Hurmuzachi” și cu profesorii invitați din România, Republica Moldova și alte țări;

16. Cerem a-l împuternici pe deputatul Ion Popescu să informeze permanent organele internaționale, inclusiv Consiliul Europei, despre problemele și situația comunității românești din Ucraina.

Memorandumul, redactat în limbile română și ucraineană (rezumate în limbile germană și engleză), a fost adoptat în unanimitate

la Congresul al doilea al Intellectualității Românești din regiunea Cernăuți să se prezinte spre examinare, în timp de zece zile.

Anexa nr. 3

Stimate domnule Președinte Petro Poroșenko,

Vă aducem la cunoștința Dumneavoastră situația deplorabilă privind asigurarea drepturilor comunității românești din Ucraina. Administrația actuală a Ucrainei, în pofida legislației ucrainene, desfășoară presiuni în creștere asupra drepturilor minorităților naționale. Numărul școlilor românești din regiunea Cernăuți după anul 1991 s-a redus de la 91 la 62, o serie de materii în aceste școli fiind trecute forțat la predarea în limba ucraineană, lucru care nu și-a permis nici măcar regimul totalitar sovietic; documentația în școlile cu predare în limba română e completată doar în limba ucraineană. Pentru confirmarea celor de mai sus venim cu un nou exemplu.

Recentul Plan-model de învățământ pentru clasele 10–11 al instituțiilor de învățământ general, pentru anul de învățământ 2017/2018, a stârnit indignarea și repulsia comunității române din regiunea Cernăuți. Dispariția din componentul invariativ al planului de învățământ a limbii române (limbii materne) și a literaturii române e o încălcare fără precedent a drepturilor noastre, pe care nu și-a permis-o nici regimul totalitar stalinist. Includerea limbii materne în categoria obiectelor de profil opțional duce inevitabil la dispariția orelor de limbă maternă în proporție de 90%. Realizarea acestui plan e un pas în plus spre asimilarea comunității românești din Ucraina, care constituie 0,5 mln. din populația țării. Asemenea tentative noi le înțelegem ca încercări de lezare directă a dreptului de studiere a limbii materne și a literaturii, prin aceasta încălcându-se o serie de legi ale Ucrainei și a mai multor convenții europene, ratificate de Ucraina.

Constituția Ucrainei prevede că la adoptarea de legi sau decizii noi nu se permite restrângerea conținutului și volumului

drepturilor și libertăților existente (art. 22), însă proiectul de decizie în cauză încalcă dreptul nostru la studierea limbii materne. Planul de învățământ propus de Ministerul Învățământului și Științei din Ucraina contrazice prevederile art. 6 al Legii Ucrainei privind minoritățile naționale, conform căreia statul garantează dreptul la instruire în limba maternă în instituțiile de învățământ de stat. Articolul 14, pct. 2 al Legii Ucrainei privind ratificarea Convenției-cadru a Consiliului Europei privind protecția minorităților naționale a stabilit faptul că statul se obligă să asigure „condiții adecvate pentru predarea limbii minorității respective sau pentru studierea în această limbă”. Planul de învățământ propus creează condiții neadecvate pentru învățământul în limba română, întrucât restrânge drepturile existente anterior. Carta Europeană privind limbile regionale și ale minorităților (partea II, art. 7, paragraful f) își concentrează atenția asupra „stabilirii formelor și mijloacelor adecvate de predare și de studiere a limbilor regionale și ale minorităților la toate nivelurile”, însă planul de învățământ propus îi lipsește pe elevi de posibilitatea de a studia limba maternă la nivelul claselor a 10–11. În egală măsură, se impune a fi luată în considerație situația politică care s-a creat în prezent în Ucraina și de a nu insista asupra asimilării românilor din Ucraina. Aceste intenții intră în contradicție cu *Legea Ucrainei privind ratificarea Convenției-cadru a Consiliului Europei* privind protecția minorităților naționale, care în preambul insistă asupra tezei, conform căreia „protecția minorităților naționale reprezintă un element esențial pentru asigurarea stabilității, democrației și păcii pe întregul continent”. Oare o politică atât de dură față de comunitatea românească din Ucraina contribuie la stabilitate, democrație și pace?

Reieșind din cele de mai sus, apelăm la ajutorul Dumneavoastră în vederea protecției drepturilor noastre la studierea limbii materne și a literaturii de către elevii claselor 10–11 a școlilor de cultură generală, respectiv păstrarea în componentul invariativ a planului de învățământ al limbii și literaturii române.

LUPTA PENTRU LIMBA ROMÂNĂ CONTINUĂ

Chiar în prima zi a sesiunii plenare a Parlamentului ucrainean din 5 septembrie 2017 a fost votată noua *Lege a Învățământului* care a pus bazele noii (pseudo)reforme. Doar peste câteva zile documentul a fost semnat de către președintele Petro Poroșenko, care a declarat oficial că „noua școală ucraineană” va deschide ușile pentru următoarele generații de ucraineni: competenți și patrioți, capabili să comunice cu întreaga lume. Implementarea legii va începe de la 1 septembrie 2018.

Dar să analizăm detaliat inovațiile prevăzute de reforma învățământului. De ce această lege a stârnit atâtea discuții și proteste în interiorul țării și a înrăutățit relațiile diplomatice cu țările vecine ca Ungaria, România și Polonia.

1. În conformitate cu articolul 7 al acestei legi, milioane de ucraineni, reprezentanți ai minorităților naționale din Ucraina, nu vor mai putea învăța în limba maternă. „Patrioții” ucraineni, reprezentanți ai partidelor ultranaționaliste, susțin că legea respectivă este îndreptată împotriva populației rusești a Ucrainei, a rusofonilor în general. Ei consideră că în Ucraina sunt prea multe școli cu predare în limba rusă și, de asemenea, în limbile minorităților naționale ca ungurii, românii etc. În același timp, ascultăm și citim în mass-media declarațiile false și incompetente ale ministrului Învățământului și Științei, Lilia Grinevici, bazate

* Articolul a fost publicat inițial în „Glasul Bucovinei”, XXIV, 2017, 4 (96), p. 7–12, iar în volumul de față au fost reproduse fragmente relevante și actuale.

pe informații furnizate de diferiți ziariști zeloși și partide politice de orientare radicală, care într-un mod exemplar demagogic caută să ne convingă că legea este mai mult decât benefică pentru minorități. Dar să vedem ce nu știe doamna ministru despre situația școlilor minorităților naționale și ce știm noi, cei implicați în susținerea învățământului în limba română.

Frica de limba rusă este exagerată, iar declarațiile referitoare la stima față de rusofoni și de populația rusă este ipocrită în esența ei și se referă și la atitudinea față de celelalte minorități. În toată perioada de independență a Ucrainei s-au închis multe școli cu predare în limbile minorităților, nu numai în cea rusă.

În analiza situației școlare pe regiunea Cernăuți, realizată de către Olga Ostafi, citim că în regiune „este asigurat învățământul în limba de stat și în limbile minorităților naționale care locuiesc în ținut, conform normelor stipulate în articolul 10 al Constituției Ucrainei și în Legea despre limbi (inclusiv în Convenția Cadru despre apărarea drepturilor minorităților naționale, Carta Europeană despre limbile regionale și limbile minorităților naționale). Astfel, în anul de învățământ 2016–2017, în regiune au funcționat 426 de școli (dintre care 14 licee, 21 de gimnazii și două gimnazii – complexe instructiv-educative, la Boian și Beregomiet), având un contingent de 98.122 de elevi, dintre care: 335 (11 licee și 20 de gimnazii) cu predare în limba ucraineană – 81.655 de elevi; 63 de instituții de învățământ (2 licee și 2 gimnazii) cu predare în limba română – 10.685 de elevi, o instituție de învățământ cu predare în limba rusă (în localitatea Grubno, raionul Securenii) – 137 de elevi; 19 școli bilingve româno-ucrainene (un liceu și un gimnaziu), cu 4.405 de elevi; o școală bilingvă ruso-craineană (Școala nr. 4 din Cernăuți) cu 575 de elevi.

În general, în regiune studiază 97.457 de elevi (fără statistica școlilor-internat), dintre care: în limba ucraineană – 83.705 de elevi (85,9%); în limba română – 13.453 de elevi (13,8%); în limba rusă – 299 de elevi (0,3%). Încă 2 limbi – polona și ivrit – se învață ca disciplină opțională. În regiune funcționează 14 școli-internat,

dintre care 11 au statut regional, în care învață 2.123 de elevi cu cerințe specifice de învățământ.

Limba poloneză este studiată ca disciplină de învățământ în două școli (Crăсниșoara Veche, raionul Storojineț, și gimnaziul din Storojineț – 279 de elevi); la școala duminicală poloneză de pe lângă gimnaziul nr. 3 din Cernăuți învață 62 de elevi și 10 adulți; facultativ învață limba poloneză 260 de elevi (Pătrăuții de Jos, școala nr. 2 din raionul Storojineț – 89 de elevi și în alte patru școli din orașul Cernăuți: școala nr. 22, liceele nr. 2 și 3, gimnaziul nr. 3).

Limba ivrit se învață ca disciplină școlară doar într-o singură școală (școala nr. 41 din Cernăuți – 339 de elevi). În contul orelor variative (la alegere) pentru școlile cu predare în limba română se oferă ore suplimentare pentru studierea limbii și literaturii române, istoria ținutului natal, istoria românilor etc.

Articolul 7 din noua *Lege a Învățământului*, dacă citim atent și până la capăt, interzice învățământul în orice limbă a minorităților în afară de limba ucraineană. În a doua lectură a procesului legislativ a fost introdusă următoarea corectură: din 2018 în clasele primare și grădinițe se va păstra învățământul în limba maternă, și doar începând cu clasa a V-a toate obiectele se vor preda în limba ucraineană.

Prima întrebare: Cum își închipuie doamna ministru o astfel de trecere bruscă, mai ales în localitățile populate majoritar de români unde nu există un anturaj lingvistic pur ucrainean? V-ați consultat poate și cu medicii psihiatrii, cu medicii în general, care va fi impactul asupra sănătății acestor copii? Datele statistice, care nu vă interesează, pentru că nu sunt în favoarea intențiilor de a unifica poporul ucrainean, căruia să-i impuneți o singură identitate, vorba președintelui țării, nu-i interesează pe zeloșii apărători ai limbii și identității ucrainene.

Amintim că actuala regiune Cernăuți a fost constituită în cadrul RSSU (Republica Sovietică Socialistă Ucraineană) pe 7 august 1940 și include: nordul Bucovinei cu orașul de reședință Cernăuți, nordul Basarabiei (o parte din fostul județ Hotin, cealaltă parte

a fost inclusă în cadrul Republicii Moldova) și plasa Herței din fostul județ Dorohoi. Conform datelor statistice ale ultimului recensământ, regiunea Cernăuți, cu o suprafață de 8,1 mii kilometri pătrați, avea 919.028 (în 2008 – 906,3 mii de locuitori), dintre care: ucraineni – 689.056, ruși – 37.881, români – 114.555, moldoveni – 67.225, împreună (români și moldoveni) – 181 780, adică 19,77% din totalul populației. Orașul Cernăuți avea la acea dată o populație de 236.691 locuitori, dintre care: ucraineni – 189.021, ruși – 26.733, români – 10.553, moldoveni – 3.829, împreună (români și moldoveni) – 14 383; alte naționalități – 10.311.

Raionul Herța: totalul populației – 32.316, dintre care ucraineni – 1616, ruși – 299, români – 29.554 moldoveni – 756, împreună (români și moldoveni) – 30 310. Alte naționalități – 91.

Raionul Hliboca: totalul populației – 72.676, dintre care ucraineni – 34.025, ruși – 877, români – 32.926, moldoveni – 4.425, împreună (români și moldoveni) – 37.348, alte naționalități – 10.311.

Raionul Noua Suliță: totalul populației – 87.461, dintre care ucraineni – 29.703, ruși – 1.235, români – 5.904, moldoveni – 50.329, împreună (români și moldoveni) – 56.233, alte naționalități – 290.

Raionul Storojineț: totalul populației – 95.295, dintre care: ucraineni – 56.786, ruși – 1.367, români – 35.095, moldoveni – 307, împreună (români și moldoveni) – 35.402, alte naționalități – 1.740

Populația românească în alte raioane ale regiunii Cernăuți:

Orașul Novodnistrovsk (are statut de oraș de reședință, municipiu): români – 30, moldoveni – 98, împreună (români și moldoveni) – 128.

Raionul Vijnița – 59.993, dintre care români – 196, moldoveni – 58, împreună (români și moldoveni) – 154.

Raionul Zastavna – 56.261, dintre care români – 38, moldoveni – 55, împreună (români și moldoveni) – 93.

Raionul Kelmenetș – români – 25, moldoveni – 477, împreună (români și moldoveni) – 575.

Raionul Kițmani – 72.884, dintre care români – 116, moldoveni – 88, împreună (români și moldoveni) – 204.

Raionul Putila – 25.352, dintre care români – 19, moldoveni – 20, împreună (români și moldoveni) – 39.

Raionul Securenii – 48.889, dintre care români – 43, moldoveni – 1.681, împreună (români și moldoveni) – 1.875.

Raionul Hotin – 72.398, dintre care români și moldoveni – 5.900. Subliniem că pentru 8.251 de locuitori nu există nici o școală cu limba română de predare. Limba română nu se predă, de exemplu, nici ca obiect în cele două localități cu populație română din raioanele Securenii și Hotin. Pentru ei, procesul de ucrainizare s-a încheiat.

Doamnă ministru, poate ne comunicați care este procentul absolvenților cu studii superioare obținute în Ucraina, sau cu rezultate pozitive la examenele independente din aceste localități? Poate aveți date statistice și despre rezultatele unor astfel de sate de naționalizate ca Ceahor, Molodia etc.? Noi, de exemplu, le cunoaștem dificultățile cu care ani la rând s-au confruntat acești copii, care au îngroșat rândurile muncitorilor necalificați din Cernăuți.

2. Cum vă închipuiți practic o lecție bilingvă, de exemplu, la fizică, când terminologia respectivă va fi folosită în două limbi, română și ucraineană, care, după afirmația domniei voastre, sunt limbi ce aparțin unor sisteme lingvistice diferite, măcar atâta lucru vi s-a spus. Elevii se vor concentra asupra conținutului lecției de fizică sau asupra particularităților de traducere a terminologiei și a folosirii ei în construcția propoziției sau a frazei? Nu vi se pare că se vor pierde minute valoroase pentru însușirea obiectului ca atare? Cum le vom compensa cunoștințele la fizică, sau acest lucru nu are nici o valoare? Să se gândească părinții! Sunteți absolut convinsă că această metodă este benefică? Poate ați elaborat deja și metodici speciale, consacrate unor astfel de lecții defectuoase? Nu vi se pare că ați pus carul înaintea boilor?

Avem mai multe semne de întrebare la care trebuie să găsim răspunsuri în favoarea copiilor și nu a unor politici defectuoase, care au provocat și reacții agresive ale ultrapatrioților de rând

împotriva minorităților și a limbilor vorbite de acestea, atât în societate, cât și în rețelele de socializare. Poate să ne mai gândim cum să procedăm în continuare și să spunem stop provocărilor de orice natură, să nu punem față în față populația românofonă cu pseudopatrioții care au menirea să implementeze cât de curând intențiile dumneavoastră.

Intenționăm să realizăm și câteva studii sociolingvistice și să comentăm în continuare declarațiile doamnei ministru, căci dumneaei reformează învățământul minorităților fără a organiza consultări punctuale cu specialiștii care au deja o experiență multianuală de lucru cu elevii fiecărei minorități aparte, cunoscând toate plusurile și minusurile sistemului de învățământ. Sau începem din nou să lucrăm fără planuri concrete de învățământ, manuale și studii metodice.

Scrisoare deschisă către cetățenii României și consăngenii noștri din întreaga lume

Dragi frați și surori,

Facem acest apel la adeziunea dumneavoastră într-un moment de mare cumpănă pentru comunitatea noastră din Ucraina, deoarece ne este pusă sub semnul neantului însăși existența în leagănul limbii materne. După cum deja ați luat aminte, la 5 septembrie 2017 Rada Supremă a Ucrainei a adoptat o nouă lege a învățământului, promulgată de președinte la 25 septembrie. Ea prevede, printre altele, excluderea învățământului în limbile minorităților naționale, prin coerciție și în limba noastră natală, română. Potrivit acestei legi, începând cu anul de învățământ 2018, limba maternă a elevilor noștri va fi admisă doar în ciclul primar. În clasele a 5-a – a 9-a toate materiile vor fi predate în limba ucraineană, cu excepția limbii și literaturii române ca obiect de studiu aparte, iar în clasele a 10-a – a 12-a învățământul se va efectua doar în limba ucraineană. În consecință, copiii noștri vor intra în școală români și vor ieși din ea... ucraineni.

În decursul secolelor, strămoșii noștri din acest colț de Țară Ștefană s-au aflat sub diverse regimuri de ocupație, însă nimeni dintre intruși nu s-a atins de limba în care vorbea populația băștinașă. După raptul nordului Bucovinei și a Ținutului Herța, buneii și părinții noștri au fost duși în Siberia și Kazahstan, pământul și agoniseala de-o viață le-au fost confiscate, însă de limba ființei noastre nu ne-a privat nimeni. Stalin și Beria ne-au îmbrăcat graiul într-o haină insolită, însă vorbeam și studiam cu toții la școală în limba maternă, deși în rufă străină. Abia acum, la începutul celui de-al treilea mileniu, după ce Ucraina a obținut independența și a declarat că va urma calea democrației autentice, abia acum limba noastră a devenit o povară și o piedică pentru conducătorii ei, care promovează față de minorități o politică de adevărat etnocid spiritual, inclusiv lingvistic. Nu credem că există păcat mai mare decât acela de a interzice cuiva să vorbească liber și să învețe la școală în limba maternă, în limba pe care i-a dat-o Bunul Dumnezeu. Din nenorocire, acest lucru nu este conștientizat doar de ultrapatrioții ucraineni care, în loc să-și vadă de problemele lor spirituale, vin cu interdicții și scuiță în izvorul cristalin al altor limbi materne. Astfel, procesul de deznaționalizare a românilor din Ucraina, declanșat cu 10–15 ani în urmă, când în programa școlară a fost redus numărul de ore la limba și literatura română prin introducerea cursului integrat de literatură română și universală, a intrat acum în faza finală – *punerea totală la index a limbii române în procesul de învățământ*. Nu cunoaștem vreo țară în lume care să interzică unei etnii băștinașe libertatea de a învăța în limba maternă. Or, toată lumea știe că orașul Cernăuți a fost atestat pentru prima oară într-un privilegiu al Domnitorului Moldovei Alexandru cel Bun și că prima școală din oraș, care a început să funcționeze cu mai bine de 200 de ani în urmă, a fost cu predare în limba română.

Cinismul conducătorilor Ucrainei depășește orice limită atunci când ei încearcă să demonstreze lumii întregi că, încălând Constituția, au procedat în felul acesta din grija părintească

ce ne-o poartă. Adică, printr-un abuz de putere, ne lipsesc de posibilitatea de a învăța la școală în limba maternă, ne obturează orizonturile civilizației, mijloacele firești pentru... a ne asigura un viitor fericit în Ucraina. Chipurile, trebuie să însușim la perfecție limba ucraineană ca să ne integrăm mai temeinic în societate. De fapt, e vorba de transformarea țării într-un spațiu coercitiv, de o asimilare fâțișă, brutală a tuturor etniilor minoritare din Ucraina, și în primul rând a noastră, a românilor, pentru a nu recunoaște că suntem băștinași dezmoșteniți pe aceste meleaguri și s-ar cuveni să ne bucurăm de toate drepturile aposteriori.

Dragii noștri frați și surori! Ne-am adresat deja Președintelui Ucrainei și Președintelui României, unor instanțe internaționale, iar acum vă cerem dumneavoastră sprijinul efectiv în demersul nostru pentru prezervarea limbii materne și a spiritualității românești. Vă implorăm: nu ne lăsați singuri în fața pericolului letal de a ne pierde limba, iar odată cu ea și ființa etnică. Cernăuțiul l-a dat literaturii naționale și celei universale pe Mihai Eminescu, a fost leagănul multor personalități marcante ale culturii noastre și ar fi un dezastru de neconceput și de neiertat să se întâmple ceea ce și-au pus în gând niște oameni fără Dumnezeu, teroriști ai istoriei.

Sperăm că vom fi auziți, înțeleși și sprijiniți în lupta noastră vitală pentru limba maternă și păstrarea identității naționale.

Cernăuți, 17 octombrie 2017

Semnatori: Alexandrina Cernov, redactor șef al revistei „Glasul Bucovinei”, membru de onoare al Academiei Române; Vasile Tărășeanu, președintele Centrului Cultural Român „Eudoxiu Hurmuzachi” din Cernăuți, membru de onoare al Academiei Române; Mircea Lutic, scriitor, laureat al Premiului literar „Mihai Eminescu” al Academiei Române; Ilie T. Zegrea, președintele Societății Scriitorilor Români din Cernăuți; Vasile Bâcu, președintele Societății pentru Cultura Românească „Mihai Eminescu” din regiunea Cernăuți; Mircea Pilat, președintele Asociației

Științifico-pedagogice „Aron Pumnul” din regiunea Cernăuți; Iurie Levcec, președintele Centrului Bucovinean de Artă pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Românești, Marin Gherman, președintele Centrului Media BucPress; Vitalie Zăgrea, președintele Ligii Tineretului Român „Junimea” din regiunea Cernăuți.

LIMBA ROMÂNĂ ȘI CAPCANELE POLITICE

„...Prutul nu marchează
o graniță lingvistică.”
(CARLO TAGLIAVINI)

Unitatea limbii române, pusă la îndoială de către politicienii, și unii reprezentanți ai „moldovenilor” din Ucraina, a devenit o problemă controversată, care bulversează iarăși și iarăși conștiința comunității românilor, determinându-i să argumenteze de fiecare dată că vorbesc una și aceeași limbă – româna. În multe din lucrările istoricilor și lingviștilor ucraineni se vorbește despre o populație romanică sud-est europeană și limbi sud-est europene, având în vedere limbile română și „moldovenească”. În această situație, nu mai putem admite nici faptul că unii lingviști „notorii” folosesc paranteza, adică româna (moldoveneasca), ceea ce, dacă ne gândim la semnificațiile parantezelor, poate duce la concluzia, că limba română mai poate fi numită și „moldovenească”. Ori astăzi, în mileniul al treilea, nu mai poate fi admisă în continuare această aberație.

Problema ne frământă pe toți de multă vreme, iar motive de revoltă sunt multe. Să amintim starea de spirit a românilor după ce au consultat *Dicționarul român-moldovenesc* (?) al lui Stati. Însă citind absurditățile care abundă în această lucrare, am considerat cu toții, că nu merită să pierdem timpul cu niște tâmpenii, iertată

* Studiul a fost publicat inițial în „Glasul Bucovinei”, XXVI, 2020, 1–2 (105–106), p. 43–56, iar în volumul de față au fost reproduse fragmente relevante și actuale.

fiindu-ne expresia, dar nu găsim în vocabularul limbii române alți termeni mai potriviți. Se spune că astfel de autori nu merită să fie nici măcar criticați, ca să nu le popularizăm numele (sau să-i pomenim, nu da Doamne, înainte de culcare). Și nu este vorba de niște deservicii făcute cu rea-credință, căci adevărul rămâne adevăr și, în ultima instanță, știința își spune cuvântul ei hotărâtor. Dar o profesoară de limba română de la noi ne-a oferit un nou op pseudoștiințific al lui Stati, ceea ce denotă faptul că un zelos răspândac lucrează cu sânguință, mai ales prin școlile noastre de la Cernăuți, în speranța că-și va găsi aliați. Trebuie să recunoaștem, că de la prima sa lucrare „științifică” domnia sa, Stati, a făcut mari progrese în ceea ce privește documentarea pe care o folosește absolut eronat. Rupte din context, de către insistentul autor care încearcă să dovedească că tot ceea ce e alb, este, de fapt, negru, citatele pe care le folosește, devin, practic, caraghioase pentru un romanist inițiat câtuși de puțin în problemă. Iată doar un exemplu care nici nu necesită comentarii, poate doar pentru unii politicieni ucraineni de astăzi, care nici limba nu o cunosc, și nu au, vorba lui Druță, „nimic sfânt”, nu mai vorbim aici de etică, cultură generală și cultură politică, în special. Astfel, versul lui Mihai Eminescu, „Voi sunteți urmașii Romei?”, este comentat în așa fel, încât reiese că poetul nostru național pune la îndoială latinitatea limbii noastre. Cred că nu mai trebuie să continuăm, cu reproducerea altor enormități evidente, și nici nu merită să pierdem timpul și de ce nu, și sănătatea, cu lecturi de acest gen, în care Stati excelează cu din ce în ce mai multă perseverență.

Revenim, însă, la argumentele științifice. În teritoriul balcano-romanica sau romano-oriental există o singură limbă neolatină – româna. Latinitatea balcanică se regăsește și în elementele latine din albaneză, neogreacă și, în măsură mai mică în limbile slave. Astfel, în această zonă a rămas o singură limbă romanică, româna. Este necesar să mai reamintim că limba română se împarte în patru graiuri principale: dacoromâna, macedonoromâna sau aromâna, meglenoromâna sau meglenita și istroromâna.

Dacoromâna este vorbită pe teritoriul României de astăzi, în Basarabia (aici includem și localitățile din regiunea Odesa, astăzi aparținând Ucrainei), în Bucovina, în regiunea Transcarpatia și în câteva localități izolate din Ucraina. Se mai vorbește și în Banatul sârbesc, unde româna este numită și valahă, în câteva sate din Bulgaria și Serbia, lângă granița românească. Varietățile lingvistice diferențiale nu sunt prea accentuate între ele. Limba literară română este comună, scriitorii folosindu-se de toate varietățile lingvistice, inclusiv cele locale.

Macedonoromâna sau aromâna este vorbită peste tot în Peninsula Balcanică (Grecia, Tesalia, Epir, Albania, în Iugoslavia, mai ales în Macedonia). Meglenoromâna sau meglenita (meglenoromânii își spun și vlași), vorbită în zona Salonicului și de un grup de emigranți din Dobrogea și Asia Mică. Istroromâna este vorbită în Istria, pe un teritoriu destul de mic.

Încă din secolul al XIX-lea, cunoscutul lingvist Frederick Dies a împărțit limbile romanice (neolatine) în două grupe mari: estică (orientală) și vestică (occidentală). Atunci, el distingea numai șase limbi romanice: italiana și valaha (româna) care formează grupa orientală și grupa occidentală – portugheza, spaniola, provensala și franceza. Criteriul de clasificare fusese cel filologic, savantul luând în considerație numai acele limbi neolatine care aveau o tradiție literară scrisă.

În diferite perioade, savanții au luat ca bază criterii distincte de clasificare a limbilor romanice: gramatical, fonetic și morfologic, istorico-geografic, politic etc. Nu ne vom opri asupra principiilor tuturor acestor clasificări, evidențiind numai locul care îl ocupă în aceste clasificări limba română. Menționăm de la bun început, că divizarea limbii române în română și moldovenească este o creație artificială, ea fiind făcută, evident, din considerente geopolitice. Cei care deosebesc două limbi romanice răsăritene se bazează mai ales pe factorii istorici și politici, și nu pe tradițiile folclorice și literare, nemaivorbind de cele dialectale. Așa-zisa limbă moldovenească, din punct de vedere lingvistic este, practic, aceeași

ca și dincoace și dincolo de Prut. Deci, limba moldovenească nu este o varietate romanică independentă de limba română.

Multă vreme, universitățile sovietice s-au folosit de un singur manual de lingvistică romanică, cel al lui Nikolai Serghievski (*Introducere în lingvistica romanică*, Moscova, 1954), în care autorul deosebește 11 limbi romanice: spaniolă, portugheză, catalană, franceză, provansală, retoromană, italiană, sardă, dalmată, română și moldovenească. Citim la pagina 36 a acestui faimos op de romanistică că: „Limba moldovenească de pe teritoriul URSS reprezintă limba literară vorbită a majorității populații din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească și de asemenea de moldovenii din regiunea Kirovograd și din alte localități ale Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene”. Limba „moldovenească” din aceste localități a avut o literatură scrisă cu alfabet rus, adaptat la ortografia românească, în Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, în vechile gubernii Herson și Podolia. În acea perioadă, s-a dezvoltat o limbă literară și națională bazată pe resurse lexicale proprii, în special renumitele proletcultisme care au poluat o vreme îndelungată limba și care nu au supraviețuit, ci au dispărut de la sine, din cauza progresului social și cultural.

În *Marea enciclopedie sovietică* din 1955, în articolul dedicat limbii moldovenești, se menționează: „Limba moldovenească este extraordinar de apropiată de dialectul moldovenesc al limbii române care se vorbește în Moldova (Republica Populară Română) dintre Prut și Carpați”. Afirmările sunt destul de șubrede și contradictorii. Astfel, în volumul *Probleme de lingvistică romanică* (Moscova, 1953), publicat de Academia de Științe a Uniunii Sovietice, romanistul R.A. Budagov, în articolul său *Limba moldovenească între alte limbi romanice*, vorbind despre structura gramaticală și fondul lexical de bază al limbii moldovenești specifică următoarele: „Dar dacă limba română și limba moldovenească prezintă multe concordanțe, formând un grup de limbi romanice (...), aceasta nu înseamnă că fiecare din aceste limbi nu are

particularitățile sale individuale”. Academicianul respectase pe-semne atunci regulile conjuncturii politice, pentru că mai târziu, în volumul său *Limbile literare și stilurile limbilor* (Moscova, 1967), lucrare bazată pe materiale din limbile neolatine, vorbește doar de limba română, fără să mai amintească de cea moldovenească. Îmi aduc aminte că în 1987, când la Moscova mi-am susținut examenele de doctorat în filologie, conducătorul meu științific, R.A. Budagov, a insistat asupra susținerii examenului de specialitate la limba română, vorbind despre limba moldovenească ca despre o limbă inexistentă, iar în articolele din 1989–1990 neagă categoric existența limbii moldovenești, dovedind absurditatea acestei teze. Rezultă deci, că această limbă moldovenească nu a fost acceptată unanim de către toți lingviștii sovietici, inclusiv de către romanistul ucrainean Vladimir Semcinski, care cunoștea bine limba română, pe care o vorbea curent. Culmea că la Chișinău, unde urma să-mi susțin teza de doctor în filologie, acest examen nu fusese recunoscut, afirmându-se că trebuie să mai susțin încă un examen la specialitate, adică la limba moldovenească. Nu aveam altă ieșire, dacă voiam să-mi susțin teza! Și l-am susținut în prezența unor „mari lingviști”, care au negat mai târziu și ei existența limbii moldovenești ca limbă aparte. Dar în documentele mele oficiale figurează două limbi: româna și moldoveneasca. Nu-mi rămâne decât să afirm: „Nebănuite sunt căile Domnului”. Cerând iertare pentru această digresiune lirică, încerc să dezvălui în continuare problema.

În linii mari, această clasificare „deochiată” a limbilor romanice a fost preluată și în manualul de romanistică editat în 1982, la Moscova, de către lingviștii Alisova T.V., Repina T.A. și Tariverdieva M.A. Afirmățiile lor referitoare la existența a două limbi (româna și moldoveneasca) sunt extrem de contradictorii. Încercând să respecte oarecum criteriile științifice de clasificare, în primul capitol se vorbește despre înrudirea genetică a limbilor romanice. La capitolul „limba română/limba moldovenească” exemplele sunt absolut identice, dacă nu vom lua în considerare

alfabetul pe care îl întrebuințează: chirilic, pentru așa-zisa limbă moldovenească, și latin, pentru limba română. În capitolul consacrat nemijlocit clasificării limbilor romanice citim următoarele: „Limba română – limba oficială a Republicii Socialiste România...” și în continuare „Limba moldovenească vorbită de moldoveni, populația de bază a Republicii Sovietice Socialiste Moldova (...) Din punct de vedere genetic și al structurii ei, susțin autoarele, limba moldovenească este apropiată de cea română. Condițiile istorice de dezvoltare ale acestor două limbi înrudite, româna și moldoveneasca au fost însă diferite, ceea ce a condiționat formarea limbii moldovenești în calitate de limbă a unei națiuni independente...”. Nu lipsesc nici alte contradicții. Astfel, la capitolul *Primele mărturii scrise în limbile romanice* se afirmă că „prima mărturie scrisă în limba română și moldovenească este considerată *Scrisoarea lui Neacșu către judele Brașovului...*”

Lingvistul italian, Carlo Tagliavini, în amplul său studiu *Originile limbilor romanice*, face o amplă analiză a lucrărilor lingviștilor sovietici, evidențiind contradicțiile existente, și propune o clasificare modernă a limbilor romanice în baza particularităților lingvistice și genetice, analizând și conjunctura politică în care a apărut etnonimul de limba moldovenească. Savantul constată că pe teritoriul balcano-roman (balcano-oriental) există o singură varietate neolatină – limba română.

Carlo Tagliavini este un romanist cu profunde cunoștințe de limba română, cu contribuții considerabile și în domeniul balcanisticii, în special a limbii albaneze și a raporturilor albano-române, a limbii române, mai ales în domeniile lexicologiei și ale istoriei limbii. A cercetat limba vechilor *Psaltiri* în limba română și a influențelor slave. Cartea lui, *Originile limbilor romanice*, este o lucrare de referință, una dintre cercetările de seamă ale limbii române, un important instrument de lucru pentru publicul științific larg, în momentul actual – de afirmare a adevărului științific, este o lucrare care indică și limitele bunei-cuviințe în știință, istorie și lingvistică.

Un alt nume important în cercetarea limbii române ca limbă romanică este cel al lui A. Ambruster, care a demonstrat că nucleul fundamental al limbilor neolatine, atât în ceea ce privește tezaurul lexical, cât și structura gramaticală este de origine latină. Termenii de limbă moldovenească, limbă valahă, care au circulat la diferite popoare și în diferite perioade istorice nu demonstrează existența mai multor limbi, ci definesc o tradiție istorică. Revenirea lingviștilor la această problemă lingvistică, elaborarea unor lucrări de istorie a limbii române (evoluția dacoromânei) și de istoriografie a problemelor controversate care au apărut și au evoluat timp de mai multe secole, este absolut necesară, cu scopul de a susține științific demersurile politice ale românilor din Basarabia și Ucraina și revenirea la denumirea firească – limba română.

Divizați în români și moldoveni, respectiv limba română și „moldovenească”, noi suntem declarați oficial în presă, radio, emisiunile TV, în lucrările de istorie, manualele de geografie și istorie din Ucraina, ocupanți. Generații de elevi au învățat după astfel de manuale. A rămas nealterată doar memoria supraviețuitorilor evenimentelor, istoria orală trăită, constituită dintr-o infinitate neorganizată de fapte și situații, destine personale care de abia în ultimele decenii începe să fie reflectată, tot atât de dezorganizat, în articolele răzlețe ale ziariștilor, autorilor monografiilor satelor, de cele mai multe ori scrise de profesorii din școlile satelor respective. Documentele descoperite în Arhivele din Ucraina (regiunea Cernăuți) și România (Arhivele din Suceava și Rădăuți, Arhivele MAE) adaugă informații care întregesc imaginea evenimentelor. Lucrări, studii, articole publicate în diferite perioade în cărți, reviste, comunicări rostite la diferite conferințe și manifestări culturale sunt doar parțial valorificate. Sunt mărturii vrednice de încredere, ele sprijinindu-se pe dragostea pentru neamul românesc și biserica ortodoxă strămoșească promotoare a calităților spirituale ale poporului, căci multe neputințe și slăbiciuni cuprinde astăzi societatea noastră post-sovietică, lovită de greutatea sângerândă a unor amintiri lăsate de străbunici și bunici, multe încă

nemărturisite, ascunse în adâncul sufletului sau pierdute pentru eternitate. Trecute prin filtrul memoriei afective și a emoțiilor livești, memoriile sunt indisolubil legate de identitate, punând în discuție etica din perspectiva trecutului, nu și în contextul în care puterile politice impun uitarea. Astăzi, urmărim „incapacitatea noilor generații, scria Neagu Djuvara într-un eseu despre istorie, de a-și închipui și de a înțelege evenimentele și mentalitățile dinainte de Al Doilea Război Mondial”.

Pentru a trezi curiozitatea societății față de veridicitatea faptului istoric este necesar să existe o conștiință istorică, adică oamenii să fie preocupați de ceea ce s-a întâmplat în teritoriul lor, să fie dornici să cunoască consecințele evenimentelor istorice trăite de predecesorii săi. Golul informativ a permis schimbarea paradigmei istorice în mentalitatea tinerei generații. Implementarea în conștiința câtorva generații, timp de 80 de ani, doar a unor anumite fapte istorice, care să justifice manipularea politică antiromânească pătimasă a societății ucrainene din nordul Bucovinei, a contribuit esențial la procesul treptat de deznaționalizare a românilor, alături de alți factori identitari precum limba, credința și școala.

Procesul de deznaționalizare al minorităților naționale promovat prin noile legi adoptate în Ucraina începând cu anul 2017 afectează în mod direct comunitatea românilor: anihilarea statutului limbii române în Ucraina prin substituirea ei, ca limbă de predare în școli cu limba de stat, ucraineana; reducerea editării ziarelor în limba română cu vechi tradiții din Cernăuți, precum „Zorile Bucovinei, dispariția, de facto, a ziarelor românești „Plai românesc”, „Arcașul”, „Curierul de Cernăuți”, „Neamul românesc”.

Odată cu trecerea în lumea celor drepte a scriitorului și ziaristului Dumitru Covalciuc a încetat apariția almanahului cultural-literar „Țara Fagilor”. Colaboratorii lui nu s-au învrednicit să ia asupra lor munca anevoioasă a redactării și a finanțării acestei prodigioase publicații. Revista de istorie și cultură „Glasul Bucovinei”, redactată la Cernăuți cu sprijinul Institutului Cultural

Român, a încetat să mai fie distribuită prin poștă și ajunge la Cernăuți, într-un număr foarte redus, cu mari eforturi ale membrilor redacției. Au fost și sunt alte probleme de ordin financiar, administrativ sau politic.

Restabilirea vechilor tradiții se realizează anevoie. Ori aici, la Cernăuți, rolul presei în popularizarea materialelor istorice este inestimabilă, este unica posibilitate de a menține trează identitatea istorică a românilor nord-bucovineni. „Astăzi, ca și ieri, copleșitoarea majoritate a oamenilor de pe toate continentele și din toate culturile, scria Neagu Djuvara într-un eseu, chiar și pe treptele sociale mai înalte, e nepăsătoare față de ceea ce s-a petrecut în generațiile care au precedat”. Și această regretabilă situație este reală.

Astăzi, se duce o luptă înverșunată împotriva școlilor cu limba romană de predare. Sunt folosite toate metodele acceptabile și inacceptabile, sunt activate unele persoane agramate, inconștiente de consecințele activității lor antiromânești, și români fiind, se aliniază devizelor antiromânești. Numele lor trebuie cunoscut, ca și tactica aplicată de sovietici chiar din primii ani ai instaurării lor la putere – lichidarea, ponegrirea personalităților importante ale comunității. Arma lor este calomnia.

Lovitura de grație, aplicată încă începând cu perioada administrației imperiale austriece și ulterior preluată de către sovietici, este îndreptată împotriva credinței strămoșești, a limbii, școlii, a istoriei. Sunt aplicate cu dibăcie aceleași principii din *Principele* lui Niccolò Machiavelli, conform dictonului latin *Divide et impera!* Administrația rusească, continuată de cea ucraineană în nordul Bucovinei, astăzi regiunea Cernăuți, aplică aceeași strategie și tactică machiavelică ca și administrația habsburgică. Logica aplicării dictonului latin perseverează și în istoriografie. Astăzi, în Ucraina se scriu în paralel două istorii ale Bucovinei. Istoricii ucraineni promovează ideea că Bucovina este un străbun pământ slav, părere, deseori nesusținută și de documentele de arhivă sau memorialistică, istorie menită să justifice politica oficială a administrației

ucrainene față de comunitatea românilor din regiunea Cernăuți, căreia i se refuză categoric statutul de popor băștinaș.

Modelul de conviețuire a minorităților naționale, preluat de la sovietici, are o continuitate istorică instituită, încă de Austria imperială, ea funcționând și astăzi cu mult succes: folosirea trădătorilor și a persoanelor incapabile să analizeze situația reală, bucuroase că li se acordă atenție, incapabile să vadă consecințele și cărora le sunt incomode personalitățile competente.

Cheia identității naționale, limba, ne-a menținut uniți în cele mai dificile momente ale istoriei noastre, limba pe care o vorbim ne leagă de locul în care ne-am născut, de istoria zbuciumată a neamului. Dascălii noștri de limba română au menirea de a transmite generațiilor viitoare mândria de a vorbi în limba română. Șansa de a învăța în limba română și de a vorbi corect devine astăzi din ce în ce mai mică din cauza legilor discriminatorii dedicate funcționării limbilor minorităților naționale elaborate de Ministerul Educației din Ucraina, a cotelor lingvistice prin care din an în an se vor micșora numărul disciplinelor predate în limba maternă. Atunci când vorbim despre obiectivele educației pentru învățarea limbii române: înțelegerea, argumentarea și uzul corect al limbii în toate domeniile vieții –, este necesar să înțelegem că învățământul în limba maternă are o influență decisivă în dezvoltarea armonioasă a personalității și pune bazele intelectuale ale însușirii unei limbi străine.

Limba română este temelia identității noastre pe care trebuie s-o prețuim, folosind-o corect, cultivând-o și ajutându-i pe alții să primească darul de a o învăța și de a se bucura de bogăția ei.

Personalități bucovinene

PROFESORUL ARON PUMNUL – APOSTOL AL REDEȘTEPTĂRII CONȘTIINȚEI NAȚIONALE

Astăzi, la Cernăuți există strada Aron Pumnul și casa profesorului în care urmează să fie organizat Muzeul „Mihai Eminescu”, muzeu care pe hârtie există de mai mult de 30 de ani – câtă nedreptate și câtă lipsă de respect față de înaintașii noștri pentru truda și studiile lor. Se evocă de obicei doar epoca, cu tot alaiul de neajunsuri și frământări, în contextul căreia îi amintim doar în treacăt, chiar și pe cei mai merituoși dintre ei și numai unii sunt studiați în amănunt.

Despre profesorul Aron Pumnul s-au scris multe pagini. La noi, în Cernăuți, însă, au ajuns puține. Istoricul literar bucovinean, Constantin Loghin, scria cu regret: „S-a uitat toată marea operă de redeșteptare a sentimentului românesc din Bucovina, s-a trecut cu ușurință peste toate ideile mari și generoase ce le-a sădit în tinerele vlăstare care i-au trecut pe sub mână și s-a insistat asupra greșelilor inerente unei atât de rodnice activități”.

Elevul și continuatorul concepției de istorie literară a lui Aron Pumnul, Ioan G. Sbiera, consideră că el a creat o pagină de istorie a națiunii și literaturii române dezvăluind „tezaurul cele mai prețioase ale literaturii noastre române, ne îndulci cu armonia dulcii noastre limbi, încunoscându-ne cu ființa ei adevărată, cu regularitatea și frumusețea ei, cu care întrece ea toate limbile

* Studiul a fost publicat inițial în *Pagini de istorie literară română în Bucovina, I. Aron Pumnul*, Cernăuți, 2022, p. 5–14, iar în volumul de față au fost reproduse fragmente relevante și actuale.

lumii...”. În continuare se scrie despre Aron Pumnul în comunicatul Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina că el „ni deșteaptă din amorțire sânțul național, și așa ne reînvia spre o viață nouă națională”.

De două ori pe an, marcând ziua de naștere și moarte a genialului său elev, Mihai Eminescu, ne adunăm în fața Casei lui Aron Pumnul din Cernăuți câțiva lideri ai comunității românești. Rostim, cu aceste ocazii, cuvinte mai mult sau mai puțin patriotice, ne plângem că se năruie casa predestinată a fi Muzeul „Mihai Eminescu”. Casa trebuie restaurată. Dar a început războiul și speranțele aproape că s-au spulberat.

Ne mai adunăm și la monumentul funerar al lui Aron Pumnul. Îl pomenim cu un parastas, cu aceleași cuvântări, vorba genialului său elev: „E ușor a scrie versuri/ Când nimic nu ai a spune/ Înșirând cuvinte goale/ Ce din coadă au să sune”.

Ce știm noi despre oameni? Fiecare om este ca o planetă singulară care nu se aseamănă cu altele. Propunem deci o investigație a Planetei Pumnul, profesorul și savantul erudit, un spirit devotat științei și poporului său. Începem prin a recapitula temele esențiale pe care le regăsim în manuscrisele pumnulene: conceptul despre literatură; opiniile despre originea (urzința) limbilor romanice. Pumnul consideră că studiul literaturii române (a scripturilor) trebuie să înceapă cu întrebările: ce este limba română, care este originea și vechimea (vechietatea) ei, înrudirea (cumnăția) cu celelalte limbi romanice. „Strînsa cumnăție ce se află între limbele romanice: italiana, romîneasca, ispanica, portugaleca, frînceasca și provințiala de o parte, ear de altă parte între lătina învățată, a tras luarea aminte a multor bărbați învățați ca să cerce temeiul și cauza principală a acestei cumnății, și așa să defigă adeverata urzința a tuturor astor limbe”. El analizează cu acribie părerile romaniștilor europeni despre istoria și clasificarea limbilor romanice, a influențelor altor limbi asupra lor în contextul istoriei și, în primul rând, al rolului migrației popoarelor barbare în spațiul european.

Aron Pumnul s-a pronunțat împotriva scrierii cu alfabetul

chirilic care a denaturat specificul limbii române: „Buchile cirilice țin limba românească ca ferecată în nisce cătușe de fier așa cît în ele nu se poate desvoltă și înflori”.

Documentele privitoare la inaugurarea primei catedre de limba română la gimnaziul Lands gymnasium din Cernăuți ne permit să reconstituim atmosfera și drumul parcurs de intelectualitatea românească pentru introducerea predării limbii române în cel mai prestigios gimnaziu. La recomandarea Hurmuzăcheștilor, Aron Pumnul este numit profesor de limba română la această catedră. Sub îndrumarea lui, au învățat viitorii membri ai Academiei Române: Ioan Gheorghe Zbiera, care l-a urmat la catedră, a fost primul șef al catedrei de limba română la Universitatea germană din Cernăuți și, lucru care trebuie știut, el s-a aflat printre membrii fondatori ai Academiei Române din partea Bucovinei; Teodor Ștefanelli, prietenul poetului Mihai Eminescu cu care a învățat la Obergymnaziul din Cernăuți și căruia îi datorăm cele mai multe și frumoase amintiri despre perioada cernăuțeană, ceea ce ne permite să reconstituim portretul și lecturile poetului, relațiile lui cu profesorii și colegii, influența ce a avut-o Aron Pumnul asupra junimii bucovinene.

Mihai Eminescu s-a pronunțat ferm și bine argumentat despre importanța *Lepturariilor* lui Aron Pumnul: „Nu râdeți, domnilor de *Lepturariu*. Dacă a exagerat în laude asupra unor oameni ce nu mai sunt, apoi aceia, mulți din ei, au fost pioneri perseverenți ai naționalității și ai românismului, care însă, dacă nu erau genii, erau cel puțin oameni de o erudițiune vastă, așa precum nu există în capetele junilor noștri dandy”². Într-o altă lucrare, *Austro-Ungaria. Cărți românești interzise pentru Ungaria*, Eminescu a urmărit soarta *Lepturariilor*, care se numărau printre cărțile românești interzise în Transilvania și Ungaria.

În *Cursul de literatură* este inclus și capitolul *Forma den afară a poeziei române* (p. 357–363), în care sunt prezentate elemente de

² Mihai Eminescu, *Scrieri politice și literare*, I (1870–1877), ediție critică cu introducere de Ion Scurtu, București, 1905, p. 72.

prozodie: „Poezia și felurile ei, elementele formei den afară a poeziei, măsura încheieturilor (a silabelor – *n.n.*), nălțimea și josimea încheieturilor în cuvinte de mai multe încheieturi, piciorul, versul sau șirul versual, însușitățile versurilor mari și mici, felurile versurilor în privința cădînței ori a țarmuriciunii (a rimei – *n.n.*), întorsura”. Conchidem, deci, că Eminescu a cunoscut primele elemente de prozodie tot din manuscrisele profesorului său căruia îi datorează formarea sa ca poet, prozator și personalitate de acțiune politică.

*

Aron Pumnul a văzut lumina zilei la 27 noiembrie 1818, în satul Cuciulata de lângă Făgăraș, într-o familie cu posibilități materiale limitate. A studiat la Liceul Romano-Catolic din Odorheiul Secuiesc, apoi la Gimnaziul din Blaj, s-a transferat la Liceul Piaristilor din Cluj, unde a absolvit cursul de filozofie. În 1843 a fost numit profesor de filozofie la Blaj. Tot în acest an a fost trimis ca bursier la Colegiul Teologic „Sfânta Barbara” din Viena, unde a audiat cursurile de istorie, drept, lingvistică romanică. În 1846 s-a întors la Blaj unde și-a reluat activitatea de profesor. Aici a colaborat cu Timotei Cipariu la ziarul „Organul luminării” și „Învățătorul poporului”, a participat activ la organizarea Revoluției de la 1848, aflându-se printre animatorii Adunării Populare de la Blaj și a fost unul dintre redactorii *Proclamației*. Urmărit de autorități, Aron Pumnul a fost nevoit să fugă la București, dar nu a putut să rămână mult timp în Țara Românească, unde au continuat urmărirea unguirilor. În final, îl aflăm în Bucovina, unde a fost susținut de Iraclie Porumbescu și frații Hurmuzaki.

La Cernăuți

Venind din Ardeal, unde a fost colaboratorul apropiat al lui Timotei Cipariu, Aron Pumnul și-a legat soarta de Bucovina. Avea experiența Revoluției din 1848 din Ardeal, fiind printre organizatorii primei Adunări Populare de la Blaj (18/30 aprilie 1848). Urmărit de autoritățile maghiare, Aron Pumnul a reușit să treacă

Carpații și să fugă la București, unde urmărirea au continuat. Nicolae Iorga, evocând această perioadă din viața lui Pumnul în cartea „Eminescu” (Iași, 1981, p. 323), constată pe drept cuvânt că „românii nu se adunau la București, cu atât mai puțin se adunau la Iași; ei nu se puteau aduna în Ardeal sau Bucovina”.

Deci, pașii l-au purtat pe Aron Pumnul spre frontiera moldo-austriacă la Mamornița. Se gândise atunci să ia legătura cu intelectualii din Cernăuți, pe care îi cunoștea din colaborările lor în presa românească din Transilvania. Unul dintre aceștia era seminaristul, pe atunci, Iralie Porumbescu, care va mărturisii mai târziu: „Se știa și la noi în Bucovina, iar mai cu seamă în casa nemuritorilor noștri Hurmuzaki în Cernăuți – centrul și focarul mișcării naționale în Bucovina – că Aron Pumnul, profesor și corectorul «Luminătorului» pe lângă marele erudit Cipariu, e unul dintre principalii aranjatori ai memorabilei Adunări Naționale a Românilor din Transilvania de pe Câmpul Libertății de lângă Blaj. Numele lui Pumnul se pomenea des în zisa casa Hurmuzăcheștilor, în care se adunau în toată ziua, pe lângă elita inteligenței cernăuțene și numeroși emigranți moldoveni, ba și munteni: se pomenea des, zic, numele lui Pumnul în rând cu ale lui Bărnuț, Iancu, Bariș, Mureșeanu, Buteanu, Balint Sever și alți corifei români din Transilvania. Auzindu-se mai pe urmă că Pumnul și Bărnuț sunt de unguri «curentați», spre a fi prinși și supuși sortii cumplite ce o avusese protopopul Buteanu și alți bărbați însemnați români, care conduceau poporul și erau credincioși tronului și dinastiei austriece, era natural ca această veste să deștepte temeri și îngrijiri pentru acești demni bărbați ai națiunii noastre”³.

³ *Bucovina în primele descrieri geografice, economice și demografice*, scrisă de generalul Splény, primul guvernator al Bucovinei, ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, prefețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici, București, 1998. Cartea a fost reeditată la Editura Alexandru cel Bun, Cernăuți, în anul 2011.

În 1849 se organiza la Gimnaziul din Cernăuți, Lands gymnasium, Catedra de Limba și Literatura Română. Amintim că gimnaziul, cu predare în limba germană, se înființase încă în 1808⁴.

În ianuarie 1849, intelectualitatea cernăuțeană l-a recomandat pe Aron Pumnul pentru postul de profesor de limba și literatura română la acest gimnaziu. Alecu Hurmuzaki, în referatul său *Părere asupra elaboratelor domnilor candidați* din 12/24 ianuarie 1949, scria: „Denumirea sa (a lui A. Pumnul – *n.n.*) ar fi pentru Bucovina, unde avem mare lipsă de bărbați, care să cunoască limba, literatura și istoria românească, un câștig cu atât mai mare cu cât mai simțitoare se va arăta, fără îndoială această lipsă la reorganizarea națională a școlilor, ce se așteaptă, și cu cât este de sperat că denumirea sa ar atrage încoace și alți profesori iscusiți din Ardeal”⁵.

Participând activ la activitățile culturale ale românilor din Cernăuți, Aron Pumnul a sprijinit ideea înființării Reuniunii Românești de Leptură, transformată ulterior în Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, fiind ales și în comitetul de conducere, a colaborat la ziarul Hurmuzăcheștilor, „Bucovina”.

Aron Pumnul a fost un strălucit dascăl, autor de manuale, promotor al unor concepții lingvistice referitoare la ortografia și evoluția limbii române, publicând importante studii dedicate literaturii române. El a trezit în sufletele tineretului studios interesul pentru limba și literatura română. El a deșteptat în sufletele elevilor săi conștiința națională și s-a îngrijit ca această conștiință să rămână vie din generație în generație. A întemeiat, în una din cele două case ale sale, Biblioteca învățăceilor români gimnaziști din Cernăuți, a fost primul istoric al Fondului Bisericesc din

⁴ Vladimir Trebici, *Liceul Aron Pumnul din Cernăuți*, în „Almanahul Societății pentru Cultura și Literatura Română”, Cernăuți, 1993; Vladimir Trebici, *Însemnări din memorie*, în „Glasul Bucovinei”, XVII, 2010, 2 (66), p. 101–128.

⁵ Apud. Dr. Ion G. Sbiera, *Familia Sbiera după tradițiune și istorie. Amintiri din viața autorului*, Cernăuți, 1899, p. 100.

Bucovina, a avut o concepție pedagogică sănătoasă, și-a adus din plin contribuția la formarea unei tinere generații de intelectuali români în provincia aservită habsburgilor, a fost cel mai iubit profesor al lui Mihai Eminescu.

„Pumnul nu era nici semeț, nici pretențios, scria I.G. Sbiera, ci de o înfățișare simpatică și cu o fire foarte blândă. Pe copii îi trata ca un tată pe fiii săi cei mai drăgălași. Niciodată nu cerea de la ei decât aceea ce fiecare era în stare să facă fără multă încordare și bătaie de cap. De aceea și școlarii își împlineau cu plăcere datoria. Aveau drag și iubeau cu căldură pe profesorul lor, și această dragoste și iubire se răsfrângea mult și asupra obiectului ce li se propunea, iar profesorul era îndestulat și mulțumit de învățăceii săi”.

La Cernăuți, profesorul Aron Pumnul și-a găsit două case la marginea orașului, nu departe de drumul Storojinețului și de satul Roșă, străjuit de ruinele unui turn de piatră ce poartă numele unui comandant de oști roman – Caecina (Țețina).

Aici a locuit un timp și Eminescu, unde a lucrat ca bibliotecar. La gimnaziu era interzisă organizarea unei biblioteci românești și studenții se foloseau de biblioteca particulară din casa profesorului lor: „Biblioteca era alcătuită, își amintește Theodor Ștefanelli, din diferite cărți dăruite de Pumnul, de studenți și de alți bărbați, prieteni ai tineretului și ai culturii neamului nostru, cu scopul ca studenții să cunoască și literatura românească și să se îndeletnicească în limba neamului lor, pentru că în liceu toate obiectele se predau în limba germană, iar pentru limba și literatura românească era rezervată doar o oră pe săptămână, în care trebuia să fie ghemuită pe furis și istoria națională, pentru că programa școlară nu permitea să se predea studenților români istoria neamului lor”. În aceste împrejurări se formează poetul Mihai Eminescu, luptătorul de mai târziu pentru libertatea românilor din Imperiul Austriac și a celor din Basarabia, motiv pentru care devenise o personalitate incomodă pentru politicienii de atunci, mai ales în perioada când colabora la ziarul „Timpul”.

Pe lângă limba și istoria românească, pentru care folosea cărți

din biblioteca lui Aron Pumnul, de care s-a și îngrijit o perioadă de timp, sau cele aduse de acasă, care-i aparțineau, Eminescu studia cu multă perseverență istoria și mitologia antică. Câteva amănunte despre Biblioteca lui Aron Pumnul, care se afla în casele profesorului, le aflăm tot din amintirile lui Theodor Ștefanelli: „Dacă intrai pe o porțiță de lemn în această curte, te aflai între amândouă casele. Cea din dreapta, mai mare și mai înaltă, cu cerdac dinainte era casa în care locuia Pumnul, iar cea din stânga, mai mică și mai joasă, era menită pentru studenții ce-i găzduia Pumnul. În această căsuță se afla și o mică bibliotecă a studenților români, ferită de ochii profesorilor străini, căci, după legile școlare, studenții nu aveau voie să întrețină biblioteci, și ar fi fost confiscată și această bibliotecă, dacă în ochii lumii nu ar fi trecut de proprietate a profesorului”. În această bibliotecă, care a fost citită aproape în întregime de Mihai Eminescu, s-au format mulți viitori intelectuali români. Tot aici, poetul a citit și *Letopiseștele* lui Kogălniceanu. Citea mult și în limba germană, îndeosebi cărți despre mitologia antică. Citea încă pe atunci cartea intitulată *Mythologie für Nichtstudierende* a lui G. Reibeck⁶, din care învăța mitologia grecilor și romanilor și pe care a dăruit-o în anul 1865 bibliotecii studenților din Cernăuți.

Ștefanelli își amintește și de cursurile predate de către Aron Pumnul: „Limba și literatura românească ne-o predă, când era sănătos, profesorul Aron Pumnul, iar când se îmbolnăvea îl substituia profesorul dr. Ion Sbiera, ulterior profesor la Universitatea din Cernăuți. Acești doi profesori ne-au inițiat în gramatica și literatura românească și ne-au predat și puțină istorie națională, atâta cât era pe atunci permis să ascultăm din istoria neamului nostru.

Profesorul Pumnul venea foarte neregulat la clasă, pentru că era mai mult bolnav, dar când venea era o sărbătoare pentru noi, căci mult îl iubeam cu toții pe acest bărbat bun care ne instruia

⁶ Georg Reibeck, *Mythologie für Nichtstudierende*, Mit 16 Abbildungen, Wien, 1817.

cu atâta tragere de inimă, cu atâta iubire părintească și cu atâta liniște și răbdare. Noi, elevii, nu l-am văzut niciodată râzând. Avea veșnic o înfățișare melancolică și dureroasă. Îl respectam cu toții și adese, când din cauza durerilor ce-i frământau trupul, era silit să părăsească clasa, mulți din noi îl petreceam până la trăsură, și-i ajutam să se urce în ea, iar Eminescu, pe care Pumnul îl iubea foarte mult, îl petrecea până acasă”.

Aron Pumnul a activat în perioada de stabilire a normelor ortografice ale limbii române, a înlocuirii alfabetului chirilic cu cel latin. El și-a spus cuvântul și în privința originii limbii române în *Convorbire între un tată și între fiul lui asupra limbii și literelor românești*; a fost adept al scrierii cu litere latine „străbunești” („literele corespunzătoare firei limbii românești”), pornind de la principiul de bază că româna este latina „originară” și nu „derivată”. El își elaborează sistemul său ortografic, care oscilează între un etimologism temperat și fonetism.

Aron Pumnul semnează încă în paginile ziarului „Bucovina” un studiu dedicat limbii române: *Neatârnnarea limbei românesce cu dezvoltarea sa, și modul de a o scrie (închinată junimei române)*. Adept al teoriilor filologice latiniste ale lui Timotei Cipariu, Aron Pumnul, stabilit la Cernăuți, renunță ulterior la normele ortografice susținute în prima lucrare scrisă în 1845 și concepe un sistem propriu de scriere. Acesta este sistematizat în lucrarea *Convorbire între tată și între fiul lui asupra limbei și literelor românești* și în alte lucrări publicate postum de către I.G. Sbiera în volumul omagial *Aron Pumnul. Voci asupra vieții și însemnătății lui*. Ca și contemporanii săi din Școala Ardeleană, Aron Pumnul „a fost victima unei utopii”: „Dacă concepțiile lui Pumnul, scrie cercetătorul Pavel Țugui, despre evoluția limbii române și aplicarea abuzivă a legilor fonetice depășite istoric au fost repudiate de mulți contemporani, «purismul său românesc» devenind o curiozitate în istoria lingvisticii românești, opiniile și regulile lui privitoare la introducerea scrierii limbii române cu litere latine reprezintă embrionul teoretic și practic al fonetismului românesc, principiu ce

constituie temelia sistemului ortografiei române contemporane pentru eternitate. Oricât s-ar opinti unii să eludeze această realitate din istoria lingvisticii românești, concepțiile și soluțiile oferite de Aron Pumnul, în jurul anului 1860 la Cernăuți, referitoare la adoptarea în scrierea limbii române cu alfabetul latin, au fost esențiale și fundamentale, ele inspirând ideile despre ortografia fonetică atât a lui Titu Maiorescu cât și a urmașilor acestuia. Trebuie să menționăm că până în deceniile șase și șapte din secolul nostru (XX – *n.n.*), lingviștii români au ignorat contribuția fundamentală a fonetismului bucovinean, a lui Aron Pumnul, a elevului acestuia I.G. Sbiera, a Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina, la cristalizarea sistemului ortografic românesc modern”.

Bolnav, cu puterile scăzute, Aron Pumnul fusese suplinat în activitatea sa de la gimnaziu de către Ioan Gheorghe Sbiera, fostul său elev. În septembrie 1864, Pumnul își reia activitatea de profesor în două clase superioare. Simțindu-se ceva mai bine își mai asumă încă două clase superioare și în septembrie 1865. Încordarea însă fusese prea mare și profesorul se simte din ce în ce mai rău, încât în luna decembrie n-a mai putut umbla la școală. I.G. Sbiera își amintește: „Morbul i se agravează din ce în ce mai tare și prinse a-l ține legat de pat. Vedeai din zi în zi cum îi scad puterile. Era însă liniștit și cu fața senină ca oricare om cu conștiința împăcată, că viața și activitatea sa le-a pus în serviciul unor idei mai înalte, netrecătoare”⁷. În acele zile, Pumnul vorbea adesea cu I.G. Sbiera, care ne-a lăsat în scris amintiri despre conținutul discuțiilor lor pe care le-a preluat ca pe un testament: „...mă informa despre caracterele oamenilor în lupta lor pentru un trai mai bun și plăcut; îmi spunea că nu trebuie să mă aștept din partea lor la nici un sprijin și ajutoriu desinteresat; să caut ca să fiu întru toate cu precauțiune și cu multă prudență; să am încredere numai în Dumnezeu și în puterile proprii redeșteptate prin el; mă îmbărbăta neîncetat pentru lupta ce mă așteaptă, și-mi da de grijă să nu mă dau bătut

⁷ I.G. Sbiera, *Familia Sbiera...*, p. 199.

din calea pornită, și să nu-mi părăsesc patria, decât doară când nu voi mai putea exista cu folos în ea”. Presupunem că aceleași sfaturi testamentare i le-a dat și lui Mihai Eminescu.

În ziua de 24 ianuarie 1866, Aron Pumnul moare. Între cei îndurerăți era Mihai Eminescu și bunul său prieten, Theodor Ștefanelli. Găsim în scrierile lui următoarele: „Doliu era mare în toată Bucovina și între studenți, iar Eminescu era neconsolat, pentru că ținea mult la acest rar bărbat și îl iubea ca pe un tată. Când am auzit despre moartea lui Pumnul, am alergat la locuința sa, ca să-l văd pe iubitul meu profesor cea din urmă oară. Am intrat întâi în camera lui Eminescu. El îmi povesti despre ultimele momente ale acestui mare apostol al românilor din Bucovina și acuma îl văzui pe Eminescu întâiași dată vărsând lacrimi de durere. Seara m-am dus iarăși la Eminescu și l-am aflat scriind o poezie...”.

Sicriul cu corpul neînsuflețit al profesorului a fost depus în Catedrala din Cernăuți, în semn de omagiu suprem. Aici a avut loc ceremonia funebră, oficiată de episcopul Bucovinei Eugenie Hacman. Erau prezenți prieteni, cunoscuți, învățăcei, colegi, reprezentanți ai tuturor păturilor sociale, cu toții veniți să-l conducă pe ultimul drum. Spre mormânt l-a condus și corul de țărani din Mahala, dirijat de către directorul școlii Dimitrie Scarlat. L-au petrecut în ultimul său drum românii recunoscători, elevi, funcționari, preoți etc., în frunte cu episcopul Eugenie Hacman, transformând înmormântarea lui într-o manifestare de mare simpatie. În „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina” au fost publicate cuvântările funebre ale lui Alecu Hurmuzaki, Mihai Călinescu, Al. Leșca și discursul lui Eudoxiu Hurmuzaki, rostit în 29 februarie 1866, în Dieta Bucovinei. Societatea pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina a hotărât să creeze „Fundăciunea Pumnuleană”, pentru colectarea de fonduri pentru ridicarea unui monument pe mormântul lui Aron Pumnul și pentru sprijinirea elevilor care doreau să-și continue studiile. Aceeași Societate a editat în 1889 cartea lui Ioan Gheorghe Sbiera *A. Pumnul, voci asupra vieții și însemnătății lui* (392 de pagini). Cartea este importantă

și prin faptul că include manuscrisele lui Aron Pumnul, și documentele referitoare la înființarea Catedrei de Literatură Română la Liceul German din Cernăuți (Landsgymnasium).

Istoricul Nicolae Iorga a scris despre influența pe care a avut-o Aron Pumnul asupra formării personalității poetului Mihai Eminescu: „Eminescu și-a făcut studiile la Cernăuți. Astfel, el, născut în marginea Moldovei, s-a desfăcut de această Moldovă, ca să trăiască în altă lume românească, unde a găsit amintirea lui Aron Pumnul. Bucovina era mai mult moldovenească: ea invita pe Alecsandri, dar Alecsandri nu exercita o influență mai adâncă asupra Bucovinei, pe când spiritul lui Aron Pumnul a trăit timp de două generații acolo. Dar aceasta înseamnă Ardealul, Revoluția de la 1848 în Ardeal. Vedeti: prin constatarea unor astfel de legături se poate scrie viața lui Eminescu, iar nu adunând tot felul de zvonuri, fără să rezulte de acolo nici o puțință de a reconstitui ceea ce a fost Eminescu într-adevăr. Învățat deci la Aron Pumnul, și, ca școlar, a făcut și o bucată frumoasă la moartea lui”.

Activitatea lui Aron Pumnul a fost discutată încă în timpul vieții și imediat după moartea sa, însă opera dedicată cultivării sentimentului românesc în Bucovina s-a uitat destul de repede. „Trebuie să constatăm, scria istoricul literar bucovinean Constantin Loghin în cartea sa *Aron Pumnul – Mihai Eminescu*, că memoria lui Aron Pumnul a fost salvată de completa uitare de către elevul său Mihai Eminescu, că marele dascăl bucovinean a continuat să trăiască prin marele său elev. Se poate spune că, dacă n-ar fi fost Eminescu elevul lui Aron Pumnul, n-ar fi fost azi cel din urmă decât un simplu nume fără nici o rezonanță”.

*

Amintirea despre Aron Pumnul a fost ștearsă din memoria școlarilor de astăzi. Ca profesor, Aron Pumnul și-a inaugurat cursurile de limba română la Cernăuți la 28 februarie 1849, unde a profesat 17 ani. I.G. Sbiera își amintea: „Chiar de la prima sa apariție la catedră, Aron Pumnul a fărmeceat inimile auzitorilor...”

Aron Pumnul a fost un strălucit dascăl, autor de manuale, promotor al unor concepții lingvistice referitoare la ortografia și evoluția limbii române, publicând importante studii dedicate literaturii române. Când gimnaziul din Cernăuți s-a transformat într-un liceu cu 8 clase, Aron Pumnul a fost obligat să predea doar 5 ore pe săptămână. „El însă a reușit, scria I.G. Sbiera, să propună graiul românesc în toate clasele noului gimnaziu superior și să extindă numărul orelor pe săptămână de la cinci obligatorii la 16”.

Când și-a început activitatea la catedră, A. Pumnul nu a avut la îndemână nicio gramatică a limbii române. Elevii se foloseau de caietele lui Eminescu, care copiasse conspectele profesorului și care le împrumuta colegilor săi, cerându-le să nu le facă „urechi de măgar”, adică să le îndoie colțurile.

La Cernăuți, Aron Pumnul a scris mai multe lucrări. A publicat în 1864 *Grammatik der rumänischen Sprache für Mittelschulen*, editat la Viena; *Privire repede peste 267 din proprietățile așa numite moșiile mănăstirești*, (Cernăuți, 1865); *Lepturariile* etc.

Sub influența activității și a *Lepturariilor* lui Aron Pumnul în Bucovina a crescut o generație nouă, o generație fanatizată în tot ce este autentic românesc și care s-a opus cu îndârjire tendințelor de înstrăinare a sufletului românesc, așa că în ciuda acestor tendințe de înstrăinare, caracterul românesc al acestei provincii s-a păstrat. Numărul lucrărilor pe care Aron Pumnul le-a lăsat posterității se ridică la peste 35. Multe dintre ele au fost consacrate problemelor de limbă. În calitate de profesor, timp de 18 ani, el a desfășurat o rodnică activitate didactică și de educație națională. A colaborat cu frații Hurmuzaki la opera de renaștere națională a românilor din Bucovina.

INTELECTUALITATEA BUCOVINEANĂ ȘI APORTUL EI LA UNIFICAREA ORTOGRAFIEI LIMBII ROMÂNE. ION GHEORGHE SBIERA

„Casandra putea să fie însă tot atât de bine și româncă – adică un produs al aproape tuturor etniilor și popoarelor care trecuseră prin țara noastră în secolele întunecate de după decăderea Imperiului Roman; căci ea vorbea atât româna, cât și ruteana: firește, ambele la fel de prost – de altfel, un fenomen destul de general în Bucovina. Amesteca cele două limbi, incluzând și cuvinte din toate celelalte idiomuri vorbite la noi. Rezultatul era acel talmeș-balmeș absurd, pe care doar eu îl înțelegeam și, în oarecare măsură, și cei ce recurgeau la un veșmânt lingvistic la fel de pestriț pentru a-și exprima gândurile”. Așa a prezentat-o pe doica sa scriitorul german de origine bucovineană Gregor von Rezzori¹, în cartea autobiografică *Zăpezile de altă data*.

Fragmentul citat mai sus este doar o părere a renumitului scriitor austriac, născut în 1914 la Cernăuți, despre starea de spirit în Bucovina dintre cele două războaie mondiale. Despre aceeași perioadă în Bucovina scrie în romanul său, *Cântecul mării*, și

* Studiul a fost publicat inițial în „Glasul Bucovinei”, XXXI, 2023, 1–4 (115–118), p. 189–202, reprezentând comunicarea susținută la Colocviul „Orizonturile culturii române. Formare și atitudine”, 20–24 august 2023, Fundația „Credință și Creație. Acad. Zoe Dumitrescu-Bușulenga – Monahia Benedicta”, Mănăstirea Putna, iar în volumul de față au fost reproduse fragmente relevante și actuale.

¹ Gregor von Rezzori, *Memorii. Jurnale*, București, 2012.

istoricul român Oleg Serebrian². Romanele au o importanță istorică pentru noi astăzi, pentru că reflectă o experiență, trăită de bucovineni de-a lungul veacurilor, și viziunea unor personalități marcante ale două naționalități bucovinene (română și germană) asupra aceleiași perioade istorice.

Pentru a înțelege ce s-a întâmplat cu limba română în Bucovina, reproducem un fragment din lucrarea lui Ion G. Sbiera, membru fondator al Academiei Române, primul șef al Catedrei de Limba și Literatura Română la Universitatea germană din Cernăuți: „Ambii frați am fost înscriși la școală în clasa elementară ca să învățăm nemțește. Cu cititul și scrisul ne merse ușor; deprinse-răm îndată; dar ce folos! Că nu pricepeam nicio boabă din câte citeam. Despre vreo explicare în românește a celor citite nemțește nu era nici vorbă pe atunci! Învățătorul de clasa elementară și cel de a doua clasă drept că pricepeau românește, dară nu vorbeau; numai directorul, ca român ce era, știa românește. (...) Cât pen-tru școală, furăm nevoiați să învățăm toate de-a dreptul, fără de a pricepe și a ni da sama cum se cade de câte le învățăm. De aceea nici nu ne puteam face închipuiți lămurite și precise despre câte învățăm. Această scădere principală a învățământului public de pe atunci a avut o înrăurință nu numai împiedicătoare, ci și foarte stricăcioasă asupra lucidității minții mele. (...) această scădere primordială în modul exprimării în graiul nemțesc n-a putut să nu aibă mai apoi înrăurire și asupra vorbirii românești, mai ales din momentul, în care mintea își formase închipuiți numai cu nume nemțești, fără a avea la îndemână și numirile lor românești...”³.

În paragraful următor, *Înrăurința naționalistă a lui A. Pumnul*, Ion G. Sbiera scrie: „O chemare mare într-această stare sufletească a

² Oleg Serebrian – istoric, politolog, scriitor și diplomat, viceprim-minis-tru pentru reintegrare, fost ambasador al Republicii Moldova în Republica Federativă Germană și Regatul Danemarcei și Principatul Monaco, amba-sadorul Republicii Moldova la Paris.

³ Ion G. Sbiera, *Familia Sbiera după tradițiune și istorie. Amintiri din viața autorului*, Cernăuți, 1899, p. 199.

românilor bucovineni se făcu de la anul 1848 încoace, cu deosebire prin neuitatul Aron Pumnul și prin învățăceii săi. Întrăurința lui culturală asupra mea a fost determinantă și decisivă. Convenirile mele tot din ce în ce mai dese și mai intime cu acest mare și iscusit învățătoriu au lăsat urme neșterse în sufletul meu, și, pe nesimțite, mă făcu să apuc calea și direcțiunea în care m-am mișcat în toată viața mea ulterioară. El mă introduse în studiul limbii și literaturii românești. Prin îndemnurile lui de a citi *Cronicul vechimii româno-moldo-vlahilor* de Dimitrie Cantemir, *Istoria pentru începutul Românilor* de Petru Maior și *Cronica Românilor* de Giurgiu Șancaiu, mă familiariză cu trecutul și aspirațiunile unui popor, despre carele nu auzisem de la ceilalți profesori nicio boabă frântă în tot decursul studiilor mele secundare și universitare!”

Elevul și continuatorul activității didactice și științifice a lui Aron Pumnul, Ion G. Sbiera, scria despre profesorul său: „Am fost unul dintre cei mai dintâi, mai de aproape, mai intimi și mai devotați învățăcei ai nemuritoriului Aron Pumnul. Toate studiile mele gimnasiale le-am săvârșit sub povața lui; am stat în neconținut comarciu cu el. După finirea studiilor mele universitare, în anul 1861, l-am suplinat în profesoratul său; i-am succes chiar. Am locuit cu el împreună vreo trei, patru ani de zile; am avut ocasiune în timpul acesta a conversa și a disputa cu el despre felii și felii de lucrări bătătoare în sfera și direcțiunea noastră învățătoarească; l-am cunoscut dară poate mai mult, dacă nu și mai bine decât fiecare altul”⁴.

⁴ Aron Pumnul (*Discurs comemorativ de dr. Ion al lui G. Sbiera*) în vol. Aron Pumnul. *Voci asupra vieții și însemnătății lui dimpreună cu documentele relative la înființarea catedrei de limba și literatura românească la gimnasiul superior din Cernăuți, precum și scrierile lui mărunte și fragmentare*, publicate de d-rul Ion al lui G. Sbiera, profesor î.r. la Universitatea din Cernăuți, membru al Academiei Române din București, membru onorariu sau fondatoriu al mai multor societăți literare etc. Cu spesele acordate din Fundăciunea Pumnuleană de către Societatea pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina, Cernăuți, 1889, p. 42; I.G. Sbiera, *Precuvântare*, în *Ibidem*, p. IV.

Imediat după moartea lui Aron Pumnul, a fost publicată una dintre cele mai valoroase lucrări ale lui Ion al lui Gheorghe Sbiera, *Aron Pumnul. Voci asupra vieții și însemnătății lui dimpreună cu documentele relative la înființarea catedrei de limba și literatura românească la gimnasiul superior din Cernăuți, precum și scrierile lui mărunte și fragmentare*, carte de mult uitată, și din ce în ce mai puțin cercetată. Desprindem din această lucrare principiile de alcătuire a unei istorii a literaturii române, propuse de profesor. Deși astăzi acestea sunt depășite, ele au jucat un rol important în cultivarea sentimentului național al tinerilor români aflați sub dominația austro-ungară, lipsiți de posibilitatea de a avea un învățământ în limba maternă, de a cunoaște istoria și cultura poporului său. Acest studiu cuprinde documente referitoare la scrierile lui Aron Pumnul și la evoluția concepției sale ortografice, multe rămase în manuscrise, inclusiv cele referitoare la originea limbii române, a clasificării limbilor romanice cu elemente din istoria formării lor, la aportul savanților vremii la clasificarea și istoria limbilor romanice; a istoriei literaturii române, versificație, alte noțiunilor teoretico-literare. Menționăm că Aron Pumnul a făcut prima clasificare a istoriei literaturii române.

În *Prefața* volumului, Ion G. Sbiera scria: „Spre a conserva pentru urmași și aceste revărsări de respect și de venerare către marele bărbat, comitetul Soțietății a aflat de bine ca să le publice pe toate, nu atâta pentru importanța lor literară, ci mai vârtos cu scopul de a pune istoricului și criticului la dispozițiune cât mai multe elemente din cari să-și poată forma o judecată lămurită, dreaptă și temeinică, asupra însemnătății lui A. Pumnul. Căci, oricât s-au vorbit și s-au scris până acum despre activitatea învățătoarească, literară și politică a lui A. Pumnul, totuși nu este de ajuns spre a marca cu precisiune și acurateță și a pune în evidență întreaga lui însemnatate pentru Români în genere, și pentru desvoltarea celor din Bucovina în special. Sântem prea aproape de dânsul, de timpul în care a trăit și a lucrat, spre a-i vedea cu ochi limpezi mărimea, spre a-i aprețui cum se cade meritele și a-i destina locul ce i se

cuvine în rândul bărbaților iluștri care au viețuit nu pentru sine, ci pentru poporul de care s-au ținut ca fii credincioși”⁵. Autorul volumului, alcătuit după moartea profesorului, a încercat să expună pentru prima dată gânduri „despre timpul și direcțiunea activității eminentului profesor Aron Pumnul”.

Activitatea lui Aron Pumnul a fost discutată încă în timpul vieții și imediat după moartea lui, însă opera lui dedicată cultivării sentimentului românesc în Bucovina s-a uitat destul de repede. „Trebuie să constatăm, scrie istoricul literar Constantin Loghin în cartea *Aron Pumnul – Mihai Eminescu*⁶, că memoria lui Aron Pumnul a fost salvată de completă uitare de către elevul său Mihai Eminescu, că marele dascăl bucovinean a continuat să trăiască prin marele său elev”. O amplă lucrare care valorifică personalitatea enciclopedică a lui Aron Pumnul, semnată de cercetătorul Ilie Rad, apare de abia în 2002 la Cluj. „La această situație, explică autorul ei, a contribuit, indiscutabil, realitatea istorică apărută în urma ultimatumului sovietic din 1940, când nordul Bucovinei a fost pentru a doua oară răpit de un imperiu hrăpăreț, cel sovietic de astă dată. După instaurarea regimului comunist în România, tot ceea ce se referea la Bucovina sau Basarabia devenise un domeniu tabu. Românii de aici nu puteau scrie despre viața unui om care aparținea și Bucovinei pierdute, iar cei de acolo nu puteau trata un subiect de natură să nască susceptibilități între state „frățești”. Așa se explică faptul că, de-a lungul unei jumătăți de veac, Aron Pumnul a fost evocat doar în calitate, oarecum neutră din punct de vedere ideologic, de lingvist (câteodată și literat), fără a se insista asupra altor preocupări esențiale ale vieții și activității sale”⁷.

⁵ Ion G. Sbiera, *Precuvântare*, în vol. *Aron Pumnul. Voci...*, p. IV.

⁶ Constantin Loghin, *Aron Pumnul – Mihai Eminescu*, Cernăuți, 1943, p. 8.

⁷ Ilie Rad, *Aron Pumnul (1818-1866)*, Cluj-Napoca, 2002, p. 12.

Formarea intelectualității românești în perioada austriacă

Un rol important pentru formarea intelectualității românești din Bucovina l-a avut Universitatea din Viena. Aici se întâlneau tineri din toate provinciile românești, care s-au grupat în Societatea Literară și Științifică (1864), apoi în Societatea România (1868) și în 1871, la îndemnul Hurmuzăcheștilor, în Societatea Academică Social-Literară România Jună. Nu putem să nu amintim și influența trupei Tardini-Vlădicescu, care a prezentat la Cernăuți spectacole în limba română, la care nu lipseau și elevii lui Aron Pumnul. T. Ștefanelli, colegul lui Mihai Eminescu la Gimnaziul german din Cernăuți, mărturisea: „Venea publicul din toate unghiurile Bucovinei să asiste la reprezentații, iar studenții nu lipseau niciodată de la dânsle...”⁸.

Au avut o indiscutabilă importanță pentru formarea tinerilor intelectuali cernăuțeni și eforturile lui Aron Pumnul de a obține, de la București și din partea unor cercuri transilvănene, burse pentru elevii români merituoși, de la liceul unde era profesor. Apar astfel la Cernăuți factori decisivi pentru consolidarea unei intelectualități care să susțină ideile înflăcărâte ale profesorului. La îndemnul unui grup de tineri, în frunte cu I.G. Sbiera, care absolvise Universitatea din Viena și era suplinitorul lui Pumnul la Catedra de Limba Română de la gimnaziu, la Cernăuți, se înființează un comitet provizoriu pentru organizarea societății Reuniunea Română de Leptură (președinte Mihai Zotta, vicepreședinte Alecu Hurmuzaki și secretar I.G. Sbiera). Adunarea de constituire a societății a avut loc la 1 mai 1862. Reuniunea a stabilit legături cu societățile culturale, publicațiile și oamenii de cultură din Țara Românească și Transilvania, cu Asociațiunea Transilvăneană pentru Literatura și Cultura Poporului Român. În anul 1865, societatea bucovineană, Reuniunea Română de Leptură a fost reorganizată în Societatea pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina. Președinte a fost ales Gheorghe

⁸ T.V. Ștefanelli, *Amintiri despre Eminescu*, București, 1914.

(George) Hurmuzaki. Întreaga activitate se desfășura în limba română, folosindu-se doar alfabetul latin. „Prin participarea intelectualilor fruntași din toate localitățile provinciei la adunările generale, afirmă Pavel Țugui, societatea devine în realitate «un fel de parlament» neoficial al românilor bucovineni, în care, după cum declara însuși George Hurmuzaki, membrii sunt reprezentanții nealeși, dar firești ai neamului românesc”⁹. Conform statutului, au fost aleși ca membri onorifici personalități din toate provinciile locuite de români: Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Andrei Șaguna, Dimitrie Bolintineanu, Timotei Cipariu, Constantin Hurmuzaki, Eudoxiu Hurmuzaki, George Bariț și alții. Se hotărăște editarea unui periodic, „Foaia Soțietății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina”, care apare la 1 martie 1866, redactor responsabil a fost ales Ambrozie Dimitrovița, iar după moartea acestuia, revista a fost condusă de Ion G. Sbiera. Aici au fost publicate dările de seamă ale comitetului și procesele verbale ale societății.

Problema unificării ortografiei limbii române discutată în Bucovina și Transilvania. Premisele inaugurării Academiei Române

Intelectualitatea bucovineană din secolul al XIX-lea s-a integrat mișcării cultural-științifice românești din Transilvania și Principatele Române, în primul rând, în discuțiile referitoare la problemele unificării ortografiei limbii române și cercetării trecutului istoric, două obiective esențiale pentru națiunea română. Revista „Foaia Soțietății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina” a publicat aproape în fiecare număr materiale dedicate ortografiei limbii române, expunându-și opțiunea privitoare la unificarea ei. „Foaia Soțietății...” a publicat, în primul număr, articolul profesorului Aron Pumnul, *Scurtă privire asupra*

⁹ Pavel Țugui, *Societățile culturale și științifice din Bucovina la 1866*, în vol. *Bucovina. Istorie și cultură*, București, 2002, p. 94.

*gramaticii*¹⁰. În aceeași revistă a fost anunțată apariția primei părți a gramaticii limbii române: „Spre sfârșitul anului trecut 1864 a ieșit de sub tipar la editura cărților de școală în Viena întâia parte a *Gramaticii limbei române* de domnul profesor gimnazial Aron Pumnul în limba germană, întocmită pentru școlăle de clasa mijlocie. Cu această carte nu numai a crescut și s-a mărit tezaurul literariu de mijloace spre cultivarea limbei române, ci s-a și înfrumusețat prin ea cu un ornament nou și de mare preț. Pe lângă o alcătuire foarte sistematică, cuprinzătoare, trebuie să atribuim autorului acestei gramatici și meritata laudă pentru tratarea cu totul științifică în partea introductivă despre adevărata numire a limbei, despre elemente, firea sunetelor, regulile ortografice și despre tonul cuvintelor”. În privința ortografiei, problema cea mai controversată a concepției lui Pumnul a fost puțin și superficial studiată. Vom găsi analize mai aprofundate la I.G. Sbiera, cel care a continuat cercetările profesorului său. Amândoi s-au pronunțat împotriva sistemului ortografic etimologic, propus de către ardeleni¹¹.

Aron Pumnul a renunțat la normele ortografice susținute în prima lui lucrare tipărită în anul 1845 și concepe un nou sistem ortografic sistematizat în lucrarea *Convorbirea între un tată și între fiul lui asupra limbei și literelor românești* (Cernăuți, 1850). Alte scrieri dedicate lucrărilor profesorului A. Pumnul au fost publicate postum de către Sbiera¹². În ultima vreme, au apărut studii referitoare la lucrările filologice ale lui Pumnul¹³.

Problemele ortografiei române au continuat să fie discutate în cadrul polemicilor dintre Asociația Națională din Arad și bucovineni și au fost publicate în „Foaea Soțietății...” Societatea

¹⁰ Aron Pumnul, *Scurtă privire asupra gramaticii*, în „Foaea Soțietății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina”, I, 1865.

¹¹ *Ibidem*.

¹² I.G. Sbiera, *Precuvântare*, în vol. *Aron Pumnul. Voci...*, p. IV.

¹³ Ioana Petrescu, *Concepția lingvistică a lui Aron Pumnul*, în „Cercetări de lingvistică” (Cluj), XI, 1966.

pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina a primit din partea Direcției Asociației Naționale din Arad o epistolă în care a fost expusă propunerea de a participa la discutarea și susținerea inițiativei arădenilor în problemele ortografiei limbii române. În răspunsul publicat în „Foaea Soțietății...”¹⁴, Gheorghe Hurmuzaki scria că „o uniformitate, care este singura condițiune a dezvoltării poporului nostru și a întăririi sborului literaturii române, fără a se deschide pe viitoriu cercetări și sisteme ulterioare cât de multe și întinse, pe care însă noi cei din viață nu vom mai avea timp a le ascepta, lăsând urmașilor noștri toată libertatea a face atunci din partea dlor sale, cum le va părea mai bine”.

Ion G. Sbiera a continuat investigațiile profesorului său, Aron Pumnul, dedicate ortografiei limbii române, în studiile sale publicate în „Foaea Soțietății...”¹⁵.

Sbiera combate principiul etimologic al arădenilor: „Două principii dară, scrie Sbiera, cel curat fonetic, și cel curat etimologic, își dau în cap astăzi unul altuia, și-și dispute întâietatea. Să vedem mai întâi, cam ce se aduce înainte de către apărătorii etimologismului. Principiul etimologic cere: ca să scrii fiecare cuvânt, nu după cum se rostesc el astăzi, ci după originea sau etimologia lui pe baza literelor latine. Însă deoarece acest literet nu are atâtea litere, pe câte sunete are limba română, de aceea scriu etimologiștii același sunet de-n limba română cu mai multe litere de-n literetul latin după originea pretinsă a cuvântului, lăsând apoi pe sama fiecăruia să gâcească roștința română a cuvântului...” Sbiera prezintă concepția etimologiștilor privind standardizarea limbii române scrise. Ei susțineau necesitatea unei forme unitare pentru

¹⁴ „Foaea Soțietății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina”, 1, 1865, p. 165–166.

¹⁵ I.G. Sbiera, *În cauza unificării ortografiilor române*, în „Foaea Soțietății...”, I, 1 aprilie 1865, 4, p. 181–195; idem, *Încă ceva în cauza unificării ortografiilor române*, în „Foaea Soțietății...”, I, 1 aprilie 1865, 4, p. 283–292, idem, *Ortografia limbii române în dezvoltarea ei istorică*, în „Foaea ...”, II, 1866, 8–12, cu tiparul lui Rudolf Echardt.

limba scrisă, avertizând că adoptarea particularităților locale în scriere ar conduce la fragmentarea limbii române în numeroase dialecte – un fenomen pe care îl exemplificau prin situația limbii săsești din Ardeal, ai cărei vorbitori, considerați „cuminți și practici”, renunțaseră la utilizarea propriei limbi în scris tocmai din această cauză. Un al doilea argument major invocat de etimologiști se baza pe tradiția limbii bisericești, pe care o considerau mai bine structurată decât multe dialecte românești și care folosea deja o ortografie predominant etimologică. Această limbă servise comunitatea românească pentru o perioadă îndelungată și, în viziunea lor, merita să devină fundamentul limbii literare și al literaturii laice. Ei recomandau păstrarea formelor și ortografiei limbii bisericești, cu excepția cazurilor în care cercetările filologice identificau erori clare. Etimologiștii erau convinși că adoptarea unei ortografii pur etimologice, fără semne diacritice, ar conferi limbii române o nouă înfățișare și ar determina străinii să o perceapă drept un autentic dialect romanic. După cum notează Sbiera, aceste argumente au fost preluate din discursul lui Timotei Cipariu, susținut la adunarea generală a Asociațiunii Transilvane de la Brașov¹⁶.

Ion G. Sbiera polemizează cu societatea arădeană combătând principiul etimologic propus pentru ortografia limbii române. „Românul dorește pentru limbă un vestmânt modern, un vestmânt comod, bine lucrat, și foarte potrivit, dar acest veșmânt să nu fie nici prea strâmt, nici prea scurt, nici însă prea lung și larg, după cum era cel oriental al buchiilor”¹⁷. Analiza prezentată evidențiază o critică amplă și sistematică a principiului etimologic în scrierea limbii române. Potrivit acestei perspective, adoptarea unei ortografii bazate pe etimologie aduce cu sine o serie de consecințe negative pentru dezvoltarea și utilizarea limbii. În primul rând, principiul etimologic maschează evoluția naturală

¹⁶ Tipărit în „Amicul Scoalei”, 31 și 32, 1862.

¹⁷ „Foaea Soțietății...”, 1, 1865, p. 190.

a sunetelor, ascunzând tocmai acele elemente care conferă limbii române farmecul și frumusețea sa caracteristică. Mai mult, această abordare subminează unitatea lingvistică, întrucât pronunția rămâne necodificată, ceea ce favorizează fragmentarea limbii în diverse dialecte regionale. Un alt aspect problematic este oficializarea influențelor slavone introduse de mediul ecleziastic asupra limbii române. Totodată, ortografia etimologică impune dificultăți considerabile în scrierea și învățarea limbii, fără a oferi beneficii proporționale cu efortul necesar. Acest obstacol artificial limitează răspândirea cunoștințelor științifice și culturale în societate. Sbiera subliniază, de asemenea, că principiul etimologic legitimează numeroase inconsecvențe ortografice și gramaticale.

În aceeași revistă, Gheorghe Hurmuzaki publică articolul *Unificarea ortografiilor române. Societățile literare. Bibliografie*¹⁸. El de asemenea a propus spre dezbatere în paginile „Foaei Societății...” punctul de vedere al Direcțiunii Asociației Naționale din Arad pentru Cultura Poporului Român în legătură cu unificarea scrierii limbii române în baza principiului etimologic. Punctul de vedere al bucovinenilor era diferit de cel al arădenilor. În iunie 1865, Societatea bucovinenilor propune convocarea unei conferințe a reprezentanților tuturor societăților românești din Austro-Ungaria și Țara Românească pentru a discuta și a stabili principiile scrierii românești.

Astfel, prin Aron Pumnul, Ion G. Sbiera și Gheorghe Hurmuzaki, problema unificării ortografiei limbii române a fost pentru prima dată discutată și promovată în revista „Foaea Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina”. A fost susținută o concluzie logică care a reieșit din polemica celor două societăți din Bucovina și Transilvania, polemică care se încheie cu răspunsul oficial al Societății bucovinene, tipărit în nr. 11 al „Foii Societății...”: „Credem că nu se va afla român bun și fiu

¹⁸ G. Hurmuzaki, *Unificarea ortografiilor române. Societățile literare. Bibliografie*, în „Foaea ...”, III, 1867, 25.

sincer al națiunii, carele să cheme blăstemul ei asupra bărbaților care vor putea și nu vor voi a contribui spre a se delătura dezbinarea amenințătoare în sânul limbii române”.

La sfârșitul anului 1865 apare și articolul lui Titu Maiorescu *Despre scrierea limbei române* (în patru părți, partea a patra apare de abia în 1873), primită cu entuziasm de către bucovineni. „Din motive inexplicabile, subliniază cercetătorul Pavel Țugui, tânărul rector al Universității din Iași nu pomeneste niciun cuvânt, în cartea lui din 1866, despre sistemul ortografic propus de Societatea bucovineană, cu toate că, de-a lungul anului 1865, apăruseră în «Foaia Soțietății...» din Cernăuți cinci materiale referitoare la sistemul ortografic fonetic, susținut de comitetul Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina... Am arătat în altă parte că propunerile bucovinene au fost publicate cu mult înainte de apariția lucrărilor lui Titu Maiorescu – *Despre scrierea limbei române*. Constatarea reală trebuie înregistrată de toți specialiștii onești, mai ales că unele dintre soluțiile propuse de Societatea bucovineană (prin I.G. Sbiera) sunt reluate de mentorul «Junimei»”¹⁹.

Pavel Țugui susține pe bună dreptate „că polemica dintre cele două societăți a contribuit la luarea hotărârii, de către oficialitățile de la București, de a lua măsuri energice cu privire la problemele ortografice. Astfel, în «Buletinul instrucțiunii publice» din București, subliniază Pavel Țugui, apare un amplu articol, care se pronunță pentru unificarea ortografiilor și evidențiază încercarea, în acest sens, a celor două Societăți Culturale din Arad și Bucovina”²⁰. Gheorghe Hurmuzaki răspunde cu entuziasm acestei inițiative și publică în „Foaia Soțietății...” (nr. 1, 1866) studiul *Stabilirea ortografiei: cea mai nouă gramatică și cel mai mare dicționar de limba română*, în care precizează că cele două societăți „au exprimat în

¹⁹ Pavel Țugui, *Filologia bucovineană și ortografia românească (1864–1869)*, în vol. *Bucovina. Istorie și cultură...*, p. 145

²⁰ *Ibidem*, p. 95–96.

public cu toată căldura dorința de a se însoți și Principatele, prin buna și libera lor plecare, la lucrările comisiunei filologice...”²¹.

Pornind de la inițiativa societăților literare românești din Austria, la București se organizează Societatea Literară Română. *Referatul* ministrului secretar de stat la Departamentul Cultelor și Instrucțiunii Publice, C.A. Rosetti, și *Regulamentul* pentru înființarea Societății Literare Române apare la 1 aprilie 1866. Aceste importante documente au fost publicate în „Foaia Soțietății...” cu o prefață scrisă de Gheorghe Hurmuzaki.

La înființarea Societății Literare Române au fost numiți doi membri bucovineni, Alecu Hurmuzaki și dr. A. Dimitrovița, ulterior, după refuzul acestuia din cauza bolii, este numit membru al Societății I.G. Sbiera. Din revista societății bucovinene reiese că frații Hurmuzaki și colaboratorii lor „prin incitarea polemicii împotriva etimologiștilor ardeleni și prin formularea propunerii de a se organiza o societate filologică cu caracter național, împuternicită să ia decizii cu privire la unificarea ortografiei, au jucat un rol însemnat, în pregătirea hotărârilor guvernului din București de a înființa Societatea Literară Română”²².

În numărul din iulie 1866 citim: „La încheierea Foarei ne-a venit la mână opul: *Despre scrierea limbei române*, de Titu Maiorescu, (Iași, 1866), despre care știam că se află sub tipariu. Deci, cu privire la Adunarea literaților români din toate provinciile române spre unificarea scrierei limbei române din toate provinciile române ne ținem datori de a înștiința în acest număr încă ieșirea acestui op însemnat”. Meritul incontestabil al intelectualilor bucovineni a constatat în faptul că ei au reușit să depășească spiritul provincial și să elaboreze concepții și opinii constructive pentru realizarea unificării ortografiei. Un rol important în acest sens îi revine lui I.G. Sbiera, care a atras atenția și asupra unor tendințe

²¹ G. Hurmuzaki, *Stabilirea ortografiei: cea mai nouă gramatică și cel mai mare dicționar de limba română*, în: „Foaia Soțietății...”, II, 1866, 5, p. 166.

²² *Ibidem*.

locale, subiective care ar putea duce la „separatism lingvistic”.

Pavel Țugui susține că, începând cu anii 1848–1849, în Bucovina s-a configurat o perioadă istorică care favorizează apariția unei școli filologice bucovinene, susținută de intelectuali formați la universitățile din Austro-Ungaria²³. Bucovina îi găzduiește în casa ospitalieră a lui Doxaki Hurmuzaki pe revoluționarii români din Transilvania, Moldova și Țara Românească, printre care și Aron Pumnul. De fapt, atunci se începe „marea unire”.

Istoricul bucovinean Ilie Luceac scria în acest sens: „Activitatea refugiaților moldoveni și transilvăneni (...) a creat premise ideologice și culturale pentru apariția ziarului «Bucovina». De altfel, «Bucovina» a avut colaboratori străluciți, cum au fost Costache Conachi, Dimitrie Bolintineanu, Ion Heliade-Rădulescu, Grigore Alexandrescu, Vasile Pogor, Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Costache Negri, Vasile Cârlova, dintre munteni și moldoveni, Andrei Mureșianu, Aron Pumnul, Gheorghe Bariț dintre ardeleni”²⁴.

Constatăm că exista o legătură permanentă între românii din Imperiul Austro-Ungar, Moldova și Țara Românească. „Revoluționarii transilvăneni refugiați la Cernăuți, scria Cocuz V. Ioan în *Presa românească în Bucovina (1809–1944)*, între care Timotei Cipariu, Iacob Bologa, Grigore Mihali, dar cu deosebire Aron Pumnul și Gheorghe Bariț, și-au adus prin activitatea desfășurată în cadrul redacției ziarului «Bucovina» o importantă contribuție la dezvoltarea legăturilor Bucovinei cu Transilvania. Astfel, Aron Pumnul insera în revista «Bucovina» articole și note privitoare la viața politică și culturală a românilor ardeleni, în timp ce Bariț publica în «Gazeta de Transilvania» și «Foaia pentru minte, inimă și literatură» articole referitoare la românii bucovineni”²⁵.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Ilie Luceac, *Familia Hurmuzaki: între ideal și realizare (o istorie a culturii românești din Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea)*, Cernăuți–Timișoara, 2000, p. 50.

²⁵ Cocuz V. Ioan, *Presa românească în Bucovina (1809–1944)*, Bacău, 1991, p. 24.

Trebuie să menționăm că, până în deceniile șase și șapte din secolul XX, lingviștii români au ignorat contribuția fundamentală a fonetismului bucovinean, a lui Aron Pumnul, a elevului acestuia I.G. Sbiera, a Societății pentru Literatură și Cultura Română în Bucovina la cristalizarea sistemului ortografic românesc modern²⁶.

Vom deosebi trei perioade din activitatea lui I.G. Sbiera: 1857–1865 sunt anii de studenție și este profesor suplinitor la gimnaziul german din Cernăuți. Este o perioadă când a călătorit mult prin provinciile românești și a cules folclor; între anii 1866–1871, se dedică mai ales activității în cadrul Societății pentru Literatură și Cultura Română în Bucovina. Tot în această perioadă, ca membru fondator al Academiei Române, participă activ la dezbaterile referitoare la ortografia limbii române și este redactor la revista cernăuțeană „Foaea Societății pentru Literatură și Cultura Română în Bucovina”, editează culegerile de folclor, publică numeroase cronici și studii de istorie literară. Între anii 1875–1906, Sbiera a fost profesor titular de limba și literatura română, a redactat lucrări importante de istorie literară, studii monografice. În calitate de profesor la Catedră și de redactor al „Foi Soțietății...”, Sbiera a cercetat activitatea unor scriitori consacrați, iar ca membru al Academiei Române, a cunoscut reprezentanți de seamă ai intelectualității românești din Principate. Atmosfera intelectuală de la Academie a contribuit esențial la formarea cărturarului bucovinean.

Ion G. Sbiera a publicat activ și în presa vremii („Almanahul Social-Literar România Jună”; „Arhiva”; „Familia”; „Gazeta de Transilvania” etc.). În revista „Foaea Soțietății...”, în calitate de redactor, a publicat două materiale importante referitoare la istoria literaturii române, *Ochiri*, în care a făcut bilanțurile asupra anilor 1866 și 1867. Pornind de la ideea necesității cunoașterii

²⁶ Pavel Țugui, *Filologia bucovineană și ortografia românească...*, p. 139. Aron Pumnul, *Scurtă...*, p. 10–11.

temeinice a faptelor literare din toate provinciile românești, idee promovată de profesorul Aron Pumnul, Sbiera susține principiul unității culturii și literaturii române ca axiomă metodologică, pe care a promovat-o în toate scrierile sale. În articolul *Ochiri pe anul 1866*, el analizează teatrul lui Vasile Alecsandri, pe care îl numește „rege al poeziei”, expresie preluată de Dimitrie Petrino, iar mai târziu de Mihai Eminescu în poezia *Epigonii* („Ș-acel rege al poeziei, vecinic tânăr și frice...”). Și în *Ochiri pe anul 1867*, Sbiera continuă să scrie despre dramaturgia lui Alecsandri, calificându-l ca fiind cel mai mare scriitor român în epocă. Ambele materiale denotă o bună cunoaștere a literaturii atât a moldovenilor, cât și a muntenilor. El prezintă scrierile lui Iacob Negruzzi, D. Petrino, Dimitrie Bolintineanu, Cezar Boliac și alții, apreciază activitatea științifică și literară a lui B.P. Hașdeu, subliniază faptul, că în 1866 se afirmă încă tânărul Titu Maiorescu, în general, expune și unele observații critice despre mișcarea literară la români. Pavel Țugui afirmă că scrierile critice ale lui Sbiera „apar înainte de scrierile maioresciene și relevă o conștiință mai largă a spiritului critic în cultura română. După Sbiera, scrie în continuare P. Țugui, cauza unor asemenea stări de lucruri rezidă în «prea multă dezbinare și ceartă politică, precum și apariția în Principatele Unite (vechiul regat) a 40 de ziare politice și editarea numai a șapte reviste literare, cu toate că Principatele trebuie să fie focarul inteligenței și a culturii naționale...»”²⁷. Sbiera a cunoscut în profunzime evenimentele literare românești, activitatea societății „Junimea” de la Iași, și aparițiile editoriale din Principate.

Discipol al lui Aron Pumnul, Ion G. Sbiera a fost nu numai suplinitor al acestuia la catedră, el a continuat și a dezvoltat în scrierile sale concepțiile și metodologia pumnuleană în redactarea a două lucrări valoroase de istorie literară, în studiile sale monografice și edițiile științifice, precum și în comunicările sale cu problematică culturală. Astfel, formarea intelectualului I.G. Sbiera

²⁷ Pavel Țugui, *Filologia bucovineană și ortografia românească...*, p. 139.

a avut loc în împrejurări istorice prielnice. Rolul lui activ în ceea ce privește scrierea limbii române literare și a studiilor de istorie literară este încă puțin studiat și popularizat. Este de neconceput scrierea unei istorii a culturii și literaturii din Bucovina fără o cercetare temeinică a operei lui Ion G. Sbiera.

SEXTIL PUȘCARIU ȘI BUCOVINA

După pensionarea profesorului Ion G. Sbiera, primul șef al Catedrei de Limba Română de la Universitatea din Cernăuți (1875), continuatorul și discipolul lui Aron Pumnul, membru al Academiei Române, Sextil Pușcariu este numit profesor de limba și literatura română al Facultății de Litere (1906–1919). Este perioada celor mai mari realizări în domeniul filologiei romanice, Sextil Pușcariu numărându-se printre filologii consacrați ai vremii. Activitatea științifică a fost, însă, întreruptă de vitregiile războiului la care a participat, fiind stăpânit de sentimentul datoriei. Pușcariu în *Memoriile*¹ sale: „Nimic nu mă atrăgea să merg la război cu austrieii, eventual contra României. Războiul în sine mi se pare o monstruozitate”.

Viitorul lingvist și filolog și-a făcut studiile liceale la Brașov, cele universitare la Leipzig (1895–1899), unde a devenit și colaborator al Institutului de Limba Română, organizat pe lângă Universitate, iar în 1904, ia docența la Viena, cu o lucrare de romanistică.

Prin intervențiile cunoscutului lingvist german, Weigand, Sextil Pușcariu a fost numit profesor de limba și literatura română la Universitatea din Cernăuți. La Cernăuți, pe lângă activitatea științifică și pedagogică, profesorul Sextil Pușcariu a

* Studiul a fost publicat inițial în „Glasul Bucovinei”, XXX, 2022, 1–4 (111–114), p. 114–130, iar în volumul de față au fost reproduse fragmente relevante și actuale.

¹ Sextil Pușcariu, *Memorii*, ediție de Magdalena Vulpe, „Prefață” de Ion Bulei, note de Ion Bulei și Magdalena Vulpe, București, 1978.

desfășurat o amplă activitate culturală. În 23 februarie 1907, ține conferința *Începuturile literaturii române* la cursurile populare ale universității germane din Cernăuți, continuând activitatea începută de Aron Pumnul, la Obergymnasium și a lui Ion G. Sbiera la Universitate. În ianuarie 1910 Sextil Pușcariu începe ciclul de conferințe *Literatura română la începutul veacului al XIX-lea*; pe 4 iulie 1909 organizează la Teatrul din Cernăuți, împreună cu studenții săi, o serbare dedicată poetului Mihai Eminescu, inaugurând prin aceasta o serie de manifestări dedicate poetului, manifestări ce au dăinuit în Bucovina până astăzi. Sextil Pușcariu a fost membru activ al Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina, a participat cu un discurs la sărbătorirea de către Societate a lui Titu Maiorescu, cu ocazia împlinirii vârstei de 70 de ani; are discursuri la comemorarea lui Vasile Alecsandri și Mihai Eminescu; continuă conferințele publice dedicate istoriei literaturii române etc. În 10 decembrie 1912, ține un discurs cu ocazia aniversării centenarului de la nașterea istoricului Eudoxiu Hurmuzaki, organizat de Societatea pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina. Alături de Goga, Caragiale, Coșbuc, Slavici, el s-a aflat la Blaj, la jubileul de 50 de ani al Asociației ASTRA și la sărbătorile jubiliare de 50 de ani ale Universității din Iași, a semnat la Sibiu, alături de Agârbiceanu, Tiberiu Brădiceanu, Olarie Chendi, Octavian Goga, Onisifor Ghibu și alții, *Declarația ziariștilor transilvăneni*. În noiembrie 1912 i s-a atribuit Diploma de membru de onoare al Societății Academice Social-Culturale „România Jună” din Viena, unde își continuaseră studiile majoritatea românilor din Imperiul Austriac. Îi vom aminti aici doar pe Eminescu, Slavici și Ștefanelli.

Tot în această perioadă, prin decret regal, lui Sextil Pușcariu i s-a conferit titlul de membru corespondent al Academiei Române (1 ianuarie 1908) și Medalia Jubiliară „Carol I”. În același an, a apărut prima fascicolă a *Dicționarului limbii române al Academiei* sub redacția lui Sextil Pușcariu. În 1913, în ajunul mobilizării sale la război, Sextil Pușcariu (1913–1914) a inaugurat un curs

de *Gramatică istorică, consonantism*, a tipărit *Tetraevangheliarul* Diaconului Coresi etc.

În anul 1918, după război, s-a întors în Bucovina. Era fericit să se dedice muncii științifice, căci aici și-a început principalele lucrări, apreciate în lumea filologilor străini și români, în care tânărul savant atingea una din cele mai importante teme ale originii și formării limbilor romanice. Prin studiul adânc al limbii române, el arată procesul de dezvoltare a limbii române și a poporului român. Cu aceste lucrări, profesorul Sextil Pușcariu a fost numit docent de către Universitatea de la Viena. El s-a dedicat cercetării celei mai prețioase comori a neamului – limba. Sextil Pușcariu completa personalitățile Academiei Române și științei românești: Timotei Cipariu, Augustin Tr. Laurian, B. P. Hașdeu, Ovid Densusianu, Al. Philippide. El s-a remarcat în realizarea unor lucrări de căpetenie ale Academiei Române: *Dicționarul* și *Atlasul*. În numai șase luni de la alegerea sa în Academie, el a redactat volumul I al *Dicționarului etimologic al limbii române*, tipărit la Heidelberg. La Catedra de Limba Română din Cernăuți era deja recunoscut ca întemeietor de școală, având și discipoli. De la Cernăuți, el trimite regulat fasciculele *Dicționarului* „cu o regularitate austriacă”, apreciau colegii de la Academie.

La ședința solemnă a Academiei Române din 19 mai 1914, la care Sextil Pușcariu a fost ales membru activ al Academiei, Ioan Bianu spunea: „Prin activitatea sa filologică apreciată de fruntașii științei, dl. Pușcariu s-a ridicat repede printre fruntașii filologiei romanice și de la situația de docent la Universitatea din Viena s-a ridicat la cea de profesor la Universitatea din Cernăuți. Dl. profesor a adus la catedră nu numai un bun filolog romanist, dar și un literat român de minte, de gust și de inimă. Dl. Pușcariu prin munca sa și talentul său, a cucerit o pozițiune de mare însemnătate pentru cultura noastră națională...”.

Vorbind despre cariera savantului de la Catedra din Cernăuți în *Răspunsul la discursul de recepție a d-lui Sextil Pușcariu la Academia Română*, rostit la 19 mai 1914, Ioan Bianu vorbea despre

continuitatea activității pedagogice a predecesorilor lui: „Opt ani ai profesat la Cernăuți de pe înălțimea catedrei cucerite pentru limba și literatura română. Avusesesi acolo un depărtat predecesor – unul din apostolii deșteptării – în dascălul Pumnul, crescut, ca și d-ta, în atmosfera asupririi din Ardeal, mănăt acolo de la Blajul reînvierii, de valurile revoluției de la 1848”². În discursul de recepție, Sextil Pușcariu a fixat „pe cât este de puțină în stadiul actual al științei, locul ce se cuvine limbii noastre între limbile surori și, prin urmare, importanța ei pentru studiul filologiei române”³. Studiul său despre locul limbii române printre celelalte limbi romanice, analiza diferitor clasificări ale limbilor romanice rămâne și astăzi un capitol important în studierea limbii române în plan sincron și diacronic: „În decursul multor veacuri, susținea savantul în discursul său de recepție, de când împărați ai Romei au cucerit și au colonizat ținuturile așezate la Dunărea de Jos, strămoșii noștri, răzlețiți de timpuriu de frații de același neam, lăsați în voia sorții printre popoare străine, au dus o luptă necurmată de conservare națională. Ei n-au fost în stare să întemeieze state mari, în hotare etnice, dar ne-au păstrat cu sfințenie limba, cea mai vădită dovadă a originii noastre. Conștiința acestei origini strălucite ne-a dat tăria, acum o sută și mai bine de ani, să ne naștem ca popor romanic, ne-a umplut cu mândria națională și cu puterea sufletească ca să fim pregătiți pentru marea operă de dezrobire săvârșită în zilele noastre. Astăzi stăm ca un popor de multe milioane, adunați într-un singur stat național, puternic și binecuvântat. După lunga epocă de lupte pentru conservare, urmează de acum timpul pentru afirmare a puterii noastre productive. Rolul nostru între popoarele lumii nu poate fi decât cel pe

² Ioan Bianu, *Răspunsul la discursul de recepțiune a d-lui Sextil Pușcariu, Discursuri de recepție*, București, 1920.

³ Sextil Pușcariu, *Locul limbii române între limbile romanice*, discurs rostit la 11 iunie 1920 în ședința solemnă a Academiei Române. Discursul este reprodus și în „Glasul Bucovinei”, ediție nouă, nr. 1 din 2018.

care ni-l indică însăși limba noastră: un popor romanic ce stă ca strajă civilizației și a sufletului latin în inima Europei răsăritene”⁴.

Un merit deosebit al lui Sextil Pușcariu este acela de a fi lansat la Cernăuți, în ziarul „Glasul Bucovinei” poeziile lui Lucian Blaga⁵. Sextil Pușcariu își amintea: „Un călător care reușise să ajungă la Cernăuți mi-a adus din Viena un mic pachet pe care îl rugase să mi-l predea studenta în medicină Cornelia Brădiceanu. În el era un manuscris și o scrisoare. Frumoasa bănațeană mă ruga să citesc versurile trimise, făcute de un tânăr student în litere care lua doctoratul în capitala Austriei și pe care ea îl prețuia foarte mult. Cam auzisem eu că un oarecare Lucian Blaga îi făcea curte și credeam că va fi existat o legătură între talentul pe care i-l descoperise și zvonul care ajunsese până la urechile mele (...) După grandioasa manifestare din 27 octombrie și emoțiile prin care trecusem, eram așa de doborât de osteneală, încât datoria mea de gazetar care avea să comenteze însemnătatea evenimentului am putut s-o împlinesc numai printr-un truc. Tipărind o ediție specială cu textul mișionii și al cuvântării lui Flondor, în loc de comentariu, am scris: *La fapte mari, cuvinte puține*. Întâmplător privirea îmi căzu asupra câtorva pagini din manuscrisul primit de la Viena”. Primele impresii despre poeziile lui Blaga le găsim în paginile *Memoriilor*: „Mai mult mecanic citii întâia poezie, care cuprindea niște versuri neobișnuite, cu idei bizare. Neîncrezător, trecui la poezia următoare. Stai, frate, omul acesta are talent! Oboseala începu să-mi treacă la citirea celei de a treia bucată. N-am mai lăsat apoi manuscrisul din mână până ce n-am citit restul”.

În „Glasul Bucovinei” au fost publicate pentru prima dată cele mai multe dintre *Poemele luminii*. După prima lectură a poemelor

⁴ *Ibidem*.

⁵ Sextil Pușcariu, *Un poet: Lucian Blaga și poeziile lui Lucian Blaga*, în „Glasul Bucovinei”, II, 16 ianuarie 1919, (articolul a fost publicat și în revista „Glasul Bucovinei”, s.n., 2, 1995, precum și în poeziile lui Lucian Blaga, care mai târziu au intrat în culegerea *Poemele luminii*).

lui Lucian Blaga, Sextil Pușcariu îl apreciază în articolul introductiv, *Un poet: Lucian Blaga*, publicat în „Glasul Bucovinei”, ca pe un „poet adevărat care ne oferă de la început o maturitate poetică deplină”, subliniind înclinația poetului spre exprimare metaforică. „Dar un merit deosebit al celui care se simțea acasă *la răspântia a două veacuri* este (...) de a fi semnat cea dintâi apreciere critică asupra poeziei lui Lucian Blaga (în „Glasul Bucovinei”, II, 1919, 16 ianuarie) – revistă în care apar cele mai multe dintre *Poemele luminii*”⁶.

Manuscrisul lui Blaga îi oferă profesorului o revelație deplină. În *Memorii*, Sextil Pușcariu va aprecia și în anii următori succesele poetului: „Lucian Blaga și-a scos într-un volum poeziile și a tipărit și un volum de cugetări. Mă bucur mult de câte ori aud pe alții că recunosc în talentul mare pe care mi s-a părut că-l descopăr în versurile lui astă toamnă”. Colaborarea cu poetul a continuat. Blaga i-a împărtășit profesorului planul unui poem dramatic. Apreciindu-l ca fiind „întâiul nostru poem dramatic-filosofic din acest obiect”, Pușcariu, entuziasmat de gândirea filosofică a tânărului poet, reproduce pe scurt în *Memorii* conținutul acestuia.

Memoriile lui Sextil Pușcariu sunt un document istoric de neocolit, fără de care nu poate fi scrisă istoria Bucovinei a acestei perioade, în care sunt însemnate cu lux de amănunte evenimentele premergătoare Unirii Bucovinei cu țara la care a participat activ alături de Iancu Flondor, pe care l-a caracterizat ca pe un dârz și curajos patriot în toată acea perioadă încordată de manifestare a voinței românilor bucovineni.

Memoriile lui Sextil Pușcariu se referă la o perioadă decisivă în istoria României: „E o epocă în viața unui popor. O țară veche se jertfește pentru ca din jertfa ei să răsară o țară nouă; o

⁶ Valentina Marin Curticeanu, *Sextil Pușcariu – între știință și artă*, în vol. *100 de ani de la nașterea lui Sextil Pușcariu (1877–1948)*, Comunicările simpozionului din 14 ianuarie 1977, Cluj-Napoca, 1977, p. 84.

țară a două Principate își deschide larg granițele în toate părțile pentru a cuprinde în brațele sale România cea mare cu toți fiii săi”⁷. Sextil Pușcariu a fost un vizionar, el a văzut evenimentele care evoluau spectaculos în Europa, a analizat în *Memorii* evenimentele premergătoare Unirii în contextul situației politice din Europa, demonstrând că românii s-au manifestat într-o perioadă decisivă pentru soarta lor într-un imperiu ce se destrăma, în care popoarele își revendicau independența și teritoriile ce le aparțineau de drept.

Când Sextil Pușcariu începe să scrie *Memoriile*, începe și prima conflagrație mondială, care va schimba harta politică a Europei: Austro-Ungaria declarase război Serbiei. Europa intra într-o perioadă de catastrofă războinică. Surprins de vârtejul acestor evenimente, Pușcariu, din simțul datoriei, s-a prezentat la Brașov, unde a fost înrolat în armată: „Nimic nu mă atrăgea să merg la război cu austriei, eventual contra României. Războiul în sine îmi pare o monstruozitate”. Românii din Transilvania, Banat, Bucovina, Crișana și Maramureș au fost siliți să părăsească locurile unde se născuseră, și au fost nevoiți să lupte pentru o cauză străină: „Ai mereu simțul că soarta se joacă cu tine – scria Pușcariu – și tu ești cu totul în mâna ei, fără să fii ascultat, fără să i te poți opune, reducându-ți-se la zero voința și chibzuirea care te-au condus în viață până atunci”⁸.

În aceeași perioadă, Ion Nistor a refuzat să plece pe frontul austriac și a fost declarat dezertor. Alesese calea exilului, refugiindu-se împreună cu familia la București. Aici i-a reîntâlnit pe vechii săi profesori: Nicolae Iorga, Dimitre Onciu, Ion Bogdan, și i s-a încredințat, din partea Academiei, editarea documentelor din colecția Hurmuzaki. A activat într-un comitet de ajutorare a refugiaților, iar voluntarii bucovineni au depus jurământul de credință față de steagul tricolor, înainte de a pleca pe front. Calea

⁷ Sextil Pușcariu, *Memorii...*, p. VII.

⁸ *Ibidem*.

refugiului lui Ion Nistor a fost pe itinerarul București, Odesa, Chișinău, Iași. S-a întors la Cernăuți într-un moment decisiv. În anul 1916, Ion Nistor a fost primit în Academia Română, a ținut discursul de recepție (răspunsul lui Nicolae Iorga). În iarna 1917–1918 se afla la Odesa, unde la cererea studenților români din Basarabia a predat istoria românilor. A fost nevoit să plece în Basarabia. Aici a participat la actul Unirii Basarabiei cu țara. S-a întors în Bucovina împreună cu alți refugiați bucovineni: părintele Constantin Morariu, profesorii Vasile Grecu, Ovid Țopa etc., unde a participat la actul Unirii, la intrarea generalului Iacob Zadic în Cernăuți, la înfăptuirea Unirii⁹.

Savantul face o trecere în revistă a evenimentelor și a poziției popoarelor europene față de noua situație creată¹⁰. Despre Austro-Ungaria, soarta căreia îl interesează în mod expres, Sextil Pușcariu scria: „E o neorientare politică cumplită. (...) În vremea aceasta cehii și slavii de sud își merg mai departe calea lor, conștient și sigur. Polonii și rutenii continuă să se pândească reciproc, dând sprijinul guvernului care le făgăduiește mai mult; nemții, dezbi-nați, fără capete politice, sunt, când foarte aroganți, când umiliți, după cum e situația momentană pe câmpul de război; socialiștii continuă de a exercita singuri un control eficace, mai ales prin foaia lor *Arbeiter-Zeitung*, cea mai bine redactată în prezent în Austria; iară românii – despre aceștia mai bine să tacă cronica, căci reprezentanții lor în Cameră sunt prea leneși sau prea geniali. În Ungaria, se susține (...) cel mai cinic și mai șurubar președinte al vreunui consiliu de miniștri, lăsând tot mai mult pe Tisza să-și facă mendrele, convenindu-i chiar acesta. Deși, pe zi ce trece, chiar în Ungaria reacționară din ce în ce mai mult, spiritele sunt dezgustate de mâna forte a acestui reacționar, ale cărui idei, evident, și-au trăit traiul. Despre România n-am informații. Ce se petrece acolo nu știm exact nimeni aici.

⁹ *Ibidem*, p. 302.

¹⁰ *Ibidem*, p. 303.

În Rusia (...) nimeni nu știe exact ce se petrece. În vremea aceasta englezii au ocupat coasta murmanică și se apropie prin Arhanghelsk de Petrograd. Cehoslovacii se luptă învingători înaintând din est, iar gazetele de ieri aduc chiar știrea că atingerea s-a săvârșit între ei și trupele japoneze debarcate în Vladivostok”. Este o analiză excelentă a situației socio-politice din Europa acelei perioade.

„În Austria, scria Pușcariu, harababura a ajuns la culme...” Situația din Parlamentul vienez era tensionată: „La 1 octombrie s-a deschis, în sfârșit, Parlamentul, scrie Pușcariu. Ministrul Hussarec ține o vorbire academică, în care dă explicații despre felul cum s-ar putea începe o reformă eventuală, pe bazele autonomiei naționale în Austria și din care nu se cunoaște nici o pricepere a vremilor. Dar discuția ce urmează îl trezește. Slovenul Korosec îi spune că vine prea târziu cu autonomia națională cu care nu se mai mulțumește nimeni. Polonul Tertil declară că Polonia cere, afară de Galiția, și provinciile polone din Germania cu litoralul la mare, că chestia polonă n-au s-o decidă Austria și Germania, ci conferința de pace, la care vor fi reprezentați și delegați poloni. Cehii declară pe față că nu se luptă de bună voie alături de Austro-Ungaria, cer de la Antantă statul Cehoslovac, preamăresc brigăzile cehoslovace și declară că acelea reprezintă poporul. Germanii revoltați, uimiți, resignați, înjură pe cehi numindu-i trădători, nu se pot dumeri de cele ce li se spune verde, apără Germania terfelită în vorbirile cehilor și – primesc principiul liberei dispoziții a popoarelor asupra sorții lor”¹¹.

Sub impresia acestor discursuri, notează Pușcariu, Parlamentul, în 4 octombrie face „pasul oficial, pe care de astă dată Germania, Austro-Ungaria și Turcia împreună l-au făcut lui Wilson, cerând armistițiu și începerea tratativilor de pace...”¹².

La 10 iunie, Sextil Pușcariu a primit o telegramă de la rectorul

¹¹ *Ibidem*, p. 312–316.

¹² *Ibidem*, p. 315.

Universității din Cernăuți cu vestea bună, că a fost eliberat de serviciul militar. Cu spiritul său analitic, Sextil Pușcariu descrie în *Memorii* atmosfera de la Universitate: îi găsește pe profesori împărțiți în „partide și tendințe care amenințau să degenereze în lupte la alegerile de rectori și decani. M-am convins iară, scrie Pușcariu, cât de puțin au învățat oamenii în acești patru ani din urmă și cât de puțini s-au cumințit. Aceleași mici patimi și ambiții meschine, firește, mai ales la cei ce au stat tot timpul frumos acasă, fără să fi fost militari și la acei dintre profesori care nu-s oameni de știință și au deci energii de cheltuit în astfel de lupte mărunte. Văzând că germanii nu voiesc să aleagă de rector pe colegul Tarnavski, al cărui rând de a fi ales sosise, am fost silit să mă amestec și eu în lupta aceasta și am izbutit să duc la un bun capăt și alegerea lui și a decanului care ne convenea nouă, celor ce eram de aceleași păreri. Acești «noi» erau profesorii evrei de la facultate, un sloven și un german”¹³. În ceea ce privește orașul și oamenii, „erau tot ca acum patru ani. Războiul n-a lărgit orizonturile celor mai mulți, aproape toți sunt însă intimidati și dezorientați. Deputații își caută mai departe de afacerile lor personale sau se ocupă de utopii și cred că rostul lor e de a face alegătorilor câte un mic hatâr. Și ce rol frumos ar putea avea ei, acum când soarta românilor din monarhia întreagă ar putea s-o conducă cei din Viena, când prin noua situație în statele vecine s-au născut și pentru noi probleme și ar trebui mai mult decât oricând o orientare politică sănătoasă și conștientă. Acum când în vecinătatea noastră se înjgheabă un stat polon și unul ucrainean, trebuie revizuit aportul nostru cu aceste naționalități. Dar în zadar, discutând cu unul și cu altul, să abordez chestiunea aceasta: soarta a 10 familii de răzeși într-o mare de ucraineni le pare la cei mai mulți mai importantă decât chestiunile mari care ar trebui să ne facă să nu ne pierdem în astfel de considerații mărunte”.

Profesorul caută în această situație, deloc ușoară, personalități care gândesc global, capabili să analizeze atmosfera social-politică

¹³ *Ibidem*, p. 301.

instalată printre intelectualii români de la Cernăuți și să găsească căi eficiente de acțiune. Printre aceștia au fost Alecu Procopovici și doctorul Isidor Bodea: „Acest român de inimă și om cumsecade, care, cu toate nenorocirile ce i-au căzut pe cap și cu toate că însuși a fost deținut și cât p-aiici dus la spânzurătoare, are curajul opiniei sale și a cărui vorbă e la locul ei...”

Personalitățile acelor vremuri tulbure, dar și aducătoare de noi speranțe, sunt caracterizate de către Sextil Pușcariu cu un talent autentic de mare scriitor. El descrie situația mitropolitului Vladimir Repta, „care a fost scos din funcția sa pentru ținuta sa antipatriotică pe vremea ocupației rusești, când sub presiunea stăpânitorilor, a trimis preoților porunca ca să se liturghisească pentru țar. Faptul e caracteristic, pentru că dovedește cât de puțin contează românii în Austria. În oricare provincie austriacă îmi închipui că așa ceva nu s-ar fi putut întâmpla, căci guvernului îi e teamă să-și aprindă paie în cap și să-și îndușmănească pe deputați. Dar se pare că deputații noștri n-au aflat cu cale să ia apărarea capului lor bisericesc. Cazul mitropolitului Repta – și a inspectorului de școli Simionovici, pensionat și el – poate servi de învățătură”. De fapt ambii sunt caracterizați ca fiind „atât de puțini români, în înțelesul naționalist al cuvântului, au evitat să se expună și să apere fățiș pe ai lor, căciulindu-se înaintea străinilor”.

În situația creată, Sextil Pușcariu hotărăște că și românii din Bucovina trebuie să-și apere drepturile lor legitime și să înainteze cerințele lor. Capitolul e scris la Cernăuți în data de 13 octombrie 1918, intitulat *Acum da, vom începe*, și a fost publicat în „Glasul Bucovinei” și în *Amintiri răzlețe din timpul Unirii 1918*, sub îngrijirea lui Ion Nistor (Cernăuți, 1938).

După trecerea în revistă a știrilor din ziare, citim: „Turcia a început tratativele cu Antanta în vederea încheierii unei păci separate. Polonia s-a declarat independentă, reclamând regiunile polone din Germania și Austria – iar cancelarul Max o felicită telegrafic. Rușii au denunțat pacea de la Brest-Litvsk (...). Austria e o casă de nebuni în care toți și-au pierdut capul, nimeni nu mai crede

într-o soluționare a situației încurcate și cei de la cârmă încearcă să oprească sfârșitul bolnavului prescriindu-i apă distilată”¹⁴.

„În astfel de împrejurări, scria Pușcariu, nu se poate ca numai noi, românii, să rămânem neactivi, așteptând să ne cadă mură-n gură doritul viitor. Se pare că în Ungaria terorismul e încă mare, încât ai noștri nu cutează să se miște. Dar aici în Bucovina a sosit momentul să ne manifestăm”¹⁵. Rând pe rând, Pușcariu se întâlnește cu Alecu Procopovici, Max Hacman, Vasile Bodnărescu, doctorul Isidor Bodea. Acesta notează în *Memoriile* sale: „Ieri am oprit pe stradă pe doi dintre deputații noștri și le-am spus verde: dacă nu începeți d-voastră acțiunea pe care toată lumea o așteaptă, o voi începe eu!”

Duminică seara, la data de 13 octombrie, s-au adunat la doctorul Isidor Bodea într-un cerc intim. Au mai fost invitați la adunare: profesorii Ș. Saghin și V. Gheorghiu, doctorul Oct. Gheorghian, V. Marcu Iacubovici-Boldur, președintele tribunalei C. Homiuca, protopopul Șandru și profesorul Vitencu. La această adunare, profesorul Pușcariu, care, cunoscând bine situația și conștientizând faptul, că e necesar, că populația trebuie informată și pregătită pentru a acționa în momentele decisive la actului unirii cu țara, prezintă planul unei gazete, în care să publice o proclamație. S-a hotărât să se tipărească o revistă politică, care să apară de trei ori pe săptămână. Vasile Bodnărescu a propus ca această gazetă să se numească „Glasul Bucovinei”¹⁶. Gazeta a apărut la 22 octombrie 1918. Prima ședință a redacției a avut loc în casa doctorului Isidor Bodea la care au mai participat Alecu Procopovici, Radu Sbiera, Vasile Bodnărescu și Mihai Hacman. Au decis ca „bătrânul consilier Bejan, președintele celor mai multe societăți românești, să primească a figura ca redactor al foi. El a primit imediat fără ca să-i pese de urmările grele ce puteau

¹⁴ *Ibidem*, p. 316.

¹⁵ *Ibidem*, p. 317.

¹⁶ *Ibidem*.

să le aibă acest pas și îndemnat numai de marea sa dragoste de neam”¹⁷. Chiar în prima ședință a fost citită *Proclamația* ce avea să se publice „în fruntea foi”, pe care au iscălit-o toți fondatorii ei, cu toată răspunderea. Evenimentele ce au urmat deveneau din ce în ce mai tensionate. Unii dintre fondatori au cerut chiar a doua zi să li se retragă semnătura.

Răspunsul lui Pușcariu a fost ferm „Domnilor, noi am plecat cu trenul-fulger spre o țintă de la care nu ne vom abate. D-voastră ați scos capul pe fereastră ca să vedeți pe unde trecem și vântul v-a luat pălăria. Acum vreți să trageți frâna de alarmă, pentru ca de dragul pălăriei să oprim trenul? Să creadă lumea că locomotiva noastră are un defect? Mai bine coborâți binișor la prima stație, întoarceți-vă și lăsați-ne pe noi să trecem înaintel!”¹⁸.

A început polemica cu politicienii care, neputându-și asuma responsabilitatea de a chema la acțiune, nu puteau nici să admită „ca inițiativa luptei să pornească din alte părți”. A început polemica cu Aurel Onciul, care a convocat la o consfătuire intimă căpeteniile vieții politice din Bucovina, printre care și pe Sextil Pușcariu. A doua ședință s-a ținut marți, 15 octombrie, în casa baronului A. Hurmuzaki, la care au mai participat în afară de Onciul și Hurmuzaki, Niculiță Popovici, Nicu Flondor, Aurel Țurcan. Polemica dintre Aurel Onciul și Pușcariu a fost dură. Onciul propunea să urmeze exemplul unui grup de ardeleni care chemau să rămână credincioși Coroanei ungare. Aurel Onciul declarase: „Dacă milioane de ardeleni, cu înțelepții lor conducători politici, au făcut o astfel de declarație, înseamnă că noi, o mână de oameni, nu putem avea altă ținută și nu ne putem declara ruși de monarhia căreia i-am jurat credință”. Această „notiță (...) strecurată în jurnalul vienez de biroul de presă maghiar” s-a dovedit a fi falsă. Aurel Onciul venise „cu textul manifestului care trebuia să fie primit în adunarea proiectată (...)

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p. 318.

(textul acestui manifest a și fost publicat în „Foaia poporului”, [nr. 40 din 1918], care apărea deodată cu întâiul număr al „Glasului Bucovinei”). „A urmat o discuție înflăcărată, în cursul căreia Onciul voia să-și impună părerea lui, iar cei mai mulți din cei prezenți căutau să împace intransigența lui cu intransigența mea, care refuzau orice înțelegere”¹⁹.

Într-o discuție „între patru ochi”, Onciul îl amenință direct pe Pușcariu: „Nu uita că ești căpitan în armata austriacă și că generalul Fischer are puteri discreționare în Bucovina. O vorbă din partea mea și mâine ai apucat calea trădătorilor de patrie”. „Sunt gata să port consecințele”, a fost răspunsul²⁰. Amenințarea lui Onciul devine și mai agresivă: „Dar una s-o știi! Nu va trece un ceas după ce Fischer va fi pus mâna pe mine și dumneata nu vei mai fi între cei vii!”²¹

Astfel, tratativele dintre „glasiști” și Aurel Onciul au fost rupte. În *Memorii*, Sextil Pușcariu a reprodus dialogul cu soția sa Leonora, care l-a susținut în hotărârea sa de a merge mai departe. „Urmările lui sunt incalculabile. Stau înaintea pasului hotărâtor. Să-l fac sau să mă opresc”, îi spusese Sextil Pușcariu. După o pauză grea am primit răspunsul: „Dacă patru ani de zile a trebuit să fii în orice moment gata să-ți dai viața pentru o cauză care nu era a noastră, acum, când e în joc viitorul neamului tău, nu poți șovăi”.

„Glasul Bucovinei” a apărut pe 22 octombrie 1918. Numărul a fost redactat în întregime de Sextil Pușcariu: „Voiam să spulberăm mai ales ultimul respect și teamă de Austria, ultima rămășiță de admirație pentru armatele germane, pe care mulți nu voiau să le creadă încă biruite și să pregătim terenul pentru o încredere oarbă și necondiționată față de România”.

În numărul doi al ziarului se publică articolul lui A. Procopovici *Dumnezeu s-o ierte*, „în care se cânta prohodul

¹⁹ *Ibidem*, p. 319

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, p. 320.

Austriei”. Se așteptau că vor fi arestați. Contele Etzdorf, guvernatorul Bucovinei, nu reacționase atunci. Mai târziu, Constantin Tarangul, prefectul poliției, îi spusese lui Pușcariu: „Cenzura rămasese atât de desconcentrată de cutezanța noastră, încât credea că în spatele nostru stau armatele române gata să intre în Bucovina și – se făcu că nu vede nimic”.

„Glasul” devenise auzit și în Ardeal. Evenimentele se precipită. Sextil Pușcariu, împreună cu susținătorii de la „Glasul Bucovinei” sunt primii care au dat semnalul pentru unire. Această publicație românească a jucat un rol important în actul de trezire a conștiinței de neam, de susținere a activității personalităților cernăuțene antrenate în activitatea unionistă. Sextil Pușcariu semnează editorialul *Ce vrem?*, în care sunt formulate doleanțele românilor bucovineni: „Vrem: să rămânem români pe pământul nostru strămoșesc și să ne ocârmuim singuri, precum o cer interesele noastre românești. Nu mai vrem: să cerșim de la nimeni drepturile care ni se cuvin, ci în schimbul jertfelor de sânge aduse în acest război – jertfe mai dureroase decât ale altor popoare – pretindem: ca împreună cu frații noștri din Transilvania și Ungaria, cu care ne găsim în aceeași situație, să ne plăsmuim viitorul care ne convine nouă în cadrul românismului.

Cerem: să putem aduce la Congresul de pace aceste postulate ale noastre prin reprezentanții aleși de noi înșine din mijlocul națiunii noastre.

Suntem pe punctul principiilor lui Wilson, adoptate și de ministerul austro-ungar de externe. Nu vrem decât ceea ce după drept ni se cade, acum când zorile dreptății au răsărit pretutindeni, o vom cere neînfricați și nu există jertfă pe care să n-o aducem cu drag pentru împlinirea idealului nostru”²².

Putem afirma cu certitudine faptul că „Glasul Bucovinei” a pregătit Unirea, formulând opțiunea românilor bucovineni. Articolul următor *Fraților, suntem cu voi!*, reproduce fragmente

²² *Ibidem*, p. 323.

din discursul lui Alexandru Vaida, rostit la 18 octombrie în Parlamentul din Budapesta, în care declară printre altele: „Organizația românilor din Ungaria și Transilvania nu recunoaște nici vreunui factor străin dreptul de a reprezenta interesele românești la congresul de pace universal”.

Efectul produs de primele numere ale „Glasului” au provocat replica din „Foaia poporului”, ziarul Partidului Național-Țărănist, care în aceeași zi publică propunerea de a rămâne credincioși jurământului dat împăratului de la Viena. Deputații din parlamentul vienez, Grigorovici, Isopescu-Grecul, Onciul, Sârbu și Simionovici s-au constituit și ei într-un consiliu național. Ziarul sucevean „Țara nouă” și „Țăranul” din Cernăuți publică în 20 septembrie, despre „meritele pe care Austria și le-a dobândit înaintea istoriei” și-și exprimă speranța că ea va da o „dezlegare chibzuită a problemelor naționale”.

Fruntașii mișcării naționale duc tratative în speranța de a găsi totuși o înțelegere cu Aurel Onciul. Situația devine din ce în ce mai tensionată. După lungi discuții, a fost adoptată o rezoluție de compromis, iar Onciul a plecat la Viena pentru a se înțelege cu ceilalți deputați. În această situație, Iancu Flondor, care sosește de la Storojineț, declară că nu este de acord cu această rezoluție care „făcea prea multe concesii lui Onciul” și propune noi tratative, pe care acesta le refuză. În pofida scrisorii trimise de Aurel Onciul, în care se spune că deputații refuză să recunoască Constituanta de la Cernăuți, pregătirile pentru adunarea constituantă continuă: „Onciul veni vineri – duminică avea să fie adunarea – și (Onciul – *n.n.*) ne trimise o scrisoare iscălită de toți deputații (pe care îi informase fals), în care ei declară că nu recunosc altă constituantă decât pe cea convocată de ei.

Fiind dezobligați prin această scrisoare, am luat sâmbătă seara alte rezoluții, rămânând ca duminică dimineață să se alăture și Onciul la ele. (...) Acesta bătu în retragere, doi deputați sosiți și ei de la Viena, veniră la adunare și astfel ea fu o grandioasă manifestare, primind cu unanimitate rezoluțiile care

proclamau unirea tuturor românilor într-un singur stat național, și numindu-se constituantă”²³.

Evenimentele politice ce s-au petrecut în octombrie au fost reflectate în „Glasul Bucovinei”. „E un vârtej nebun de schimbări, scrie Sextil Pușcariu, precum nici fantezia cea mai vie nu le putea prevedea”. El s-a aflat printre fruntașii mișcării românilor bucovineni, încadrându-se în activitatea Consiliului Național Român din Bucovina, creat la 15/27 octombrie la Cernăuți. Iancu Flondor s-a alăturat activităților începute de Sextil Pușcariu.

Între timp, ucrainenii „au ocupat cu putere Galiția de est”²⁴. Atmosfera revoluționară din Cernăuți „cu soldați demobilizați cu de la sine putere, care plecau acasă după ce goleau magazinele militare. Plebea luase armele prăsite din cazărmi și copiii nevârstnici împușcau cu ele prin piețe și prin străzi. O ceată de derbedei înarmați pătrunse în curtea Palatului Național, cu intenția să-l cucerească. Neromânii începuseră să creadă că zvonurile despre ajutorul ce avea să ne vină din regatul român era un bluff”²⁵.

În ziua de 10 noiembrie 1918, Pușcariu scria: „Din cerdac se vede Sadagura arzând. Inimosul Lazăr a fost cel ce în ziua de 11 noiembrie s-a urcat pe o bicicletă și s-a repezit la Cuciur, unde se opriseră trupele române comandate de generalul Zadic, căruia îi duse vestea că la orele 2 intră în vigoare armistițiul general, cu ordinul să nu mai înainteze niciun beligerant. Astfel, la 12 fără un sfert automobilul generalului în fruntea oștirii sale, escortat de triumfătorul maramureșean putu ajunge la țanc în piața Cernăuților, unde era adunată toată românimea”²⁶.

²³ *Ibidem*, p. 325.

²⁴ *Ibidem*, p. 326.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, p. 327.

Iancu Flondor – omul providențial

Sextil Pușcariu își pune întrebarea: a fost o revoluție? „Cred că da, căci mișcarea tumultuoasă din septembrie și octombrie, deși sângele începuse să înceteze de a mai curge, are cele mai caracteristice înfățișări revoluționare...”. În fruntea maselor, conchide Pușcariu, „apare omul providențial care regizează aceste mase”. Sunt interesante paginile în care Pușcariu caracterizează rolul maselor și a liderilor într-o revoluție: „Demosul e la rădăcina cuvintelor «democrație» (...) și «demagogie», mijlocul atât de des întrebuințat spre a dobândi popularitate.

Rolul acestui «demos» – poporul – e decisiv mai ales în revoluții. Și nu numai ca masă ce răstoarnă ca o vijelie dezlănțuită spontan o lume învechită, ci și ca o entitate nouă și cu o psihologie proprie”.

„Ceea ce e poate mai vrednic de reținut din cele ce le vedem că se întâmplă de câte ori o mișcare revoluționară izbucnește, e că masa aceasta, răscolită, își creează singură capii. Războaiele scot din masa cenușie a oștirilor câțiva eroi, care mai adesea fără voia lor și mai totdeauna fără o pregătire specială, săvârșesc fapte admirabile. Oameni care în vremuri normale ar trece neobservați, în lupte decid, prin curajul sau luciditatea lor, soarta unei oștiri. În revoluții, de asemenea, masa anonimă naște pe omul care decide izbânda unei mișcări.

În Bucovina, scrie Pușcariu, acest om providențial a fost Iancu Flondor. Fără revoluție el ar fi trăit, probabil, retras la moșia sa, dezgustat de politica pe care o făceau alți români cu care pornise în tinerețe o acțiune de regenerare a vieții publice. Fără Iancu Flondor, revoluția din Bucovina sunt convins că nu ar fi reușit”.

În paginile ce au urmat, Sextil Pușcariu scrie despre rolul decisiv pe care l-a avut Iancu Flondor în acele zile, pe care le-a reflectat, cu unele amănunte, și în ziarul său, dorind să-i facă un portret. Sextil Pușcariu posedă darul portretizării și al caracterizării evenimentelor. El își susține demonstrația cu cât mai multe argumente, detalii, bogăție de date. „În memoriile mele, scrie Pușcariu, aș vrea ca tablourile pe care le dau să fie veridice, dar n-am ambiția să fie

mai mult decât niște schițe impresioniste. Nu cum erau de fapt, ci cum mi se păreau mie că sunt, cred că este mai interesant. Mai ales când e vorba de oameni, memorialistul nu poate face fotografiile luate cu kodaku obiectiv, ci doar portrete văzute cu ochiul care totdeauna apreciază. Iar aprecierea e subiectivă și schimbătoare, chiar la aceeași persoană. Altcum judecam lucrurile în 1918 decât astăzi, când am văzut și alte revoluții decât cea bucovineană. De aceea, am introdus un corectiv în povestirea mea, făcută după însemnările contemporane (...), dar necesare pentru o mai justă imaginea unui revoluționar.

Atunci vedeam prea mult la Flondor, nepotrivirea dintre acțiunea plină de nobil elan și de intenții bune și între faptele impulsive. Astăzi îmi dau seama că un revoluționar nu trebuie să fie ceea ce se înțelege îndeobște prin caracter. El nu trebuie să aibă preocupări pe care concepțiile noastre și experiența cotidiană le-au etichetat în rubrica de «morale». De multe ori, el trebuie să renunțe la scrupulele pe care i le-ar dicta chibzuința rece și să-și păstreze fanatismul și încrederea în instinctul lui de previziune și în calitățile de supraom...”²⁷.

„Când răzmerița se domolește, scrie în continuare Sextil Pușcariu, și – trecând vremea pornirilor instinctive ale maselor fanatizate de gesturile patetice și cuvintele sonore – lumea începe iar să-și dea seama de valoarea prieteniei adevărate și a înțelepciunii ce se poate exprima fără tirade oratorice, aceiași oameni care s-au închinat idolului ce îi vrăjise îl părăsesc, îi descopăr dintr-odată inconsecvențe și păcate, aruncă cu pietre asupra lui sau îi aplică cea mai grea pedeapsă: îl uită... Revoluția din Bucovina a fost de scurtă durată; tot atât de scurt a fost și rolul de conducător și admirat fără rezerve al lui Flondor. Când stări normale au revenit, lumea i-a descoperit inconsecvențe, patimă, nechibzuință, nerecunoștință, cabotinaj, grandomanie și alte păcate pe care nu le observase la el când îl aclama”.

²⁷ *Ibidem*, p. 331.

„După adunarea din 27 octombrie, la care s-a votat frumoasa rezoluțiune, românii erau siguri că trupele române vor intra să ocupe Bucovina. Așa credeau și străinii. Dar zilele treceau una după alta și ele nu veneau (...) Foarte frumoasă a fost ținuta lui Flondor. Mai întâi față de guvernatorul Etzdorf, care ar fi vrut să-l facă să se înțeleagă cu rutenii. Citându-l la sine, Flondor i-a răspuns că el nu mai merge la guvern până nu-i va da răspunsul la actul prin care i-a adus la cunoștință rezoluția luată în 27 octombrie și a cărei urmare logică ar fi fost ca Etzdorf să predea puterea lui Flondor. Astfel, Etzdorf veni la Flondor (sau mai bine zis la Al. Hurmuzaki, unde veni și Flondor) să-l roage ca să se împace cu rutenii. Flondor îi arată că o împăcare este peste putință.

Dar mai ales frumoasă a fost ținuta lui Flondor față de românii înșiși, care deveniră neîncrezători și începură să se teamă de ucrainenii ajunși la putere. Ei știu să le spulbere orice temere și să-i facă pe defetiști să tacă, prin curajul său, prin veștile bune ce le comunica – vești imaginare – prin acel: am așteptat 144 de ani ziua eliberării, mai putem dar aștepta o săptămână sau două!

În sufletul său, Flondor nu era așa de liniștit cum se arăta și într-o seară avurăm amândoi o decepție strașnică...

Flondor îl trimite pe Vasilică Bodnărescu la Iași ca să ceară intervenția armatei române, pe care o așteptam de o săptămână. Pe când generalul Fischer își posta jandarmii săi la Suceava, ca să-l prindă, Bodnărescu trecu în trăsura primăriei din Cernăuți la Mamornița frontiera. Peste câteva zile s-a întors să ne spună rezultatul: Marghiloman șovăia.

Raportul lui Bodnărescu a fost pentru mine ceva nespus de dureros. Am simțit o tăietură în furca pieptului, precum o ai când ți se vestește că a murit cineva care ți-era drag. Eu care credeam că în România trenul e pregătit pentru Unirea tuturor românilor, și speram că Bodnărescu ne va aduce o directivă, acum mă convingeam că dezorientarea cumplită, pe care o bănuiam și în Ardeal, ne stăpânește și în clipele acestea hotărâtoare.

Bodnărescu se înapoie încă în aceeași noapte la Iași, cu

misiunea să ceară intervenția armată imediat și fără preget, iar Flondor și cu mine mersem la Centrală, unde lumea ne aștepta, zvonindu-se printre români că sunt știri...

Din fericire, de astă dată Bodnărescu află în Iași situația schimbată. Marghiloman căzuse, se formase un minister de trecere, compus din generali cu generalul Coandă în frunte. Sub presiunea opiniei publice, deșteptată de declarațiile românilor din Bucovina și Ardeal, oficialitatea părăsi rezerva...

Pe joi, 7 noiembrie așteptam intrarea trupelor române... Intrarea trupelor române întârzie mult și generalul Zadic intră în Cernăuți abia luni în ziua când s-a încheiat armistițiul între Antantă și Puterile Centrale. Rutenii, adică legiunile și conducătorii lor, dispăruseră cu o zi înainte din oraș, ducând cu sine o mulțime de material și toți banii publici pe care îi aflară prin oficii. În sala de ședințe a Societății pentru Cultură a fost primit generalul român de membrii Consiliului Național.

...A doua zi, după un Te Deum, am avut după prânz, întâia ședință a Consiliului Național, constituit într-un fel de Parlament, care a ales și un guvern, cu Iancu Flondor în frunte.

Sextil Pușcariu, contra voinței lui, fusese ales secretar de stat la externe. În această calitate, la 14 noiembrie, ca trimis al guvernului Țării Bucovinei pleacă la Iași, unde a avut întrevederi cu ministrul președinte, generalul Coandă „...un bătrân frumos, o figură de marchiz din romane” și cu Ionel Brătianu, care l-a primit foarte amabil vorbindu-i de Nistor și de Marmeliuc. I-a spus că o autonomie cu diete provinciale nu o crede bună, mai ales că în Bucovina și Transilvania sunt prea mulți străini, ci ar trebui să existe numai camera din București, cu miniștrii pentru diferite provincii. I-am recomandat pe Nistor pentru acest post. Crede că autonomia trebuie să fie numai județeană. Ne-a recomandat să menajăm pe străini, mai ales pe evrei, care au multe legături, și să ne punem pe bază democratică, cu drepturi de vot și cu împărțire de pământ la țărani. Nu numai din fondul religios, ci și moșii private. Crede că guvernul, cum s-a alcătuit el în Cernăuți, nu

poate fi decât provizoriu, spre a administra țara. Ar trebui să ne declarăm cât mai degrabă uniți desăvârșit cu țara”.

Pe 15 noiembrie Sextil Pușcariu s-a întâlnit și cu Iancu Nistor: „Nistor – tot cel vechi, plin de inimă, numai ceva mai oțelit de toate câte avusese să le suporte în acești ani din urmă. Pe când era fugăr la Odesa, era să pună nemții, care intraseră în oraș, mâna pe el. Într-o barcă s-au salvat, cu Goga și alți câțiva...”. S-au văzut și cu liderii altor partide, care le-au spus același lucru – unire necondiționată.

Audiența la Regele Ferdinand

Sextil Pușcariu a avut audiență în zilele următoare și cu Regele Ferdinand și Regina Maria. Impresiile, scrise în 30 decembrie 1918²⁸: „În ziua următoare am fost în audiență la Regele Ferdinand și Regina Maria (...) De astă dată, prima impresie se șterse cu totul și am rămas foarte plăcut surprins de felul cum a vorbit cu noi. Adevărat că și acum conversația nu curge și adesea se oprește în mijlocul frazei, căutând cuvântul potrivit cu care s-o sfârșească – și adesea truda ce și-o dă se vede din contractarea mușchilor feței – dar, după o pauză oarecare, el găsește acest cuvânt și vezi că totul ce spune e bine chibzuit. M-a mirat ce informat e asupra oamenilor din Bucovina și din Ardeal. Pe Lepedatu, Maniu, Vaida, Ghibu, Deleu și Mihai Popovici mi i-a numit, despre Goga mi-a spus că nu s-a purtat tocmai bine, iar despre fratele acestuia, Eugen, se vede că are o părere rea. Ne-a vorbit despre chestia agrară, pe care se vede că a studiat-o temeinic și ne-a spus cum nici în cele mai grele clipe n-a deznădăduit. Felul de a se purta a germanilor îl afla barbar. S-a informat despre stările din Bucovina și ne-a spus, ceea ce avurăm ocazie să auzim în repetate rânduri în zilele petrecute în Iași, că toată lumea așteaptă o reîmprospătare, o renaștere de la elementele bune din România nouă. Cu cât drag vorbea el de această Românie nouă care i-a fost dat să o înfăptuiască el și cât de sincer emoționat a fost, când i-am citit, la începutul audienței, adresa pe

²⁸ *Ibidem*, p. 341.

care o scrisesem în ultimul moment! (...) și el mi-a spus că trebuie făcută unirea necondiționată cât mai curând, că așa o cer interesele țării și ne-a luat făgăduința că, întorși, vom insista să se facă. În același timp, ne-a asigurat că va numi numai funcționarii pe care bucovinenii îi vor propune, încât țara va păstra, în stadiul de trecere, înfățișarea ei, netulburată de amestecul României. La sfârșit ne-a mai repetat o dată că de acum a venit vremea muncii înțelepte și la plecare ne-a scuturat mâna mult și deosebit de călduros²⁹. „Cum Nistor era de părere că unirea trebuie să fie necondiționată, am primit și eu punctul acest de vedere, împreună cu Bodnărescu și am insistat la Cernăuți să se facă cât mai grabnic”³⁰.

„A doua zi am fost la audiență la regina. Frumoasă, maiestuoasă și plină de farmec, ea ne povesti cum nici un moment, chiar în clipele cele mai grele, n-a părăsit-o credința în izbânda finală. Ne-a spus prin ce lupte grele sufletești a avut să treacă regele, care a rup-o definitiv cu neamurile sale și cum prin legăturile ei, cu Anglia îndeosebi, a ținut tot timpul viu interesul aliaților față de România. În graiul ei frumos românesc, cu accentul englezesc care nu supără însă la ea, ne-a povestit amănunte din anii din urmă, cu o mimică vie și mai ales cu mlădieri de corp pline de grație dar și de maiestate și ne-a spus cât e de fericită acum, când reușita finală e atât de frumoasă”.

Vizita Reginei Maria la Paris

„Săptămâna care vine (16 martie 1919) pare a fi decisivă pentru chestiunea românească la Paris. A fost un gând fericit al Reginei Maria de a fi plecat la Paris și Londra. Ei vom avea să-i mulțumim în mare parte pentru izbânda cauzei noastre”. Din scrisoarea lui Ion Nistor din 28 februarie 1919 citim: „...La Paris lucrurile merg bine. Vizita reginei a servit cauza noastră mai mult ca 10 diplomați și 100 kg de memorii și articole de gazete. Îți trimit un număr de

²⁹ *Ibidem*, p. 342.

³⁰ *Ibidem*, p. 343.

diverse gazete ce mi-au sosit din Paris, din care te vei convinge și tu că avem să mulțumim intervenției reginei. Ar fi bine ca unul dintre băieții noștri să scrie un articol de fond în care să arate rolul reginei, în timpul războiului, ca mamă a răniților, iar acum ca apărătoare a cauzei românești în fața lumii întregi. Este o ade-vărată crăiasă din povești care privește un neam obijduit. Ce bine ar fi când ai scrie chiar tu acest articol...

Țineți lumea la curent cu primirea reginei la Paris, cu vorbele ei de acolo și cu cererile pe care ea le face pentru alinarea durerii și mizeriei românești. Prințul Carol este abonat la «Glasul Bucovinei» pe care i-l trimit zilnic la Cotroceni. Citește cu mare interes...

Chestiunea frontierelor este aproape hotărâtă definitiv în favo-rul nostru. Rămâne însă greua sarcină de a apăra acele hotare... Pentru a preîntâmpina orice surprindere, marți seara la orele șase s-a ținut un consiliu de coroană sub președinția regelui la palatul din Cotroceni. Veștile din Paris sunt bune. Pare că vom obține Torontalul întreg. Străduințele noastre de a obține echipamente pentru ostași par să fie încununate de succes. Am impresia că după consiliul de coroană situația s-a înseninat puțin. Regina a plecat la Londra și Brătianu o să plece și el pentru două zile la Londra. Este vorba de a obține consimțământul Angliei pentru revendicările noastre³¹.

Participarea lui Sextil Pușcariu la actul unirii Bucovinei cu țara era un act de mare curaj și patriotism. „Toamna anului 1918 a fost, desigur, punctul culminant din viața mea, căci ea aduse acea orgie de fericire pe care am așteptat-o o viață întreagă, pentru care erau acordate toate coardele sufletului meu strunit pentru acest ideal, scria Sextil Pușcariu la 4 ianuarie 1927. Rolul pe care l-am avut însumi la această Unire a fost destul de mare pentru ca să am în suflet mulțumirea că am contribuit și eu, după puteri, la realizarea visului”. El refuză însă să participe în continuare la viața politică, considerând că „politica nu mă mulțumește (...), mă dezgustă

³¹ *Ibidem*, p. 369–370.

pentru veșnicele chestiuni personale de care nu se poate dezbăra”. I-a declarat lui Nistor că nu primește „nici postul de secretar general, sau de serviciu, nici cel de ministru, ci voi rămâne ceea ce m-am hotărât în primul moment să fiu: directorul «Glasului Bucovinei», ca să duc mai departe opera de semănător de idei pe care o cred mai importantă decât cea de ministru și pentru care îmi simt vocația. Și apoi vreau să plec din Bucovina cu un nume bun, ca un vrednic urmaș al lui Pumnul...”³².

Când în primăvara anului 1919 i se propune postul de ministru al Bucovinei la București, el refuză, rămânând în continuare omul de știință integru: „Cu toate acestea politica nu mă mulțumește și mi-e dor de munca științifică”³³.

„Nu vreau să primesc acest post din două motive: 1. Ca ardelean în Bucovina nu vreau să uzurp locul ce se cuvine unui bucovinean; 2. Cred că cel mai frumos gest pe care îl poate face un «glasist» e să arate că n-a luptat ca să ajungă la un post râvnit de atâta lume și deci trebuie să dovedim asta printr-un exemplu: cel ce refuză de a fi ministru și persistă de a rămânea directorul unei foi dovedește că a lucrat numai pentru o idee și a rămas la postul său de gazetar, pentru care s-a hotărât la început, fiindcă și-a dat seama că acolo poate face ispravă. A face acest gest mi-e cu atât mai ușor, cu cât portofoliul ministerial nu mă tentează absolut deloc. Îmi dau perfect seama că după ce l-am refuzat voi avea, ca director al «Glasului», mai multă autoritate și mai multă stimă decât un ministru. Dacă voi fi chemat să organizez Universitatea din Cluj și să pun temelia Muzeului Limbii Române, am ajuns tot ce îmi doresc și voi avea terenul de activitate pe care mi-l doresc și pentru care sunt pregătit”³⁴.

³² *Ibidem*, p. 361.

³³ *Ibidem*, p. 360.

³⁴ *Ibidem*, p. 362.

EMINESCU ȘI CERNĂUȚII

Universalitatea operei lui Mihai Eminescu depășește limitele epocii sale. Mircea Eliade căuta „cheia” descifrării „enigmei” lui Eminescu în „coexistența contrariilor”; în „faptul că acest „pesimist” în filozofia lui teoretică era atât de „optimist” când interpreta istoria și politica românească; faptul că acest „tradiționalist” era însetat de culturile occidentale și extrem-orientale; faptul că acest „conservator” a înfăptuit cea mai radicală „revoluție” lingvistică, fondând în bună parte poetica română modernă și contribuind ca nimeni altul la purificarea, însănătoșirea și îmbogățirea prozei literare. Poate că această „coexistență a contrariilor” era cerută chiar de structura „omului universal”, așa cum tindea să-l întrupeze geniul lui Eminescu.

Descifrăm mai mult de un secol opera lui, încercăm să reconstituim împrejurările în care s-a format personalitatea complexă a poetului. Întâlnirea cu geniul spiritului eminescian este, înainte de toate, întâlnirea cu scrisul său fascinant. Într-una din filele manuscriselor eminesciene (manuscris 2289, fila 15) citim o însemnare făcută de poet în împrejurări necunoscute nouă, dar care definește o concepție despre condiția omului de geniu: „Oamenii de știință dar fără talent, adică purtătorii științei moarte, mi-i închipuiesc ca o sală întunecată cu o ușă de intrare și una de ieșire. Ideile streine intră printr-o ușă, trec prin întunericul sălii și ies prin cealaltă,

* Studiul a fost publicat post-mortem în vol. *Pagini de istorie literară română în Bucovina*, IV. *Mihai Eminescu*, Cernăuți, 2024, p. 12–34, iar în volumul de față au fost reproduse fragmente relevante și actuale.

indiferente, singure, reci... Capul unui om de talent e ca o sală luminată, cu pereți și oglinzi. De afară vin ideile într-adevăr reci și indiferente – dar ce societate, ce petrecere găesc!”

Eminescologia de mult a devenit o știință care încă nu este acreditată oficial. Încă nu avem un institut de eminescologie cum este Institutul Ghoete în Germania sau Institutul Pușkin la Petersburg. S-au scris, fără exagerare, zeci de mii de lucrări, se fac afirmații dilematice, s-a polemizat și se polemizează până astăzi, propunându-se uneori păreri din cele mai năstrușnice: multe afirmații diletante sau articole superficiale cu caracter publicistic. S-au scris și lucrări bine argumentate și documentate. S-au făcut în ultima perioadă insistente investigații documentare biografice, cele mai multe referindu-se la ultimii ani de viață, boala și conjuncturile politice care au hotărât soarta poetului nostru național. O atenție mai mare, în acest context, se acordă publicistici și activității lui politice. De fapt, chiar și după moartea poetului, editarea și studierea operei eminesciene, mai ales când aceasta se referea la predarea ei în școală, din diferite considerente, a depins, o lungă perioadă timp, de conjuncturi politice, raportate, de fiecare dată, la ideologia vremii, nu se admitea ca opera poetului să fie cunoscută în întregime.

Nicolae Iorga scria în 1929 în lucrarea sa *Expresia integrală a sufletului românesc. Mihai Eminescu*: „Tot ce avem de la Eminescu sunt fragmente ale unui geniu împiedicat de a pune în valoare imensele sale posibilități”. Istoricul insistă să valorifice acest inestimabil potențial creator pentru generațiile ce vor veni. El apreciază: „Închipuiți-vă însă o națiune crescută ca pentru dânsul... Ce altfel de poezie, într-adevăr în rândul literaturilor celor mari, ar fi răsărit din el! O națiune crescută ca pentru Eminescu nu fusese cu puțință, dar una crescută prin dânsul și tocmai cu ajutorul caietelor acestuia, ar veni să arate că el i-a fost și altceva decât cel mai mare poet”¹. Judecata înțeleaptă a lui Iorga a fost continuată

¹ Apud. Constantin Noica, *Eminescu sau gânduri despre omul deplin al culturii*

de filozoful Constantin Noica, care îi va sfătuî pe tinerii scriitori să înceapă prin a studia *Caietele* lui Eminescu. Într-o scrisoare adresată lui Noica, Emil Cioran afirma: „...fără Eminescu, neamul nostru ar fi mai sărac”. În continuare, răspunzând filozofului la afirmația că generații întregi nu l-au cunoscut „încă în întregime, apoi nu-l facem cunoscut altora întregime, așa cum a fost”², Cioran își exprimă speranța că poate „tânăra generație” va fi în stare să cuprindă necuprinsul miracolului eminescian, și face o afirmație optimistă: „Noii veniți ar trebui să înainteze în izbândă la fel de departe pe cât am mers noi în înfrângere. În clipa aceea, și numai atunci, s-ar putea susține că sunt demni de Eminescu”³.

La doar un an de la predarea manuscriselor eminesciene Academiei Române⁴, Iorga aprecia geniul poetului ca fiind „expresia integrală a sufletului românesc”, iar opera lui – „cea mai vastă sinteză făcută de vreun român”.

Trecut-au anii și ne punem întrebarea firească: Ce știm noi astăzi, la trecerea a mai mult de o sută de ani⁵ de la predarea ma-

românești, București, 1975, p. 68.

² Constantin Noica se referea și la faptul că manuscrisele poetului nu au fost predate Academiei decât numai după 20 de ani.

³ Mihai Eminescu, *Opera esențială. Cu zece comentarii de Constantin Noica și Emil Cioran*, Craiova, 1992, p. 235.

⁴ Nicolae Iorga, *Eminescu și generația de astăzi*, în „Sămănătorul”, 16 noiembrie 1903, apud. C. Noica, *Eminescu sau gânduri despre omul deplin al culturii românești*, București, 1975, p. 64.

⁵ Manuscrisele poetului au fost donate Academiei Române abia după scurgerea a 20 de ani după moartea poetului. În legătură cu acest fapt Constantin Noica scria cu mirare despre gestul lui Titu Maiorescu, mentorul *Junimii*, cel ce afirmase: „Rege el însuși al cugetării omenești, care alt rege ar fi putut să-l distingă?”: „Dacă a văzut în Eminescu un „rege al cugetării omenești”, și nu doar un poet de geniu, înseamnă că prindea altă imagine decât cea pe care ne-a trecut-o el însuși în realitate. De ce s-a întâmplat așa, adică de ce criticul și marele om de cultură, ce vede un om deplin în Eminescu, unul din piscurile cugetării omenești, a dat totuși culturii române doar pe cel mai mare poet al ei, păstrându-i lada cu manuscrise timp de aproape 20 de ani și nedăruind-o Academiei Române decât cu reținere (desigur,

nuscriselor de către Titu Maiorescu Academiei Române, despre Eminescu, acum când Academia Română a publicat deja facsimilele manuscriselor eminesciene. Câți dintre tinerii eminescologi de astăzi, cei în care au sperat Nicolae Iorga, Constantin Noica și Emil Cioran, s-au aplecat asupra lor, le-au cercetat și le-au comentat filă cu filă, încercând să descifreze comorile unei gândiri inedite, cum a fost cea a lui M. Eminescu? Care au fost învățămintele, astăzi noi spunem modelele, pe care ar trebui să le asimileze? Asistăm la un proces straniu de înmulțire, mai ales printre tinerii intelectuali, a detractorilor lui Eminescu, pe care, la drept vorbind, îi combatem cu mai puțin zel decât l-ar fi meritat poetul.

Eminescu poetul, prozatorul, filozoful, traducătorul din limba germană al unor importante opere de filozofie și istorie, publicistul, politicianul, „omul deplin al culturii noastre” după aprecierea lui Constantin Noica, este încă pentru noi „planeta” cu nesfârșit de multe necunoscute. Fiecare epocă se impune cu judecățile ei, căci istoria își lasă amprenta asupra cugetării noastre, a modului de a recepta și a aprecia, în sfârșit de a asimila un patrimoniu cultural rămas nouă în moștenire. Pentru înțelegerea, receptarea și interpretarea operei eminesciene, dominate, într-o măsură

din teama de a nu umbri chipul poetului, cum i se va fi părut)? De ce, mai târziu, după ce au început să scoată inedite din aceste manuscrise, în primul rând proza lui Eminescu sau poezii care, în unele cazuri, au părut o adevărată profanare a memoriei poetului, marele critic a tăcut? De ce, în cazul cel mai izbitor pentru noi astăzi și cel mai larg desfășurat al virtuților eminesciene de gândire, în speță în cazul confruntării poetului gânditor cu paginile cele mai grele ale filozofiei, cu primul sfert al *Criticii rațiunii pure*, Maiorescu nu a intervenit de fel ca să apere pe „regele cugetării omenești” de imputările, abia reținute, pe care i le aduce propriul său și cel mai apropiat discipol, I. Rădulescu Pogonean, ba a lăsat, cu tăcerea sa, să se creadă că acordă acoperire rezervelor și scuzelor, penibile pentru Eminescu, ce își dădeau curs liber? De ce, într-un cuvânt, Maiorescu ne-a refuzat imaginea omului deplin al culturii noastre și ne-a lăsat cu imaginea marelui bolnav și a geniului romantic, am zice a unui mare spirit mutilat...” La aceste întrebări ale filozofului, noi nu am putut răspunde nici astăzi.

mai mare sau mai mică, de experiențele trăite de noi astăzi, este evidentă necesitatea de a cunoaște și a recunoaște etapele formării unei personalități de geniu. În acest sens, cercetătoarea Zoe Dumitrescu-Bușulenga a folosit în studiile sale o instrumentație variată a analizei literare psihologice, punând în aplicație principii ale antropologiei fiziologice și sugestii genetice. Exegeței fenomenului Eminescu i-a reușit astfel „intrarea în timpul și spațiul eminescian”, în miezul culturii populare prin care s-a format viitorul poet și gânditor, în universul lui istoric, mitic și filozofic.

Încercând o valorificare, încă timidă la această etapă, a lucrărilor eminescologilor bucovineni și a amintirilor colegilor lui cernăuțeni, cu care a parcurs și etapa vieneză, putem afirma cu toată responsabilitatea, că Ipoteștiul copilăriei sale și perioada de studii la Cernăuți au fost decisive pentru formarea personalității poetului.

Mihai s-a născut cu o personalitate puternică, cu un suflet mare și bun, cu un spirit ce aspira spre libertate și cunoaștere. Pornind de aici, de la calitățile cu care poetul a fost înzestrat din naștere, Zoe Dumitrescu-Bușulenga a încercat să ne transmită înțelegerea acestui destin deosebit, legându-l de ambianța satului natal și a familiei, de evenimentele istorice decisive, care au hotărât soarta Principatelor Române și a Bucovinei, care devine Ducat, și au condiționat atmosfera social-politică din Cernăuți.

Bucovineanul Leca Morariu, care pe nedrept a fost uitat și care a suferit, ca și alți bucovineni, savanți și scriitori, – fiind îndepărtat de la catedră, nevoit să-și câștige existența cântând la violoncel la unul din restaurantele din Râmnicu Vâlcea, – începe demersul său analitic de la cercetarea calităților morale și psihologice ale membrilor familiei Eminovici, în primul rând, ale părinților. El afirma că „Eminovicii făceau parte din categoria *originalilor*, ceea ce va să zică: erau ca nealții sau cel puțin ca majoritatea celorlalți. Dar cele mai precoce simptome ale originalității par a se fi manifestat mai cu osebire la copilul Mihai Eminovici”⁶.

⁶ Leca Morariu, *Eminescu, Note pentru o monografie*, cap. I – *Originea familiei*,

Leca Morariu a acordat atenție și legendelor despre copilăria poetului, „copil răsfățat al codrului” considerând că acestea au aceeași valoare documentară, confirmată chiar în scrierile poetului. Se zice că „avea apucături poznașe și bizare, cum era aceea de a dispărea de acasă în mod ciudat câte o săptămână”. Leca Morariu scria că vara aproape că nu dormea acasă și se înfunda în singurătate în pădurile din împrejurimile Ipoteștilor, ceea ce îi alarma pe cei de acasă, dar mai ales pe Gheorghe Eminovici, care dorea să cultive fiilor săi aceeași ordine germană, cu care fusese el însuși deprins încă în Bucovina. Mihai era însă înclinat spre o libertate deplină, prefera să se afunde în vreo poiană ca să asculte, citim într-o poezie, cum „Noaptea se trezește/ Glasul vechilor păduri”. Nu este întâmplătoare mulțimea de poezii închinată codrului. Codrul în poeziile lui este personificat, este o ființă vie, poetul este dispus să dialogheze cu acesta nesfârșit de mult. De la codru, ca și de la oamenii satului poetul a învățat să asculte și să perceapă tainele și înțelepciunea naturii, muzica șoaptelor lui. Amintirile din copilărie ale poetului, pe care le regăsim doar în versurile lui sau în câteva rânduri de scrisoare, sunt legate mai ales de lumea, infinit de frumoasă, a codrului și a personajelor satului.

Printre alte „legende” despre copilăria poetului, Leca Morariu încearcă să dea crezare calităților lui de clarvăzător, cum este cea a celor doi tei de lângă casa de la Ipotești. I se atribuie lui Mihai, acestui copil neobișnuit, și alte calități. Putea, spre exemplu, să prevadă timpul. El citează fragmentul, preluat din Gala Galation, despre copilul Eminescu, proroc: „... trebuie să credem că acesta era semnul unei intuiții geniale. Ochiul lui Eminescu privea în lumea aceasta cu o claritate și forță de deducție, neobișnuite. Subt

cap. II – Gheorghe Eminovici, cap. III – Rareșă (Raluca) Iurașcu, mama lui Eminescu, cap. IV – Frățânii Eminescu, cap. V – Data și locul nașterii lui Eminescu, Suceava, 1932, p. 3; Lucrarea nu a fost definitivată. Ne-au rămas aceste note, destul de sumare, dar care conțin informații biografice destul de importante. V. și lucrarea *Eminescu copil*, publicată în „Glasul Bucovinei”, VI, 1923.

ochii lui de copil, colorația și nuanțele cerului, apele schimbătoare ale amurgului, tresărirea pădurii și încovoierea ierbii, zămisleau înțelesuri și prevestiri cari treceau cu mii de metri mai presus de ochii și capetele celorlalți oameni. Firea lucrurilor avea pentru acest rar născut destăinuiri și suspine neînțelese nouă celorlalți. Scump plătită raritate!”⁷.

Cei ce l-au cunoscut pe Eminescu mai târziu, la vârsta maturității, scriu despre aceeași mare dragoste pentru natură și dorință nestăvilită de a se afla singur în mijlocul ei. Să ne amintim de versurile din poezia *Diana*: „De ce dorești singurătate/ Și glasul tainic de izvor? S-auzi cum codrul frunza-și bate,/ S-adormi pe verdele covor?” sau de răspunsul codrului din *Ce te legeni codrule*: „Și mă lasă pustiit,/ Vestejit și amortit/ Și cu dorul singurel,/ De mă-ngân numai cu el!”. Ioan Slavici își amintea și el mai târziu, că „Eminescu fugea de orice îngrămădire de oameni și se simțea bine în mijlocul naturii. Cea mai încântătoare muzică era pentru dânsul freamătul brădetului și vâjâitul pârâului ce se varsă vâjâind printre stânci. Când am sosit la Iași, cel dintâi gând al lui a fost să mă duc la Copou și apoi la Socola, ca să-mi arate vederile ce se deschideau spre lunca Bahluiului și să mă plimbe prin crângurile de prin împrejurime, ca să mă-ncânt și eu de frunzișul pișcat de brumă și să iau parte la plăcerea lui de a călca frunzele scuturate de vânt, care fâșâie la tot pasul”. Și cât de dorite erau pentru dânsul chemările prietenului lui devotat, Creangă: „La Ești ninge de ast-noapte, încât s-a făcut drum de sanie. Cîrîcul parcă e mai frumos acum. Vino, frate Mihai, vino, căci fără tine sunt străin”⁸.

Informațiile despre copilărie sunt puține. Lui Eminescu nu-i plăcea să povestească despre sine, despre cei de-acasă și relațiile din familie. „Eminescu, scrie Teodor Ștefanelli în amintirile sale

⁷ Leca Morariu, *Eminescu...*, p. 17.

⁸ Teodor Ștefanelli, *Eminescu afară de școală*, în vol. *Mihai Eminescu în amintirile contemporanilor*, selecție texte și prefață de Daniel Corbu, Iași, 2005, p. 31.

despre perioada cernăuțeană, nu era comunicativ în această privință și nicidecum nu ne vorbea despre afacerile sale particulare, îndeosebi despre cele familiare, care poate și ele au avut o înrâurire decisivă asupra acestei purtări a lui Eminescu”⁹.

Este însă important să cunoaștem toate câte au făcut parte din ambianța în care a crescut și s-a format creatorul ca personalitate. Zoe Dumitrescu-Bușulenga, descifrând pas cu pas tot ce a marcat și „a fost specific destinului său” – casa, satul și oamenii lui, istoriile povestite – reușește să facă o sinteză a formării spiritului eminescian, plămădit din „spiritul unui neam”, ce a coborât din timpul și spațiul românesc, unic și irepetabil. Această metodă de a analiza opera poetului prin prisma psihologiei lui, intuită cu ajutorul înțelegerii ambianței în care s-a format acesta ca personalitate, a lecturilor, a orizontului pe care i le-au oferit studiile, a condițiilor de viață și a împrejurărilor istorice în care s-a format și a trăit, i-a permis să ajungă la o înțelegere de o profunzime unică în experiența eminescologiei. Exegeței îi este caracteristică această metodă psihologică pe care o regăsim și în cazul altor poeți, cărora le-a dat o tălmăcire proprie, deschizând alte căi de înțelegere a operei lor. În cartea *Eminescu. Viața*, într-o manieră romantică autoarea reconstituie împrejurările, timpul și spațiul în care s-a format acest copil, ce avea un simț acut al libertății depline în tot ceea ce a făcut, o curiozitate ieșită din comun, un interes deosebit pentru lectură și poveștile auzite din bătrâni. Ajunge la aceleași concluzii ca și Leca Morariu, care nu a reușit să-și finalizeze lucrarea proiectată.

Leca Morariu descrie satul, casa în care a locuit la Ipotești, sat cu câteva „case umile de țară (...) netulburat de «z buciumul orașului» și nici «de mișcarea vîoale a satelor mai mari de după dealurile dimprejur, ca Dumbrăvenii, Cucorenii, Călineștii» și teii din curte cu legendele legate de aceștia”. Despre această casă Leca Morariu scria: „numai poreclă de casă boierească nu-i poți

⁹ *Ibidem*.

hărăzi, pare a fi mai mult o casă de gospodar de la țară a vreunui răzeș mai cuprins, cu dare de mână. Gospodăria toată e adunată în jurul acestei case vechi cu cerdac de lemn în față”¹⁰. Această casă fusese ștersă de pe fața pământului în iulie 1924, după cum ne comunică cu durere în suflet cercetătorul bucovinean despre „vandalismul grecoteiului D. Papadopol. Faptul fusese consemnat în mai multe publicații”. Casa a fost reconstruită mai târziu după fotografii ale vremii.

Zoe Dumitrescu-Bușulenga va descrie și ea mai târziu această casă: „Casa era simplă, albă, nu prea înaltă pe temelia dreptunghiulară, acoperită tot cu draniță. Câteva trepte suiau spre cerdacul bătrânesc, de-a dreapta și de-a stânga căruia străjuiau doi salcâmi. Doar patru încăperi de locuit și un chiler cuprindea casa cu mobilă amestecată, mai veche și mai nouă. Pete de culoare pe pereții văruiți, pe dușumeaua gălbuie puneau doar velnițele și scoarțele înflorate. Seara, sfeșnicul sau lampa cu gaz de pe masă aruncau umbre jucăușe prin unghere, pe sobele de zid. Miroso de mere și gutui stăpânea toamna și iarna în casă. O oglindă cu ape neclare și ramă de lemn maroniu atârna pe peretele odăii celei mai bune și o față de catifea colorată, cu ciucuri, acoperea masa. Ferestrele cu gratii aveau perdele ușoare, ținute de galerii de lemn”¹¹. Astfel, informația pe care o spicuim la Leca Moraru, o completăm, mai târziu, cu imaginația adecvată realității a Zoei Dumitrescu-Bușulenga.

Putem afirma, prin urmare: copilul Eminescu vine la Cernăuți ca o personalitate deja formată, cu calități innăscute și formate în spațiul satului românesc și pe care și le dezvoltă în continuare cu interese și pasiuni conștientizate. „Acea impresie l-a cufundat adânc pe copil într-un univers de esențe, scria Zoe Dumitrescu-Bușulenga, în care a întrezărit o ordine universală, armonioasă

¹⁰ Leca Morariu, *Eminescu...*, p. 5.

¹¹ Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu. Viața*, ediție îngrijită de Dumitru Irimia, cuvânt înainte de Dan Hăulică, Mănăstirea Putna, 2009, p. 27–29.

imuabilă, stăpânită de adevăr și frumusețe, la care natura, ca și satul străvechi cu orânduielele lui, îi păreau că participă. De aceea s-a simțit, încă din acei ani, ca un mic ales, părtaș al misterelelor, răsfățat al codrului, supus marilor, eternelor legi nescrise ale acestei lumi desăvârșite. De aceea, de mic a mers pe pământul cu care se simțea geamăn, cu care se identifica într-un chip ciudat. Iubea noaptea ca și ziua și nu se temea de codru, de întuneric, de singurătate”¹².

Când căminarul hotărăște plecarea lui Mihai la Cernăuți, unde alături de frații săi urma să-și facă studiile, copilul era deja o personalitate formată, cu interese bine definite și calități intelectuale neobișnuite pentru vârsta lui. Deprins cu o libertate neîngrădită, copilului i-a venit greu să se acomodeze cu disciplina instituită în școlile germane, cu forfota gălăgioasă a orașului comercial cu o ambianță cosmopolită, uneori cu relații încordate, chiar și între elevii de diferite naționalități, precum reiese și din amintirile colegilor săi. Fugea înapoi, acasă, în Ipoteștii lui dragi, unde, ocrotit de codri, lucrurile cele mai complicate păreau mai simple, mai atrăgătoare, unde putea să citească și să-și ordoneze gândurile după voia lui, unde putea fi liber de orice prejudecăți naționale impuse de autoritățile austriece în școală.

Amintirile bucovinenilor, elevi și ei în acea perioadă, colegi de gimnaziu și, mai târziu, colegi de studiu la Viena, sunt extrem de prețioase pentru înțelegerea formării fenomenului Eminescu, începând de la portretul fizic al adolescentului, temperamentul, fondul moral, caracterul și până la deprinderile, lecturile și relațiile lui cu colegii. Aici Eminescu cunoaște o realitate nouă, încă nebănuită de copilul de 8 ani, o atmosferă cu totul deosebită de cea a Ipoteștilor. Este vorba de condițiile în care supraviețuiau românii într-un mediu străin, cosmopolit, cu respectarea unor riguroase legi străine, impuse în primul rând în școală, unde limba obligatorie era cea germană, pe care Eminescu, având o pregătire

¹² *Ibidem*.

prealabilă de acasă, o învață destul de repede. Este cunoscut deja faptul că Gheorghe Eminovici, după cum afirma Leca Morariu, care avea un respect deosebit pentru disciplina și cultura germană, a început să-și instruiască copiii încă de acasă, invitând un profesor de limba germană: „Școala! Căminarul Gheorghe Eminovici, care avea o mare admirație pentru nemți, crescuse pe toți copiii, de mici, cu profesor de germană în casă”¹³.

Eminescu vine la Cernăuți după zece ani de la refugiul participanților la Revoluția de la 1848, printre care se afla și poetul Vasile Alecsandri, și care, primiți aici cu ospitalitate de Hurmuzăchești, discutau deja atunci Unirea Principatelor. Îl are ca profesor de română pe Aron Pumnul, ce adusese cu sine suflul Școlii Ardelene și ideile patriotice care-i legau pe românii ardeleni și bucovineni deopotrivă. Adolescentul, care era inițiat de acasă în istoria românilor, devine conștient de aspirațiile de libertate ale românilor din Bucovina și, prin Aron Pumnul, a celor din Ardeal. Nu este întâmplătoare și, prin urmare lipsită de sens, dorința lui de mai târziu de a-și continua studiile anume la Blaj și nu în altă parte. „Timpul românesc în care a intrat Eminescu atunci când s-a născut reprezenta o istorie la răscruce, scrie Zoe Dumitrescu-Bușulenga. Trei provincii locuite de români porniseră încă mai de mult să intre pe o cale centripetă prin instrumentele culturii. (...) Mitropoliți, cronicari, scriseră pentru toți românii de pretutindeni cu conștiința sigură a unității de limbă a unui popor despărțit de vitregiile unei istorii măștere. (...) Dar secolul XIX, al nașturilor, crease, la nivel european, împrejurările favorabile unității și independenței popoarelor mici aflate sub stăpâniri străine”¹⁴.

La Cernăuți se trăia în acea perioadă cu conștiința latinității limbii și unității românilor. Mihai Eminescu, ca și ceilalți elevi ai gimnaziului, nu dispunea de „cărți de școală” în limba română. Ștefanelli

¹³ Informație preluată de Leca Morariu de la C. Botez, citată după Leca Morariu, *Eminescu...*, p. 25.

¹⁴ Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu...*, p. 33–35.

își amintea că Mihai rescrisese gramatica românească din „scriptele de la Aron Pumnul” pe care colegii lui le împrumutau de la dânsul. Era interzisă organizarea unei biblioteci românești și studenții se foloseau de biblioteca din casa profesorului lor. „Biblioteca era alcătuită, își amintește Ștefanelli, din diferite cărți dăruite de Pumnul, de studenți și de alți bărbați, prieteni ai tineretului și ai culturii neamului nostru, cu scopul ca studenții să cunoască și literatura românească și să se îndeletnicească în limba neamului lor, pentru că în liceu toate obiectele se predau în limba germană, iar pentru limba și literatura românească era rezervată doar o oră pe săptămână, în care trebuia să fie ghemuită pe furiș și istoria națională, pentru că programa școlară nu permitea să se predea studenților români istoria neamului lor”¹⁵. Oare nu în aceste împrejurări se formează mai târziu Eminescu, luptătorul pentru libertatea românilor din Imperiul Austro-Ungar și a celor din Basarabia, motiv pentru care devine o personalitate incomodă pentru politicienii de atunci, mai ales în perioada când colabora la „Timpul”?

Restricțiile, care-l terorizau atunci, determinându-l să fugă din Cernăuți, iar apoi chiar să părăsească definitiv gimnaziul după moartea lui Aron Pumnul, fără de care se simte dezorientat și neajutorat, nu erau atât disciplinare, care i-ar fi îngădit libertatea cu care se obișnuise în copilărie, ci mai apăsătoare și insuportabile erau cele naționale.

La Cernăuți, Eminescu a trăit primele experiențe ale viitorului om de acțiune politică, care s-a încadrat ulterior în lupta de unitate a românilor din Imperiu. Să ne amintim doar de implicarea lui Eminescu în organizarea Serbării de la Putna în 1871 și a primului Congres al studenților români de pretutindeni. Poetul nu a rămas pasiv nici în anul 1875, când la Cernăuți a fost organizată, cu mare fast, sărbătorirea „de o sută de ani a încorporării Bucovinei în Austria”. Tot atunci se sărbătorea inaugurarea Universității germane din Cernăuți. Teodor Ștefanelli scrie că „lipsa de tact a

¹⁵ Teodor Ștefanelli, *Eminescu...*, p. 27.

aranjorilor acestor serbări, caracterul antiromânesc al serbărilor acestora, precum și tendința germanizatoare a universității ce se propaga la toate întrunirile germano-evreiești, jignește sentimentele naționale ale românilor bucovineni și cu tot patriotismul încercat și mai presus de toată îndoiala a tuturor păturilor sociale românești din țară, românii hotărâră a nu lua parte la aceste serbări și a le opune o rezistență pasivă. Nobilimea românească era la țară, iar ceilalți români, ce nu puteau părăsi orașul, nu luau parte la nimic¹⁶. Eminescu nu putea să nu reacționeze la această evidentă sfidare a sentimentului național al românilor din Bucovina. El sosește înaintea serbării la Cernăuți, „aducând cu sine un lădoi de lemn de o greutate foarte mare”, care conținea o broșură intitulată *Răpirea Bucovinei*, „scrisă de un anonim pe baza unor documente istorice, scoase în Viena din arhivele statului. Le trecuse prin granița austriacă cu vicleșug: trântise deasupra, scrie Ștefanelli, o mulțime de cărți vechi, precum *Psaltiri*, *Ceasloave*, *Bibliei*, o mulțime de hârtoage rupte”, ca dedesubt să pună broșura incendiară despre răpirea Bucovinei. Până la începerea festivităților, broșura fusese deja răspândită printre români. Eminescu avusese îndrăzneala și spiritul caracteristic tinereții să trimită prin poștă broșura „căpeteniilor serbării și unor persoane marcante oficiale”, care a doua zi comandaseră prin tribunal confiscarea ei. Era deja prea târziu. Nu mai rămăsese niciun exemplar.

Era perioada când poetul colabora la „Timpul”. Deci, putem afirma că Eminescu s-a format ca om de acțiune politică, și-a formulat idealurile politice și patriotice la Cernăuți și Blaj, iar idealul înăscut de libertate a prins aici contururi noi. Ioan Slavici, care l-a cunoscut pe Eminescu la vârsta de 19 ani, la Viena, surprinde în amintirile sale o trăsătură importantă a stilului de viață al poetului. El infirmă părerea multora că Eminescu a fost un fel de „vântură-țară”, precum nu putem fi de acord cu calificativul de „haimana sănătoasă” a lui Călinescu. El într-adevăr a cutreierat

¹⁶ *Ibidem*, p. 48–49.

„de-a lungul și de-a latul țările românești”, însă rătăcirile lui nu erau întâmplătoare. Îndemnul de a cutreiera toate provinciile românești venea din interior, din dorința de a cunoaște prin proprie experiență realitățile. Era acel fior al cunoașterii care se manifestase încă din copilărie, la Ipotești. Acum avea, însă, alte motive. Eminescu vine la Viena, în capitala Imperiului, cunoscând foarte bine viața românilor din Imperiul Austro-Ungar și din Principate, cunoștea bine istoria românilor și avea o imagine clară despre situația lor social-politică. Slavici scria: „Nici unul dintre noi, colegii lui, nu puteam să ne socotim români deopotrivă cu dânsul, care era moldovean, își petrecuse copilăria în Cernăuți, în Bucovina, își urmasse un timp oarecare studiile la Sibiu și în urmă la Blaj, umblase prin Țara Ungurească și prin Banatul Timișoarei, și trăise zile zbuciumate atât în București, cât și prin alte orașe din Muntenia. Au fost dar hotărâtoare cutreierările acelea pentru întreaga lui viață sufletească, și el mi-a fost îndrumător în ceea ce privește mișcarea pentru restabilirea unității în viața culturală a poporului român”¹⁷. În tot acest timp, Eminescu citea: „Chiar atunci, tânăr de nouăsprezece ani, continuă I. Slavici, știa mai multă carte decât noi, ceilalți băieți cuminiți, care ne căutaserăm de treabă și ne trecuserăm în toată regula examenele. El nu pierduse timpul petrecut în cutreierări, și noi ceilalți eram cuprinși de uimire când ne dădeam seama cât de multe și cât de mult a putut el să învețe în afară de școală... Nu erau lipsite de rost cutreierările lui”¹⁸.

În biografiile poetului se subliniază deseori că Eminescu nu avusese studii sistematice, nu a frecventat regulat școlile la care se înscrisese, nu-și dăduse examenele, iar mai târziu, la Viena și Berlin, „era om nu numai cu multă știință de carte, ci totodată și sufletește matur”¹⁹ și devenise un bun îndrumător al studenților

¹⁷ Ioan Slavici, *Cutreierările lui Eminescu*, în vol. *Mihai Eminescu în amintirile contemporanilor*, selecție texte și prefață de Daniel Corbu, Iași, 2005, p. 111.

¹⁸ Teodor Ștefanelli, *Eminescu...*, p. 27.

¹⁹ *Ibidem*, p. 75.

români de aici. Întâlnise mai mulți colegi veniți aici pentru studii de la Cernăuți și din alte provincii românești, se împrieteniseră și Eminescu depusese multe eforturi pentru a-i uni într-o singură societate a românilor din Viena.

El nu avea studii sistematice doar în sensul că nu frecventase consecvent nicio școală, nu-și susținuse examenele, nu le absolvise. Sistemul și-l construise însă singur, încă din copilărie, după o intuiție numai de el cunoscută. Era un om care „trăia mai mult cu sufletul”, „un om care trăiește mai mult pentru alții”, afirma Slavici. Sunt prețioase, în acest sens, amintirile lui Theodor Ștefanelli, care fiind coleg de clasă și prieten de joacă cu adolescentul Eminovici la Cernăuți, a surprins momente referitoare la comportamentul și lecturile poetului, relațiile lui cu colegii de clasă etc. Era un copil neastâmpărat. „Cât timp a urmat liceul, era vorbăreț și vioi... avea un veșnic surâs pe buze... Acest zâmbet prielnic i-a câștigat inima colegilor săi”. Cunoștea mai bine decât toți istoria națională, pentru că avea „o deosebită predilecție pentru aceasta, și se vede că avea și din România cărți de istorie națională, pe când noi, toți ceilalți, nu numai că nu aveam astfel de cărți, dar nici nu le puteam afla”. Era un copil bun la inimă și comunicativ. „Eminescu, scrie T. Ștefanelli, ne vorbea adesea în clasă și noi îl ascultam cu plăcere, pentru că vorbea românește mai corect decât noi, și se ferea de așa-numitele expresii pumnuliste care prinseseră rădăcină printre studenți. Pe lângă aceasta, avea un dar deosebit pentru a istorisi”²⁰.

Amintirile lui Ștefanelli erau punctuale. Lui îi aparține și portretul fizic al adolescentului sosit la Cernăuți pentru studii: „Parcă-l văd și astăzi. Mic și îndesat, cu părul negru pieptănat de la frunte spre ceafă, cu fruntea lată, fața lungăreață, umerii obrajilor puțin ridicați, ochii nu mari, dar vii, colorul feței întunecat prin care străbătea rumeneala sănătoasă a obrajilor. Era totdeauna curat îmbrăcat”. Eminescu a învățat la Cernăuți, mai

²⁰ *Ibidem*, p. 27.

întâi la Școala greco-orientală, National-Hauptschule, două clase primare (a III-a și a IV-a), din septembrie 1858.

La Cernăuți, studiile păreau a fi nesistematice doar la prima vedere. Cercetând atent amintirile lui Ștefanelli despre lecturile lui Eminescu, majoritatea în afara programei școlare, constatăm o organizare bine gândită a acestora și deja se conturează destul de clar interesele pentru preocupările de bază de mai târziu ale poetului, istoricului și filozofului. Pe lângă limba și istoria românească pentru care folosea cărți din biblioteca lui Aron Pumnul, de care s-a și îngrijit o perioadă de timp, sau cele aduse de acasă, care-i aparțineau, Eminescu studia și istoria antică, îndeosebi istoria grecilor, romanilor, egiptenilor, babilonienilor, asirienilor și a indilor. Citea dintr-o carte germană, *Weltgeschichte*, scrisă de Welter, pe care o purta cu sine pretutindeni și care cuprindea legende și miturile acestor popoare. Cartea a fost popularizată mai târziu în Bucovina de către preotul Constantin Morariu²¹ sub titlul *Istoria lumii tălmăcită de preotul Constantin Morariu din cartea nemțească a Doctorului Th. B. Welter...*, care a avut mai multe ediții: *Cernăuți I – 1896, II – 1899, și III – 1901*. A învățat mitologia după G. Reinbek, *Mythologie für Nichtstudierende*, editată la Viena. Era, de asemenea, o carte pe care o citea sistematic. A dăruit-o apoi bibliotecii lui Aron Pumnul. Eminescu era un cititor pasionat. Ștefanelli ne povestește mai multe amănunte: „Pe când noi, iștilalți, Duminecile și în ceasurile slobode... mergeam adeseori să batem mingea pe câmpul de exerciții din dosul grădinii publice, numit pe atunci la Pulverturm (pulberărie)... Eminescu... prefera să stea acasă și să citească felurite cărți, cari se găseau în biblioteca liceului, ca *Hoffmann's Erzählungen*, *Der fliegende Holländer*, *Bianca*, iar când ne întorceam seara acasă, el avea obiceiul de a ne povesti din cele cetite. O făcea și rugat fiind de noi, și de teama de a sta singur pe seară în odaia lui, căci era superstițios și se temea grozav de

²¹ Leca Morariu, *Eminescu...*, p. 43.

stafii”²². Era, ca și tatăl său, un bun povestitor de la care moștenise și pasiunea pentru istorie, și colegii lui cernăuțeni îl exploatau. Darul acesta îl avea de mic copil. Într-o scrisoare către Veronica Micle din 1874 mărturisea că dintotdeauna a fost fascinat de istorie, îi plăceau cronicile și cântecele populare și că toate acestea formează un material prețios din care se inspira.

Studiul particular avea pentru Eminescu un avantaj – putea dispune de timp cum voia, se putea ocupa cu ce voia, cu ce dorea, „se putea mărgini numai la acele materii care-i plăceau mai mult și care se potriveau, mai bine cu înclinațiile sale”²³. S-a ocupat, în tot acest răstimp, mai ales ca autodidact, cel mai mult cu istoria și literatura națională, cu literaturile străine cu sistemele filozofice, cu metafizica și chiar cu latina, care în liceu îi făcea atâtea greutăți.

Tot din amintirile lui Ștefanelli cunoaștem că Eminescu a învățat încă de acasă să citească în chirilică, că avea acolo o frumoasă bibliotecă în care găsisese cronicile și alte cărți de istorie românească, care fuseseră pasiunea tatălui său. Sunt multe mărturii ale colegilor și contemporanilor lui Eminescu care vorbesc despre studiile sistematice ale poetului în domeniile care-l interesau. Este evident faptul, că la Viena Eminescu vine cu un bagaj inestimabil de cunoștințe, este o personalitate deja formată ca poet și filozof, om de acțiune politică, patriot și convins luptător pentru unitatea culturală a românilor de pretutindeni.

În anii care au urmat, la Viena, Berlin, Iași și București, Eminescu și-a urmat consecvent convingerile sale. Putem vorbi doar de schimbările care au avut loc în stilul de viață, caracterul și reacțiile lui, uneori mai domoale, alteori mai violente, ca răspuns la evenimentele care-l afectau în mod deosebit. A rămas însă în permanență un om de acțiune, implicat în istoria politică a vremii care nu l-a cruțat.

²² Teodor Ștefanelli citat după cartea Leca Morariu, *Eminescu, Note pentru o monografie*.

²³ Teodor Ștefanelli, *Eminescu...*, p. 32.

AGLAE EMINOVICI-DROGLI (GAREISS DÖLLITZSTURM), O PREZENȚĂ ARTISTICĂ REMARCABILĂ LA CERNĂUȚI

Aglae Eminovici-Drogli (Gareiss von Döllitzsturm) a rămas în istoria culturală a Cernăuților doar ca fiind sora poetului Mihai Eminescu. Astăzi, în căutarea mormântului ei la Cimitirul vechi din Cernăuți, legăm amintirea numelui ei doar de profesorul Ioan Drogli, primul soț, cu care a locuit, la timpul său, în capitala Bucovinei. Atât. Chiar și amintirile bucovinenilor despre Aglae s-au pierdut printre filele îngălbenite ale cărților și ale documentelor de arhive, aproape necitite. Astfel, știm mult prea puțin despre sora mai mică a poetului.

Aglae Eminovici-Drogli (Gareiss von Döllitzsturm) era înzestrată cu remarcabile talente muzicale și dramatice, fiind, în același timp, frumoasă și distinsă. S-a remarcat prin talent și buna cunoaștere a creațiilor de operetă. Între anii 1869–1871 a luat câteva lecții de pian și canto și s-a dedicat total muzicii și teatrului. Pentru ea, ca și pentru fratele Mihai, teatrul a fost o pasiune constantă, pe care a cultivat-o și copiilor săi. Ea a contribuit esențial la afirmarea vieții culturale românești în Cernăuți, într-o perioadă de înflorire a culturii germane. În societatea cernăuțeană și cea suceveană, Aglae s-a bucurat de un binemeritat succes. Din amintirile prietenelor cernăuțene, Paulina Lumicovschi și Sofia Ștefanovici, aflăm că era o femeie distinsă, simpatizată și aplaudată: „șatenă, înaltă, bine încheată la trup, sveltă, și-a cultivat

* Studiu publicat inițial în „Glasul Bucovinei”, XXII, 2015, 1 (85), p. 43–52, iar în volumul de față au fost reproduse fragmente relevante și actuale.

frumusețea în eleganța predilectă încrederilor de sine”. A jucat teatru, a cântat în operetă, avea farmecul recitărilor. Fusesse prietenă cu compozitorul Tudor Flondor, autorul melodiei la poezia *Somnoroase păsărele*, armonizată în 1883 și concertată în 1884. Aglae îi ceruse lui Eminescu și alte poezii. Aflăm dintr-o scrisoare a Harietei către sora Aglae că, în perioada când Eminescu se afla la Botoșani în îngrijirea Harietei, poetul căuta să-i împlinească dorința în privința versurilor. Presupunem, că Aglae cerea versuri, mai ales, pentru a le oferi compozitorilor de la societatea muzicală „Armonia” din Cernăuți. După moartea Harietei, puținele bunuri de familie, hârtii, diferite amintiri răzlețe trecură la Aglae.

Aglae s-a născut la Ipotești, la 9 mai 1852, cu doi ani după Mihai. Ca și frații săi, a avut o copilărie țărănească, în izolarea satului, „încins de codri”. Octav Minar¹, inspirat din *Memoriu asupra familiei Eminovici* al lui Matei Eminovici, scria despre copilul Aglae, așa cum au perceput-o frații ei: „Încă din copilărie arătase a fi un temperament vioi, vesel, de o veselie neobișnuită în familia noastră. N-a învățat prea multă carte, ci atâta cât trebuie unei gospodine, așa cum zicea tata, dar învățase nemțește și franțuzește binișor, de la o guvernantă bătrână care venea de la Botoșani o dată pe săptămână la Ipotești”. Frații Eminovici, inclusiv Aglae, au lăsat posterității amintiri de familie, care se află în colecția Ștefanelli, uitată și aceasta de istoricii literari. Memoriile Eminoviciilor conțin și amintiri despre fratele Mihai. Aflăm, de exemplu, din memoriile Aglaei², că Eminescu încă din copilărie căpătase o instrucțiune aleasă. Când avea șase ani, mama le adusese o guvernantă bătrână, pe Freuilain Ana, care îngrijise de Muți Balș și „care a fost în casa noastră până a murit. De la dânsa toți am învățat nemțește și puțin franțuzește. Mihai avea mare plăcere pentru cunoașterea limbilor”.

¹ Octav Minar, *Eminescu. Aspecte din viața și opera poetului*, București, 1933, p. 35.

² Aglae Drogli, *Memoriul despre fratele meu Eminescu* (colecția Gareiss von Döllitzsturm), apud. Octav Minar, *Eminescu...*, p. 41.

În *Note pentru o monografie*, în capitolul *Frățânii Eminescu*, cercetătorul bucovinean, profesor la universitatea cernăuțeană, Leca Morariu, scria despre Ipoteștii lui Eminescu: „...o vale retrasă și liniștită, departe de ochii lumii, încununată de strâmtul ei orizont de dealuri păduroase. În această singuratecă așezătură, stă tupilat, uitat parcă de lume, satul Ipotești... Câteva case umile de țară ale locuitorilor ce-și duc aici în tihnă traiul pe care nu-l tulbură nici zbuciumul orașului lăsat în urmă, nici mișcarea mai vioaie a satelor mai mari de după dealurile dimprejur, ca Dumbrăvenii, Cucorenii, Călineștii...”³. Despre casa⁴ de la Ipotești se menționa că: „...de modestă ce este, numai poreclă de casă boierească nu-i poți hărăzi, pare mai mult a fi o casă de gospodar de țară a vreunui răzeș mai cuprins, cu dare de mână. Gospodăria toată e adunată în jurul acestor case vechi cu cerdac de lemn în față. Peste un prilaz treci mai la deal într-un loc îngrădit cu un ceair; în mijlocul lui, mai spre un zaplaz înclinat de vremuri, se înalță doi tei. Teii cei sfinți, ce i-a sădit odinioară o mână sfântă de copil...”.

Mărturisiri despre copilăria de la Ipotești găsim și în scrisoarea poetului adresată surorii sale, Harieta: „E mult de atunci Harietă, de când eram mici de tot și ne spuneau moșnegii povești. Povești sunt toate în lumea asta. Al tău Mihai”⁵.

Amintirile din copilărie ale poetului, despre care știm doar din versurile lui, redau lumea plină de farmec, infinit de frumoasă, a codrului și a personajelor satului. La Ipotești era cea mai fericită, poate, perioadă din viața fraților Eminovici, petrecută într-o atmosferă idilică și plină de povești: „O babă ce atâtea povești știa/

³ Leca Morariu, *Eminescu. Note despre o monografie*, capitolul VI: *Copilăria*, Suceava, 1932, p. 5.

⁴ Leca Morariu a scris și despre soarta acestei case: „Ștearsă de pe fața pământului în iulie 1924 de vandalismul grecoteiului Dr. Papadopol – v. «Jun. Lit.», 1924, 274–275. Ruina casei care, deci, în loc să devină un Muzeu Eminescu, a rămas un morman de moloz – vezi-o în «Jun. Lit.», 1924, nr. 27 din iunie 1929...”.

⁵ *Ibidem*, p. 16.

Tovarășă în viață-i, pe el l-a învățat/ Să tălmăcească graiul și-a păsărilor spuse/ Și murmura cuminte a râului curat!” Copilăria Eminovicilor era legănată de vraja folclorului și a naturii. Printre notele din manuscrisele poetului pot fi găsite și alte informații despre copilăria din preajma casei cu ploi, în grădina unde, pentru prima dată, copiii jucară teatru. Iată câteva versuri despre zbenguirea fericită de la Ipotești: „Copii eram noi amândoi/ Frate-meu și cu mine/ Din coji de nucă car cu boi/ Făceam și înhămam la el/ Culbeci bătrâni cu coarne./ Și el citea pe Robinson/ Mi-l povestea și mie;/ Eu zidiam Turnul-Vavilon/ Din cărți de joc și mai spuneam/ Și eu câte-o prostie”⁶. Sau: „Adesea la scăldat mergeam/ În ochiul de pădure/ La balta mare ajungeam/ Și n’r’al ei mijloc.../ În insula cea verde”⁷. Este inspirat din viața de la Ipotești și un fragment din *Geniu pustiu*: „Pe urmă am plecat la țară, la o moșioară a părinților mei unde am petrecut o vară frumoasă plină de povești și de cântece bătrânești”⁸.

Sufletește, Aglae era mai apropiată de mama Raluca, a cărei căldură și blândețe, evlavie, cu care-și creștea copiii, a însoțit-o de-a lungul vieții. În scurt timp însă, pentru Aglae, idila de la Ipotești se destrămase. Raluca era hotărâtă s-o închine mănăstirii, încredințând-o mătușilor de la Agafton: maica Fevronia, la bătrânețe schivnică; maica Olimpiada, stareță; maica Sofia. Duceau canon călugăresc și cuviosul Ioachim, la fel – fratele Calinic. Se pare că era o predispoziție înăscută în familia Jurășceștilor de a se însingura și a se adânci în rugăciune, îmbrățișând viața monahală. O găsim astfel pe Aglae, în 1870, soră la Agafton, sub îndrumarea uneia dintre mătuși. Tot aici îl cunoscuse pe profesorul cernăuțean Ioan Drogli, cu care se căsătorește pe 1 ianuarie 1871.

În vara aceluiași an, Mihai Eminescu se afla la Cernăuți, de unde, împreună cu Pamfil Dan, au dirijat lucrările pregătitoare

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p. 21.

⁸ *Ibidem*, p. 16.

pentru Serbarea de la Putna, prilej cu care și-a vizitat sora Aglae, căsătorită de curând cu profesorul Ioan Drogli, în dorința de a afla unde locuiește. Vedea pentru prima oară așezarea surorii sale. Bănuim că nu a fost unicul prilej de a veni la Cernăuți și cu alte ocazii. Știm că a corespondat cu cele două surori, însă, din păcate, scrisorile nu s-au păstrat. Samuil Isopescul notează că poetul purtase în suflet dorul pentru frații săi: „În ceea ce privește familia sa, de la el nu am auzit nimic, însă atâta știu că sta în corespondență mai mare cu sora lui Aglae”⁹. Se îngrijea și de soarta celorlalți frați, pe care a încercat să-i ajute, fiind la curent cu nevoile lor. Bănuim, de exemplu, că starea psihică a poetului depindea nu doar de supraviețuirea din străinătate, mai ales în perioada berlineză, dar și de tragediile familiei, care se țineau lanț. Fusesse profund afectat de pierderea fratelui Ilie, mort la doar 17 ani. Mai târziu, în 1873, moare Iorgu, apoi Șerban. Eminescologul Iliana Gregori, în studiul său *Studii literare. Eminescu la Berlin...*, afirmă că Eminescu fusesse permanent solicitat de fratele său, Șerban. Chiar dacă nu era informat exact asupra resurselor acestuia, „Eminescu trebuia să fi bănuat natura lor, în parte oneroasă, de vreme ce se plângea de caracterul și slăbiciunile lui Șerban, atribuindu-le în sinea sa o cauză patologică. (...) Cine știe, se întreabă Iliana Gregori, dacă generoasa subvenție primită de la Maiorescu pentru încheierea doctoratului nu a fost parțial absorbită de boala lui Șerban?”¹⁰.

Aceste evenimente tragice din familie l-au marcat profund pe poet și au „pus capăt visului universitar”. Fratele Șerban, bolnav de ftizie, fusesse un medic foarte capabil. El a fost susținut de către poet: îngrijirea lui la Berlin, apoi înmormântarea și acoperirea datoriilor i-au solicitat „cheltuieli imense” și daune morale, după

⁹ Augustin Z. N. Pop, *Despre Aglae Eminescu, sora poetului*, în vol. *Eminescu și Bucovina*, cu contribuții de Tudor V. Ștefanelli, Vasile Gherasim, Constantin Loghin, Leca Morariu și alții, Cernăuți, 1943.

¹⁰ Iliana Gregori, *Studii literare. Eminescu la Berlin. Mircea Eliade: Trei analize*, București, 2002, p. 23.

care poetul nu mai putea spera la sponsorizări adăugătoare pentru studii. Din corespondența din noiembrie-decembrie 1874 reiese că Eminescu fusese permanent solicitat financiar de către fratele său. Deci nu este de mirare că, aflându-se la Cernăuți în 1871, Eminescu se interesează și de situația Aglaei.

Tatăl, Gheorghe Eminovici, era împovărat cu obligațiile căminărești și grijile casei, cu socotelile contabile. Severitatea lui, venea mai ales din dorința de a cultiva fiilor săi aceeași ordine germană, cu care fusese el însuși deprins încă în Bucovina. „Avea o mare admirație pentru nemți”, afirma Leca Morariu, și-a crescut copiii de mici cu profesor de germană. Aglae, ca și frații săi, a învățat limba germană acasă.

Căsătorind-o pe Aglae cu Ioan Drogli, profesor la Preparandia, ulterior Liceul Pedagogic de Băieți din Cernăuți, Gheorghe Eminovici, s-a grăbit s-o retragă de la mănăstire. Actul de căsătorie s-a încheiat la Primăria din Cucoreni, iar cununia a fost oficiată la Catedrala Pogorârea Sfântului Duh din Cernăuți. Deși nu se făcuse niciun contract de căsătorie, Gheorghe Eminovici îi promisese lui Drogli drept zestre două mii de galbeni, cu toate că nu avea suma făgăduită. Mai târziu, Gheorghe Eminovici a înstrăinat partea sa de moșie răzășească de la Ipotești, pentru ca să acopere obligațiile asumate la căsătoria Aglaei¹¹. Mihai Eminescu scria cu amărăciune despre acest gest al tatălui său: „Aș fi dorit ca să nu fi trebuit să-ți scriu această epistolă nici pentru tine pentru că te expun la o supărare, nici pentru mine, căci ea-ți deschide fereștrile spre a te uita într-o casă care n-aș fi dorit s-o cunoască nimenea-n lume, a mea adică.

Nu știi ce tată am. Sărac și împovărat de o familie grea (șapte copii) e cu toate astea înzestrat c-o deșertăciune atât de mare încât ar putea servi de prototip pentru acest viciu, după părerea mea, cel mai nesuferit în lume.

¹¹ Despre problemele lui, v. mai amănunțit: Gheorghe Ungureanu, *Eminescu în documente de familie*, Iași, 2001, p. 21–22.

Măritându-se sora mea, el i-a promis zestre de două mii de galbeni. Este ridicol când un om promite în scris ceea ce nici nu are și nici poate realiza, dar obligațiunea față de cumnatu-meu este pozitivă și bătrânul meu este ca și ruinat...”¹². Era o perioadă în care Eminescu era și el strâmtorat de datorii. Întors peste vară acasă, el se gândea să-și întrerupă studiile.

Profesorul Ioan Drogli a jucat un rol important în afirmarea învățământului și culturii românești din Cernăuți și Suceava. Era din Măzănăești, născut la 21 ianuarie 1831, fiul lui Gheorghe Drogli, grănicer civil. A fost ucenicul lui Aron Pumnul la Obergymnasium-ul cernăuțean, cam pe vremea când aici învățau viitorii lui cumnați Iorgu, Șerban și Nicolae Eminovici. După terminarea liceului a audiat până în 1860 cursurile Institutului Teologic Diecezan greco-oriental. S-a aflat printre fruntașii bucovineni care au semnat apelul către episcopul Eugeniu Hacman pentru înființarea Institutului greco-oriental¹³. În 1865 a fost propus în comisia de cercetare oficială a cărților școlare alături de Samuil Andrievici, Eusebie Popovici, Artemie Ieremievici, Alecu Hurmuzaki și Oreste Renney¹⁴. A avut serioase preocupări pedagogice. Dimitrie Isopescul scria despre lucrarea lui, *Elementariu pentru clasa primară a școalelor populare*: „Acest elementar este unicul care s-a dat la lumină în Bucovina, cu litere latine. La scriere s-a observat ortografia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. Metoda este cea îndătinată în școlile publice din Austria, adică cea a *citirei prin scris*”. Ioan Drogli a mai scris și alte studii didactice în limbile română și germană, publicate în revistele de atunci.

Venind la Cernăuți, Aglae era o cântăreață și artistă de teatru deja formată, fiind, de obicei, cap de afiș și jucând în piese

¹² Augustin Z. N. Pop, *Despre Aglae Eminescu...*, p. 593.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Constantin Morariu, *Istoricul școalei reale greco-orientale din Cernăuți*, Cernăuți, 1889, p. 39.

de Alecsandri, Bengescu, Cornea, cântând în operete și vodeviluri (cele mai multe piese fiind „aranjate” ori compuse de Tudor Flondor). Despre talentul Aglaei Drogli-Eminovici aflăm și din reportajul lui Dionisie Olinescu din revista „Familia”: „... Publicul rămase încântat de esecutarea precisă a programei. Doamna Drogli declamă poemul *Domnița și robul* cu o exactitate de admirat. Unele pasaje din poem o atrase pe tărâmul dramatic, și aci a fost esecutarea declamatorie la culme. Doamna Drogli e sora poetului român Mihai Eminescu, care și-a făcut studiile gimnaziale la Cernăuți”¹⁵. Tot în revista „Familia”, același cronicar scria: „... Reprezentațiunile au reușit foarte bine. Cu multă grație [...] jucaseră până acum rolurile lor doamnele: Drogli, Caplonsca, Lumicovschi, d-ra Ștefanelli și domnii frați Meșederi, dr. G. Popescu, M. Grigorovița, Ștefan Popescu ...”¹⁶. „Teatrul nostru diletant, scrie în continuare, face progrese minunate. Mulți dintre membrii lui s-au ridicat la mare perfecțiune. Mai ales credem că s-au distins prin o jucare fină și foarte frumoasă: doamna Drogli și dr. Popescu și Nicolau Meședer”¹⁷.

Pentru aprecierea înzestrării artistice a surorii lui Eminescu este importantă însemnarea lui Titu Maiorescu din 18 februarie 1883 care, fiind în trecere prin Cernăuți, scria referitor la spectacolul *Florin și Florica*, pe care îl văzuse în seara precedentă: „Aseară teatrul de diletanți al societății românești de aici, într-o sală a otelului Moldavia, în etajul I. Tânărul jurist Flondor dirija orchestra (tânăr, simpatic, zvelt), un frate mai mic toba mare (nostim de

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Revista „Familia”, XIX, 1883, 6, p. 70. V. și alte surse pe această temă: I.E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, IV, București, 1933; „Convorbiri literare”, XLIV, 1910, 2, p. 189; Leca Morariu, *Mărturii noi despre studentul Eminescu*, în „Junimea literară”, XII, 1923, p. 128; Ion Grămadă, *Mihail Eminescu, Contribuții la studiul vieții și operei sale*, în „Mitteilungen des Rumänischen Instituts an der Universität Wien”, I, Heidelberg, 1914, p. 231–232.

¹⁷ *Ibidem*, p. 142.

tot), alții școleri și studenți celelalte instrumente, v.[on] Onciul flaut, un mic și încântător băiat Isopescul violină ș.a.m.d. Locuri vreo 200, sala ticsită (a 70 crăițari, dar numai cu invitație, nu putea intra oricine). Era acolo toată lumea mare și mijlocie din Cernăuți: alde Petrino, alde Stârcea, Cârste, contesele Logotethi-Popovici, arhimantrul Ciupercovici etc. Totul sub conducerea predicatorului Catedralei (metropolitane) Ioan Procopovici.

S-a jucat *Drumul de fier*, așa și-așa, dar *Florin și Florica*, admirabil de bine, și, în cea mai mare parte, inteligent... Excelentă, și în unele pasagii, de o ștângărească drăgălășenie, sora lui Eminescu, doamna Drogli...¹⁸.

După moartea poetului, Titu Maiorescu îi ceruse Aglaei, prin I.G. Sbiera, date biografice despre fratele său. Răspunsul ei fusese laconic. Făcând trimitere la revista „Familia”, ea îi scria:

„Stimate Domn,

Conform dorinței D-voastră, vă trimit «Familia», nr. 2, anul 1885. Biografia fratelui Mihai este exactă, cu deosebire că s-a născut în satul Ipotești, lângă orașul Botoșani, depărtarea 1^{1/2} oară, proprietatea tatălui nostru.

Gimnaziul superior (la Cernăuți – *n.n.*) nu l-au terminat aice din disperare că murise Pumnul. Îmi aduc aminte că după înmormântarea lui Pumnul ș’au depus cărțile sub un scaun în grădina publică ș’au plecat spre casa părintească. Întrebat de părinți de ce au fugit de la școală, el plângând răspunse: „mai mult n’am ce face la Cernăuți – Pumnul nu mai este – a murit”. Părinții în loc să-l mustre, au plâns și ei: noi, copiii, văzând că plâng părinții, începurăm și noi – așa că acea scenă nu se va șterge niciodată din memoria mea.

În anul 1871 părăsii și eu țara, el fiind la studii în Viena. La moartea mamei în 1876 l-am văzut pentru ultima oară ca bărbat sănătos; atunci era deja la Iași ca funcționar. Cred că de la 1871 încoace, d-l Maiorescu va ști mai bine viața lui activă.

¹⁸ I.E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, V, 1943, p. 124.

Sunt multe scene din copilărie care mi le reamintesc, însă sunt de prisos a le spune, căci nu pot fi bune pentru biografie”¹⁹.

În această perioadă, românii din Bucovina, ca și cei din Transilvania, au avut de suferit o restrângere severă a vieții lor naționale. În anul 1875 se împlineau o sută de ani de la anexarea nordului Moldovei. Guvernul de la Viena a dorit să dea o amploare deosebită evenimentului, hotărând ca în luna octombrie, când împăratul Austriei își sărbătorea onomastica, să se sărbătorească centenarul anexării Bucovinei la Austria. Astfel, străvechiul târg Cernăuți, cunoscut documentar încă din 8 octombrie 1408 prin *Tratatul de comerț* încheiat de către domnitorul Moldovei Alexandru cel Bun, devenea arena manifestării în forță a autorității austriece. Românii au protestat. Sărbătoarea, așa cum a fost concepută, era un act de sfidare a demnității lor. Boierii români au refuzat să participe la serbare și la inaugurarea universității. Au refuzat să participe la eveniment și membrii Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, recomandând ca românii să manifeste maximum de pasivitate cu prilejul centenarului și chiar al inaugurării universității, cu toate că românii din Bucovina și cei din Transilvania își doriseră de mult o universitate în limba română. Acum însă li se oferea o universitate în limba germană, care ar fi putut să contribuie la germanizarea ținutului. Nu se antrenase să participe la aceste evenimente nici Biserica ortodoxă. Serbarea îi umilea pe români.

Ziarul „Neue Freie Presse” anunțase că Guvernul de la Viena a hotărât Sărbătorirea anexării Bucovinei pentru 3–4 octombrie, prilej cu care va fi inaugurată universitatea cernăuțeană și se va ridica în cinstea Mariei Theresa monumentul Austriei, care de fapt, din lipsă de fonduri, a fost inaugurat cu doi ani mai târziu. Serbarea, care a stârnit un val de indignare printre români, a fost o glorificare a culturii germane. Cu acest prilej, Mihail Kogălniceanu a publicat în limbile română și franceză lucrarea

¹⁹ Augustin Z.N. Pop, *Despre Aglae Eminescu...*, p. 593.

Răpirea Bucovinei. La 11 mai, Vasile Alecsandri a publicat poezia *Răpirea Bucovinei*: „Tu scumpă Bucovină, odraslă românească/ Tu cuibul vieții, tu, fală strămoșească,/ Răspunde-n fața lumii cu-a ta disprețuire/ Acelor ce aclamă a ta nenorocire”. Iacob Negruzzi, publică și el în „Convorbiri literare” articolul *Serbarea din Bucovina îndreptată împotriva românilor*, în care, plin de revoltă, acuză politica de deznaționalizare a Austriei.

Atmosfera încordată ce domnea printre românii din Cernăuți nu putea să nu se răsfrângă și asupra stării de spirit a Aglaei și a colegilor ei care militau pentru un teatru în limba maternă.

La Cernăuți, poetul a trăit primele experiențe care l-au determinat să se încadreze în lupta pentru unitatea românilor din Imperiu. Să ne amintim doar de implicarea lui Eminescu în organizarea Serbării de la Putna în 1871, a primului Congres al studenților români de pretutindeni și de activitatea poetului la Viena, unde reușise să consolideze societățile studenților români. Poetul nu a rămas pasiv nici în anul 1875, când la Cernăuți a fost organizată, cu mare fast, sărbătorirea evenimentului „o sută de ani a încorporării Bucovinei la Austria”.

T. Ștefanelli scria că „lipsa de tact a aranșajelor acestor serbări, caracterul antiromânesc al serbărilor acestora, precum și tendința germanizatoare a universității ce se propaga la toate întrunirile germano-evreiești, jignește sentimentele naționale ale românilor bucovineni și cu tot patriotismul încercat și mai presus de toată îndoiala a tuturor păturilor sociale românești din țară, românii hotărâră a nu lua parte la aceste serbări și a le opune o rezistență pasivă. Nobilimea românească era la țară, iar ceilalți români ce nu puteau părăsi orașul nu luau parte la nimica”²⁰.

Mihai Eminescu nu putea să nu reacționeze la această evidentă sfidare a sentimentului național al românilor din Bucovina. El sosește în ajunul serbării la Cernăuți „aducând cu sine un lădoi de

²⁰ *Eminescu și Bucovina*, cu contribuții de Tudor V. Ștefanelli, Vasile Gherasim, Constantin Loghin, Leca Morariu și alții, Cernăuți, 1943.

lemn de o greutate foarte mare, care conținea o broșură intitulată *Răpirea Bucovinei* scrisă pe baza unor documente istorice, scoase în Viena din arhivele statului”²¹. Le trecuse prin granița austriacă cu vicleșug: trântise deasupra, scrie Ștefanelli, „o mulțime de cărți vechi, precum *Psaltiri*, *Ceasloave*, *Biblii*, o mulțime de hârtoage rupte”²², ca dedesubt să pună broșura incendiară despre răpirea Bucovinei. Până la începerea festivităților, broșura fusese deja răspândită printre români. Eminescu avusese îndrăzneala și curajul, atât de caracteristic tinereții, să trimită broșura prin poștă „căpeteniilor serbării și unor persoane marcante oficiale”, care chiar a doua zi comandaseră prin tribunal confiscarea ei. Era deja prea târziu. Nu mai rămăsese niciun exemplar. Era perioada când poetul colabora la „Timpul”.

Tot în 1875, la 10 decembrie, a fost înființată societatea studențească „Arboroasă”, care a întrunit vreo 53 de studenți români a nou înființatei universități cernăuțene, având sediul în clădirea Facultății de Teologie. În fruntea acestei societăți va fi un timp și Ciprian Porumbescu. Însă, restrângerea vieții culturale a românilor din Cernăuți se simțea din ce în ce mai mult.

În această atmosferă politică încordată, viața culturală a românilor din Cernăuți a continuat să ființeze. În 1882, amatorii de teatru dintre familiile bucovinene au creat un Comitet pentru crearea unui teatru român la Cernăuți. Printre organizatori s-au aflat Vasile Morariu, fiul mitropolitului Bucovinei, Silvestru Morariu Andrievici, și Aglae Droglî. Teatrul a închiriat o sală în Hotelul de Moldavie de lângă Biserica Sf. Paraschiva. După câteva spectacole, s-a contopit cu Societatea „Armonia” condusă de Tudor Flondor.

Când Ioan Droglî, fusese numit, prin Decret cesaro-crăiesc, inspector districtual peste Suceava și Câmpulung, sora lui Eminescu a locuit o vreme la Suceava. Eminescu a vizitat-o pe Aglae și la Suceava, după 1875. Sursele atestă că în această călătorie

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

spre Suceava poetul însoțea „o domnișoară oloagă”, pe semne pe Harieta, și un domn (presupunem că pe unul dintre frați).

Pe atunci, orașul Suceava începea să aibă o bogată viață muzicală și teatrală, despre care au scris Victor Morariu, Rudolf Gassauer, Liviu Rusu și alții. Printre animatori se afla și Aglae. Ca și la Cernăuți, scena a fost pentru ea un miraj și o posibilitate de a-și etala grația și junețea.

La numai 48 de ani a fost răpusă însă de boala Bazedov și a hotărât să părăsească scena, considerând că nu mai putea să mai apară în public (de prin 1885). Nu a putut să trăiască însă fără teatru. Și-a amenajat un teatru în miniatură acasă, unde a jucat frecvent, cu statornica sa pasiune, împreună cu fiii ei.

După moartea lui Ioan Drogli, existența Aglaei, rămasă cu 2 copii mici în grijă și cu o pensie de urmaș neîndestulătoare, devine din ce în ce mai grea. Harieta o chemă la Botoșani – unde era și Mihai, bolnav, fără speranță. Peste 2 ani, altă nenorocire: la 15 iunie, moare Mihai Eminescu. În toamnă, prin octombrie, în cea mai neagră mizerie, se stinge și Harieta.

La bătrânețe se urâtește mult, din cauza bolii Bazedov: avea pomeții obrazilor proeminenți, privirea încețoșată, purta haine închise la gât pentru a-și ascunde gușa. Într-o fotografie târzie, după moartea lui Drogli, când devenise Doamna von Döllitzsturm, mai păstra urme ale frumuseții de odinioară. Purta doar un guler înalt care ascundea consecințele bolii.

A murit pe 30 iulie 1900. Familia Gareis von Dollitzsturm a înștiințat moartea Aglaei Gareis von Döllitzsturm geb. Eminescu. Puțini și-au amintit faptul că a murit sora poetului, cântăreța care ctitorise Societatea „Armonia” și care, cu câțva timp înainte, declamase cu mult talent poezii și jucase în multe piese românești. Itinerarul turneelor ei teatrale era bogat: Suceava, Câmpulung, Vatra Dornei, Gura Humorului, Rădăuți.

Aglae a fost înmormântată în cimitirul vechi al orașului, după ritul catolic al familiei austriece, în locul în care astăzi se înalță clădirile universității cernăuțene. A însoțit-o în ultimul drum

bagheta neîntrecutului Tudor Flondor și a profesorului Anton Koller, ultimul salut melodic al prietenilor artiști. Singurul ziar care a înștiințat această mare pierdere pentru viața culturală a Cernăuților a fost „Czernowitzer Zeitung”, din 31 iulie 1900. Pentru ceilalți, s-a înțeles că a murit soția unui ofițer austriac și doar steagul negru din ușa muzeului mai amintea despre pierderea unei importante personalități.

Când autoritățile hotărâseră să desființeze cimitirul vechiului oraș, pentru ca în acest loc să se construiască clădirile universității, oasele celor mulți au fost aruncate într-o groapă comună. Familia von Dollitzsturm a adunat osemintele familiei, inclusiv pe cele ale Aglaei, și le-au reînhumat în cimitirul Horecea. A.Z. Pop afirmă că Aglae a fost reîngropată împreună cu socrii ei – Amalia și Vinzenz Gareis von Dollitzsturm și cu părinții mamei lui Heinrich – Antonina și Iosef Ambros Maltzek în cripta familiei, pe aceeași parcelă, și doar la o mică depărtare de mormântul lui Ioan Drogli. Fiul ei, Ioan, și soțul i-au așezat în partea de jos a soclului, pe o mică placă de marmoră neagră, inscripția: Aglae Gareis v. Dollitzsturm, K.K. Hauptmanns Gattin, 7/V 1852 – † 30/VII 1900. A.Z. Pop scria: „dar numele ei îi este umbrit multă vreme din an de tulpina ierburilor...”.

Despre Aglae și activitatea ei culturală la Cernăuți nu s-a mai scris. A rămas în istoria culturală a cernăuțenilor doar ca fiind sora lui Mihai Eminescu.

Dialoguri cu bucovinenii

DIALOG CU ACADEMICIANUL RADU GRIGOROVICI

Stimate Domnule academician, numele dumneavoastră se înscrie printre personalitățile care s-au format la școala cernăuțeană de fizică. Vă știm ca pe unul dintre cei mai demni cernăuțeni. Ce înseamnă pentru dumneavoastră orașul Cernăuți, când și în ce împrejurări ați plecat din Bucovina?

Am părăsit Bucovina și Cernăuții în 1934, când omul care mi-a îndrumat începuturile și o bună parte din maturitatea vieții mele profesionale, profesorul de fizică experimentală Eugen Bădărău a fost chemat la Facultatea de Științe din București, iar eu mi-am absolvit anul de serviciu militar la Școala de ofițeri de geniu de la Cotroceni. Profesorul Bădărău m-a luat cu sine, ca să mă exprim așa, și am conviețuit cu el la aceeași catedră universitară și în același Institut de Cercetare al Academiei timp de patru decenii, uneori în acord, alteori nu, dar întotdeauna cu efect reciproc. N-am regretat atmosfera ambiguă și cam provincială a Cernăuților, poate cu excepția raiului copilăriei, care a fost marea livadă a Spitalului de Obstetrică și Ginecologie din strada Ștefan cel Mare, fosta clădire a unei școli de horticultură, desființată din lipsa de interes a țăranilor noștri. Fărămițarea națională în clase sociale, partide politice, confesiuni și tendințe conceptuale, conflictele de interese, atenuate, ce-i drept, de tradițiile de toleranță reciprocă, văzute prin prisma convingerilor politice social-democrate ale părinților mei și prin aceea a impurității mele etnice, mi-au creat, în ciuda creșterii mele românești și deschise către credința creștină, un disconfort

* Interviu publicat în „Glasul Bucovinei”, III, 1996, 2 (10), p. 3–9.

sufletesc marcant. De aceea, probabil, m-am și adaptat ușor ambi-anței mai destinsă și în altfel tolerante a capitalei. Adusesem totuși cu mine o zestre valoroasă: o bună pregătire profesională, hotărârea de a-mi păstra dreptul la opinia personală neîncadrată partinic și chiar ideologic, dragostea pentru practicarea muzicii, pe care o datorez profesoarei mele de pian, Amalia Eigermann, și însușirea limbii și culturii germane, alături de cea clasică.

Revenind peste mulți ani în Cernăuți, ați avut senzația că vă în-toarceți în locuri bine cunoscute sau ați găsit un oraș străin, despu-iat de reminiscențele amintirilor din tinerețe? Ce sentimente v-au încercat în momentul revederii orașului?

Când am revăzut orașul în 1991, mi s-a părut un decor uzat de vreme și pe alocuri cârpit, în care se joacă o piesă pentru care nu a fost creat. O populație care vorbește o limbă necunoscută mie și pe care o auzi arareori pe stradă, fiindcă marea majoritate a trecătorilor sunt singolari, nu se cunosc unii cu alții și nu in-teracționează. Acele încăperi minuscule și sărăcăcioase în care se desfășurau rămășițele de activitate românească, divizate și ele în biseri cu te autocefale, reciproc învrăjbite, m-au întristat nespus. În 1995, m-au impresionat neplăcut încercările sistematice de a împiedica participarea invitaților români, purtători de cuvânt, la serbarea a 120 de ani de existență a Universității din Cernăuți și de a-i izola de colegii lor de breaslă și de conducerea acestei instituții prin bararea drumurilor de acces și a intrării în incinta universității de către grupuri de indivizi neoficiali. De altfel, aceste acțiuni au eșuat. M-ar fi făcut să zâmbesc încercările de a prezenta Cernăuții drept un oraș vechi ucrainean, dacă în această acțiune n-ar fi fost afectate și mormintele. Am văzut și orașul nou, care are tot atâta caracter ucrainean, cât caracter românesc au cartierele de blocuri din București. Până la urmă, am ajuns să mă mir că aici m-am născut, în acea grădină am copilărit și m-am îndrăgostit, că în acele școli am învățat carte și că în acea casă din cartierul de „vile” m-am maturizat alături de părinții mei.

Tatăl dumneavoastră a fost deputat al Cernăuților în Parlamentul Vienei, a fost o personalitate politică însemnată în Bucovina de altădată. Înțeleg că despre deputatul Gheorghe Grigorovici, ca de fapt și despre alte personalități, a căror viață coincide cu evenimentele importante din istoria zbuciumată a românilor bucovineni, trebuia să se scrie. Vă rog să ne spuneți acum câteva cuvinte despre activitatea tatălui dumneavoastră.

Tatăl meu era o figură politică frapantă, care trezea ușor admirație și antipatie. Era bun orator în câteva limbi, un bun elector – mandatele sigure ale social-democraților din România erau în Ardeal, cele ale lui Fluieraș și Jumanca, în Banat cel al lui Eftimie Gherman și în Bucovina cel al lui Gheorghe Grigorovici –, iar ca tip intelectual și temperamental un intuitiv și un pătimaș. Ca social-democrat convins, părăsise medicina pentru a se dedica politicii. Vedea drept ținte tactice ale mișcărilor politice muncitorești din acea epocă realizarea evoluționară a democrației și a prosperității, precum și formarea de state naționale suverane, după care să se purceadă abia spre țintele strategice ale societății socialiste și a cooperării pașnice internaționale. Din aceste convingeri ferme se trăgea opoziția sa hotărâtă față de bolșevici, pe care a plătit-o cu viața împreună cu mama mea. Ani de zile, criptocomuniștii, camuflați în partidul social-democrat, i-au mâncat sufletul și l-au făcut să părăsească viața politică activă, sabotând orice încercare de a orienta politica partidului în sensul dorit de el.

Putem spera și la un material pentru revista noastră din „Arhiva familiei Grigorovici”?

Dacă se putea vorbi despre o astfel de arhivă, ea se găsește la Securitate, care a confiscat tot ce a găsit în casă cu ocazia arestării tatălui meu în 1949. Omul cel mai bine documentat și care a îndrăznit să publice în 1983 în „Anuarul muzeului județean din Suceava” un articol despre mișcarea socialistă din Bucovina dinaintea de 1918, scoțând, poate chiar excesiv, în evidență rolul lui

G. Grigorovici în această mișcare și concepția politică ce-l ghida, este istoricul Petru Rușșindilar din Suceava. Ca material documentar, aş recomanda, în legătură cu Bucovina, o selecție din lucrările sale de cuvânt – discursuri și interpelări – în Parlamentul vienez, îndeosebi cel din ultima ședință din 22 octombrie 1918, și din Consiliul Național Român din Cernăuți în octombrie-noiembrie 1918, precum și în Senatul și Camera Deputaților din București după 1918. Interesantă este și analiza sa asupra Constituției sovietice, publicată într-un volum colectiv despre constituțiile europene, editat în 1921 de profesorul Dimitrie Gusti.

În „Glasul Bucovinei”, nr. 1 (5), 1995, ați scris despre personalitățile care s-au format la școala de fizică de la Cernăuți și ați încheiat articolul cu un gând la care revenim des, ori de câte ori ne amintim de soarta istorică a Bucovinei, de personalitățile ei științifice, literare, muzicale, artistice și anume „... memoria istorică este mult mai expusă distorsiunii interesate, decât memoria științifică”. Vă propun să revenim la această temă.

Lucrul nu e de mirare. Încadrarea istoriei în rândul științelor este problematic. Științele exacte își verifică teoriile prin experiențe repetabile, care chiar dacă nu le pot confirma cu siguranță totală, le pot infirma neîndoielnic. Pe oricâtă documentare neîndoielnică din trecut s-ar baza un istoric, el nu poate repeta aceste evenimente cu exactitate; și chiar dacă ar cunoaște sau descoperi legile exacte care le determină succesiunea și ar clădi pe ele o teorie, precizarea corectă a viitorului nu-i va reuși niciodată, din cauză că, în sisteme atât de complicate cum sunt societatea umană și natura în întregul lor, fluctuații oricât de mici pot genera consecințe imprevizibile importante. De exemplu, dacă un acar german beat ar fi făcut să deraieze trenul ce-l ducea pe Lenin în Rusia și acesta ar fi murit, cine știe care ar fi fost cursul revoluției din octombrie? Cum argumentul istoric mai are o oarecare pondere în reglementarea relațiilor dintre state și etnii, manipularea prin falsificare, selecționare și prezentare tendențioasă a documentației

este prea tentantă, pentru a nu fi folosită în practică, uneori cu un rafinament remarcabil, alteori cu o primitivitate neproductivă.

Am participat anul acesta la Conferința științifică internațională „Bucovina 1775–1862. Aspecte politice, sociale, culturale, economice și demografice”, organizată de cele trei institute de cercetări științifice ale Bucovinei: Institutul „Bukowina” (Augsburg, Germania), Centrul bucovinean de cercetări științifice de pe lângă Universitatea din Cernăuți (Ucraina) și Centrul pentru studierea problemelor Bucovinei al Academiei Române (Rădăuți, România). Perioada istorică pusă în discuție este foarte interesantă și importantă pentru Bucovina. Au fost expuse diferite puncte de vedere, uneori controversate. A fost semnificativ faptul că, adeseori, documentele, selecțate cu grijă, confirmau sau ilustrați căte o concluzie tendențioasă. Evenimentele sau datele care nu conveneau erau iscusit manipulate sau omise. Întrebarea mea nu se referă la vreun caz concret, ci la probitatea acelor istorici care trec sub tăcere un eveniment fiindcă nu le convine. Ce poziție ar trebui să avem față de acest fenomen? Putem spune, în acest caz, că acea cercetare istorică este științifică?

În fond, am și răspuns mai sus în mod implicit la această întrebare. Istoria este o știință observațională, iar rezultatele cercetărilor au și alte criterii de apreciere decât adevărul, care este criteriul specific cercetării științifice exacte. Acest fapt viciază prezentarea publică a rezultatelor de către părțile implicate prin interese opuse în concluziile ce se pot trage din aceste rezultate. Prezentatorii vor fi deci înclinați fie să le falsifice faptele, fie să le deformeze, fie să elimine o parte din ele, fie să le interpreteze în favoarea interesului urmărit, după gradul de ceea ce numiți probitate. Nu trebuie uitat că tocmai marii istorici sunt supuși din partea conaționalilor lor sau a propriilor lor convingeri la presiuni puternice de a nu da în vileag adevăruri nefavorabile cauzei pe care se simt datori s-o apere. Nu pot uita că atunci când naționaliștii cehi, vrând să dovedească prioritatea limbii cehe față de cea germană în regatul Boemiei, s-au folosit de documente falsificate și, singurul dintre

toți deputații cehi din Parlamentul austriac de la Viena, profesorul Thomas Masaryk și un coleg al său au dezaprobat acest procedeu. Considerat trădător al cauzei națiunii cehе, acest pașnic profesor universitar de psihologie a sărit în toamna anului 1914, într-o gară de la granița austro-italiană, pe treapta ultimului vagon al trenului în mers sub ochii grănicerilor uluiți, a cucerit opinia publică din Statele Unite în favoarea cauzei cehilor și slovacilor, a organizat în Siberia legiunile antibolșevice cehе și și-a ispășit astfel vina de a fi fost prob, înființând Cehoslovacia și fiind ales primul ei președinte.

În cadrul acestei conferințe, dl. profesor Oleg Panciuk, directorul Institutului din Cernăuți, și-a expus părerea că ar trebui să se scrie o singură istorie a Bucovinei, acceptată de toți și care să-i satisfacă pe toți cercetătorii, îndeosebi pe cei români și ucraineni; cred că i-a avut în vedere și pe politicieni. E posibil așa ceva? Există și o altă soluție?

Oricât de ciudat ar părea, împărtășesc propunerea profesorului Panciuk, cu toate că este irealizabilă în realitatea de astăzi. De fapt, conferința de care vorbeați a fost un fel de exercițiu preliminar educativ, în care încercările de a folosi metode perfide și afirmații nedocumentate au fost demontate calm și eficient. Fără ațâțători, care-și fac o profesie rentabilă din acțiunile lor, ceretători de bună credință își pot înfrunta opiniile contradictorii și pot trage concluzii comune, dacă discuțiile se duc numai între profesioniști independenți. Că astfel de acțiuni pot juca un rol important în aplanarea unor înfruntări internaționale în aparență ireconciliabile, o dovedesc Conferințele Pugwash, la care participau specialiști independenți, nu delegați guvernamentali, care au furnizat oamenilor de stat informații corecte despre mijloacele tehnice de a controla testele nucleare subterane întreprinse de Marile Puteri, fără a încălca suveranitatea lor și a dezvălui secrete care se cunoșteau oricum. Pe această bază, oamenii de stat și militarii, conștienți de consecințele fatale pentru omenire ale unui război atomic, au putut încheia tratate care au asigurat pacea, au

limitat și au redus chiar cursa înarmărilor nucleare, au mobilizat opinia publică mondială în favoarea menținerii păcii și a ocrotirii biosferei pământului. De aceea, cred că ceea ce putem face prin astfel de întâlniri este mai puțin o operă științifică obiectivă, cât o netezire a terenului pentru oamenii de stat, care să asigure urmașilor noștri o conviețuire lipsită de conflicte ce nu rezolvă nimic, dar aduc nespuse suferințe inutile. Aceasta este o treabă la care nu ne pricepem și putem doar să sperăm că oamenii de stat vor avea înțelepciunea s-o ducă la îndeplinire.

Vă preocupă în ultimul timp problemele demografiei Bucovinei. Acestea s-au discutat foarte aprins și la conferința amintită. Recensămintele făcute în diferite perioade în Bucovina nu ne dau o imagine clară a componenței naționale, mai bine zis, a evoluției ei. Și totuși, cum să ne explicăm, spre exemplu, creșterea bruscă, la un moment dat, a populației ucrainene sau a celei evreiești?

După părerea mea și după puținele și nesigurele date statistice existente, o variație bruscă a populației ucrainene s-a produs doar imediat după ocuparea teritoriului de către trupele austriece. Era vorba de o populație rurală, fără proprietate de pământ, originară din Galiția, care profita de relativa pace și ordine instalate de guvernarea militară într-o regiune subpopulată, cu mari proprietăți lipsite de forță de muncă. Procesul începuse mai demult. Odată cu trecerea Bucovinei sub administrația galițiană, umplerea spațiului disponibil a făcut ca creșterea populației ucrainene, care începuse între 1774 și 1786 în ritmul de 8% pe an, posibil numai prin imigrație, să scadă continuu până la 0,25% pe an între 1900 și 1910. Astfel, fără a ține seama de manipularea datelor oficiale, de care mă ocup în continuare, raportul români/ucraineni, care scăzuse în 1900 la 0,77%, crescuse în 10 ani la 0,90%. Valoarea infimă de 0,25% creștere anuală se poate datora efectului combinat al emigrării excesului de populație ucraineană și creșterii conștiinței naționale la o parte din populația românească ce-și pierduse uzul public al limbii materne.

Cât privește imigrația evreiască, în special din Galiția și Rusia, ea reprezintă nucleu urbanizării Bucovinei, marea majoritate a evreilor stabilindu-se în orașe și târguri, unde devin uneori dominanți, formând, de pildă, în 1880, la Vijnița 91,1% din populație, la Sadagura 80,4%, la Cernăuți 31,7%. Și în cazul lor, procesul de migrare din și în afara Bucovinei, ca și cel de redistribuire pe teritoriul Bucovinei, este unul de difuzie din regiuni de concentrație relativ mai mare și atracție economică, culturală și politică mai redusă spre regiuni de concentrație relativ mai redusă și atractivitate sporită. Ritmul de creștere procentuală a populației evreiești s-a menținut practic constant la 0,52% pe deceniu, până pe la 1840. După liberalizarea constituției Austriei în 1849, a pornit un puternic val de imigrare evreiască, care atinge în jurul anului 1870 un ritm de 2,9% pe deceniu, dar scade tot atât de rapid pe cât crescuse, după Congresul de la Berlin din 1878, revărsându-se în România, transformând Bucovina într-o regiune de tranzitare. Am analizat acest proces interesant și documentat amănunțit cu tabele, hărți și grafice, într-un studiu publicat recent în *Analele Bucovinei*.

Și pentru a încheia tema istorică, vreau să vă pun o întrebare referitoare la termenul de „homo bucovinensis”, care este atât de discutat, mai ales în ultima vreme. Pentru mine personal, el se asociază cu „homo sovieticus” – „național prin formă, socialist prin conținut” –, care se poate lesne reformula (dacă ne vom referi la alte perioade istorice ale Bucovinei) ca fiind „național prin formă și german (român, rus, ucrainean) prin conținut”. Ce ascunde această noțiune?

În fond, „homo bucovinensis” este precursorul cetățeanului idealizat al Statelor Unite ale Americii. De orice rasă, de orice naționalitate și limbă maternă, de orice credință religioasă ar fi, el se presupune că și-a uitat tradițiile, vorbește acceptabil limba americano-engleză, fără a fi anglo-saxon, jură credință drape-lului, Constituției și idealurilor Statelor Unite și este gata să și

moară pentru apărarea lor. Se consideră pe sine însuși și țara al cărei cetățean este un model pentru toată lumea prezentă și viitoare. Termenul de „homo bucovinensis”, inventat în 1954, la 36 de ani după dispariția Bucovinei austriece, de Hans Prelitsch, este reluat în 1993 de David Schary la Tel Aviv și de Emanuel Turczynski la Dortmund. Înlocuiți în definiția de mai sus a cetățeanului american ideal cuvintele americano-englez cu german și SUA cu Austria cisleithană (eventual, pentru viitor, cu Uniunea Europeană) și veți regăsi pe „homo bucovinensis”. Că el nu mai există, este evident. Că nu a existat aievea o dovedește faptul că, din cultura bucovineană integrală, partea de limbă germană, ai cărei purtători au fost în special germanii și evreii asimilați, a dispărut practic total după emigrarea acestora, ceea ce dovedește că ea nu se contopise cu culturile celorlalte etnii bucovinene, ci doar interferase cu ele. Nu degeaba reportajul publicat de conducătorii Institutului „Bukowina” din Augsburg, după o vizită a unui grup din diaspora germană în nordul și sudul Bucovinei în 1991, a fost intitulat de editori *Căutarea urmelor în viitor. O regiune uitată a Europei, Bucovina*. De altfel, personal sunt foarte sceptic și cu privire la existența reală și durabilă a cetățeanului american ideal descris mai sus, rezultat din contopirea imigranților în creuzetul nord-american. Făcând analogia de mai sus, mai trebuie să ținem seama și de raportul dintre populațiile și întinderile celor două regiuni comparate care este de ordinul 250 respectiv 1000! De asemenea, trebuie să mai ținem seama de faptul că în America, la instalarea puterii străine, europenii au aplicat prima metodă de înstăpânire recomandată de Machiavelli, adică exterminarea populației autohtone prin ucidere și suprimarea culturii și a resurselor lor de viață, în timp ce austrieicii au aplicat a doua metodă, mai blândă, recomandată de Machiavelli, colonizarea diseminată a elementelor proprii și favorizarea celor mai slabi din țara cucerită.

Ne este cunoscută dragostea dumneavoastră pentru muzica cultă, or, din unele articole, pe care le-ați semnat în „Analele

Bucovinei”, am aflat că ați făcut vioară și pian în anii de școală. Am dori să ne destăinuți: muzica a constituit pentru dumneavoastră un refugiu în preocupările de fizician sau mai curând o nobilă ocupație, tributară tradiției școlii vechi în general? Ce a prevalat întotdeauna în orele libere pe care le-ați avut: o piesă de Schubert, Chopin, ori o lectură din Heine sau din Hölderlin?

Este adevărat că muzica de bună calitate și bine executată și cea mult mai puțin bine executată de mine însumi la pian a jucat un rol important în echilibrarea psihică a vieții mele. Și în liceu aveam un trio în care colegul meu, Adrian Brăteanu, ținea partea viorii, Mircea Hoinic, mai târziu compozitor și dirijor de cor la Timișoara, era violoncelistul formației, iar eu eram pianistul. Ne-am aventurat până la primele triouri de Beethoven! Muzica mi-a oferit nu numai relaxare, dar fiind dotat de la natură cu o mare ușurință de a descifra la prima vedere partiturile pentru pian, am avut posibilitatea să evadesc atât din cotidian, cât și din atmosfera emoțional aridă a fizicii. Mi-am și format o cultură muzicală destul de largă pentru un amator, ajutat de o bună memorie pasivă datorită căreia recunosc bucăți auzite arareori și să ghicesc, după stil, pe compozitorii unor piese necunoscute. Îmi plăcea foarte mult să acompaniez cântăreți de lieduri; copil fiind, îmi plăcea să cânt și am regretat adeseori că la pubertate mi s-a spart vocea, cum se spune. Altfel, preferințele mele sunt eclectice și variabile după dispoziție și se întind de la Bach, peste clasici și romantici, până la Satie și Joplin. În orice caz, cu câteva excepții notabile ca Villon, Eminescu și Rilke, am preferat clar muzica, dar apreciez și romanele fluviu, în particular pe Thomas Mann, în nemțește firește, îndeosebi *Muntele vrăjit*.

Câțiva ani în urmă, într-o călătorie spre Câmpulung Moldovenesc, ne-am oprit la Mănăstirea Moldovița. Ne copleșiseră aromele de ierburi proaspăt cosite și aerul tare de munte. Privind spre brazii înalți, ce dominau împrejurimile, ați spus: „Noi, bucovinenii, vom muri ca brazii, în picioare”. Mi-am întipărit în

minte aceste cuvinte și revin la ele, ori de câte ori mă gândesc la bucovinenii noștri...

Am spus multe și felurite în viața mea. Fapt este că, după ce ultimii ani ai vechiului regim și primii ani ai celui actual, și poate și înaintarea în vârstă, mi-au luat treptat din posibilitățile și plăcerea de a efectua cercetări de fizică experimentală în condiții cât de cât normale, și degetele și vederea nu mă mai ajută să cânt la pian, cel puțin ca pe vremuri, am găsit în examinarea critică a trecutului Bucovinei și în întâlnirile frecvente cu frumusețile și oamenii ei o satisfacție, în care se sintetizează cele două laturi ale omului, cea rațională și cea emotivă, care mă subjugă complet. Gândul că această contribuție tardivă și modestă la cunoașterea adevărului despre trecutul Bucovinei ar putea ajuta câtuși de puțin la supraviețuirea virtuților acestei regiuni născute din valurile istoriei, mă face să sper că nu irolesc anii supranumerari care mi-au fost dăruți.

DIALOG CU ACADEMICIANUL VLADIMIR TREBICI

Stimate Domnule academician Vladimir Trebici, anul acesta [1996], la 28 februarie, ați împlinit vârsta de 80 de ani. Redacția „Glasului Bucovinei” vă urează la mulți ani, sănătate, putere și dorește ca munca Dumneavoastră pentru Bucovina să fie tot atât de rodnică ca și până acum.

Revista noastră deschide un nou capitol, „Dialoguri cu bucovinenii”, căruia îi va acorda o importanță deosebită. Am dori să inaugurăm această pagină cu colaborarea Dumneavoastră, în primul rând. Ați fost tot timpul alături de noi, de la începuturile revistei. Sfaturile înțelepte pe care ni le-ați dat au fost de bun augur și întotdeauna de mare ajutor. Spiritul Dumneavoastră de observație și conduită științifică ne-a disciplinat și a creat în redacție o atmosferă de continuă căutare, de principialitate de idei și o permanentă ordonare în realizarea lor.

Sunteți cernăuțean la origine. Cunoașteți Cernăuții de altădată, orașul copilăriei și tinereții Dumneavoastră. Revenind la Cernăuți, aproape după o jumătate de secol, ați fost martorul începuturilor mișcării de renaștere națională a românilor de aici. Ce înseamnă pentru Dumneavoastră astăzi orașul Cernăuți?

Vă mulțumesc pentru urările adresate cu prilejul aniversării zilei mele de naștere. Să încep cu o precizare la întrebarea Dumneavoastră. Sunt născut în satul Horecea-Mănăstirii, la 3–4 km depărtare de Cernăuți, devenit suburbie a municipiului Cernăuți. Era un sat românesc, cu toate însușirile satelor

* Interviu publicat în „Glasul Bucovinei”, III, 1996, 1 (9), p. 3–9.

românești din Bucovina. Cu gospodari vrednici, respectând tradiția, buna cuviință, omenia și buna înțelegere. În acest sat mi-am petrecut copilăria și adolescența, împreună cu frații mei mai mari, cu colegii și prietenii. Fiind de obârșie țărănească – sunt mândru de aceasta! – am asimilat și eu valorile spirituale perene ale satului, căutând să le păstrez de-a lungul întregii vieți. Școala primară, liceul și universitatea le-am făcut la Cernăuți. Tot aici mi-am început cariera profesională, ca profesor la Liceul Militar „Ștefan cel Mare” (1939).

Am părăsit satul natal și Cernăuții, în 1940, în urma tragicului eveniment din iunie al aceluia an. Am revenit după cincizeci de ani, la festivitatea organizată la Casa lui Aron Pumnul. Desigur, totul este profund schimbat. Centrul istoric al orașului s-a păstrat: clădirea Liceului „Aron Pumnul” există, la fel universitatea, ca și fosta reședință mitropolitană, care este astăzi sediul universității. M-a bucurat faptul că satul Horecea-Mănăstirii continuă să fie sat românesc, biserica mănăstirii străjuiește frumoasa dumbravă, îndrăgită nu numai de noi, cei din localitate, dar și de atâția cernăuțeni, printre care și de „învățăcelul” Mihai Eminescu care, adesea, se refugia în această dumbravă.

O mare bucurie ne-a făcut, celor veniți la manifestarea amintită, știrea că la Cernăuți a luat ființă Societatea pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu”, a cărei activitate marchează începutul renașterii naționale a românilor din regiunea Cernăuți. Misiunea ei, nobilă și importantă, trebuie continuată și sprijinită cu toată energia și dăruirea.

Ați învățat la Liceul „Aron Pumnul” din Cernăuți, sunteți absolvent al Universității „Regele Carol al II-lea” din Cernăuți, Facultatea de Filozofie și Litere (1933–1938) și Facultatea de Drept (1939). Cunoașteți bine preocupările tineretului de atunci.

Universitatea avea patru facultăți: cea mai veche era Facultatea de Teologie, al cărei înaintaș fusese Institutul Teologic, înființat în 1827. Cea mai tânără era Facultatea de Științe, cu eminenți

profesori, deveniți mai târziu membri ai Academiei Române. Numărul maxim al studenților a fost de circa 2500–2600. Frecvența, cu excepția unor secții de la Facultatea de Științe, nu era obligatorie.

Viața studențească de la Cernăuți avea o particularitate conferită de existența mai multor etnii și de tradiția universitară din spațiul cultural german. Foarte importante erau societățile studențești. Pe vremea studenției mele existau aproape 25 de asemenea societăți: române, germane, ucrainene, evreiești și poloneze. Voi aminti pe cele românești: „Junimea” (1878), succesoarea celebrei „Arboroasa”, „Bucovina” (1880), „Academia Ortodoxă” (1884), „Dacia” (1905), „Moldova” (1910) și „Arboroasa” (1921). Fiecare societate avea însemnele sale. Eu am fost membru al întrunirii academice române „Bucovina”, care, împreună cu sora sa mai tânără „Moldova”, erau „conservative”, practicau duelul studențesc („mensura”) și aveau ca model „Burscherschaft”-ul german. Monografiile consacrate acestor societăți, redactate de foștii membri, au fost depuse la începutul anilor 1980 la Casa memorială „Simeon Florea Marian” din Suceava. Despre ele s-a mai publicat câte ceva de către prof. Orest Tofan și Mircea Grigoriu. Despre cele germane, evreiești, ucrainene s-au publicat monografii în Austria, Germania, Canada, SUA, Israel.

Desigur, studenții participau la cursuri, seminarii, laboratoare. O bună parte din timpul unui student era consacrată vieții sociale: serate, baluri, excursii, activități cultural-muzicale. Cernăuții de altădată erau un oraș atât de romantic: parcurile Schiller și Dominic, Grădina Publică, parcul Mitropoliei, ca și pădurea de la Horecea, erau locurile preferate de studenți și studente. Să nu uit să amintesc Prutul – încă nu era poluat – și terenurile asociațiilor sportive printre care „Dragoș Vodă”, casele de odihnă ale studenților de la Cernaucă și Gura Humorului. O viață frumoasă, din care ne-au rămas atâtea amintiri!

Universitatea a dat străluciți absolvenți – teologi, istorici, filologi, fizicieni, naturaliști, geografi. I-am amintit când am fost, la

3–4 octombrie 1995, la cea de-a 120-a aniversare a Universității din Cernăuți, împreună cu acad. Radu Grigorovici, strălucit absolvent al universității cernăuțene.

Orașul Cernăuți a fost un centru de cultură. La Cernăuți au evoluat mari artiști, renumiți muzicieni ai vremii. Publicul cernăuțean era bine inițiat în probleme de cultură universală. Aici funcționa un Conservator. Orașul trăia o viață teatrală intensă. Această tradiție s-a păstrat parțial și mai târziu, chiar în perioada studenției mele, în anii '60-'70, îndeosebi în muzică, când se obișnuia ca la Cernăuți să fie invitați maeștri cu renume, pe care-i puteai asculta pe atunci doar la Moscova, Sankt Petersburg sau Kiev. Apoi, această tradiție s-a stins treptat. După război am avut un teatru profesionist ucrainean. Nu se obișnuia însă ca să fie invitate colective teatrale sau personalități ale culturii românești. De la Chișinău veneau din ce în ce mai rar, din România nici atât. Îmi părea că orașul degradează ireversibil în plan spiritual. Astăzi, ne putem lăuda numai cu înființarea unei orchestre simfonice, a cărei prezență a înprospătat și a animat considerabil viața muzicală a Cernăuților. Simțim însă din plin lipsa unui Conservator. Cum se manifesta viața culturală cernăuțeană în perioada studenției Dumneavoastră?

Într-adevăr, orașul era un centru cultural, atât în perioada austriacă, cât și în anii interbelici, în perioada românească. Și aici trebuie spus că și celelalte etnii aveau societăți și activități culturale. A funcționat Teatrul Național din Cernăuți, unde a fost cândva director Victor Ion Popa și au evoluat Mișu Fotino, Grigore Vasiliu-Birlic, Lili și Nae Bulandra. Existau două conservatoare de muzică – unul de stat, altul municipal. Activau corurile „Armonia” și „Tudor Flondor”. Societatea pentru Cultură și Literatură Română în Bucovina (înființată în 1862) desfășura o amplă activitate culturală.

Orașul era vizitat de mari personalități artistice, muzicale, literare. Venea trupa celebrului Burgtheater din Viena; i-am văzut pe celebrii actori Hans Moser, Theo Linggen, Liana Haid...

Venea cu regularitate Opera Română din Cluj, cu celebrul dirijor Jean Bobescu, cu soliști de renume european. Ce să mai vorbim de turneele teatrelor din București? Evenimente erau și turneele Companiei „Cărăbuș”, în frunte cu marele actor Constantin Tănase, un prieten bun al studenților (păstrez o fotografie cu C. Tănase în mijlocul studenților bucovineni). Au rămas neuitate șezătoarele literare, la care participau Nicolae Iorga, Liviu Rebreanu, Octavian Goga, Nichifor Crainic, Ionel Teodoreanu. Vorbesc de cele la care am participat eu ca elev și student.

Da, orașul era într-adevăr un centru de cultură, ospitalier, deschis tuturor. Să nu uit turneele celebrului tenor Joseph Schmidt (născut la Davideni-Storojineț), fost oberkantor la Templul Israelit din Cernăuți, devenit o celebritate mondială.

Din orașul nostru au pornit în lume multe personalități culturale și științifice, care s-au format în perioada interbelică la școala cernăuțeană. Am citit, nu de mult, într-o publicație, despre maestrul Roman Vlad, personalitate marcantă a vieții muzicale internaționale, pianist, dirijor și muzicolog. S-a născut la Cernăuți (29 decembrie 1919), a absolvit Conservatorul de Muzică, unde au fost directori Al. Zirra și George Onciul, avându-i ca profesori pe Liviu Rusu și Tit Tamavschi. Am descoperit nu de mult că și Gregor von Rezzori s-a născut tot la Cernăuți în 1914. Ce ne puteți spune în acest sens?

În afară de Roman Vlad – pe care l-am cunoscut la București, în casa lui Liviu Rusu –, ar trebui amintite multe nume. Dintre cei aparținând altor etnii, cel mai important este Paul Celan (1920–1970), poet de limbă germană, recunoscut pe plan european. Pe Gregor von Rezzori nu l-am cunoscut decât la București, în 1991, cu prilejul unei conferințe la Institutul Goethe. Proza sa, de multe ori cu subiecte din Bucovina, este extraordinară. Nu de mult a fost premiat de Fundația Culturală Română. Dintre români, să-i amintim pe compozitorii Liviu Rusu (1908–1991), pe Mircea Hoinic (1910–1986), pe George Onciul (1904–1981). N-o vom putea uita pe celebra cântăreață Viorica Ursuleac.

Scriitori și poeți precum Traian Chelariu (1906–1966), Mircea Streinul (1910–1945), George Antonescu (1908–1993), George Drumur (1911–1955) – aceștia doi din urmă, consăteni de-ai mei din Horecea – Vasile Posteuca (1912–1972), sunt tot atâtea „producții bucovinene”. Lista este prea lungă. Unele nume figurează în „Știința în Bucovina” (3 volume, Suceava), în „Muzica în Bucovina” (Suceava, 1981), în istoriografii literare, enciclopedii etc.

S-a spus că Bucovina a fost un spațiu cultural privilegiat. Așa este!

Știm că fiica Dumneavoastră și-a susținut recent la Viena teza de doctorat în domeniul muzicii bizantine, fapt pentru care vă felicităm. Prin bunăvoința Dumneavoastră am dori să cunoaștem mai multe amănunte din activitatea ei.

Vă mulțumesc din toată inima pentru felicitări. Hrisanta a fost elevă la Liceul de muzică „George Enescu”, a urmat Conservatorul de Muzică „Ciprian Porumbescu” din București. A fost elevă și studentă premiantă. A urmat cursuri de specializare în SUA și în Danemarca, unde a avut șansa unor bizantinologi celebri – Velimirovic și J. Raasted. Specialitatea ei este muzica bizantină. A urmat cursurile Institutului de Bizantinistică al Universității din Viena, a dat multe examene pentru doctorat, iar la 3 iulie 1995 a obținut titlul de doctor al celebrei universități, cu o teză ce tratează aspectele muzicale și hagiografice ale unui manuscris bizantin din secolul al XII-lea. Soțul ei, Ion Marin, fiul bine cunoscutului dirijor și profesor Constantin Marin, este dirijor, bine apreciat pe plan internațional. Sunt stabiliți în Elveția.

La 22–23 noiembrie 1991 Societatea pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu” din Cernăuți a organizat, în Aula Universității din Cernăuți, fosta Sală Sinodală a Palatului Mitropoliei, o conferință științifică în problemele culturii și istoriei Bucovinei. Atunci s-au determinat multe direcții de cercetare în domeniul istoriei și

culturii românești în Bucovina. S-au concretizat anumite atitudini în ceea ce privește sferele de studiere, s-au conturat și personalitățile ce se manifestaseră în procesul de renaștere a culturii și științei românești din nordul Bucovinei. De atunci, s-a acumulat o experiență, după părerea mea, benefică și destul de concretă. Au apărut mai multe publicații științifice, atât în țară, cât și la Cernăuți. Tot atunci ne-am gândit și noi la o revistă care să oglindească procesele istorice și culturale din Bucovina. Astfel a luat ființă „Glasul Bucovinei”. Ce ar trebui să facem, după părerea Dumneavoastră, în acest domeniu de cercetare?

Mi-aduc bine aminte de conferința științifică din 22–23 noiembrie 1991; am și prezentat o comunicare. S-a discutat mult, s-au evaluat diverse direcții de cercetare, s-au formulat sugestii utile. Ideea „Glasului Bucovinei” este materializarea uneia dintre discuții. Editarea ei sub auspiciile Fundației Culturale Române asigură bune condiții grafice și o înfățișare modernă. Judecând după conținutul materialelor publicate – majoritatea autorilor sunt din regiunea Cernăuți – „Glasul Bucovinei” s-a impus prin calitate, tematică și obiectivitatea științifică. O mențiune specială pentru materialele care se bazează pe informațiile de arhivă din Cernăuți – uneori absolut inedite – ca și cele rezultate din anchetele folclorice și etnografice privind aria nordului Bucovinei. Se pot sugera modalități de îmbunătățire și diversificare a conținutului. La aceasta ar putea contribui o anchetă de opinie în rândul cititorilor. Principalul este că „Glasul Bucovinei” a pornit cu dreptul. Deși mult schimbat, „Glasul Bucovinei” merită acest titlu al ziarului din octombrie 1918, al cărui eminent redactor a fost profesorul Sextil Pușcariu.

În țară și în străinătate sunteți cunoscut ca demograf și statistician. Care ar fi, în concepția Dumneavoastră, problemele demografice esențiale ce vizează astăzi România?

Prezintă un interes faptul cum am ajuns statistician și demograf. Prin formația mea universitară sunt istoric, sociolog și jurist.

M-am pregătit să devin profesor de liceu pentru specialitățile istorie și filozofie. De altfel, Seminarul Pedagogic Universitar l-am urmat în anii 1937/38, la aceste specialități. Istoria a hotărât altfel. Am lucrat, la București, după război, la Institutul Central de Statistică, unde a trebuit să fac statistică. În învățământul universitar, din 1948, am predat statistica teoretică și economică, iar ca redactor la unele reviste m-am ocupat de economie. Din 1962, preocuparea mea de bază a devenit demografia. Prin urmare, unele specialități le-am dobândit la universitate, altele – prin practică.

Demografia românească – vorbesc ca știință – are un domeniu vast de studiu: natalitate, mortalitate, structura demografică, repartitia teritorială, migrația internă și internațională. Ea are însă și un capitol special, care este cel al demografiei istorice și al demografiei românilor de peste hotare. De altfel, Centrul de Cercetări Demografice al Academiei Române, înființat în 1995, și al cărui director am avut cinstea să fiu numit eu, și-a formulat un program în care figurează și demografia românilor de peste hotare.

Cercetările academicianului Vladimir Trebici în domeniul istoriei populației fac cinste științei românești. Și în acest context, care ar fi importanța studiilor de istorie a populației și fenomenelor demografice ale Bucovinei?

Aprecierea Dumneavoastră este prea elogioasă. Am scris cărți despre populația Terrei, despre populația României și fenomenele demografice. E adevărat, lucrez la o istorie a populației României împreună cu distinșii mei colegi. Cu demografia Bucovinei mă ocup doar din 1989. Am scris pe această temă circa 20 de studii. Și alți colegi – istorici, geografi, etnologi – se ocupă de aceste probleme.

Cât de importante sunt istoria populației și demografia istorică, aș aminti ceea ce spunea un istoric spaniol: „Istoria fără demografie este o enigmă”. Pentru Bucovina, acest adevăr este incontestabil. Dacă ne gândim numai la perioada 1775–1918, ne dăm seama ce multe sunt de făcut pentru explicarea structurii etnice

a populației Bucovinei, a migrației și colonizărilor. Au început să se editeze cărți de istorie a Bucovinei, să se publice studii – printre care și cele în „Analele Bucovinei”, publicație a Centrului de Cercetări „Bucovina” al Academiei Române, cu sediul în Rădăuți. Mai sunt multe de făcut.

Facem o revistă în care dorim să reflectăm procesele istorice, sociale și culturale din Bucovina. Publicăm în același timp materiale de istorie, de cultură și civilizație românească, materiale cu caracter didactic, în primul rând, în ajutorul profesorilor de limba și literatura română... Prin aceasta se explică prezența mai multor capitole tematice, care au menirea să acopere lipsa de informație științifică (mai ales la Cernăuți), referitoare la prezența istorică și culturală a românilor în nordul Bucovinei.

Această diversitate de probleme nu ne reușește din toate punctele de vedere, o considerăm însă ca fiind necesară în condițiile în care la Cernăuți pătrund cu mari greutate cărți și reviste din România, iar scriitorii și oamenii de știință de aici nu au posibilitatea de a se realiza, fiecare în sfera sa. Institutul de Cercetări Bucovinene de pe lângă Universitatea din Cernăuți nu are și o secție de românologie, cum s-ar fi convenit să fie. Dorim să reflectăm cât mai complet soarta bucovinenilor, oriunde s-ar afla ei, la Cernăuți, în România sau în alte țări.

Știm că scrieți „Memorii”, pe care dorim mult de tot să le publicați în revista noastră, ca apoi să realizăm o carte la Editura „Alexandru cel Bun” din Cernăuți. E o datorie a noastră de a culege și a păstra o informație cât mai autentică și corectă despre cine au fost și cine sunt bucovinenii noștri, ce s-a întâmplat timp de mai multe secole în Bucovina. Vă rog să comentați toate aceste momente.

Ceea ce spuneți despre revistă, despre situația intelectualilor români din regiunea Cernăuți, despre proiectele în legătură cu tematica revistei este, de fapt, o analiză realistă, cu multe aspecte triste. Personal vă promit să fiu alături de toate eforturile pe care le face redactorul-șef al revistei, împreună cu eminenții săi redactori.

Cât privește publicarea *Memoriilor* mele în paginile „Glasului Bucovinei”, invitația Dumneavoastră mă onorează. Am și scris o bună parte din aceste amintiri – le-am dat titlul de *Însemnări din memorie* – în care prezint epoci la care am fost martor: elev la școala primară (1921–1926), elev la Liceul „Aron Pumnul” (1926–1933), student la Universitatea din Cernăuți (1933–1938), începutul vieții profesionale (1939). Alte capitole – participarea la cel de-Al Doilea Război Mondial (1941–1943), anii de prizonierat (1943–1946)...

Am cunoscut mulți oameni, am fost martor la multe evenimente – unele istorice – am trăit în state succesoare: monarhia Austro-Ungară, regatul României, apoi Republica Populară și, respectiv, Republica Socialistă România, iar din 1990 România, pur și simplu.

Da, am multe de spus. Dacă se va încheia o carte, îi promit Editurii „Alexandru cel Bun” un „copy right” absolut! Și urez editurii o activitate pe măsura misiunii sale excepționale pentru cultura românilor din regiunea Cernăuți, pentru cultivarea limbii române, a spiritualității pe aceste străvechi meleaguri de românităte.

DIALOG CU ACADEMICIANUL DIMITRIE VATAMANIUC

Stimate Domnule profesor, sunteți bine cunoscut prin bogata activitate de istoric și critic literar, ați continuat și încheiat ediția integrală a operei lui Eminescu, întemeiată de Perpessicius. Sunteți un om integru și fără compromisuri. Tot ce ați făcut în viață este fundamental. Născut în Sucevița – veche ctitorie mănăstirească a lui Ieremia Movilă și a mitropolitului Gheorghe Movilă – ați reușit să păstrați în însuși felul de a fi al Dumneavoastră amprenta acestor ținuturi de basm. De fapt, în toate epocile, bucovinenii au avut un destin aparte, fiind marcați de condițiile istorice specifice care le-au format caracterele și conduita: ordinea germană și vânzoleala slavă. În ce măsură idealizați Bucovina și bucovinenii?

Bucovina are o individualitate bine definită prin oamenii care o locuiesc, spațiul geografic, monumentele de artă, creația populară. Idealizarea conduce la provincialism. Este obligația noastră să facem cunoscută Bucovina, pe toate căile, atât în țară, cât și în străinătate. Să o facem cunoscută așa cum este ea.

În Cernăuți ați învățat la Școala normală de băieți între anii 1935–1943, unde i-ați avut profesori pe N. Enescu, Const. Loghin, Traian Ștefureac, Alois Grigorovici, Ipolit Tamavski, Laurențiu Tomoioga, Ilie Mandiuc. Mai târziu, la Universitatea din Cluj, ați audiat cursurile lui Dimitrie Popovici, Ștefan Pașca, Liviu Rusu, Lucian Blaga, D.D. Roșea, N. Mărgineanu, Ion Breazu, Alexie Procopovici, Onisifor Ghibu. Doctoratul l-ați trecut la București

* Interviu publicat în „Glasul Bucovinei”, III, 1996, 4 (12), p. 3–7.

cu G. Călinescu. Cine a influențat mai mult asupra drumului dumneavoastră ca savant, îndrumându-vă spre cercetare științifică?

Mi-am început pregătirea intelectuală la Școala normală de băieți din Cernăuți și la Liceul „Eudoxiu Hurmuzachi” din Rădăuți, și am obținut, în 1943, diploma de învățător și diploma de bacalaureat. Diploma de învățător îmi dădea dreptul să intru în învățământ, iar cea de bacalaureat îmi deschidea drum spre învățământul superior. Am ales calea din urmă, deși familia se găsea într-o situație materială foarte grea. A și fost evacuată din comună, împreună cu consătenii mei, ca urmare a ocupării ei de armata sovietică.

Școala normală din Cernăuți se bucura de prestigiu, datorită corpului didactic, în cea mai mare parte cu studii la Viena și doctorate în străinătate. Liceul „Eudoxiu Hurmuzachi” din Rădăuți se bucura de prestigiu prin profesori cu mare faimă, de matematică, de istorie și limbi clasice. Dintre profesorii de la Cernăuți se impune să-l amintesc pe Laurențiu Tomoioagă, specialist în științele naturale, traducător al lui Eminescu în germană, care a exercitat asupra mea o influență profundă în orientarea spre poezia eminesciană. Al doilea profesor de la Cernăuți care mi-a marcat destinul a fost Ilie Mandiuc, profesorul de română, care a intuit aplicarea mea spre cercetarea științifică și mi-a deschis drumul în publicistică. Sub îndrumarea sa am debutat ca prozator în ultimele clase la Cernăuți.

Multă lume are opinii rele despre Școala normală de altădată, pentru regimul de cazarmă cu îngrădiri și disciplină severă. Acest regim strict oferă însă condiții extrem de favorabile pentru studiu și nu este o întâmplare că absolvenții acestei școli și-au putut continua pregătirea intelectuală și deveni specialiști în diferite domenii de activitate. Obiecția mea privește numai faptul că prin sistemul de învățământ de atunci, nu se acorda atenția cuvenită studiului limbilor străine. Și mai curios apare faptul că la Școala Normală din Cernăuți nu se predă limba germană.

Studiile universitare mi le-am început la Sibiu, unde era refugiată Universitatea din Cluj, și le-am continuat apoi în orașul de

pe Someș. Sunt printre oamenii fericiți, cum am spus și cu alte prilejuri, că am avut șansa unică în viață să audiez cursurile profesorilor de la Universitatea din Sibiu și Cluj la apogeul carierei lor didactice. Am audiat cursurile lui Dimitrie Popovici despre Eminescu și m-am înscris și la doctorat la el cu teza *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, pe care, însă, nu am susținut-o, ca urmare a reformei învățământului. Profesorii mei, la Sibiu și la Cluj, Lucian Blaga, Sextil Pușcariu, Liviu Rusu, D. D. Roșea, Ioan Lupaș, Onisifor Ghibu, Silviu Dragomir, Alexie Procopovici, Ion Breazu – să nu-i amintesc decât pe aceștia – sunt personalități care se situează în primul plan al vieții științifice din țara noastră. Această școală, de cea mai înaltă ținută intelectuală, este suprimată de dictatura comunistă îndată după instaurarea ei în țara noastră.

Ați colaborat timp îndelungat cu G. Călinescu. Ce ne puteți spune despre personalitatea distinsului savant?

Călătoria mea pământeană mi-a rezervat și o a doua șansă unică în viață: întâlnirea cu această personalitate a culturii noastre. Mi-am trecut doctoratul cu G. Călinescu la Institutul de Istorie Literară și Folclor al Academiei Române și am funcționat, după trecerea doctoratului, ca cercetător principal la această instituție. Profesorul fusese scos de la Universitate, iar Institutul de Istorie Literară și Folclor fusese anume înființat pentru ca el să nu fie complet marginalizat. Profesorul venea la Institut sâmbăta și am asistat, în cursul anilor, la prelegeri magistrale despre literatura română și universală. L-am însoțit, împreună cu colegii mei, în călătoriile prin țară, după programul întocmit de el: *Pe urmele scriitorilor*, și am văzut toată țara. În anii când am fost aproape de G. Călinescu, profesorul a reelaborat monografia sa, *Opera lui Mihai Eminescu*, care se înscrie, cu cea mai largă deschidere, în universul creației eminesciene. Drumul meu este marcat de Eminescu de la Cernăuți la Cluj și de la Cluj la București. G. Călinescu elaborează în acești ani și piesele sale de teatru în care personajele sunt membrii de atunci ai Institutului. În aceste

piese am interpretat și eu unele roluri, însă fără strălucire. Am considerat că am mari obligații morale față de G. Călinescu și i-am editat teza de doctorat.

Ați cercetat atent manuscrisele lui M. Eminescu, lucru pe care, bănuiesc, nu a fost ușor de realizat. Continuând să lucrați asupra ediției integrale, asupra operei poetului, ați avut de înfruntat multe dificultăți. Cred că cititorilor „Glasului Bucovinei” le va fi interesant să afle cât mai multe despre această ediție, despre procesul editării acestor volume.

Ediția integrală a operei lui Eminescu este întemeiată de Perpessicius în 1939. Până în 1963 se tipăresc 6 volume. Primele cinci sunt consacrate poeziei antume și postume, iar al șaselea, creației populare din manuscrisele lui Eminescu. Marele editor își întrerupe activitatea la ediția integrală ca urmare a pierderii vederii în munca de uzură la descifrarea manuscriselor. Este meritul lui Alexandru Oprea, directorul Muzeului Literaturii Române, care își asumă răspunderea pentru continuarea ediției, după ce mulți ani nu se întreprinde nimic pentru împlinirea acestui deziderat al culturii noastre naționale. Colectivul de cercetători de la Muzeul Literaturii Române tipărește succesiv: *Opere*, VII. *Proza literară* (1977), *Opere*, IX. *Publicistică* (1980), *Opere*, XIV. *Traduceri* (1983), *Opere*, XI. *Publicistică* (1984), *Opere*, XII. *Publicistică* (1985), *Opere*, XIII. *Publicistică* (1985), *Opere*, VIII. *Teatru* (1988), *Opere*, XVI. *Correspondență* (1989), *Opere*, X. *Publicistică* (1989), *Opere*, XV. *Fragmentarium* (1993). Obiecția care ni se face, pe bună dreptate, privește dezordinea pe care am introdus-o în succesiunea tipăririi volumelor. Să nu se piardă, însă, din vedere că ediția este elaborată sub dictatură și volumele le tipăream pe măsură ce obțineam aprobările respective. Important este, însă, aici faptul că, cu toate piedicile de natură administrativă, textele le tipăream integral. Este pentru mine o mare satisfacție că măcar poetul nostru național are ediția integrală la acest sfârșit de secol și început de mileniu.

Care este locul lui Mihai Eminescu în cercetările dumneavoastră, a căror arie s-a dovedit atât de complexă?

Există în biografia și în opera lui Eminescu încă foarte multe „pete albe”, pentru care nu avem documente, și G. Călinescu aprecia acest lucru în sensul că se putea crea o mitologie, chestiune importantă în cazul marilor creatori. O asemenea mitologie s-a creat și în legătură cu originalitatea familiei lui Eminescu din afara spațiului comunității noastre naționale. Consider că aduc o contribuție importantă prin stabilirea originii transilvănene a familiei poetului. Demonstrația, pe bază de documente, conduce la abandonarea unui întreg capitol din biografia lui Eminescu, în jurul căreia se poartă discuții de mai bine de un secol. Publicisticii lui Eminescu i-am consacrat două lucrări monografice și am elaborat numeroase studii despre viața și opera lui Eminescu, între care figurează și cele privind legăturile familiei și ale poetului cu Bucovina.

Într-un dialog cu Mihai Cimpoi ați afirmat „că singurul lucru ce-1 poate face un cercetător, în general, este să stea în dosul cărților sale și să le lase pe acestea să vorbească în numele său”. L-ați citat în continuare pe Eminescu: „Ca artist, ca om de litere, e bine ca persoana ta să rămâie necunoscută cititorilor tăi și cu cât vei fi mai cu talent, cu atât aceasta-i mai necesar” (mss. 2257, 273). În acest sens, D. Vatamaniuc spune: „Când te laudă lumea, ascult-o, scrie Eminescu, numai lauda ce ți-o aduci tu singur n-o asculta. Vei vedea ce frumos se reduc laudele lumii la nimic și cum înveți a prețui exact valoarea propriilor acte”. Mi-am permis să vă citez și să vă rog să ne destăinuiți ce ați făcut și ce a mai rămas de făcut în cercetarea operei lui Eminescu?

Multă lume este încredințată că odată cu încheierea ediției integrale nu a mai rămas nimic de făcut în legătură cu Eminescu. Încheierea ediției integrale este numai o etapă, adevărat, foarte importantă, însă numai o etapă. Idealul mai apropiat sau mai îndepărtat îl constituie elaborarea ediției *ne varietur*, cum există

în alte literaturi în legătură cu clasicii lor. Pentru realizarea acestei ediții de referință se impune să fie reluată lectura tuturor manuscriselor și a lucrărilor publicate de poet. Sfârșitul secolului nostru este al calculatoarelor. Pentru trecerea operei lui Eminescu pe calculator se impune să fie elaborat un indice de nume și de localități și un indice tematic pentru tot scrisul eminescian. Sunt obligații de îndeplinit față de Eminescu în mileniul următor.

Reproduc un text al lui Eminescu, citat într-una din cărțile dumneavoastră: „Nu exista în adevăr decât două forme ale decadenței unui stat omenesc: despotismul și demagogia. Și despotismul egaleză pe oameni, supunându-i unuia singur, lăsând să degenereze cele mai nobile facultăți ale lor, pornirile bune și inteligența, precum demagogia are același fatal efect prin indiferentismul care îl inspira naturilor deschise și mari, văzând în față biruința constantă a mediocrității și a șiretlicului”. Sigur că aceste discuții, pe care poetul le-a relatat în mai multe articole, se refereau la structurile statale și partinice. Afirmările lui sunt încă dureros de actuale. Am impresia că, de fapt, despotismul și demagogia sunt armele preferate prin care mediocritatea își apără pozițiile ocupate. Dumneavoastră ați avut de suferit din cauza mediocrității?

Confruntările mele cu mediocritățile sunt numai în plan științific, nu și social. Explicația stă în faptul că am evitat tentațiile înălțării în ierarhia socială. Ar fi fost o imprudență din partea mea, cu partizani în familie, rude apropiate cunoscute astăzi în țară și în străinătate, să urmez și altă cale în afară de cea a cercetării științifice.

Astăzi conduceți Centrul de Studii „Bucovina” (Centrul pentru Studiarea Problemelor Bucovinei al Academiei Române), editați revista „Analele Bucovinei”. Ce v-a determinat să vă orientați pre-ocupările spre acest domeniu de cercetare?

Când s-a înființat Centrul de Studii „Bucovina”, cu sediul la Rădăuți, al Academiei Române, în septembrie 1992, am acceptat

conducerea acestei instituții, provizoriu. Se demonstrează însă și în cazul meu că provizoratul este lucrul cel mai sigur în această lume.

Care sunt perspectivele dezvoltării acestei instituții?

Centrul de Studii „Bucovina” este o instituție de cercetare în problemele Bucovinei, însă și de pregătire de specialiști în cercetare. Avem un program concret de colaborare cu institutele similare din Augsburg și Cernăuți, cu vizite reciproce și conferințe internaționale, din doi în doi ani, care se țin succesiv la Rădăuți, Augsburg și Cernăuți.

Ați depus un efort considerabil pentru a pune bazele unei colaborări eficiente între cele trei instituții de cercetări bucovinene. Conferința internațională de la Rădăuți din 31 mai – 3 iunie 1996 și din Aula Academiei Române din 3 iunie 1996 se înscrie ca un succes în activitatea Centrului de Studii „Bucovina”. Care sunt planurile de colaborare în viitor?

Pregătim tipărirea lucrărilor Conferinței internaționale într-un număr special din „Analele Bucovinei”, programat să apară anul viitor. Facem pregătiri de asemenea pentru următoarea conferință internațională care își va ține lucrările la Augsburg sau Cernăuți în 1998.

Alexandrina Cernov.

Repere biografice

Alexandrina Cernov (24 noiembrie 1943 – 5 iunie 2024) a fost o personalitate emblematică a culturii românești din nordul Bucovinei, dedicându-și întreaga viață promovării limbii române, cercetării științifice și apărării drepturilor românilor din Ucraina.

Născută la Hotin, Alexandrina Cernov a urmat studiile liceale la Liceul nr. 32 din București. Între 1962 și 1966 a studiat la Facultatea de Filologie a Universității Naționale din Cernăuți. În 1989 și-a susținut teza de doctorat la Chișinău, având ca temă *Lingvostilistica comparată (româno-rusă) a limbajului poetic (în baza operei lui Ion Druță)*.

Între 1971 și 2002 a fost conferențiar universitar la Catedra de Filologie Română și Clasică a Universității Naționale din Cernăuți, predând cursuri precum teoria literaturii, istoria literaturii vechi românești, teoria traducerii, stilistica limbii române, lingvostilistica și poetica comparată, precum și studii de literatură comparată. Prin activitatea sa didactică, a format numeroase generații de filologi, profesori, jurnaliști și cercetători români din Ucraina.

Alexandrina Cernov a fost membru fondator al Societății pentru Cultura Română „Mihai Eminescu” din regiunea Cernăuți, unde a ocupat funcția de vicepreședinte în 1989 și președinte între 1990 și 1994. A fost membră a Comisiei de monitorizare al

Congresului Intellectualității Românești din Regiunea Cernăuți în anii 1999–2001. De asemenea, a fost expert în proiecte de cercetare privind situația minorităților naționale din Ucraina, colaborând cu Împuternicitul Radei Supreme a Ucrainei pentru drepturile omului și cu Comisariatul general al OSCE pentru problemele minorităților naționale.

În 1991, Alexandrina Cernov a fost aleasă membră de onoare a Academiei Române. În calitate de redactor-șef al revistei „Glasul Bucovinei” din 1994 și director al Editurii „Alexandru cel Bun” din 1995, a promovat constant cultura și literatura română în spațiul nord-bucovinean. A fost autoare a nouă manuale școlare de limba și literatura română, destinate școlilor românești din Ucraina, contribuind la păstrarea identității lingvistice a comunității românești. A coordonat o serie de proiecte consacrate editării de carte, dezvoltării bibliotecii de carte românească „Glasul Bucovinei” și desfășurării unor evenimente științifice internaționale (colocvii, saloane de carte).

A primit numeroase distincții, printre care: Premiul Fundației Culturale Române (1994), Medalia jubiliară „Mihai Eminescu” acordată de Ministerul Culturii din România (2000), Premiul internațional „Demos” al Asociației Pro Democrația Club din Târgu Neamț (2011), Ordinul Național „Serviciul Credincios” în grad de Ofițer (2004) și Ordinul Național „Serviciul Credincios” în grad de Comandor (2014), Ordinul „Crucea Bucovinei” al Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților (2021).

Alexandrina Cernov a trecut la cele veșnice pe 5 iunie 2024, la Mănăstirea Putna. Slujba de înmormântare a avut loc pe 7 iunie 2024, în cimitirul parohiei Putna. Prin activitatea sa remarcabilă, Alexandrina Cernov rămâne o figură emblematică a culturii românești din Bucovina, un model de dăruire și perseverență în slujba limbii și identității naționale.

Alexandrina Cernov.

Repere bibliografice

Cărți

- *Gramatica comparativă româno-rusă. Fonetică și lexicologie*, Editura Universității de Stat din Cernăuți, 1975

- *Cercetarea lingvostilistică comparată (româno-rusă) a limbajului poetic (în baza operei scriitorului bilingv Ion Druță)*, Chișinău, 1979

- *Pagini de istorie literară în Bucovina. Vol. I – Aron Pumnul*, volum tipărit cu sprijinul Departamentului pentru Românii de Pretutindeni, Colecția „Caiete Literare. Serie nouă”, Editura Alexandru cel Bun, Editura Druk Art, Cernăuți, 2022, 144 p., ISBN 978-617-8129-11-8, https://bibliotecacernauti.com/images/carte_pdf/Aron-Pumnul-PDF-FINAL.pdf

- *Pagini de istorie literară în Bucovina. Vol. II – Ion a lui Gheorghe Sbiera*, volum tipărit cu sprijinul Departamentului pentru Românii de Pretutindeni, Colecția „Caiete Literare. Serie nouă”, Editura Alexandru cel Bun, Editura Druk Art, Cernăuți, 2022, 88 p., ISBN 978-617-8129-13-2, https://bibliotecacernauti.com/images/carte_pdf/Sbiera-PDF-Final.pdf

- *Pagini de istorie literară în Bucovina. Vol. III – Sextil Pușcariu*, volum tipărit cu sprijinul Departamentului pentru Românii de Pretutindeni, Colecția „Caiete Literare. Serie nouă”, Editura

Alexandru cel Bun, Editura Druk Art, Cernăuți, 2023, 128 p., ISBN 978-617-8129-45-3, <https://bibliotecacernauti.com/images/2023/Carte-Sextil-Puscariu-final.pdf>

- *Pagini de istorie literară în Bucovina. Vol. IV – Mihai Eminescu*, volum îngrijit de Marin Gherman și tipărit cu sprijinul Departamentului pentru Românii de Pretutindeni, proiect realizat de ONG „Glasul Bucovinei” din Cernăuți, Colecția „Caiete Literare. Serie nouă”, Editura Druk Art, Cernăuți, 2024, 136 p., ISBN 978-617-8129-82-8, <https://bibliotecacernauti.com/images/Mihai-Eminescu-tipar.pdf>

Volume coordonate și îngrijite

- Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina, 1775-1918. În legătură cu evoluția culturală și politică*, ediție îngrijită de Alexandrina Cernov (editor), *Prefață și Note asupra ediției* de Alexandrina Cernov, redactor Ștefan Hostiuc, Editura Alexandru cel Bun, Cernăuți, 1996, 357 p. + ilustrații, ISBN 973-577-044-x

- ***, *Bucovina. Materialele Congresului al III-lea al Intelctualității Românești din Regiunea Cernăuți, 29 aprilie 2001*, autori Alexandrina Cernov, Grigore Bostan și Ilie Luceac, Editura Alexandru cel Bun, Cernăuți, 2005, 84 p.

- *Cernăuți / Chernovtsy. 1408-2008 (album)*, coordonatori Alexandrina Cernov și Ilie Luceac, fotografii Mihail Cratofil, volum bilingv (româno-englez) cu introducere și în limbile ucraineană și germană, traducere în limba engleză de Samuel Onn, traducere în limba ucraineană de Alexandrina Cernov, Ilie Luceac, traducere în limba germană de Mariana Koch, Editura Institutului Cultural Român, București, 2008, 158 p., ISBN 978-973-577-568-1

- *Fântâna Albă: Golgota neamului*, volum îngrijit de Alexandrina Cernov, texte de Ion Dominte, Vasile Ilica, Nicolae Șapcă, Maria Toacă-Andrieș, Felicia Nichita-Toma, Petru Grior, Seria *Destin Bucovinean*, vol. I, Editura Nicodim Caligraful, Mănăstirea Putna, 2018, 210 p., disponibil la https://bibliotecacernauti.com/images/carte_pdf/Carti_si_reviste_SB/

Destin-bucovinean---Fntna-Alb---Golgota-neamului.pdf; republicat în 2022, ediția a doua, revizuită și adăugită, volum îngrijit de Alexandrina Cernov, texte de Ion Dominte, Vasile Ilica, Nicolae Șapcă, Maria Toacă-Andrieș, Felicia Nichita-Toma, Petru Grior, Marin Gherman, Editura Nicodim Caligraful, Mănăstirea Putna, 230 p., ISBN 978-606-9082-07-2

- *Drama românilor din regiunea Cernăuți: masacre, deportări, foamete în 1940-1941, 1944-1947*, coordonator Alexandrina Cernov, texte de Alexandrina Cernov, Ștefan Purici, Petru Grior, Ion Nandriș, Dumitru Covalciuc, Maria Toacă-Andrieș, Seria *Destin Bucovinean*, vol. II, Editura Nicodim Caligraful, Mănăstirea Putna, 2019, 278 p., ISBN 978-606-9082-02-7, <https://www.putna.ro/resource/admin/carti/Drama-romanilor-din-Regiunea-Cernauti.pdf>

- *Destinul bisericii românești din nordul Bucovinei în perioada sovietică: credință, limbă, identitate*, coordonator Alexandrina Cernov, Seria *Destin Bucovinean*, vol. II, Editura Nicodim Caligraful, Mănăstirea Putna, 2020; republicat în 2022, ediția a doua, revizuită și adăugită, Editura Nicodim Caligraful, Mănăstirea Putna, cu prilejul împlinirii a 30 de ani de la canonizarea Sfântului Voievod Ștefan cel Mare, volum editat de Fundația „Credință și Creație. Acad. Zoe Dumitrescu-Bușulenga – Maica Benedicta” a Sfintei Mănăstiri Putna, 255 p., ISBN 978-606-9082-08-9, disponibil la linkul https://bibliotecacernauti.com/images/carte_pdf/Destin-3---Destinul-bisericii-2022-pentru-site.pdf

- *Refugiul: 1940-1945*, coordonator Alexandrina Cernov, Seria *Destin Bucovinean*, vol. IV, volum editat de Fundația „Credință și Creație. Acad. Zoe Dumitrescu-Bușulenga – Maica Benedicta” a Sfintei Mănăstiri Putna, tipărit cu sprijinul Secretariatului de Stat pentru Culte, Editura Nicodim Caligraful, Mănăstirea Putna, 2023, 278 p., ISBN 978-606-9082-18-8, disponibil pe site-ul www.fundatiamaicabenedictina.ro, <https://www.fundatiamaicabenedicta.ro/colectia-destin-romanesc-refugiul-p41.html>

- Valeriu Zmoșu, *Un sat bucovinean de pe Valea Siretului: Pătrăuții de Jos. Mărturii spirituale*, volum îngrijit de Alexandrina

Cernov, Editura Alexandru cel Bun, Editura Zelena Bucovina, Cernăuți, 2006, 400 p., 26 fotografii + 1 hartă în text

- *Sumarul revistei „Glasul Bucovinei” pe 30 de ani*, Herța, 2024, 99 p.

- Ilie Luceac, *Forța destinului sau fereastra prin care privești cerul (Dialoguri culturale cu bucovinenii)*, ediție îngrijită de Alexandrina Cernov și Marin Gherman, traducere în limbile ucraineană și engleză de Iuliana Luceac, Editura Alexandru cel Bun, Editura Druk Art, Cernăuți, 2020, 351 p., ISBN 978-617-7849-43-7, disponibil la https://bibliotecacernauti.com/images/carte_pdf/Carte_compressed-1-1.pdf

Manuale

- *Pagini alese din literatura română. Crestomație pentru clasa a 8-a a școlilor cu limba de predare română din Ucraina*, coordonatori Alexandrina Cernov și Ilie Luceac, Editura Svit (în lb. rom. *Lumea*), Lviv, 1996

- *Limba română. Manual pentru clasa a II-a a școlilor cu limba de predare română din Ucraina*, coordonatori Alexandrina Cernov și Ilie Luceac, Editura Svit (în lb. rom. *Lumea*), Lviv, 1996, 147 p., ISBN 5-7773-0354-4

- *Pagini alese din literatura română și universală*, coordonatori Alexandrina Cernov și Ilie Luceac, Editura Alexandru cel Bun, Cernăuți, 2008

- *Literatura română și universală. Manual pentru clasa a VIII-a*, Editura Svit (în lb. rom. *Lumea*), Lviv, 2008

- *Literatura română și universală, Manual pentru clasa a IX-a a școlilor cu predarea în limba română*, coordonatori Alexandrina Cernov și Ilie Luceac, Editura Svit (în lb. rom. *Lumea*), Lviv, 2009, 240 p., ISBN 978-966-603-604-2

- *Limba română. Manual de clasa a 2-a pentru școlile cu predarea în limba română*, coordonatori Alexandrina Cernov, Elena Piligaci și Ana Magas, Editura Svit (în lb. rom. *Lumea*), Lviv, 2012, 158 p., ISBN 978-966-603-770-4

- *Citirea. Manual pentru clasa a II-a a școlilor cu predarea în limba română*, coordonatori Alexandrina Cernov, Elena Piligaci și Elena Scripa, Editura Svit (în lb. rom. *Lumea*), Lviv, 2012, 159 p., ISBN 978-966-603-769-8

Studii, capitole în cărți, recenzii

- *A cincea toamnă cernăuțeană sub semnul cărții românești*. (Salonul Internațional de Carte Românească la Cernăuți, 30 octombrie – 4 noiembrie 2006), „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XIV, nr. 1 (53), 2007, p. 127–132

- *Adevăr și minciună – despre zbuciumata istorie a românilor*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXXI, nr. 1–4 (115–118), 2023, p. 280–283

- *Admirație și recunoștință*, „Caietele de la Putna”, 2009, An II, nr. 2

- *Aglae Eminovici-Drogli (Döllitzsturm), o prezență artistică remarcabilă la Cernăuți*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXII, nr. 1 (85), 2015, p. 43–52

- *Anul 2008. Conferințe și cursuri de vară: Simpozionul Gheorghe Asachi, ctitor de cultură românească, Iași, Biblioteca Județeană „Gheorghe Asachi”; Parastas pentru familia Barnovschi (375 de ani de la decapitarea la Constantinopole a voievodului martir Miron Barnovschi); Colocviile Putnei; Lecțiile istoriei: Școala de vară a Centrului de Studii Transilvane al Academiei Române, Deva: 20–26 iulie 2008; Distorsionări în comunicarea lingvistică, literară și etno-folclorică românească și contextul european. (Simpozion organizat de Institutul de filologie română „A. Philippide” din Iași); Simpozionul Național Monumentul. Tradiție și viitor. Ediția a X-ea*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XVI, nr. 1 (61), 2009, p. 95–104

- *Apariții editoriale [La aniversare – „Lettre Internationale” la 100 de ani*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXIV, nr. 2–3 (94–95), 2017, p. 121–131

- *Argument*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXIII, nr. 4 (92), 2016, p. 5–6

- *Aron Pumnul și I.G. Sbiera – autorii primelor sinteze de istorie literară la Cernăuți*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXV, nr. 3 (99), 2018, p. 33–51

- *Biserica de la Hrușăuți*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. IV, nr. 4 (16), 1997, p. 90–93

- *Calvarul românilor în lupta pentru eliberare și întregire națională*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXVIII–XXIX, nr. 1–4 (107–110), 2021–2022, p. 308–313

- *Capitalul social din Ucraina și România într-un context geopolitic fluid*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXX, nr. 1–4 (111–114), 2022, p. 222–224

- *Conferința „Limba și literatura română în școlile din Ucraina” (14–15 mai 1999). Cuvânt de deschidere*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. VI, nr. 2 (22), 1999, p. 61–62

- *Congresul al doilea al Intellectualității Românești din regiunea Cernăuți*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. VII, nr. 4 (28), 2000, p. 33–34

- *Cultul memoriei ca stare de spirit: reprezentări contemporane și amintiri târzii (studiu de caz: destinul românilor din nordul Bucovinei)*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXX, nr. 1–4 (111–114), 2022, p. 104–113

- *Cultura – componentă esențială a existenței și conștiinței românești*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. VIII, nr. 1–2 (29–30), 2001, p. 61–67

- *Cultura și conservarea limbii – componente esențiale ale existenței și conștiinței naționale. Un studiu de caz – regiunea Cernăuți*, în „Distorsionări în comunicarea lingvistică, literară și etnofolclorică românească și contextul european”, volum îngrijit de Luminița Botoșineanu, Elena Dănilă, Cecilia Holban, Ofelia Ichim, Editura Alfa, Iași, 2009

- *Cultul memoriei ca stare de spirit: reprezentări contemporane și amintiri târzii. Studiu de caz: destinul românilor din nordul Bucovinei*, „Caietele de la Putna”, 2023, An. XV, nr. 16

- *Demersul analitic: Concepție, metodă, critică [Simpozioane*

și conferințe științifice], „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XII, nr. 3 (47), 2005, p. 99–111

- *Destine românești: anii 1940–1941. Despre ce „au tăcut” arhivele*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXXI, nr. 1–4 (115–118), 2023, p. 292–299

- *Destinul tragic al cărții (Nicolae Grămadă, Toponimia minoră a Bucovinei, 2 vol., Academia Română, Filiala Iași, Centrul de Studii Bucovina, Ed. Anima, 1996)*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. V, nr. 1 (17), 1998, p. 102–106

- *Dialog cu acad. Radu Grigorovici*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. III, nr. 2 (10), 1996, p. 3–9

- *Dialog cu acad. Vladimir Trebici*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. III, nr. 1 (9), 1996, p. 3–9

- *Dialog cu prof. dr. Dimitrie Vatamaniuc*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. III, nr. 4 (12), 1996, p. 3–7

- *Drum fără întoarcere – Fântâna Albă*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXV, nr. 2 (98), 2018, p. 7–18

- *Educația Regelui Mihai: eleganță, grație, demnitate, răbdare. Povestea Clasei Palatine*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXV, nr. 2 (98), 2018, p. 102–111

- *Evocare. Ilie Luceac*, „Caietele de la Putna”, 2018, An. XI, nr. 11

- *Eu nu cred că timpul vindecă rănilile*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXIV, nr. 2–3 (94–95), 2017, p. 11–14

- *Fertilitatea mitului* [Colocviu închinat acad. Zoe Dumitrescu-Bușulenga – Maica Benedicta, Putna, 25–27 august 2010], „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XVII, nr. 4 (68), 2010, p. 159–163

- *„Glasul Bucovinei” la început de drum*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), Revistă trimestrială de istorie și cultură, An. I, nr. 1 (1), 1994, p. 3–5

- *Grupul etnic românesc din nordul Bucovinei (Probleme de renaștere națională)*, „Analele Bucovinei”, Academia Română, Centrul de Studii Bucovina, Editura Academiei Române, București, An. I, nr. 1, 1994, p. 151–154

- *Identitate și multiculturalitate în Bucovina istorică. Convergențe culturale* [Conferință științifică internațională, Institutul „Bucovina” al Academiei Române, Rădăuți, 1–3 octombrie 2009], „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XVI, nr. 4 (64), 2009, p. 126–128

- *Imaginea lui Mihai Eminescu în interpretarea lui Mite Kremnitz* [*Mite Kremnitz, Amintiri fugare despre Mihai Eminescu*, ediție bilingvă, traducere, prefață și note de Horst Fassel, Editura Muzeelor Literare, Iași, 2014, 97 p.], „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXIII, nr. 2–3 (90–91), 2016, p. 128–139

- *Intellectualitatea bucovineană și aportul ei la inaugurarea Academiei Române. Ion Gheorghe Sbiera*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXXI, nr. 1–4 (115–118), 2023, p. 189–202; studiul a fost publicat și în „Caietele de la Putna”, 2024, An. XVI, nr. 17, p. 435–449

- *Istorie și actualitate*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XI, nr. 1–2 (41–42), 2004, p. 177–185

- *Istorie și mit în romanul „Biserica Albă” de Ion Druță*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XVI, nr. 2 (62), 2009, p. 68–87

- *Iulia Hasdeu – ultima descendentă a dinastiei de cărturari români Hâjdău-Hasdeu*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXVIII–XXIX, nr. 1–4 (107–110), 2021–2022, p. 173–188

- *În căutarea absolutului: Mihai Eminescu* [Colocviu închinat memoriei acad. Zoe Dumitrescu-Buşulenga, Putna, 19–22 august 2009], „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XVI, nr. 4 (64), 2009, p. 117–125

- *Întâmpinare* [alocuțiune la Colocviul „Credință. Cultură. Transmiere”, 22–24 august 2019, Mănăstirea Putna], „Caietele de la Putna”, 2020, An. XII, nr. 13, p. 24–25

- *Învățământul în limba română din Ucraina: modernizarea și emanciparea vieții profesionale*, în volumul *România și românii din jurul ei*, vol. I, coordonator Dan Dungaciu, Editura Institutului de științe politice și relații internaționale, Academia Română, București, 2006, 253 p., ISBN 973–7745–19–1, p. 81–93

- *Învățăământul în limba română din Ucraina este în pericol*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXIV, nr. 1 (93), 2017, p. 7–19

- *Învățăământul în limba română din Ucraina: modernizarea și emanciparea vieții profesionale*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XIII, nr. 1 (49), 2006, p. 81–90

- *Învățăământul în limba română în Ucraina: condiții, probleme și perspective*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. VI, nr. 2 (22), 1999, p. 41–43

- *ÎPS Pimen – noblețe sufletească și dragoste creștină*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXVIII-XXIX, nr. 1–4 (107–110), 2021–2022, p. 126–129

- *Limba română și capcanele politice din Ucraina*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XVII, nr. 3 (67), 2010, p. 87–100

- *„Lada de zestre” a culturii române sau „aventura cunoașterii” lui Eminescu* [Poezii de Mihai Eminescu, ediție critică, studiu introductiv, comentarii filologice și scenariul probabil al unei *Ediții princeps* de Nicolae Georgescu, București, Editura Academiei Române, 2012, 799 p.], „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XIX, nr. 3–4 (75–76), 2012, p. 179–185

- *Lupta pentru limba română* [Conferința științifică internațională: Revista „Limba Română” – două decenii în serviciul culturii naționale, Chișinău, 13 mai 2011], „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XVIII, nr. 2 (70), 2011, p. 147–153

- *Lupta pentru limba română continuă (I)*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXIV, nr. 4 (96), 2017, p. 7–12

- *Lupta pentru limba română continuă (II)*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXV, nr. 1 (97), 2018, p. 7–17

- *Metafora muntelui și a pădurii – tezaur sacru pentru memoria istorică*, „Caietele de la Putna”, 2013, An. VI, nr. 6

- *Mit și identitate națională românească în spațiul nord-bucovinean*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XVII, nr. 4 (68), 2010, p. 60–68

- *Morala rostirii și înțelepciunea înțelegerii*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XIII, nr. 1 (49), 2006, p. 63–67
- *Obiectivele și funcțiile sociale ale școlii cu limba română de predare din Ucraina*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. V, nr. 2 (18), 1998, p. 78–81
- *Pasiunea pentru istorie și darul de povestitor* (recenzie la volumul „Umbra lui Bogdan Vodă” de Ion Muscalu), „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXIII, nr. 89, 2016, p. 32–34
- *Pentru o istorie a culturii și literaturii române din Bucovina*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. III, nr. 1 (9), 1996, p. 58–61
- *Personalitatea universală a mitropolitului Visarion Puiu*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXIV, nr. 4 (96), 2017, p. 110–116
- *Prefață* la volumul „Catarge tinere: din creația participanților la Festivalul de poezie Ilie Motrescu, 2005”, cuvânt înainte și redactare Alexandrina Cernov, Editura Alexandru cel Bun, Editura Zelena Bucovina, Cernăuți, 2007
- *Problema națională în Europa Centrală și de Est. Conflicte înghețate*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XIX, nr. 3–4 (75–76), 2012, p. 20–26
- *Problemele învățământului comunităților naționale din Ucraina: între lege și concepție*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. IV, nr. 4 (16), 1997, p. 98–100
- *Problemele naționale ale românilor din regiunea Cernăuți. Anul 1998*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. V, nr. 3 (19), 1998, p. 65–80
- *Problemele și specificul predării limbii și literaturii române în școlile din Ucraina: Concepții și legi, programe și manuale*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. VI, nr. 2 (22), 1999, p. 68–72
- *Promovarea limbii și culturii române în lume (Limba română în lume: Comunicare – Cercetare – Export cultural, 28–30 octombrie 2005, București)*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XII, nr. 4 (48), 2005, p. 204–210

- *Provocările istoriei ca știință și disciplină de învățământ la începutul mileniului III*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXV, nr. 3 (99), 2018, p. 102–105
- *Reflecții asupra Proiectului concepției învățământului național pentru minoritățile naționale din Ucraina*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. IV, nr. 3 (15), 1997, p. 86–88
- *Refugiul – o tragică suferință și deznădejde*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXXI, nr. 1–4 (115–118), 2023, p. 9–23
- *Refugiul – o tragică suferință și deznădejde. Cugetări despre cartea „Refugiul. 1940–1945”* [alocuțiune la Colocviul „Orizontul culturii române. Formare și atitudine”, Mănăstirea Putna, Putna, 20–24 august 2023], „Caietele de la Putna”, 2024, An XVI, nr. 17, p. 57–70
- *Reîntoarcere asupra istoriei Bucovinei*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. I, nr. 1, 1994, p. 116–119
- *Revista Glasul Bucovinei nr. 100*, 2018, rubrica Argument, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXV, nr. 4 (100), 2018, p. 7–15
- *Românii din nordul Bucovinei (Ucraina): interferențe lingvistice și culturale*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XII, nr. 2 (46), 2005, p. 29–43
- *Românii din nordul Bucovinei (Ucraina): interferențe lingvistice și culturale*, „Analele Bucovinei”, An. XVII, nr. 1, 2010, p. 205–223
- *Salonul de Carte Românească la Cernăuți*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. X, nr. 3–4 (39–40), 2003, p. 132–145
- *Scrisoare deschisă către cetățenii României și consăngenii noștri din întreaga lume*, autori Alexandrina Cernov, Vasile Tărășeanu, Mircea Lutic, „Scriptum”, Suceava, An. 23, nr. 3–4, 2017, p. 1–2
- *Sextil Pușcariu și Bucovina. 145 de ani de la naștere. Memoriile – document istoric*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXX, nr. 1–4 (111–114), 2022, p. 114–130
- *Sextil Pușcariu și Bucovina. Memoriile – document istoric*, „Caietele de la Putna”, 2018, An. XI, nr. 12

- *Sextil Pușcariu și Unirea Bucovinei*, „Analele Bucovinei”, 2019, nr. 2 (53)
- *Societatea „Mihai Eminescu” în oglinda retrovizoare a momentului actual*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. I, nr. 3, 1994, p. 155–158
- *Societatea pentru cultura românească „Mihai Eminescu” din regiunea Cernăuți – 30 de ani de existență (1989–2019)*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXV, nr. 1–2 (101–102), 2019, p. 77–101
- *Societatea pentru cultura românească „Mihai Eminescu” din regiunea Cernăuți – 30 de ani de existență (1989–2019)*, „Caietele de la Putna”, 2020, An. XII, nr. 13, p. 234–254
- *Statutul limbii române în școlile cu limba de predare română din regiunea Cernăuți*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. VII, nr. 4 (28), 2000, p. 45–49
- *Statutul limbii române în Ucraina*, „Limba română” (Chișinău), 2011, nr. 193 (7–8)
- *Statutul limbii române în Ucraina: studiu de caz – regiunea Cernăuți*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XVIII, nr. 3 (71), 2011, p. 68–86
- *Statutul limbilor minorităților naționale în școlile din regiunea Cernăuți. Predarea limbii române*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XX, nr. 1–4 (77–80), 2013, p. 130–140
- *Școala nr. 10 din Cernăuți – 200 de ani de la întemeiere*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXIV, nr. 1 (93), 2017, p. 92–98
- *Școala: ignoranță sau pasivitate?*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. IV, nr. 4 (16), 1997, p. 106–107
- *Un secol al istoriei contemporane – România după Primul Război Mondial*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXV, nr. 4 (100), 2018, p. 112–114
- *Universitatea din Cernăuți în contextul evenimentelor premergătoare inaugurării*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. II, nr. 3 (7), 1995, p. 59–67

- *Universitățile multiculturale – produsul unor contexte politice și tradiții lingvistice*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XV, nr. 3 (59), 2008, p. 90–108

- *Viziune istorică sau despre graiurile ucrainene din nordul Bucovinei* (C.F. Gherman, *Ukrainski hovirki Pivnicinoi Bucovîni, Cernivți, Ruta*, 1995; C.F. Gherman, *Atlas ukrainskih hovirok Pivnicinoi Bukovîni, 322 de hărți. Biblioteka gazetî „Ceas”, Cernivți*, 1995), „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. IV, nr. 3 (15), 1997, p. 112–117

- *Vladimir Trebici (Trebîș). 1916–1999, rubrica Argument / acad. Vladimir Trebici – 100 de ani de la naștere*, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București), An. XXIII, nr. 4 (92), 2007, p. 7–10

Interviuri

- *Alexandrina Cernov, academician din Cernăuți: „Românii din Ucraina au de luptat și pe frontul limbii române”*, autor Mariana Iancu, „Adevărul”, ediția din 6 februarie 2022, <https://adevarul.ro/stiri-locale/constanta/alexandrina-cernov-academician-din-cernauti-2147849.html>

- *Am ajuns la înțelegerea că trebuie să fac cât pot de mult pentru menținerea culturii și spiritualității românești*, autor Eugenia Guzun, „Revista Română”, An. 11, nr. 2, iunie 2005, rubrica *Interviul nostru*, p. 2–3

- *Nouă ne cam lipsește conștiința comunității etnice*, autor Traian Ilie, „Adevărul literar și artistic”, An. XI, nr. 643, 19 noiembrie 2002, rubrica *Paralele inegale*, p. 3

- *Statutul limbii române în Ucraina după 20 de ani de independență (1)*, „Oglanda literară”, An. 11, nr. 121, ianuarie 2012, rubrica *Precizări*, p. 7631

- *Statutul limbii române în Ucraina după 20 de ani de independență (2)*, „Oglanda literară”, An. 11, nr. 122, februarie 2012, rubrica *Precizări*, p. 7731

- *Statutul limbii române în Ucraina după 20 de ani de independență (3)*, „Oglanda literară”, An. 11, nr. 123, martie 2012, rubrica *Precizări*, p. 7831

- *Statutul limbii române în Ucraina după 20 de ani de independență* (4), „Oglinda literară”, An. 11, nr. 124, aprilie 2012, rubrica *Precizări*, p. 7932
- *Statutul limbii române în Ucraina după 20 de ani de independență* (5), „Oglinda literară”, An. 11, nr. 125, mai 2012, rubrica *Precizări*, p. 8032
- *Statutul limbii române în Ucraina după 20 de ani de independență* (6), „Oglinda literară”, An. 11, nr. 126, iunie 2012, rubrica *Precizări*, p. 8132

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i>	3
<i>Bucovina – o istorie a rezistenței prin cultură</i>	
Românii din nordul Bucovinei: interferențe lingvistice și capcane politice	10
Cultura și conservarea limbii – componente esențiale ale existenței și conștiinței naționale	31
Apariția și activitatea Societății pentru Cultura Română „Mihai Eminescu” din regiunea Cernăuți	43
<i>Cultul memoriei ca stare de spirit</i>	
Reprezentări contemporane și amintiri târzii. Destinul românilor din nordul Bucovinei	79
Refugiul – o tragică suferință și deznădejde	95
Fântâna Albă – drum fără întoarcere	120
Bisericile ortodoxe în viața românilor din nordul Bucovinei într-un stat ateu	133
<i>Școala – pilon al continuității</i>	
Învățământul în limba română din Ucraina este în pericol	162

Lupta pentru limba română continuă	179
Limba română și capcanele politice	188
<i>Personalități bucovinene</i>	
Profesorul Aron Pumnul – apostol al redeșteptării conștiinței naționale	199
Intellectualitatea bucovineană și aportul ei la unificarea ortografiei limbii române. Ion Gheorghe Sbiera	212
Sextil Pușcariu și Bucovina	229
Eminescu și Cernăuți	254
Aglae Eminovici-Drogli (Gareiss Döllitzsturm), o prezență artistică remarcabilă la Cernăuți	271
<i>Dialoguri cu bucovinenii</i>	
Dialog cu academicianul Radu Grigorovici	286
Dialog cu academicianul Vladimir Trebici	297
Dialog cu academicianul Dimitrie Vatamaniuc	307
<i>Alexandrina Cernov. Repere biografice</i>	314
<i>Alexandrina Cernov. Repere bibliografice</i>	316